

**AKDENİZ
İİBF DERGİSİ**
Akdeniz İİBF Journal
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aiiibfd>

e-ISSN 2667-7229

Yıl/Year: Mayıs 2021

Cilt/Volume: 21

Sayı/Number: 1

Sosyal bilimler alanında, toplumsal oluşumları, gelişmeleri ve sorunları irdeleyen bilimsel çalışmaları yayımlar.

Publishes social formations, developments and subjects in the field of social sciences.

Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yayınıdır.

It is the publication of Akdeniz University Faculty of Economics and Administrative Sciences.

Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir.

It is a peer-reviewed journal published twice a year, in May and November.

Akdeniz İİBF Dergisi

- TÜBİTAK ULAKBİM/TRDizin Sosyal Bilimler veri tabanına dâhildir.
- International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
- EBSCO
- EconLit

Makale Kabul Oranı/Article Acceptance Rate: %29

AKDENİZ İİBF Dergisi, genel anlamda sosyal bilimler, daha özelinde iktisat ve yönetim bilimleri alanında, özgün araştırmaya dayanan makaleler başta olmak üzere her sayıya ayrılacak belli bir bölümde rapor, derleme, konferans notları, örnek olay, kitap tanıtımı v.b. makale dışı yazılara da yer verir. Bu kapsamda dergi, iktisat, işletme, kamu yönetimi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, maliye ve ekonometri bilim alanlarından yazılara açıktır. Yazarlar, Akdeniz İİBF Dergisi yazım kurallarına uygun hazırlanmış, Türkçe veya İngilizce dillerinde çalışmalarını Dergi'ye katkıda bulunabilirler.

Akdeniz İİBF Dergisi yılda iki kez yayımlanır.

Dergide yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yazarlara aittir; Akdeniz İİBF Dergisi'ni bağlamaz.

Akdeniz İİBF Dergisi'nde yer alan yazılardan kaynak gösterilerek aktarma ve alıntı yapılabilir.

SAHİBİ/OWNER

Akdeniz Üniversitesi İİBF adına
Dekan Prof. Dr. Ahmet UZUN

BAŞ EDİTÖR/EDITOR-IN-CHIEF

Prof. Dr. Mehmet Mert
Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü

EDİTÖR YARDIMCILARI/ASSISTANT EDITORS

Arş. Gör. İlyas ÖZKÖK - Arş. Gör. Abdullah Emre ÇAĞLAR

YAYIN KURULU/ALAN EDİTÖRLERİ/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Hale BALSEVEN (Maliye)
Prof. Dr. Serkan AKINCI (İşletme)
Doç. Dr. Janset ÖZEN AYTEMUR (İşletme)
Doç. Dr. Mustafa Koray ÇETİN (İşletme)
Doç. Dr. Nuray ATSAN (İşletme)
Doç. Dr. Gülden BÖLÜK (İktisat)
Doç. Dr. Ceren KALFA ATAAY (Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi)
Doç. Dr. Emre İPEKÇİ ÇETİN (Ekonometri)
Doç. Dr. Pınar KAYA SAMUT (Ekonometri)
Dr. Öğr. Üyesi Zafer Barış GÜL (İktisat)
Dr. Öğr. Üyesi Serkan DORU (Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi)
Dr. Öğr. Üyesi Şerife DURMAZ (Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri)
Dr. Öğr. Üyesi Fulya ÖZKAN (Uluslararası İlişkiler)
Dr. Öğr. Üyesi Senem ATVUR (Uluslararası İlişkiler)

YABANCI DİL EDİTÖRÜ/LANGUAGE EDITOR

Prof. Dr. Sibel AYKIN

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Yener ALTUNBAŞ	Bangor Üniversitesi, İngiltere
Prof. Ronald BURKE	York Üniversitesi, Kanada
Prof. Jose Maria Garcia Alvarez COQUE	Politecnica De Valencia Üniversitesi, İspanya
Prof. Alpaslan ÖZERDEM	Coventry Üniversitesi, İngiltere
Prof. Caroline SAUNDERS	Lincoln Üniversitesi, Yeni Zelanda
Prof. João Carlos Correia LEITÃO	Beira Interior Üniversitesi, Portekiz
Prof. Eyüp DOĞAN	Sharjah Üniversitesi, Dubai
Prof. Şaban NAZLIOĞLU	Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi, Türkiye
Prof. Can Tansel TUĞCU	Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Cem KADILAR	Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Tahir ALBAYRAK	Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Erol TAYMAZ	ODTÜ, Türkiye
Doç. Dr. Alanur ÇAVLİN	Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Erkan ERDOĞDU	EPDK, Türkiye

İLETİŞİM/CONTACT

Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Dumlupınar Bulvarı, Kampus, 07058 Antalya-TÜRKİYE

Tel: +90 242 310 18 33 – Faks: +90 242 310 18 03

<http://dergipark.gov.tr/auuibfd>

iibfdergi@akdeniz.edu.tr

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

e-ISSN 2667-7229

Yıl/Year: Mayıs 2021

Cilt/Volume: 21

Sayı/Number: 1

Sosyal Yardımların Değişiminde Neo Liberal Etki: Gelir Getirici Proje Desteklerinin Sonlandırılması Örneği
Neoliberal Effects of Changes in Social Assistances: An Example of Termination of the Generating Project Supports
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar:1-16
Mustafa KOÇANCI

Amerikan Dış Politikasında Jeopolitiğin Önemi
Importance of Geopolitics in American Foreign Policy
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar:17-27
Tolga ÖZTÜRK, Eren İRFANOĞLU

Suriye İç Savaşına Machiavelli Üzerinden Bakmak
To Analyze The Syrian Crisis Through Machiavelli
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar:28-35
Muhammet Ali ÖZDOĞAN

Telekomünikasyon Sektöründe Bütünleşik Analitik Hiyerarşi Süreci-Dengeli Puan Kartı Modeli ile Tedarikçi Performans Değerlemesi
Supplier Performance Evaluation in Telecommunications Sector with an Integrated Analytical Hierarchy Process-Balanced Scorecard Model
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar:36-55
Pınar KAYA SAMUT, Hasan ADIGÜZEL

Türkiye’de Konut Sektörü, Ticari Hizmetler ve Kamu Hizmetlerinin CO2 Emisyonlarının 1990 - 2017 Dönemi için İncelenmesi
The Examination of CO2 Emissions in Residential Buildings, Commercial and Public Services over 1990 – 2017: A Case Study for Turkey
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar:56-67
Hasan RÜSTEMOĞLU

Eyleyenlerin İdeoloji Üretimleri Üzerine İlişkisel Bir Okuma: İş Adamları Örgütleri ve Üyeleri Üzerine Bir Araştırma
A Relational Reading on the Ideology Production of Agents: An Investigation on Industrialists and Businessmen's Associations and their Members
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar:68-85
Miraç Savaş TURHAN, Ali DANIŞMAN

Representations of ‘Other’ Immigrants in the Agendas of Politicians of Immigrant Background: A Content Analysis on the Case of the Netherlands
Göçmen Kökenli Politikacıların 'Diğer' Göçmenleri Temsilleri: Hollanda Örneği Üzerine bir İçerik Analizi
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar:86-94
Nermin AYDEMİR

İngiltere'nin Suriye'ye Yönelik Dış Politikası
British Foreign Policy Towards Syria
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar:95-106
Mustafa Tayfun ÜSTÜN

BM Kolektif Güvenlik Sisteminin Etkinliği Sorunu: Realist Bir Değerlendirme
The Efficiency Problem of the UN Collective Security System: A Realist Review
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar:107-120
Murat GÜNEYLİOĞLU

Osmanlı İmparatorluğu'nda Celali İsyanları: Chayanovyan Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme
Jalali Rebellions in the Ottoman Empire: An Evaluation from a Chayanovian Perspective
Araştırma Makalesi – Research Articles

Pages-Sayfalar:121-130
Özgür TEOMAN, Cumali BOZPINAR

Yazarlara Duyuru
Author Guidelines

Sosyal Yardımların Değişiminde Neo Liberal Etki: Gelir Getirici Proje Desteklerinin Sonlandırılması Örneği

Neoliberal Effects of Changes in Social Assistances: An Example of Termination of the Generating Project Supports

Mustafa KOÇANCI^a

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	14 Temmuz 2020
Kabul	24 Eylül 2020
Yayın	7 Mayıs 2021
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Gelir Getirici Proje Destekleri,
Sosyal Yardım,
Sosyal Politika,
Sosyal Yardımların Dönüşümü,
Neo Liberalizm

ARTICLE INFO

Article History	
Received	14 July 2020
Accepted	24 September 2020
Published	7 May 2021
Article Type	Research Article

Keywords

Income Generating Project Supports,
Social Assistance,
Social Policy,
Transformation of Social Assistance,
Neo Liberalism

ÖZ

Bu çalışmanın konusu 2003- 2015 yılları arasında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kaynaklarıyla desteklenen Gelir Getirici Proje uygulamaları ve bu uygulamaların neden sonlandırıldığının incelenmesidir. Gelir Getirici Proje Destekleri özellikle yoksulluk göstergeleri içerisinde yaşayan kesimlere sürdürülebilir bir gelir elde etme şansı vermektedir. Buna göre araştırmanın amacı, mikrokredi gibi 'girişimcilik' söylemlerinin yoksullar için giderek yaygınlaştığı Türkiye'de, sosyal yardım sisteminin önemli bir ayağı olan Gelir Getirici Proje Desteklerinin kısıtlanmasının ve yönetsel yapının kabul ettiği neo liberal paradigma dönüşümünü tartışmaktır. Araştırmada, çeşitli araştırma kurumları tarafından, SYDTF adına yapılan etki analizi çalışmalarının sonuçları ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıf Müdürleri ve Sosyal Yardım İnceleme Görevlileriyle 2016- 2018 yılları arasında gerçekleştirilen 37 yarı yapılandırılmış görüşmeden elde edilmiş veriler değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, Gelir Getirici Proje Desteklerinin içeriğinde bir takım önemli sorunların olduğu, bu sorunların hem sosyal yardım sistemi hem de sosyal yardım yararlanıcıları açısından çeşitli mağduriyetleri barındırdığı ortaya konmaktadır. Bu sorunların giderilemeyecek sorunlar olmadığı; buna karşın benimsenen neo liberal politikalara bağlı olarak, istihdam ve sürdürülebilir gelir desteği sağlama hedefi olmayan bir sosyal yardım sistemine geçilmeye çalışıldığı görülmüştür.

ABSTRACT

This study examined the practices of the Income Generating Projects, supported by the Social Aid and Solidarity Promotion Fund between 2003 and 2015, and the reasons why these practices have been terminated. Although the Income-Generating Project Supports provided those living in poverty conditions with the opportunity to generate a sustainable income, these practices have been terminated/restricted within the scope of direct resource transfers of the SASPF, which were not included in the findings and recommendations of an impact analysis performed in 2014. The study evaluated the results of the impact analysis studies, conducted by various research institutions on behalf of the relevant Fund, together with the data obtained from 37 semi-structured interviews carried out between 2016 and 2018 with the Social Aid and Solidarity Promotion Fund's Managers and Social Aid Inspectors. The study revealed that there were a number of important problems in the content of the Income-Generating Project Supports and that these problems caused various grievances both for the social aid system and the beneficiaries of the social aid system, but the SASPF attempted to transform its approach to social aids into a social aid system with no employment target due to neo-liberal policies instead of eliminating these problems.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The neo-liberal policies that developed all over the world after 1980 ended various gains of the social state and enabled the discourse based on individual rights and freedoms to regain power. In this new period, when working

poverty emerged as a new poverty category, entrepreneurship has begun to be presented as a recipe for improving socio-economic indicators on a social basis.

This paradigm transformation has led to the change of the social aid system in Turkey as well as all over the world. The Social Aid and Solidarity Promotion Fund which founded in 1986 started to support business establishment

^a Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Antalya, **E-Posta:** mkocanci@akdeniz.edu.tr **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-3950-3532

projects in rural and urban areas using the resources of the World Bank with the 2001 economic crisis.

The subject of this study is to examine why Income Generating Project Supports applications that supported by Social Assistance and Solidarity Incentive Fund (SYDTF) resources were terminated between 2003 and 2015.

Research Questions

In all researches conducted by SYDTF after 2003, Income Generating Project Supports have been defined as a type of support that helps people get out of poverty, despite its deficiencies. However, SYDTF ended the maintenance of these supports with central resources in 2015; decided to continue the project support with the local resources of the Foundations.

Therefore, this study seeks answers to the following questions:

- 1) How the Foundation employees approached the termination of Income Generating Project Supports,
- 2) Discussion of alternative measures to the reasons causing the termination of Income Generating Project Supports,
- 3) Financial problems of the Project Supports and evaluations regarding the solution,
- 4) Work pressure and political preferences on foundation employees,
- 5) Project repayments.

Eliminate the lack of opinions of the Foundation employees during the termination of Income Generating Project Supports, showing the erroneous "success criteria" in project supports are the original dimensions of the study. On the other hand, considering the re-provision of project supports, it is thought that it will be a guide for future studies in terms of pointing out the sources of financial problems and providing information about the working perspectives of Foundation employees.

Literature Review

The state that emerged or transformed in the neo-liberal era aims to reduce the effects that occur following the realization of the risks rather than managing the risks. Therefore, the state needs institutions to adopt this approach to policy. Every state has built this stage of the neoliberal approach.

Social Assistance and Solidarity Foundations, which work under SYDTF, are organized by the social policy principles of the aforementioned neoliberal approach, as institutions that take measures to reinforce social justice. At this point, the focus of the discussion can be put on the discussion of who (s) / which institution (s) will take the "protective and preventive" measures, and what protective and preventive policies can be to prevent risks. But to talk about the social assistance system in the presence of protective and preventive activities undertaken by an organization in Turkey is not exactly possible. "Employment", which is one of the leading "protective and preventive" works, is tried to be eliminated by extending the "entrepreneurship" supports, which stand out in the fight against poverty today, and most of these activities are carried out within the above-mentioned foundation system.

Considering the poverty alleviation practices of developed countries, it can be seen that employment processes form is the basis of social policy in this area. Particularly, the content and duration of social aids used in Continental Europe vary depending on whether the recipients participate in employment or not. In developed countries employment creation and market participation processes and the wages received by those who participate in employment have a relative effect in bringing the poor out of poverty lines. In this framework, it can be said that there are three basic elements in employing the poor in Continental Europe. The first is the initiation of employment relations between the market and the poor, the second is the registration of wage policies and economic activities owned by the markets, and the third is to control the mental and physical competencies of the poor while participating in the labor force and to help the effort to overcome poverty within the framework of these possibilities. It is indisputable that Income Generating Project Supports have content that includes three articles in the related report of the European Commission. Because the poor make projects to the extent of their mental and physical abilities, they open up an employment area for themselves and their environment, and also make the contribution of economic activities to the country's economy by registering these businesses.

Methodology

In-depth theoretical discussions and poverty approaches are not included in the theoretical framework of the study. However, the most important point to be expressed regarding the poverty approach adopted in the research; there is an assumption that poverty arises due to social inequalities and is reproduced over these inequalities. This acceptance leads us to another theoretical acceptance. That is, keeping poverty at a controllable, in other words, the manageable level is necessary for the system and the continuity of the system. As an extension of the integrity of this approach, it can be said that the social constructivist qualitative approach was adopted in the data collection and analysis processes.

In collecting qualitative data, the sample was chosen by using the "goal-oriented sample" technique. Interviews were held with 34 SYDV Managers and 13 SYIGs, who were opposed to the process of removing the Income Generating Project Supports from the Fund Sources and had their views on the continuation of the Revenue Generating Project Supports. , and the information they provided was presented by making thematic, descriptive, and content analysis.

Results and Conclusions

Considering the findings of the study, the selection of the target audience of the project, financial support problems, consultancy problems in terms of technical and business management, combating unregistered economic activities, inability to collect project repayments due to political interests and managerial weaknesses, working conditions and personal rights problems of SYDV employees, SYDTF ' It has been observed that many problems such as determining the project types to be supported from the center are related to Income Generating Project Supports. However, the termination of this problem instead of the solution of the Income Generating Project Supports and

Foundations of the activities to be carried out into a return of their projects is an indication of the changing welfare regime in Turkey in essence.

The new social assistance regime, which emerged due to the dominance of neoliberal policies and was built far from a rights-based social assistance approach, is in deep contradiction with the existence of Income Generating Project Supports. Income Generating Project Supports, a type of social assistance that has strict rules and implementation principles, requires a special personnel regime and aims to help citizens to get rid of poverty and earn a regular income by providing not only financial but also administrative and technical support, is a neo-liberal. It lays the groundwork for constant and diverse tensions between the administration that adopts policies and the poor citizens, and this tension undermines their potential to manage the poor from the perspective of political power.

On the other hand, against the proposal to remove Income Generating Project Supports from funding sources, one of the important discourses of the neo-liberal social policy approach, the view that entrepreneurship is an alternative way for the emancipation of the poor, is exalted by the political power; Showing small success with small supports such as microcredit applications as big successes is a contradiction in terms of implementation and policy integrity.

1. Giriş

1980 sonrasındaki neo liberal politikalar, refah devletinin sosyal hak ve özgürlükler anlamında ortaya koyduğu kazanımların büyük bir bölümünü aşındırmış, özellikle de sosyalist rejimlerin yıkılmasıyla birlikte daha da “küçülen bir köy” olarak dünyada neo liberal politikaların egemenlik alanı artmıştır. Refah devletinin geliştirdiği sosyal politika uygulamaları da bu doğrultuda büyük oranda dönüştürülmüş ve neo liberal devlet kendi ihtiyaç ve beklentilerine uygun sosyal politika destekleri geliştirmiştir/geliştirmektedir. 1980 öncesi sosyal politika tartışmalarında, yoksulluğun önlenmesi ve yoksullukla mücadelede önemli bir tartışma olan yoksulların istihdamı sorunu, neo liberal dönemin etkilerinin güçlenmesine bağlı olarak, “çalışan yoksulluğu”nu tekrar gündeme getirmiştir (Buğra, 2016). Reel ücret düşüşleri ile beraber emek hareketinin hak ve özgürlükler anlamında sermaye karşısındaki örgütlenmesinin önündeki engeller ve örgütlenme sürecindeki bir takım başarısızlıklar; ücretlilerin artık çalışsalar bile yoksulluk sınırının altında ve yoksulluk göstergelerinin açıktan görülebildiği bir yaşam sürdükleri/ sürecekleri gerçeğini ortaya koymaktadır.

“Bana balık vermek yerine balık tutmayı öğret” metaforu yaygın olarak kullanılan bir “yoksullukla mücadele” mottosu olsa da, bir olgu olarak çalışan yoksulluğu, bu metaforun da sorgulanmasına neden olmuştur. Ancak yine de metaforun teması gereği üç unsur bir şart olarak bulunmalıdır. Bunların ikisi görünürdür. Balık tutmayı öğretecek kişi/ kurum/ kuruluş ve balık tutmayı sağlayacak araçlar. Oysa bir üçüncü husus daha vardır ki o da balığın tutulacağı yerdir. Akarsuyun, gölün ya da denizin varlığı kadar içinde balık da olduğu bu metaforda örtük ancak mutlak olarak kabul edilmektedir. Yoksulluk söz konusu olduğunda asıl olan, yaşamın/ biyolojik varlığın devamlılığı noktasında dışarıdan verilecek takviyelerle değil, bahsi

geçen devamlılığın, kişinin kendisi ve çevresi tarafından oluşturulacak bir yeterlilik üzerinden sağlanıyor olması, kişinin hayatta kalması için balığa kendisinin nasıl ulaşacağını öğretilmesi ve balık tutabileceği bir çevrenin bulunması gerekmektedir. Böylece yoksul ya da yoksullar herhangi bir bağımlılık ya da bağlılık/minnet ilişkisine girmeden “kendi ayakları üzerinde”, kendi yapabildikleri oranında durabilecektir. Bu elbette refah devletinin klasik yaklaşımın bir çıkarımıdır. Bu bağlamda neo liberal dönemde değişen felsefi, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal içeriklerin bir tezahürü olarak, yoksulluk olgusunun ele alınışı ve bu durum karşısında devletin ya da sivil toplumun alacağı tedbir ve uygulamalar da değişmiş; bir önceki dönemin yoksullukla mücadele metaforu haline gelen ve yoksulluk tartışmalarının muhtevasında olan “balık verme yerine balık tutmayı öğret” metaforu da büyük ölçüde geçersiz hale gelmiştir.

Gelir Getirici Proje Desteklerinin sonlandırılması/kısıtlandırılması da bu çerçevede yoksulların yoksulluktan kurtulabilecekleri bir iş/istihdam faaliyetinin ortadan kalkması; yoksulların balık tutabilecekleri akarsuyun, gölün ya da denizin bitmesi/ kuruması anlamına gelmektedir. Yoksullukla mücadelenin neo liberal yaklaşımın kısıtlı hayırseverliğine bağlanması ve yoksullar ile politik yakınlıklar üreten ve bu yakınlıkların yoğunluğuna bağlı olarak dışarıdan takviye edilerek karşılanan ve daha çok akut ihtiyaçların giderilmesi için tasarlanan yardım sisteminden aynı zamanda yoksullara karşı ‘koz’ olarak da kullanılabilecek şekilde yararlanılmasının hak yaklaşımından uzak bir “balık vermek” işine dönüşen/ değişen bir sosyal politika anlayışı olarak görülmektedir.

İlk düzenlemeleri Amerika ve İngiltere öncülüğünde gerçekleştirilen neo liberal politikalar, liberal yaklaşımdan aldığı mirasla, yoksulluğun toplumsal yapı ile üretim ve bölüşüm ilişkilerinin doğal bir uzantısı/sonucu olarak görülmesinden çok bireysel yetersizlikler ve kişilerin sahip olduğu ‘şansları’ değerlendirememesi olarak ele alınması gerektiği fikrini yeniden canlandırmıştır. Devletin ekonomiye doğrudan müdahale etmesi, ekonomik alanda yaygın faaliyet göstermesi her ne kadar refah devletinin temel ilkeleri arasında yer alsada da hiç kuşkusuz kısıtlama, bir devletin refah devleti olarak tanımlanmasında tek başına yeterli olmayacaktır.

Bu çalışma kapsamında öncelikle neo liberal dönüşümün sosyal politika üzerindeki etkileri tartışılmakta ve sosyal politika kapsamında ‘girişimcilik’ destekleri, araştırmanın temel konusu olan Gelir Getirici Proje Desteklerinin sonlandırılmasıyla ilişkilendirilmektedir. Araştırma kapsamında nitel veri toplama teknikleri kullanılarak 34 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürü ile 13 Sosyal Yardım ve İnceleme görevlisi ile görüşülmüştür. Bu görüşmelerde Gelir Getirici Proje Destekleri hem içerikleri hem de sonlandırılmaları bakımından temalandırılarak tartışılmıştır.

Girişimcilik, yoksul kesimler için her mecrada ve her anlamda sonuçları olumlu, geniş bir sosyal politika aracı olarak kullanılamaz (Koçancı, 2018). Sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye eksikliğine bağlı durumlar, girişimciliğin sosyal politika aracı olmasındaki en önemli engellerdendir. Öte taraftan doğrudan bir girişimcilik türü olarak görülemeyecek olan Gelir Getirici Proje

Desteklerinde yapılacak çeşitli revizyonlarla (örneğin hedef kitle seçimi, taksitlendirme, danışmanlık- eğitim, geri ödeme vb.) sistemdeki boşlukların giderilmesinin; uygulamalardaki eksikliklerin ve farklılıkların ortadan kaldırılarak, Gelir Getirici Proje Desteklerinin aktif ve kapsayıcı bir şekilde yeniden hayata sokulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

2. Refah Devleti ve Neo Liberalizmin Güçlenişi Arasında Gelir Getirici Proje Desteklerinin Türkiye’de İnşası

Cumhuriyet dönemindeki ‘devletçi uygulamaların’ içinde bulunduğumuz yeni dönemde giderek kısıtlanması ve ortaya çıkan sosyo- ekonomik problemlerin yeni bir bakış ve yeni bir çözüm yolu dâhilinde tartışılmasına dair duyulan ihtiyaç, Türkiye’nin içinde bulunduğu sosyal gerçeklikle tam bir eşleşme içine girmiş; Büyük Selçuklulardan bu yana toplumsal yapının unsuru olan ve bu yapının yeniden üretilmesine katkı sunan, ayrıca sosyal adaletin sağlanmasında da son derece etkili olan vakıf sistemi; tam da bu noktada neo liberal dönemin taleplerinin gerçekleştirilmesine uygun bir ‘yeni’ sosyal politika aracı olarak, Türkiye’nin sosyal politika araçlarından biri olmuştur.

Bu bağlamda, 1986 yılında kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF), 1923- 1986 yılları arasında devlet sorumluluğu/himayesi ve mekanizmaları dâhilinde sürdürülen çalışmaları bünyesine almıştır. Ancak sunulan hizmetin niteliği kamusal bir sorumluluk ve planlama içerse de “hayr işleme” esnekliği ve istekliliğine bağlı “sivil” toplumcu bir içerik kazanmıştır. Bu kapsamda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV), kuruluş kanunu gereği, kamu hizmeti veren ancak kamu hukuku normlarına değil de özel hukuk normlarına göre yönetilen tüzel kuruluşlar olarak karşımıza çıkmış; hedef kitlesi ve görev alanı bakımından *“fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik...”* etmek amacıyla, her il ve ilçede kurulmuşlardır.

Esping Andersen’in (2015) belirttiği üzere refah devletinin temelinde “risk yönetimi” yaklaşımı yer alır. Neo liberal dönemde ortaya çıkan ya da dönüştürülen devlet, riskleri yönetmekten ziyade risklerin gerçekleşmesini müteakip ortaya çıkan etkileri azaltmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla devletin bu yaklaşımını politikaya uyarlayacak kurumlara ihtiyacı bulunmaktadır. Buğra’ya (2016) göre Vakıflar, değişen sosyal yardım anlayışının operatörleridir. “Hayr ve hasenat” yaklaşımı temelinde işleyen Vakıflar, refah devletinin bir ürünü olmamakla birlikte, hak temelli hareket etmeyen, denetim ve itiraz mekanizmaları belirlenmemiş neo liberal yaklaşımlara uygun bir sosyal politika uygulama aktörleridir. Bu sebeple, 1986 yılında kurularak, Türkiye’de sosyal yardım sisteminin omurgasını oluşturan; vatandaşlara/halka ulaştırılan yardımların yaklaşık %80’ini kontrol eden SYDTF’ye bağlı olarak çalışan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, bahsedilen neo liberal yaklaşımın sosyal politika ilkelerine uygun olarak örgütlenmiş “sosyal adaleti pekiştirici tedbirler alan” kurumlar olarak örgütlenmişlerdir. Bu noktada tartışmanın

odağına “koruyucu ve önleyici” tedbirlerin kim(ler)/ hangi kurum(lar) tarafından alınacağı, risklerin gerçekleşmemesi için koruyucu ve önleyici politikaların neler olabileceği tartışması konulabilir. Ancak Türkiye’deki sosyal yardım sistemi içerisinde koruyucu ve önleyici faaliyetleri üstlenen bir kurumun varlığından söz etmek tam olarak mümkün değildir. “Koruyucu ve önleyici” çalışmaların başında gelen ‘istihdam’ ise günümüzde yoksullukla mücadele kapsamında oldukça öne çıkan ‘girişimcilik’ desteklerinin yaygınlaştırılmasıyla giderilmeye çalışılmaktadır ve bu faaliyetlerin büyük bir bölümü ise yine yukarıda bahsedilen vakıf sistemi içerisinde yürütülmektedir.

İstihdam sağlama ve yaratma alanında, ‘iş kurma’ fikrinin desteklendiği; ‘girişimcilik’ yaklaşımının ön planda olduğu “Gelir Getirici Proje Destekleri”, SYDV’ler tarafından Dünya Bankası kaynakları kullanılarak, Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında 2003- 2007 yılları arasında vatandaşlara dağıtılmıştır. 2007 yılı sonrasında ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün kurulmasıyla birlikte SYDTF kaynaklarıyla bu desteklerin verilmesine devam edilmiştir.

Gelişmiş ülkelerin yoksullukla mücadele pratiklerine bakıldığında, bu alandaki sosyal politikanın temelini istihdam süreçlerinin oluşturduğu görülebilmektedir. Özellikle Kıta Avrupası’nda yararlanılan sosyal yardımların içerik ve süreleri, yardım alan kişilerin istihdama katılıp katılmamalarına bağlı olarak değişmektedir. Gelişmiş ülkelerde var olan istihdam yaratma ve piyasalara katılım süreçleri ile istihdama katılmış kişilerin aldıkları ücretler, yoksulları yoksulluk sınırlarının dışına çıkarmada görece bir etkiye sahiptir. Bu çerçevede Kıta Avrupası’nda yoksullara istihdam sağlanmasında üç temel unsurun yer aldığı söylenebilir. Bunlardan ilki piyasa ve yoksullar arasında istihdam ilişkisinin başlatılması, ikincisi piyasaların sahip olduğu ücret politikaları ve ekonomik faaliyetlerin kayıtlılığı, üçüncüsü ise yoksulların işgücü süreçlerine katılırken sahip oldukları zihinsel ve fiziksel yeterlilikleri kontrol ederek bu olanaklar çerçevesinde yoksulluktan kurtulma çabasına yardımcı olunmasıdır (European Commission, 2014: 9- 11). Gelir Getirici Proje Desteklerinin, Avrupa Komisyonu’nun ilgili raporunda yer alan üç maddesini kapsayan bir içeriğinin olduğu tartışmasıdır. Çünkü yoksullar zihinsel ve fiziksel yeterlilikleri ölçüsünde projeler yaparak hem kendileri hem de çevreleri için bir istihdam alanı açmakta hem de açılan bu iş yerleri kayıt altına alınarak ekonomik faaliyetlerin ülke ekonomisine katkısını sağlamaktadır.

Gelir Getirici Proje Desteklerini, kırsal ve kentsel alanlarda ortaya çıkabilecek “bağımlı yoksullar”¹ sorununun çözümünde ayrıca risklerin tam olarak gerçekleşmeden ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir uygulama olarak yürütüldüğünün de belirtilmesi yerinde olacaktır. Bu çerçevede Gelir Getirici Proje Destekleri, kişilerin hesabına doğrudan transfer edilen nakdi ya da yine kişilere elden ulaştırılan ve akut ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik aynı destekler yerine, yoksulları ya da yoksulluk riski taşıyanları sürdürülebilir bir gelire kavuşturmayı amaçlayan iş kurma projeleri olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda 2003 yılından itibaren sağlanan Gelir Getirici Proje Destek sayıları, 2011 yılından itibaren SYDTF tarafından alınan çeşitli kısıtlama

¹ Yaşamlarını yardım olarak devam ettirmek zorunda olanlar.

kararlarıyla yıllar bazında bilinçli olarak azaltılmıştır. Bununla birlikte 2015 yılına gelindiğinde, iş kurma ve istihdama dayalı sosyal yardım modelinden büyük ölçüde vazgeçilerek, aynı ve nakdi esasına dayanan sosyal yardım politikalarının uygulanmasına ağırlık verilmiş ve yukarıda bahsedilen amaçları gerçekleştirme potansiyeline sahip tek faaliyet olan Gelir Getirici Proje Destekleri, SYDTF kaynak transferi sisteminden çıkartılarak SYDV'lerin bireysel ilgi ve daha önce gerçekleştirilen Gelir Getirici Proje Desteklerinden elde edilen kısıtlı geri dönüş kaynaklarının olanaklarına bırakılmıştır.

Bu araştırma kapsamında çalışan yoksulluğu olgusu kabul edilmekle birlikte, yoksullara istihdam sağlamanın onların sahip olduğu yoksulluk göstergelerinde önemli değişikliklere yol açacağı görüşü kabul edilmektedir. Bir başka ifadeyle çalışma ile elde edilen gelir mutlak olarak artık yoksul olmama/yoksulluktan kurtulma anlamına gelmese de; en azından bu yolla temel gıda ihtiyaçlarının karşılanması, barınma ve diğer yaşamsal gerekliliklerin tedarik edilmesi noktasında yoksullara bir takım önemli hareket alanlarının kazandırılacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'de yardım alan yoksulların istihdamla ilişkilerinin, koruyucu önleyici bir içerikle güçlendirilmesi yönünde atılan ilk adım, 2012 yılında 3294 sayılı kanuna yerleştirilen ek madde ile gerçekleşmiştir. Daha öncesinde herhangi bir sosyal güvenlik şemsiyesi içinde bulunan kişilere herhangi bir sosyal yardım yapılmazken ilgili değişiklikte "...hane içindeki kişi başına düşen geliri, on altı yaşından büyükler için belirlenen aylık net asgari ücretin 1/3'ünden az olan kişilerden fakir ve muhtaç durumda bulunanlar" da sosyal yardımlardan yararlanabilir hale getirilmiştir. Bu süreç kişilerin işe yerleşmeleri halinde yararlandıkları bazı sosyal yardım türlerinin kesilmemesi anlamına gelmektedir. Bu durum istihdamın artmasına doğrudan yol açmasa da istihdama alınanların/ katılanların da sosyal desteklerden yararlanması olasılığını artırmıştır. Ancak bu olasılık, sosyal yardımların karşılanacağı kaynak ile yardım talep edenlerin sayısı üzerinden kurulduğunda, yardımda öncelikli olanların geliri olmayanlar ile sosyal güvenlik koruması dışındaki kişiler olduğu söylenebilir.

Sosyal yardım ve istihdam arasındaki ilişki yoksulluğun giderilmesinde önemli bir tartışmadır (Şener, 2010; Güneş, 2012; Arslan, 2014). Ayrıca SYDTF tarafından yukarıda bahsedilen yardım destek revizyonu dışında yoksulların istihdama yönlendirilmesi için bir takım düzenlemelere daha gidilmiştir. Örneğin kişinin iş görüşmesine gitmesi, ya da işe başlarken ihtiyaç duyacağı belgeleri tamamlaması için en fazla 3 defaya mahsus 40- 100 lira arasında değişen bir yardım verilebilmektedir. Bunun yanında kişinin işe yerleşmesi durumunda yine, "aynı yıl içinde bir defaya mahsus olmak üzere, on altı yaşından büyükler için belirlenen aylık asgari ücretin brüt tutarının 1/3'ü kadar nakdi yardım" verilebilmektedir. Kişinin işine düzenli devam etmesi durumunda kömür, eğitim ve gıda yardım talepleri öncelikli olarak değerlendirilebilmektedir. Şartlı eğitim ve sağlık yardımlarından mevcutta faydalanmakta olan kişilerin sigorta kapsamında bir işe başlamaları durumunda işe başlamalarından itibaren bir yıl süreyle eğitim ve sağlık yardımları kesilmemektedir. Öte yandan aktif sigortalı çalışan kişilere ve ailelerine belirtilen yardımlar dışında istihdam desteklerine dair yardımlar yapılamamaktadır. Bu anlamda yeni adıyla Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının yardım ve istihdam ilişkisi

üzerine yayımladığı son faaliyet raporu 2015 yılına aittir. 2016 yılına ait faaliyet raporunda aşağıda belirtilen desteklerden yararlanan kişi sayıları ve yardım miktarları belirtilmezken 2017 ve 2018 yıllarına ait faaliyet raporlarına ise ulaşılamamaktadır. Bu çerçevede 2015 yılı dâhilinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine bakıldığında "İşe Başlama Yardımları"ndan 715 kişiye 291.510TL, "İşe Yönlendirme Yardımları"ndan ise 869 kişiye 66.410TL tutarında nakdi destek sağlandığı görülmektedir (ASPB, 2015: 143).

3. Girişimcilik Destekleri ve Gelir Getirici Proje Desteklerinin Temel Farkları

Girişimcilik, neo liberal dönemde yoksullukla mücadele kapsamında yoksullara tavsiye edilen önemli bir "sosyal politika aracıdır". Bu çerçevede yoksulların, yoksulluklarından kurtulmak ve "zengin" olmak için kendi işlerini kurmaları ve hem kendilerinin hem de eğer yanlarında çalıştırabilecekleri başka kişiler varsa onları da istihdama katarak daha kapsamlı/ etkili bir yoksullukla mücadele edileceği gibi bir iddia bulunmaktadır. Yoksullukla mücadelede girişimcilik desteklerinin kullanılması, sosyal politika yazınında son dönemde üzerine tartışılan bir konudur. 1970'li yılların ortalarında Muhammed Yunus'un geliştirdiği ve bankalaştırdığı, 2008 sonrasında Türkiye'de de yaygınlaşan mikrokredi uygulamalarından Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın (KOSGEB) sunduğu hibelere ya da İŞKUR'un desteklerine kadar pek çok uygulama üzerinden sürdürülen ve amacı dar gelirli kesimleri içinde buldukları ekonomik yetersizliklerden kurtarma amacı olan bu çalışmaların yoksullukla mücadelede ne derece yararlı olduğu oldukça tartışmalı bir konudur (Koçancı, 2018).

Öte yandan SYDTF kaynaklarıyla ve SYDV'ler tarafından sürdürülen Gelir Getirici Proje Desteklerini doğrudan yoksullar için geliştirilmiş bir girişimcilik faaliyeti olarak değerlendirmek pek çok noktadan mümkün değildir. Gelir Getirici Proje Desteklerinin özellikle hane bazlı refah artışına dair geliştirdiği bakış açısı, ortaya çıkan sosyal risklerin hanenin tüm üyeleri için kaldırılması, yoksullukla mücadelede önemli bir takım önemli fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca neo liberal söyleme paralel olarak oluşturulan girişimcilik desteklerinin sağladığı destek miktarı, Gelir Getirici Proje desteklerinin sunduğu olanaklarla karşılaştırılınca, kişilerin yoksulluklarının sonlandırılmasına da en azından azaltılabilecek bir sosyal yardım transferi olarak değerlendirilebilir. Gelir Getirici Proje faaliyetlerinin desteklenmesinde, üretim kaynakları içerisinde en nadir ve kıt bulunanı olan girişimcilik unsuru ve bu unsura içkin olan akademik anlamdaki özelliklerin proje desteklerine başvuranlarda aranmaması da Gelir Getirici Projelerin günümüz neo liberal sosyal politikalarında yer alan girişimcilik politikalarından ayrıldığı bir başka yöndür.

Gelir Getirici Proje Desteklerinden yararlanabilmek için öncelikle projeyi hayata geçirmeye aday olan kişinin yoksulluğunun tespit edilmesi ve sonrasında sahip olduğu yeterliliklerin (destek alacağı alandaki iş tecrübesi, sertifikası vb.) incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla isteyen/dileyen herkes değil, sadece geçmiş yaşantısında bilgi birikimi ve tecrübesi olanlar bu proje desteklerinden yararlanabilmektedir. Öte yandan iş kurma projeleri, özellikle 2009 yılı sonrasında, tamamen üretime dayanan iş

kollarında faaliyet gösteren alanlarda desteklenmektedir. Bir başka ifade ile “al- sat” faaliyetinin işin merkezinde olduğu projeler için kaynak transferi gerçekleştirilmemektedir. Dolayısıyla yoksullar bilgi sahibi oldukları alanda üretime dayalı bir ekonomik faaliyet gerçekleştirmek zorunda kalmaktadır. Bu husus günümüz neo liberal politikaların sunduğu girişimcilik desteklerinde dikkat edilmeyen/önemsenmeyen bir durumdur.

Diğer taraftan neo liberal politikaların yoksullar için ileri sürdüğü girişimcilik destekleri ile Gelir Getirici Proje Desteklerinin ortaklaştığı bir nokta ise her iki sosyal politika aracının da hedef kitlesini mevcut ekonomik durumlarına bağlı olarak kredi alamayacak, banka müşterisi olamayan kişiler oluşturmaktadır. Fakat Gelir Getirici Proje Destekleri, örneğin mikro kredi faaliyetlerinde olduğu gibi, küçük miktarlarda değildir ve yararlanılan destekler kısa vadeler içinde geri ödenmezler. Gelir Getirici Proje Desteklerinden yararlanan yoksullardan herhangi bir isim altında herhangi bir faiz ya da katkı payı alınmamaktadır. Dolayısıyla bu farklılıklar klasik refah devletinin yoksullar için ürettiği politika konularından biri olan bireysel ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi yaklaşımıyla örtüşmektedir.

Gelir Getirici Proje Destekleri üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde genel anlamda tüm çalışmaların “proje desteklerinin yararlı olduğu ve devam ettirilmesi” üzerine sonuçlandırıldığı ancak bazı düzenlemelere tabi tutulması gerektiği ve gerçekleştirilecek yeni düzenlemelerle sürdürülmesi önerilmektedir (Fırat, 2011: 159- 172; Örnek, 2011: 273- 287; Zülfikar vd., 2011: 21). Buna göre SYDTF’indeki ‘kısıtlı’ kaynakları doğrudan aynı ve nakdi destekler için daha etkili kullanabilecek, yukarıda bahsedilen iktidar ve güvencesizler arasındaki ilişkiyi proje geri ödemeleri gibi zarar verici unsurların tehdidinden uzakta, daha kolay ve sorunsuz olarak kurabilecektir. Ancak Gelir Getirici Proje destekleri, 2015 yılında SYDTF’nin almış olduğu bir kararla, fon kaynaklarının doğrudan desteklediği alanlar dışında bırakılmış ve bu karar verilirken gerekçe olarak Adaman ve arkadaşlarının (2014) gerçekleştirdikleri “Gelir Getirici Projelerin Değerlendirmesi Araştırması”na dayandırılmıştır. Ancak ne Adaman ve arkadaşlarının ne de daha önceden yapılan araştırmaların raporları incelendiğinde, Gelir Getirici Proje Desteklerinin sonlandırılması ya da kısıtlanmasına dair bir görüş ya da öneri bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla SYDTF, Gelir Getirici Proje Desteklerini kendi yaklaşımına göre yeniden şekillendirmiş, uygulamalardaki aksaklıkları gidermek yerine aktarılan para kaynağını kısıtlayarak, yönelime Gelir Getirici Projelerin gerçekleşmesi için sadece SYDV’lerin daha önceden desteklediği ve geri ödemelerle tahsil ettiği proje geri ödemeleri ile yeni iş kurma projelerine destek verilmesine dair karar almıştır. Bu durum ise; Türkiye’de sosyal yardım sisteminin paradigmatik olarak değişmesi sürecinin bir parçası olarak görülmektedir.

Bilindiği üzere neo liberal dönemde sosyal politikanın hedef kitlesi çalışanlardan daha çok “hiçbir şeyi olmayan” kesimlerdir (Sallan Gül, 2006). Sınıf altı tartışmalarına göndermede bulunarak ifade edebileceğimiz bir şekilde, iktidar mekanizmalarının çoğunluğu oluşturan güvencesizlerle siyasal, ideolojik, dini ve kültürel bağ kurmaları mevcut iktidarların sürmesi açısından olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Öte yandan bu gereklilik, ekonomik

anlamda bir takım transferlerin de yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak bu transfer miktarı, güvencesizler ile siyasal iktidarın arasındaki ideolojik, siyasal ve kültürel ilişkinin gücüne bağlı olarak azalabilir/ artabilir. Dolayısıyla siyasal bir karar olarak Gelir Getirici Proje Desteklerinin sonlandırılması bu çerçevede ele alınmıştır.

Bu karar, yoksulların kendi işlerini kurarak, hatta kurdukları işlerde az da olsa istihdam sağlayarak gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetleri sonlandırmış; yerine başka/alternatif bir istihdam ya da ekonomik üretim ilişkisini kuran bir politika geliştirilmemiştir. Elde edilen sonuçlar bakımından Gelir Getirici Proje Desteklerinin sonlandırılması ile birlikte yoksulların iş kurma/istihdam alanı yaratma konusunda alabilecekleri en önemli desteğin ortadan kalktığı görülmektedir. Bu anlamda geriye kalan tek şey yoksullara “balık verme” işidir ve bu vurgu neo liberal yaklaşımın “yoksula yardım” ilkesiyle örtüşmektedir. Dolayısıyla yoksulların sahip olduğu yoksulluk göstergelerine sıkı sıkıya sarılmaları ve o sınırlar içinde kalarak, elde ettikleri yardımları mümkün olduğunca süreklileştirmeleri; ayrıca yardımların sürdürülebilir bir şekilde devam etmesi için siyasal davranış ve tercihlerinde standartlaşmaları sağlanmış olmaktadır.

4. 2003’ten 2015’e Gelir Getirici Proje Destekleri

Senses’e (2003: 218) göre yoksullukla mücadelede oluşturulacak politikalar ve bu politikaların hayata geçirilmesinde, yerel yönetimlerden merkezi idareye; sivil toplum kuruluşlarından yoksulların kendilerine kadar çok sayıda farklı grup ve oluşuma görevler düşmektedir. Bu görevleri iki temel gruba ayırmak mümkündür. Bunlar doğrudan ve dolaylı olarak uygulanan yoksullukla mücadele politikalarıdır (Zülfikar vd.: 2011: 22).

Yoksullukla dolaylı mücadele politikalarının özünde aynı ve nakdi yardımlar yer almaktadır. Dolaylı politikanın amacı, yoksulluk nedeniyle ortaya çıkabilecek akut ya da kronik krizlerin ortaya çıkma potansiyellerinin değerlendirilmesi değil, krizin etkilerinin azaltılmasıdır. Yiyecek ya da yakacak yardımları bu amaçla kurgulanmış politikalara örnek gösterilebilir. Öte yandan doğrudan mücadele politikalarının temelinde ise amaç krizin ortaya çıkmasını önlemektir. Bu maksatla geliştirilmiş sosyal politikaların temelinde istihdam olgusu yatmaktadır.

Yoksullukla doğrudan bir mücadele politikası olan Gelir Getirici Proje Desteklerinin Türkiye geneline yayılması, 2000’li yılların ilk yarısına kadar uzanmaktadır. 2001 yılının Şubat ayında Türkiye, içine girdiği ekonomik krizden kurtulmak amacıyla, Dünya Bankası ile 500Milyon Dolar tutarında bir kredi anlaşması yapmış, SYDTF’nin kullanımında olan bu kredi; 5 yıl ödemesiz, daha sonrasında 15 yıl süreyle geri ödenmek üzere alınmıştır (Zabcı, TY, 217).

Dünya Bankası kredileriyle hangi işlerin yapılabileceği yine Dünya Bankası rapor ve talimatlarıyla düzenlenmiştir. Buna göre “Sosyal Riski Azaltma” (SRAP) projesi hayata geçirilmiştir. SRAP kapsamında halı sahadan, kanalizasyon döşenmesine, şartlı nakil transferlerinden ibadethane yapımına kadar pek çok farklı alanda projeler 500Milyon tutarındaki krediden desteklenmiştir. Bu bağlamda SRAP’ın temel bileşenlerinden biri olan “Yerel Girişimler” adımı, dört farklı alt bileşen daha tanımlanmış olup, gelir getirici proje destekleri bu alt bileşenlerden biri olarak

karşımıza çıkmıştır. Diğer alt bileşenler ise istihdam eğitimleri, geçici istihdam ve toplum merkezleri bileşenleridir. Ancak süreç içinde başta belirlenen dört alt bileşenin yanına “toplum kalkınması” adında yeni bir bileşen daha konulması ihtiyacı doğmuştur (SYDGM Proje Koordinasyon Birimi, 2004: 3). Tüm bu proje destek süreçleri bütünsel olarak incelendiğinde yoksullara yönelik gelir, üretim, alt yapı, sosyal hizmet ve çevresel politikaların hayata geçirilmesini amaçlayan çok yönlü bir model ortaya çıkmıştır ve bu model Dünya Bankası aracılığıyla ekonomik krizlerin yaşandığı tüm ülkelerde uygulanmıştır (Zabcı, TY, 219).

2003 yılında başlayan Gelir Getirici Proje Desteklerinin istihdama yönelik faaliyetleri, 2007 yılına kadar Sosyal Riski Azaltma projesi kapsamında sürdürülmüştür. 2007 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun Sekreteryasını yürüten birimin Başbakanlığa bağlı müstakil bir Genel Müdürlüğe dönüşmesi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYGM) ile birlikte Dünya Bankası kredisiyle, Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında ulaştırılan proje destekleri, o tarihten sonra adı geçen Genel Müdürlüğe bağlı çalışan bir Daire Başkanlığı tarafından verilmeye başlanarak devam ettirilmiştir.

SYGM, bu süreç içerisinde yine yoksul kesimleri hedefleyen ve Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) adı verilen yeni bir proje tipi geliştirerek, kırsal alanda hayvancılık ve bitkisel üretim faaliyetlerini geliştirmeyi amaçlamıştır. KASDEP destek ilkelerinin daha organize ve karmaşık bir yapıda olduğu söylenebilir. Bu çalışma kapsamında Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi de Gelir Getirici Proje Desteklerinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Kırsal Alanda Sosyal Destek projesi ile Gelir Getirici Proje Destekleri arasındaki en temel fark, Kırsal Alanda Sosyal Destek kapsamında proje desteklerinden yararlanacakların bir tüzel kişilik altında (kooperatif) bir araya gelen yoksullardan oluşmasıdır. Bu anlamda yararlanıcılar bireysel borçlanmaya girerek ve müteselsil kefalet sistemiyle birbirlerine bağlanmaktadır. Bu çerçevede bir sosyal yardım desteğinin yararlanıcıları olarak, banka müşterileri arasında yer alamayacak yoksullar, kredilendirilmiş ancak bu kredilendirmede, proje geri ödemeleri düzenli yapıldığı sürece faiz alınmamasına karar verilmiştir. Yoksulların üye olduğu bu kooperatifler (tüzel kişilikler), sadece SYDTF adına SYDV'lerle taraf edilmemiş, destek miktarlarının büyüklüğü ve proje içeriği bakımından Ziraat Bankası ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile ortak olarak projelendirilmiştir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015: 139) faaliyet raporundan elde edilen bilgilere göre Kırsal Alanda Sosyal Destek Projeleri büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık ve seracılık olarak üç ana kolda desteklenmiştir. Buna göre; 2004 yılında 155 projede 12.646 aile için 87.427.953TL tutarında sağlanan destek, 2015 yılı sonu itibarıyla 1569 projede yer alan 103.868 haneye yapılan 1.083.172.088TL tutarındaki sosyal desteğe ulaşmıştır.

Diğer Gelir Getirici Proje Desteklerine yakından bakıldığında 2007 yılında 2.535 proje kapsamında yer alan

4251 fayda sahibine 25.462.829TL tutarında iş kurma desteği verilmiştir. Proje sayıları bakımından 2009 yılında 2959; 2010'da 1526; 2011'de 1388; 2012'de 786; 2013'de 681 adet proje desteklenmiş, 2015 yılı sonunda ise desteklenen toplam tutar 300.294.100TL'ye ulaşmış ve bu miktar 14.303 proje kapsamında 40.322 kişiye iş kurma desteği olarak dağıtılmıştır (ASPB, 2015: 140- 141). 2016 yılında ise Gelir Getirici Proje Desteklerinin, SYDV'lerin daha önce destekledikleri projelerin geri ödemeleri üzerinden yapılması kararına bağlı olarak azalmış, SYDTF kaynakları kullanılarak proje desteği sağlanmamıştır. Buna göre geri ödemeler üzerinden proje desteği için ülke genelinde 311 başvuru yapılmış ve bu başvurulardan 213'ü kabul edilerek kaynak aktarılmıştır (ASPB, 2016: 62).

Görüleceği üzere 2003- 2016 yılları arasında iş kurma destekleri üzerinden yaklaşık 1,5 milyar TL, yoksul kişilere istihdam sağlanması için doğrudan bir destek olarak transfer edilmiştir.

5. Gelir Getirici Projelerden Yararlanma Koşulları ve Başvuru Şartları²

Gelir Getirici Proje Destekleri genel olarak kırsal ve kentsel projeler olmak üzere iki temel türe ayrılmıştır. Kentsel alanda gerçekleştirilen projeler ile doğrudan bir işletme açılması hedeflenmekte olup, kırsal alandaki projeler ise daha çok hayvancılık ve bitkisel üretime yönelik olmak üzere iki alt türe daha ayrılmaktadır.

Gelir Getirici Proje Desteklerinin kır ve kent farklılaşması yanında, destekten yararlanma durumlarına göre de değişen bireysel ya da grup bazlı projeler bulunmaktadır. Yararlanıcı sayısına göre değişen proje destekleri, bazen projeler için bir şart bazen de bir alt tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin kırsal alanda desteklenen projeler içinde yer alan büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği projelerinden yararlanmak isteyen kişilere bu destekler, en az iki kişinin bir araya gelip birbirlerine kefalet sistemiyle bağlanmasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Öte yandan kentsel alanda açılacak bir iş yeri için grup bazlı proje oluşturmak zorunlu olmasa da proje destek limitlerinin sınırlı olması nedeniyle alınacak destek limitini artırma yolu olarak, çok ortaklı ve çok destekli projelerin hayata geçirilebilmelerine imkân sağladığı için yararlanıcılar tarafından tercih edilmektedir.

Gelir Getirici Proje Desteklerinin önemini vurgulamak için bu desteklerden kimlerin yararlanabildiğine daha yakından bakmakta fayda vardır. Buna göre söz konusu desteklerden yararlanmak için sahip olunması gereken ilk şart, doğrudan doğruya sosyal güvenlik sistemi dışında olmaktır. Eğer destekten yararlanmak isteyen kişinin kendisi ya da hanesinde herhangi biri sigortalı ise bu kişi söz konusu proje desteklerinden yararlanamamaktadır. Ancak bu durumun proje yararlanıcısı olarak aileleriyle yaşayan gençleri kapsadığı hallerde değiştiği ve sigortalı olan ana- babasıyla aynı evde yaşasa bile projeyi hayata geçirmeye istekli gençlerin desteklendiği çok sayıda örnek bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışma yaşamına yeni atılacak genç kişiler için sosyal güvenlik sistemi içinde var olan bir hanede yaşamak, proje desteklerinden yararlanmak için bir engel değildir. Bu yaklaşımı sosyal politikanın koruyucu ve önleyici bir

² Bu başlık altında yer alan bilgiler <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/teskilat-yapisi/daire-baskanliklari/proje-destek-esaslari> adresinde bulunan, Sosyal

Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun 2011/4 sayılı kararında kabul edilen “Güncel Proje Destek Esasları” metninden alınmıştır.

unsuru olarak görmek de mümkündür. Bununla birlikte proje desteklerinde sosyal yardım hizmetlerinin vatandaşlara ulaştırılmasında kullanılan ve 3294 sayılı yasada tanımlanan, hanedeki 16 yaşın üzerindeki kişilerin sahip olduğu kişi başı gelirlerin asgari ücretin 1/3'ünden az olması kistası, Gelir Getirici Proje Desteklerinde hedef kitlenin seçiminde kullanılan bir husus değildir. Proje uygulayıcılarının seçimi sırasında en alt ekonomik seviyenin seçilmesinin projenin sürdürülebilirliği açısından bir takım önemli sorunlar yarattığı ve Gelir Getirici Projelerin neo liberal girişimcilik desteklerine benzerlik gösterdiği bir husus olarak değerlendirilebilir.

Proje desteklerinden kimlerin yararlanacağına ilişkin belirlemede, kişinin gelirin olmaması kadar, projeye konu ettiği faaliyete ilişkin bir eğitim ya da proje faaliyeti alanında tecrübe sahibi olması şartı aranmaktadır. Bu konuda aranan şartlar ve belgeler (sertifika, mezuniyet belgesi, daha önce o işi yaptığını dair eski iş yerlerinden alınmış belgeler vs.), desteğin sağlanmasında öncelikli olarak bakılan hususların başındadır. Proje konusunda başvuru sahibinin sahip olduğu yeterlilik ve belgeler, projenin kabulü ve desteğin verilmesi aşamasında önemli bir faktördür.

Bir diğer husus ise proje konusu faaliyetin “emek yoğun” bir organizasyonu içeriyor olmasıdır. “Emek yoğun” kavramından anlaşılması gereken, işletme faaliyetinin bir ürünün doğrudan satışını konu edinmemesidir. 2003 yılında proje uygulamaları başladığında böyle bir şart, proje değerlendirmesinde ya da başvuru koşullarında aranmıyor olsa da daha sonraları özellikle 2009'dan sonra aranır olmuştur. Yapılacak işin içeriğinde “emek yoğun” bir faaliyet aranmasına yol açan değişikliğin nedeni, proje desteğinden yararlanan kişilerin satış ve pazarlamaya yönelik faaliyetleri sürdüren işletmelerini daha kolay gözden çıkarmaları ve sermayelerini daha kolay kaybedebilmeleridir. Öte yandan proje yararlanıcısı olan fayda sahibinin, yeni mal girdi ve çıktı döngüsünü sürdürememesinin de al- sat'a dayanan işletmelerin desteklenmemesinin bir nedeni olduğu düşünülmektedir. Buna rağmen proje bütçesi yani destek talep edilen miktar içerisinde %20 oranında al- sat'a yönelik mallara yer verilebilmektedir.

Proje bütçesi açısından benzer bir durum inşaat giderlerinde de gözlemlenmektedir. Daha önceleri projeler kapsamında inşaat tadilat giderlerine hiçbir koşulda destek verilmezken, SYDTF tarafından alınan kararlarla proje bütçesinde %20 oranında inşaat tadilat giderlerine yer verilmesi hakkı tanınmıştır. Bu aslında oldukça önemli bir konudur. Örneğin pek çok hayvancılık projesinde, desteklenen projelerde alınan hayvanların kötü barınma koşulları nedeniyle hastalandıkları/öldükleri ya da en azından verimlerinin düştüğü gözlemlenmiştir. İnşaat giderleri bu kapsamda projenin sürdürülebilirliğini ve başarısını etkileyen unsurlardan biridir. Hayvancılık projelerinde, projenin uygulanması sürecinde, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın yerel teşkilatının projeyi teknik yönden izleyeceğine dair teminat verdiği bilirse de yapılan saha çalışmasında bu durumun tam anlamıyla gerçekleştirilmediği, bu destek taahhütlerinin çoğu zaman “istek” üzerine verildiği, takibinin yapılmadığı ve kontrol edilmediği gözlemlenmiştir.

Proje kapsamında destek verilecek faaliyetlerin mevcut bir işin geliştirilmesine ya da kapasite artırımına yönelik *olmaması* şartı aranmaktadır. Bir başka ifadeyle projeye başvuran kişilerin istatistiklere ve sisteme kayıtlı bir iş yerlerinin bulunmamasının yanında, bu işi kayıt dışı olarak da yapmıyor olmaları gerekmektedir. Aslına bakılırsa mevcut bir iş faaliyetinin geliştirilmesi, daha çok kredilendirme kurum ve kuruluşlarının sektörel bazda çözmesi gereken bir sorundur. Bu bakımdan Gelir Getirici Proje Destekleri bir kredilendirme çalışması olmayıp, faizsiz geri ödemeli bir sosyal destek faaliyeti olduğundan; iş geliştirme projelerinin desteklenmemesi anlaşılrsa da piyasa koşulları nedeniyle yoksul vatandaşlara aktarılan transfer miktarının görece yüksekliğine rağmen yetersizliği, pek çok ihtiyaç sahibini sisteme dâhil edememektedir. Bu durum ise, SYDTF'nin kuruluş amacından biri olan önleyici tedbirlerin hayata geçirilmesini de kısıtlamaktadır.

Proje başvurularındaki şartlardan bir diğeri, proje kapsamında ikinci el malzeme ve araç alımına izin verilmiyor olmasıdır. Bu şartın gerekçesinde projeye başvuran kişilerin başka bir kişinin nakit ihtiyacını karşılaması, alınacak malların garanti sürelerinin olmaması ve uzman incelemesi raporlarının bulunmamasıdır. Bu anlamda proje kapsamında alınan hasarlı ya da bozuk üretim araçları, zaten yoksul olan proje sahibine fazladan maliyetler getireceği düşüncesi bu kısıtlamanın gerekçesini oluşturmaktadır.

Kırsal alana yönelik proje desteklerinde ise konu bazında bazı kısıtlamalar yapılmıştır. Örneğin besi sığırcılığı projeleri, projelerin ilk hayata geçtiği günden itibaren desteklenmezken; kümes hayvancılığı projeleri 2000'li yılların ikinci yarısında ortaya çıkan “Kuş Gribi” salgınına kadar desteklenmiştir. Arıcılık projeleri de benzer bir şekilde 2012 yılına kadar desteklenmiş olup daha sonra desteklenen proje türleri arasından kaldırılmıştır. Buradaki temel gerekçe hastalıklardan proje kapsamında alınan hayvanların yoğun olarak etkilenme olasılıkları ve buna bağlı olarak projelerin başarısızlıkla sonuçlanma ihtimalinin yüksekliğidir.

Süt sığırcılığı projelerinde, 2 ile 5 baş arasında kültür ırkı ve en az üç aylık gebe düve olmak üzere; 1 yıllık yem ihtiyacı ve 1 yıllık hayvan hayat sigortası bedeli proje bütçesinden karşılanabilmektedir. Diğer taraftan koyun yetiştiriciliğine yönelik projelerde de 10- 25 baş arasında koyun ve 1 damızlık koç ile 1 yıllık yem ve 1 yıllık hayvan hayat sigortaları da proje bütçesinden karşılanabilmektedir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinde proje yararlanıcısı yoksullara sağlanan hayvanların gebe olması, proje desteğinin sağlandığı andan kısa bir süre sonra sahip olunan sürüdeki baş sayısını arttıran ve yoksul yararlanıcıyı olumlu yönde etkileyen bir faktör olarak görülmektedir.

Bitkisel üretimin yapılmasının amaçlandığı projelerde, arazi tahsisi ya da mülkiyet şartı zorunlu olarak aranır bir koşuldur. Kiralık arazilerde uygulanacak projelerde ise kira sözleşmesinin en az 8 yıllık yapılması gerekmektedir. Meyvecilik ya da fidan yetiştiriciliği projelerinde arazi kirası en az 11 yıllıktır. Bitkisel üretim destekleri içinde meyve- fidan yetiştiriciliğindeki arazi kira süresinin değişikliği, projelerin geri ödeme sürelerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Bunların dışında projeden yararlanacak kişilerin 18- 60 yaş arasında olması, erkek adaylar askerlik görevlerini yapmış olması, proje uygulayıcısının projenin uygulanacağı yerin sınırlarında en az altı aydır ikamet ediyor olması ve daha önce Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarını kullanarak desteklenen projelerden yararlanmamış olması şartları da aranmaktadır. Ayrıca tüm proje türlerinden yararlanıcı konumunda olanlar, projelerin başlamasıyla birlikte sosyal güvenlik sistemine kayıt olmak zorundadır. Bu şart, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle mücadelede önemli bir tedbir olarak görülmektedir.

6. Projelerin Geri Ödeme Koşulları ve Sürdürülebilirliği

Proje desteklerinin diğer bankacılık desteklerinden önemli bir farkı da; proje geri ödemelerinde faiz alınmaması ve diğer kredilendirme faaliyetlerinin aksine uzun bir geri ödemesiz dönemin bulunmasıdır. Saha çalışmasında geri ödemesiz dönemin yararlanıcılarda ödeme alışkanlığının oluşmaması ve vadesi gelmemiş borçlar için kaynak yaratma ihtiyacına gidilmemesi gibi bir takım olumsuz etkiler yarattığı gözlemlenmiştir.

Kırsal Alanda Sosyal Destek Projeleri için destek limitleri ise daha farklıdır. Bu proje tipinde işletme binası yapımı, süt soğutma tankları ve diğer ekipman, canlı demirbaş alımı, ahır yapımı tadilatı, yem vb. giderler üzerinden bir proje bütçesi oluşturulmakta ve bu bütçe kooperatif kimliğine bağlı olduğu için yararlanıcılar adına daha yüksek bir borçlandırmanın gerçekleşmesi mümkün olabilmektedir.

Gerek kentsel gerek kırsal (bitkisel üretim ve hayvancılık) alandaki tüm proje tiplerinde geri ödeme süreleri aynı şekildedir. Buna göre proje desteğine ilişkin sözleşmenin imzalanmasından itibaren iki yıllık ödemesiz bir dönem bulunmaktadır. Geri ödemesiz dönem iki yıl olmasına karşın son ödeme günü, sözleşmenin imzalandığı günden itibaren geçen üç yılın son günüdür. Örneğin; 2016 Ocakta imzalanmış bir sözleşmenin geri ödemesiz dönemi 2018 Ocak'tır. Ancak yararlanıcılar borçlarını, vadesi gelen taksitin son ödeme zamanı olan 2019 Ocak'ta yapabilmektedir. Bu durum proje yararlanıcılarının borçlarını ödeyebilmeleri için uzun bir zamanın kendilerine verilmesi anlamına gelmektedir. Toplamda üç yıllık ödemesiz dönemin ardından taksitlendirmeler yıl bazlı yaklaşımla oluşturulmuş ve altı yılda altı eşit taksitle bölünmektedir.

Gerçekten ödeme dönemleri bakımından meyvecilik ve fidan yetiştiriciliği projeleri, diğer proje tiplerinden farklılık göstermektedir. Meyve yetiştiriciliği ve fidancılık desteklerinde ağaçların olgunlaşma süresi göz önüne alınmış, geri ödemesiz dönem beş yıl olarak belirlenmiştir. Ancak yukarıda bahsedildiği üzere bu proje tipinde de vadesi gelen borcun ödeme tarihi de hesaba katılınca ödemesiz dönem altı yıla çıkmaktadır. Bu proje tipinde de borçlar altı eşit taksitle yıl bazlı vadelenmiştir. Böylece projenin toplam süresi 12 yıla ulaşmaktadır.

Hayata geçirilen projelerin sürdürülebilirliğinin incelenmesi için SYDV tarafından altı ayda bir yerinde

ziyaret faaliyetinin yapılması ve proje ile ilgili fırsat ve tehditlerin takip edilmesi gerekmektedir. Hayvancılık projelerinde bu görev aynı zamanda Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İlçe Müdürlükleri'nin teknik destek taahhütleriyle de desteklenmektedir. Edinilen bulgulara göre projelerin takibi ve izlemesi en sorunlu noktalardan biridir.

7. Araştırmanın Yöntemi ve Bulguları

Araştırmanın kuramsal çerçevesi içinde, yoksulluğa ilişkin derinlemesine teorik tartışmalara ve yoksulluk yaklaşımlarına yer verilmemiştir. Ancak araştırmada kabul edilen yoksulluk yaklaşımına dair ifade edilmesi gereken en önemli husus; yoksulluğun toplumsal eşitsizlikler nedeniyle ortaya çıktığı ve bu eşitsizlikler üzerinden yeniden üretildiğine dair kabuldür. Bu kabul bizi, bir başka teorik kabule daha götürmektedir. O da yoksulluğun kontrol edilebilir, bir başka ifade ile yönetilebilir bir düzeyde tutulmasının sistem ve sistemin devamlılığı açısından zorunlu olduğudur³. Bu yaklaşımın bütünselliğinin bir uzantısı olarak da veri toplama ve analiz süreçlerinde sosyal yapılandırmacı nitel yaklaşımın (Creswell, 2013: 24- 25) benimsendiği söylenebilir.

Nitel verilerin toplanması ve analiz edilmesi ile gerçekleştirilen bu çalışmada amaca yönelik bir örneklem seçilmiştir. Gelir Getirici Proje Desteklerinin Fon Kaynaklarından çıkarılması sürecine muhalif ve Gelir Getirici Proje Desteklerinin revizyona tabi tutularak sürdürülmesi noktasında görüşleri olan 34 SYDV Müdürü ve 13 SYİG ile görüşmeler yapılmış, verdikleri bilgiler tematik, betimsel ve içerikleri analizi yapılarak sunulmuştur. Bu açıdan bakıldığında hem örneklemin belli bir amaç doğrultusunda oluşturulması hem de dayandığı yaklaşım bakımından araştırmanın pragmatist bir yapılandırmayla tasarlandığı söylenebilir. Dolayısıyla hali hazırda sonlandırılmış/kısıtlandırılmış bir sosyal politika aracının, sonlandırılmasına/ kısıtlanmasına dair alınan bir kararda (nitel yaklaşımlara uygun olarak), bu çalışmayı sürdüren ancak kendilerine söz hakkı verilmeyen ya da kısmen verilen ancak nihayetinde söyledikleri dikkate alınmayan kişi ya da grupların konuyla ilgili görüşlerinin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır.

Öte yandan SYDTF 2004, 2007 ve 2014 yıllarında Gelir Getirici Proje Desteklerinin etkilerinin ölçülmesi amacıyla çeşitli araştırmalar yaptırmıştır. Bu çalışmalar, basılı hale getirilse de raporlar kamuoyu ile paylaşılmamış ve dar bir gruba ulaştırılmıştır⁴. Farklı araştırma ekiplerinin gerçekleştirdiği bu etki analizleri, içerik olarak konuyu farklı farklı açılardan ele almış olsa da tüm çalışmaların ortak noktası, bu çalışmada örneklem seçiminde dayanan gerekçeye paralellik göstermektedir. Bu anlamda araştırmanın yanıt aradığı temel soru, Gelir Getirici Projelerin sonlandırılması/ kısıtlanması noktasında herhangi bir bilimsel araştırma bulgusu bulunmamasına rağmen Gelir Getirici Proje Desteklerinin hangi gerekçelerle, neden sonlanmış/kısıtlanmış olduğudur.

³ 16.05.2019 tarihli gazetelere bakıldığında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yoksul kesimler için "Karnını doyuruyorsunuz, her türlü ihtiyacını karşılıyorsunuz yine de oy vermiyor" ifadesi, konuyla ilgili tartışmalarda örnek teşkil edecek bir açıklama olarak gösterilebilir.

⁴ Raporların kamuoyu ile paylaşılmaması nedeniyle raporlara elektronik ya da fiziki ortamda ulaşılması olanaklı değildir. Ancak Sosyal Yardımlar

Genel Müdürlüğünden talep edilmesi halinde, raporların gizlilik ibaresi taşımaması nedeniyle, ilgili Genel Müdürlüğün söz konusu üç araştırmayı paylaşılabilirliği düşünülmektedir. Ayrıca raporlara ulaşmak isteyen araştırmacılar, makalenin yazarına ulaşırlarsa raporların örnekleri kendilerine verilecektir.

Bu probleme bağlı olarak yapılan görüşmelerden çok sayıda ana tema oluşmuştur. Ancak bu çalışmanın fiziksel kapasitesine ve tartışmanın sınırlılıklarına bağlı olarak ortaya çıkan ve Gelir Getirici Proje Desteklerinin sonlandırılması/ kısıtlandırılması tartışmasında SYDTF'yi karara iten 4 ana tema incelenmektedir. Nitekim 2003 ile 2015 yılları arasında destek verilen proje sayılarında, özellikle 2009 yılı sonrasında, yıllar bazında bir azalma olsa da Gelir Getirici Proje Desteklerinin sosyal yardım sistemi içindeki yeri ve etkisinin tartışılmasına devam edilmiştir. Projelerin farklı SYDV'lerce, yöresel özellikler ve ihtiyaçlar gözetilmeden ya da projelerden yararlanmak üzere başvuru yapanların yeterliliklerine tam olarak bakılmadan; SYDV çalışanlarının tanıdıklarına ya da siyasi bağlantıları/ referansları güçlü yararlanıcı adaylarının sunduğu projelerin daha az sorgulanarak ya da hiç sorgulanmayarak kabul edilmesi; SYDV'lerde bu alanda uzmanlaşmış personelin olmaması ya da çok az olması; SYDV personel rejiminin ortaya çıkardığı diğer olumsuz faktörlere bağlı olarak projelerin kabul, değerlendirme, uygulama ve izleme faaliyetlerinde Vakıfların niteliksel ve niceliksel yetersizlikleri; değişen ve çeşitlenen diğer sosyal yardım tipleri arasında, işgücü yükleri artmış SYDV'lerin yaşadıkları sorunlar; SYDTF'nin, yararlanıcıların sahip olduğu geri ödeme alışkanlıklarını bozan ve siyasal beklentilerden kaynaklı borç ödeme erteleme ve afları Gelir Getirici Proje desteklerinin en temel eksikliklerini oluşturmuştur.

8. Gelir Getirici Proje Desteklerinden Memnuniyet ve Projelerin Finansal Yeterliliği:

SYDTF'nin çeşitli dönemlerde yaptırdığı saha çalışmalarında Gelir Getirici Proje Desteklerinden memnuniyet oranının yıllar bazında önce düştüğü, 2014 yılı itibarıyla de yükseldiği görülmektedir. 2004 yılında %32 olan memnuniyet oranı, 2007 yılında %29,89'a gerilemiştir. 2014 tarihinde yapılan çalışmada yararlanıcıların proje desteklerinden memnuniyetleri doğrudan sorulmamış, bunun yerine sunulan desteğin yeterliliği sorgulanmıştır. Adaman ve arkadaşlarının (2014) tarafından yapılan bu çalışmada proje desteklerinin yeterliliği %48,3 olarak saptanmıştır.

2003 ile 2007 arasında gerçekleştirilen proje desteklerinde, kırsal alanda projeler için fayda sahibi başına 3000 ABD doları, kentsel alandaki projeler içinse 5000 ABD doları (maksimum) verildiği görülmektedir. Bu destek miktarının o günün ekonomik şartları çerçevesinde eksik kaldığı ve projeden memnuniyeti düşürdüğü tahmin edilmektedir. Nitekim 2003 yılı Merkez Bankası döviz kurlarına yılın ilk günü ile son günü arasında ABD doları, 0,255 gerileyerek 1,648TL'den 1,393TL ye çekilmiştir. 2007 yılında da doların seyri benzer şekilde olmuş, dolar yılın ilk günü kurlarda 1,40 iken yılın son günü 1,15'ten işlem görmüş, yine 0,25'lik bir gerilemeyle yılı kapatmış ve dolar kurlarında derinlemesine dalgalanmalar yaşanmamıştır. Bu noktadan bakıldığında ABD doları karşılığında sunulan proje desteklerinin iş kurma noktasında yetersiz olduğu söylenebilir. Bu kapsamda, 2007 yılından sonra destek miktarına bakıldığında kırsal alandaki projeler için 7.500TL, kentsel alandaki proje destekleri için 10.000TL tutarına kadar olan proje bütçelerine destek verildiği görülmektedir (Başbakanlık, 2007: 45). 2009 yılından sonraki proje desteklerinde ise kır ve kent ayrımı kalkmış,

tüm proje tiplerinde 15.000TL tutarında destek verilmesine karar verilmiştir. Bu durumun proje memnuniyetini artıran bir etken olduğu düşünülmektedir.

Ancak Adaman ve arkadaşlarının (2014) gerçekleştirdiği araştırmada destek miktarını yeterli görmeyenlerin oranının %49 olarak tespit edildiği de unutulmamalıdır. Bu dilimin %23,4'ü açacağı işletmenin diğer giderlerini karşılamak için başka kişilerden borç aldığını, %2,3'ü elindeki bir iki varlığı satıp işletme sermayesine kattığını, %1,7'si hane halkından birilerinin daha bu işte çalıştırıldığını belirterek, proje faaliyeti için fazladan ihtiyaç duyulan kaynağı tamamladığını ifade etmiştir. Öte yandan %17,7'lik bir kesim ise kurulan işletmenin ihtiyaç duyduğu eksik sermayeyi başka bir yerden tamamlamadığını ve bu şekilde işe başladığını belirtmiştir.

Ana Tema 1: Memnuniyetsizliğin Finansal Boyutu
Alt Tema 1: Proje limitleri kurulacak olan işletmelerin/işyerlerinin sermaye ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde değildir.
Alt Tema 2: Proje limitleri ve projeden alınacak ekipmanlar, yürütülecek olan işin içeriğine bağlı olarak değişiklik göstermelidir.
Alt Tema 3: Proje limitleri dâhilinde olan alt destek türlerine ait limitler arasında oynamalar yapılmalıdır.
Alt Tema 4: Etkin bir destek için finansal desteğin yanında etkin bir teknik destek verilmesine dair kalem finansal desteğe dâhil edilmelidir.

Proje desteklerinin finansal bağlamda yarattığı memnuniyetsizliğe ilişkin görüş bildiren SYİG'lerden biri, sağlanan desteğin yetersizliğini şu şekilde ifade etmektedir:

"Bu bölgede iş kurma projeleri yapmaya başladığımızdan beri verilen destek miktarının yeterli geldiğini görmedim. Sürekli artan maliyetler karşısında desteğin sabit kalması memnuniyetsizliğin en önemli nedeni bence. Örneğin seracılık faaliyeti yürütülecek, destek miktarı 5 yıl önce de 15Bin şuanda da 15Bin. Hiç mi zam gelmedi? Maliyetler hiç mi artmadı? Arttı ama bizim destekler aynı kaldı. Eksik sermaye işlerin de batmasına neden oldu... Destek verilen insanların zaten bireysel anlamda bir sermayeleri olsa bildikleri bu işi kendileri yapacak bize ihtiyaç duymayacaklar..."

Diğer taraftan destek miktarlarının tüm proje tipleri için yetersiz kaldığını söylemek de mümkün değildir. Örneğin; mantarcılık projelerinin düşük maliyetlerle yapılabilir olması bu konuda farklı görüşlerin olduğunu da göstermektedir. Bu tür bitkisel üretimlerin yapıldığı bir ilçedeki SYDV Müdürü:

"Bizim ilçemizde mantarcılık projeleri çok yaygın desteklendi. Yüzlerce var. İlçede neredeyse 350 kişiye Mantarcılık Projesi yaptık. Hemen hemen hepsi de çok iyi işler çıkardı. Başarısız olan batan bir desteğimiz neredeyse yok. Temel sebebi ise bence destek miktarı dâhilinde kalan ve sunulan destekle yeteri kadar hatta fazlasıyla alınan hammadde. 15Bin TL'ye raf sistemi kuruyorsunuz, bir klima alıyorsunuz ve gerisini komposta yatırılıyorsunuz. Sonrası size kalmış... Bu proje başlamadan önce ilçede bir tane bile soğuk hava deposu yoktu. Bizim desteklerimizden sonra ilçede 3 tane soğuk hava deposu kuruldu..."

Anlaşılabileceği üzere proje destek miktarının yeterliliği, yapılan işe ve fayda sahibinin beklentilerine göre değişebilmektedir. Bu anlamda proje desteklerinin sektörel ya da içeriksel bir limit farklılaşmasına gitmesi olumlu bir değişiklik olacaktır. Öte yandan proje desteklerinde belirlenen rakamların yörenin özellikleriyle de ilişkisinin kurulmasının yararlı olacağı düşünülebilir.

SYDTF'nin yaptırdığı araştırmaların bulgularına bakıldığında finansal desteğin kullanımına ilişkin bir takım olumsuzluklar görülmektedir. Hayvancılık projelerinde, yoksullar için getirilen/alınan hayvanların hastalıklı olması ya da bölgeye/yöreye gelir gelmez hastalanmaları, iş kurma projelerinde alınan mal ve malzemelerin dayanıksız olması gibi pek çok unsur finansal kaynağın kullanımına ilişkin danışmanlık süreçlerinin işe yaramadığına işaret etmektedir.

Ancak burada bir hususun belirtilmesinde yarar bulunmaktadır. Projeler kapsamında kişilere, projede kabul edilen tutarlar nakit olarak ödenmemektedir. Proje kapsamında alınacak makine ve ekipman proje yararlanıcılarına sorulmakta ve onların belirlediği makine-ekipman SYDV'ler aracılığıyla alınmaktadır. Özellikle hayvancılık desteklerinde fayda sahipleri de hayvan seçimlerine gitmekte, alınan hayvanlar Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nda çalışan veteriner hekimlerin ve fayda sahibinin gözetiminde alınmaktadır. Diğer taraftan sigorta sistemi de fayda sahibinin lehine bir işleyiş sağlamakta sigorta sürecinde ölen hayvanlar için belirli oranda bir bedel yine fayda sahibine ödenerek, fayda sahibinin uğradığı zarar kısmen de olsa giderilmektedir. Öte yandan hayvancılık projelerinde alınan dişi hayvanlarının tümünün gebe olması, yakın zamanda doğum yaparak fayda sahibinin sürüsünü artırması da projenin sağladığı avantajlar arasındadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde faaliyet gösteren bir Vakıf Müdürü Kırsal Alanda Sosyal Destek projeleri ile ilgili olarak şu sözleri dile getirmektedir:

“... Kooperatifi, Fon kaynaklarıyla yurt dışından Holştayn ırkı hayvan aldı. Bir sürü gariban borçlandırıldı. Biz hepsini çağırdık ve yapacağı iş konusunda bilgisinin olup olmadığına baktık. İnsanların derdi süt ve süt ürünleri elde etmektir. Milyon liralık tesis kuruldu... Hayvanlar Hollanda'dan getirildi ama Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, bizim yörede bu hayvanların bakılamayacağına dair bu insanlara bilgi vermemiş. Burası 40- 50 derece yazın Hollanda 20- 25... Hayvanlar yaşamadı, ölmeye başladı. Milyonluk proje battı. Sonra zararın neresinden dönülürse kârdır dedi köylüler ve o hayvanları elden çıkarıp küçükbaş hayvancılığa döndüler. Bu defa da protokollere, sözleşmelere aykırı işlem gerçekleşti köylüler hakkında icra takibi başladı bizim adamlar bir defa daha battı.”

Yukarıdaki iddianın önemine bağlı olarak örneklem dâhilinde olmasa da ilin Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü yetkililerine bu durum soruldu ve şu yanıt alındı:

“Bu hayvanlar geldiğinde biz Kooperatife hayvanların oryantasyon süreleriyle ilgili bilgi verdik. Onlara ne yapmaları gerektiğini söyledik. Örneğin hayvanları otlak alanlara en az 3 ay çıkarmayın dedik. Sıcaklık ve nem gibi hususlara alışmaları için en az üç ay ahırda tutulmaları gerekiyor. Veteriner gözetimlerinin yapılması gerekiyor...”

Oysa onlar yem parası vermemek için hayvanları daha gelir gelmez otlaklara saldı. E böyle olunca da oryantasyonları tamamlanmadı. Sonra başka sorunlar da çıktı yine yem ile alakalı. Bu hayvanlara verilecek yem ile alınacak süt doğrudan alakalı. Az yem verip çok süt beklemek mümkün değil. Baktılar kooperatif istenen verimlilik düzeyinde değil hayvanlarını satıp ırk değişimine gittiler. Yeni gelen ırkta da aynı sıkıntıları yaşadılar.... Hayvanlar ölmedikçe bize gelip danışan olmadı ama biz yolumuz oraya gittikçe onları uyardık raporları düzenledik.”

Projeden yararlanan tarafların birbirlerini, özellikle projenin başarısızlıkla sonuçlanması nedeniyle suçlamaları normal ve beklenen bir durum olsa da bu süreci düzenleyecek ve tarafları birbiriyle hukuki ilişkiye sokacak sözleşmelerin ortaya çıkarılması bakımından yukarıdaki örneğin dikkate değer bir özelliği olduğu düşünülmektedir. Milyon TL tutarındaki proje desteklerinin sayıları 60 ile 120 arasında ortalama olarak değişen yoksul köylülere verilmesi, projenin olumlu ilerlememesi noktasında kamu kaynaklarının kullanılmasından bu desteklerden yararlanan yoksul köylülerin yoksulluklarını daha da derinleştirecek yeni borçlar altına girmesine kadar çok sayıda alanda olumsuz etkiler yaratacağı düşünülmektedir.

Görüşmelere katılan SYDV çalışanlarının neredeyse tümü proje destek limitleri dâhilinde belirlenen proje alt limitleri arasındaki katı değişmez kuralları eleştirmişlerdir. Bu eleştirilerden birini, bu alandaki görüşleri temsil etmesi açısından şu şekilde örneklendirebiliriz.

“Özellikle bireysel hayvancılık projelerinde ahır çok önemli... Eğer ahır sağlıklıysa hayvan orada yaşamıyor. Havalandırması yoksa yaşamıyor, üzerinde durduğu zemin temizlenmeye uygun değilse yaşamıyor... Yani önce alt yapının hazırlanması gerekiyor ama proje desteklerinde bu limit belli. Projeden talep edilen paranın %20'sini aşmıyor. Madem bu destek verilecek önce alt yapının oluşturulması projenin sürdürülebilirliği açısından zorunlu...” (SYİG)

Buraya kadar yapılan aktarımlardan anlaşılacağı üzere Gelir Getirici Projelere ilişkin yaşanan memnuniyetsizliklerin temelinde verilen destek miktarı, proje sürecinde sağlanan teknik destek ve proje kapsamında alınan mal ve demirbaşların durumlarının temel belirleyici olduğu görülmektedir. Benzer bulgular SYDTF'nin gerçekleştirdiği araştırmalarda da yer almış, Adaman ve arkadaşlarının (2014) ortaya koyduğu raporda bu eksikliklerin giderilmesine yönelik öneriler geliştirilmiş ve Gelir Getirici Proje Desteklerinin başarılı bir şekilde sürdürülmesindeki anahtar rol olarak tanımlanmıştır.

Bunun yanı sıra, SYDTF tarafından yaptırılan araştırmalarda dikkat çeken bir diğer husus, proje desteği veren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının 2003'ten 2014'e gelinen süreçte değişen yapısı ve insan kaynaklarıyla ilgili olan bölümüdür. Nihayetinde Adaman arkadaşlarının (2014) tarafından yapılan çalışmanın Gelir Getirici Proje Destekleri için ortaya koyduğu sosyal politika önerilerinin en hayati kısmı, Vakıflarda çalışan kişilerin projelere yaklaşımıdır. Bu bağlamda konunun ayrı bir başlık altında incelenmesinin daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

9. SYDV Çalışanları, Siyasi ve İdari Baskılar ve “Asıl” İşler

Gelir getirici projelerden kimlerin ve hangi koşullardaki kişilerin yararlanacağı SYDTF tarafından belirlenirken, sahada bu kişilerin seçimi, projelerin hazırlanması, projelerin onaya sunulması, sözleşmelerin imzalanması, projedeki mal ve ekipmanların alımı, projelerin düzenli aralıklarla izlenmesi/ takibi, gerekli noktalarda diğer kurumlarla işbirliğinin sağlanması ve elbette geri ödemelerin alınması her ilçede ve il merkezlerinde teşkilatlanmış olan SYDV’ler tarafından gerçekleştirilmektedir. Her bir SYDV’nin bu konuda uzmanlaşmış personelinin olmaması bir tarafa SYDV’lerin çoğunda, özellikle 2002 yılından itibaren artan ve son yıllarda ise çeşitlenen yardım kalemleri, SYDV personeline yerine getirmesi gereken yeni yükler yüklemiş; Gelir Getirici Proje Desteklerinin yukarıda tanımlanan iş süreçlerinin tam anlamıyla sürdürülememesi ve tüm bu süreçlerin başlı başına bir iş olması noktasında SYDTF’yi, proje desteklerinin sonlandırılması/ kısıtlanması noktasında bir karar almaya itmiştir.

2004 yılında yapılan ilk etki değerlendirme çalışmasında, Vakıf görevlilerinin bir kısmının gelir getirici proje iş ve işlemlerine ilişkin önemli bir takım bilgi eksiklikleri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Projenin 2003 yılında başladığı düşünülürse o dönemde bir takım bilgi eksikliklerinin olması ve personel alım sürecinin o tarihlerde halen yoğun bir şekilde devam ediyor olması “Eksik bilgiye sahip personel çok” yanıtının alınmasının gerekçeleri olabilir.

2007’deki ikinci araştırmada ise personelin bilgi düzeyine ilişkin sorulan soru değişmiş, personelin işleri “disiplinli yapıp yapmadığı” gibi muğlak ve ölçme yeterliliği tartışılır bir soru ile personel tutumunun ölçülmesi ikame edilmiştir. Buna rağmen proje yararlanıcılarının %60’ı Vakıf çalışanlarının işlerini disiplin içinde yaptığını belirtirken, %17’si ise çalışanların disiplinli olmadıklarını bildirmiştir.

Adaman ve arkadaşlarının (2014) yaptığı analizde ise, projelerdeki başarı- başarısızlık ile Vakıf çalışanlarının performans ve proje yaklaşımları arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu kapsamda etki analizi araştırması kurgulanırken tasarlanmayan ancak sonradan bu alanda ortaya çıkan bilgi toplama ihtiyacına bağlı olarak geliştirilen ayrı bir anket hazırlanmış, Vakıf çalışanlarına uygulanmış ve bu anketin sonuçları da araştırma raporuna dâhil edilmiştir.

Bu ek çalışmada, Vakıf görevlilerine öncelikle projeye ilişkin süreçlerde, bir söz haklarının olup olmadığı sorulmuştur. Görüşlerinin “Hiçbir zaman” alınmadığını söyleyen personelin oranı %15,9’dur. “Ara sıra” görüşümüz alınır diyenlerin oranı %9,3, ‘Bazen’ alınır diyenlerin oranı %24,7, ‘Genellikle’ alınır diyenlerin oranı %36,4, her zaman alınır diyenlerin oranı ise %13,7’dir. Buradan da anlaşılacağı üzere araştırmaya katılan Vakıf çalışanlarının büyük bir bölümünün proje konularındaki görüşü, projelerin birinci onay aşamasında (ikinci onay aşaması Fon Kurulu’dur) Vakfın yönetimi organı olan Mütvevelli Heyetlerinde değerlendirilmektedir. Ancak “Görüşümüz alınmaz” ya da ‘Nadiren’ alınır diyenlerin oranı da %25,2’dir. Bu oranın anlamı, Mütvevelli heyetlerinde uzman görüşlerinin değerlendirme dışı bırakılması anlamına gelmektedir.

Ana Tema 1: Baskılar, Sosyal Yardımların Aynı ve Nakdileşmesinde Tercih Edilen Personel Politikası
Alt Tema 1: Sadece proje işleriyle ilgili uzman personel bulundurulmaması ya da görüşlerinin dikkate alınmaması
Alt Tema 2: Çeşitlenen sosyal yardım konuları
Alt Tema 3: SYDV çalışanlarına yapılan siyasi ve idari baskılar

Siyasi ve idari baskılar, özellikle vatandaşlar ile SYDV’ler arasında her zaman tartışılan bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışma, yapılacak sosyal yardımlarda sadece objektif kriterlerin kullanılıp kullanılmaması noktasında yaşanmamaktadır. SYDV’lerin yapısı gereği orada çalışanlar sözleşmeli bir pozisyonda görev yapmaktadır. Çalışanların kamu görevlisi olmaması; yakın zamana kadar sendikal örgütlenme noktasında bizzat SYDTF tarafından çalışanların engellenmeleri ve örgütlenme haklarını yıllarca alamamaları, gerçekleştirilen sosyal transferler kısmında SYDV idarelerini mutlak anlamda yetkili kılmıştır. Başka ve öz bir ifadeyle SYDV çalışanlarının işten çıkarılma kararlarının mülki idare amirlerinin ya da siyasi aktörlerin, tüm çalışanları idarenin talep ve beklentilerini gerçekleştirme noktasında bağımlı kılmıştır.

SYDV çalışanlarının, uzman oldukları bir konuda dikkate alınmamasına örnek olarak Karadeniz Bölgesi’nden bir SYİG şu şekilde bir aktarımda bulunmaktadır:

“... Genel Müdürlükten bir uzman aradı. Sisteme yüklenen projenin, proje destek esaslarında açıkça desteklenmeyeceği belirtilen projelerden biri olduğunu ve neden bunu sisteme yüklediğimizi sordu. Ben de bunu bildiğimi ama Heyetin (Vakfın yönetim organı olan Mütvevelli Heyeti) bu projeyi desteklemek istediğini söyledim. Hatta Heyeti uyardığımı ancak heyetin “biz gönderelim başvuru yapan kişinin siyasi bağlantıları var, kırmayalım yukarıdan reddederlerse reddederler böylece başımız ağrımaz” diye söylediğini de Genel Müdürlüğe söyledim...”

Görülebileceği üzere projelerin destek esaslarına aykırı talepler Vakıf idare heyetlerinin talepleri doğrultusunda gerçekleştirilebilmektedir. Bu sebeple SYGM, destek esaslarına aykırı projeleri elemek için özel ve titiz bir inceleme gerçekleştirmektedir. Öte yandan SYDV çalışanları, ilçelerindeki yoksul ve sosyal yardıma gereksinim duyan hedef kitleyi en iyi tanıyan, onları sadece proje başvurularında değil ihtiyaç duydukları tüm konularda yönlendiren, sorumlu kişilerdir. Görev yaptıkları ilçedeki alt gelir gruplarındaki tüm yaşantılarına doğrudan tanık olmaktadır. Bu çerçevede, yaptıkları işe bağlı olarak proje onaylarında, sosyal yardım yararlanıcılarının gündelik hayat pratiklerine dair de görüşlerini hazırladıkları proje çalışmalarına yansıtılmaktadırlar.

Marmara Bölgesinden bir SYİG:

“.... Bey (Kaymakam) uzun zaman X ilçesinde görev yapmış... Buraya tayin olduktan sonra geldi dedi ki: Arkadaşlar orada da çok sayıda antep fıstığı projesi yaptım. Bundan sonra burada da antep fıstığı yetiştireceğiz. Hepimiz şaşırдық. Anlatmaya çalıştık olur mu efendim falan diye. Yok, yapacağız dedi. Tarımdan, burada fıstık

yetiştirilebilir mi diye Genel Müdürlüğün rapor isteyeceğini söyledik, güldü. İlçe Tarım Müdürüne raporları yazdırdı. Biz yararlanıcıları bulduk, projeyi girdik vs. proje kabul edildi. Her şey kitaba uygundu ve desteklendi. Fıstık ağaçlarının hepsi çürüdü gitti. Kaymakam da başka yere tayin oldu. Peki, sonuç ne?”

Görüleceği üzere desteklenecek projelerin hiyerarşik bir ilişki içinden yapılandırılması/ oluşturulması hatalı kararların alınabileceğine işaret etmekte olup, uzman görüşlerinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Konuyla ilgili bir başka örnek ise Güneydoğu illerinden verilebilir. SYİG:

“... Kaymakam Beye dedik ki bu adam güveniliriz. Tanıyoruz. Bizden yardım alır gider kumara yatırır, tekrar gelir yardım alır, hovardalığa gider... Ailesini perişan eder... Ama dinlemedi. Projeyi destekleyeceğiz dedi. Proje konusu destek esaslarına uygundu. Nihayetinde proje kabul edildi ve uygulama aşamasına gelindi. Proje konusu dondurmacı açmaktı. Biz demirbaşları aldık falan... Cuma günü Kaymakam Bey, ilçenin bütün protokolü toplandı dondurma dükkânını açtılar. Dondurmalar yenildi falan... Pazartesi ben işe giderken bir de baktım ki bizim dondurmacının yerinde yeller esiyor, bir tek tabela kalmış. Cuma günü açtığımız dükkân, pazartesi günü bomboş. Sonradan araştırdık adam o demirbaşları ertesi gün ikinci elden satıp paraya çevirmiş.”

Karadeniz’den bir başka SYDV Müdürü projeler konusunda Vakıf çalışanlarına yapılan baskıyı şöyle dile getirmektedir:

“... çıkıp geldi adam. Diyor ki ya bu projeyi kabul ettireceksiniz ya da seni yarın kapı önüne koydururum. Resmen tehdit ediyor. Ama iş güvencemiz yok bizim. Bırakın iş güvenliğini daha düne kadar eşimizin yanına bile tayin gidemiyorduk...”

SYDV personelinin çalışma yaşamları boyunca karşılaştıkları sorunlar çok çeşitli ve kapsamlı olmasına bağlı olarak özel olarak incelenmesi gereken önemli bir konudur. Türkiye’deki sosyal yardım sisteminin neredeyse %80’inin gerçekleştiği bu alanda çalışanların yaşadığı sorunların Gelir Getirici Projelerin devamında da etkili olduğu düşünülmektedir. Personel politikasındaki sınırlılıklar, norm kadro problemi, yardımların çeşitliliğine bağlı olarak artan iş gücü ihtiyacının SYDV’lerce karşılanamaması konusunda Ege’den bir SYDV Müdürü:

“Burasının küçük bir ilçe olduğunu düşünmeyin. Buranın “müşterisi” (eliyle tırnak işareti yaparak yardım talep eden vatandaşları kastediyor) çok. Ama kaç personel var? Beş. Burada herkes her işi yapar. Kimin eksikliği varsa işler yürüsün diye gelir kaldığı yerden devam eder. Ben muhasebeciydim çok gittim incelemeye. Şimdi bile yapıyorum. Arkadaşlar ne yapsın? Kaç kalemde sosyal yardım yapılıyor biliyor musunuz? Hangi birine yetişelim?”

6 temel yardım programında 34 farklı alanda ve bu alanların alt dallarında (ASPB, 2016) çok miktarda iş yükü altında kalan sınırlı sayıdaki SYDV çalışanının yetersizliği, Gelir Getirici Projelerin doğru izlenememesine neden olmuştur. İzleme faaliyetlerinde yaşanan problemlerin, proje desteklerinin sonlandırılması/ kısıtlanmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Bu konuya ilişkin görüşü Doğu Anadolu’dan bir SYİG şöyle ifade etmektedir:

“Proje yaptık geçmişte de ama artık proje yapmıyoruz. Ama asıl iş bence o, onu da söyleyeyim. Şimdi gel Vakfa al yardımı git olayına döndü. Herkes üç kuruş olsun hazır olsun derdinde. Önceden bu kadar yaygın değildi yardımlar en başta insanlar utanıyordu. Şimdi herkes eli açık geziyor. Önceden vaktimiz oluyordu, proje yapıyorduk fakat o kadar çok yapmamız gereken iş var ki şimdi anlatamam... Projenin izleme döneminde, kurulan işletmelere gidip inceleme yapmamız gerekiyor biliyorum ama bunun için vakit yok... Yolda, kahvede işler nasıl gidiyor diye sorup sözüm ona izleme raporunu doldurduğum çok oldu...”

Neo liberal yaklaşımın pratik bir çözüm yolu olarak sunduğu yardım paketleri, Türkiye’de de giderek artan oranda iktidar tarafından benimsenmekte, bu yaklaşımın yoksullar üzerinde davranış değişikliklerine neden olduğu düşünülmektedir. Elbette yardımların kesilmesi ya da yoksulların yardım alma şartlarının zorlaştırılması bir çözüm olarak tarafımızca da benimsenmemektedir. Bu tartışma farklı bir içerikten gelerek ele alınabilecek bir konu olsa da, yardım sistemi içindekilerin yardım sistemi dışına çıktıklarında toplumsal refahtan alacakları payın büyütülmesi, bu sorunun çözümü için başlanabilecek noktalardan biri olduğu düşünülmektedir.

10. Proje Geri Ödemelerinin Kıstas Alınması

Gelir Getirici Proje Desteklerinin başarı kıstaslarını ekonomik ve sosyal çıktılar bakımından görmek mümkün olsa da SYDTF tarafından kabul edilen en önemli başarı göstergesi, projelerin geri ödemelerindeki oranlardır. Doğrusal bir mantıkla olaya bakıldığında eğer bir proje kapsamında fayda sahibi olmuş bir yararlanıcı, projesinden doğan borçlarını düzenli olarak ödüyorsa bu proje başarılı bir proje sayılmaktadır.

Bu çerçevede 2003 yılından bu yana yapılan etki analizi araştırmalarının tümünde en önemli husus proje sahiplerinin geri ödeme yapabilme durumlarıdır.

2004 yılında yapılan ilk analizde geri ödeme dönemine girmiş proje olmadığı için projelerin geri ödemelerine ilişkin görüşler derlenmemiştir. Diğer taraftan 2007 yılındaki ikinci çalışmada ise geri ödemeler daha yakından incelenmiştir. 2007’de yapılan araştırmada, geri ödeme dönemine girmiş olan proje desteklerinin %13,3 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla projelerin %86,7’sinin henüz geri ödeme dönemine girmemiş olması doğru bir çıkarım yapmayı da tam olarak olanaklı kılmamaktadır. Ancak yine de geri ödemelerin düzenli yapılıp yapılamayacağına ilişkin görüşlerin sorulduğu soruya araştırmaya katılanların %39,3’ü ödemeleri düzenli yapacağını, %42,9’u kısmen düzenli yapabileceğini, %17,9’da ödeme yapamayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla neredeyse %75’leri aşan bir oranda geri ödeme kaynağının sağlanacağı ve projelerin %42,9’luk bir “başarı” ile neticelendirileceğine dair bir sonuç çıkmaktadır.

Adaman ve arkadaşlarının (2014) tarafından gerçekleştirilen üçüncü çalışmada ise geri ödeme durumları, hem yararlanıcı hem de Vakıf çalışanları açısından incelenmiştir. Ancak burada ifade edilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Proje desteklerinin başladığı günden itibaren çeşitli tarihlerde SYDTF, geri ödemelere ilişkin çok sayıda düzenleme yapmıştır. Yapılandırma adı altında gerçekleştirilen bu düzenlemelerde kişiler borçlarını SYDTF’nin belirlediği bir tarih çerçevesinde erteleme

fırsatı bulmuşlardır. Borç vade tarihlerinin çok defa ertelenmesinin, yararlanıcılar üzerinde olumsuz etkileri olduğu; borçlarının yeniden erteleneceğinden ve hatta bir gün tamamen affedileceğine kadar varan bir kanıyı yararlanıcıların zihninde yarattığı tahmin edilmekte ve bunun sonucu olarak da vadesi gelen ancak ödenemeyen borçların her zaman yararlanıcıların içinde bulunduğu maddi sorunlardan değil bazen de bu beklentiler nedeniyle ödenmediği düşünülmektedir.

SYDTF, 2009, 2011, 2013, 2015 yıllarında proje ödemelerine ilişkin yapılandırma yaptığı Vakıflara ilemiştir. Ayrıca, çelişkili bir kararla, borçlarını zamanında ödemeyen kişiler hakkında yasal takip işlemlerinin başlatılması talimatını da vermiştir. Ancak SYDTF ile SYDV'ler arasında "organik" bir ilişkinin olmaması nedeniyle yönetimlerinde "özerk" olan Mütevelli Heyetlerinin yasal takip işlemlerini başlatmadığı saha çalışmasında yaygın olarak gözlemlenmiştir. Vade yapılandırma ve icra takipleriyle ilgili bir SYDV Müdürü:

"Bize bir genelge geldi... Fon Kurulu karar almış diyor ki yapılandırma yapın ama geri ödeme yapmayanlar hakkında icra takibi başlatın. Sonra Genel Müdürlükten bir mesaj geliyor cep telefonumuza diyor ki icra takibi yapmayın! Sebep siyasi kaygılar. Çünkü seçim var..."

Dolayısıyla bir taraftan Vakıflara yasal takip işlemi yetkisi verip diğer taraftan takibe uğrayacak alacakların tahsil süresini sürekli erteleyen Fon Kurulunun, proje yararlanıcıları ile bu işi yapmakla görevli Vakıfların sahip olduğu statüye önemli bir zarar verdiğini söylemek mümkün iken aynı zamanda Vakfın yoksullar üzerindeki otoritesinde de boşluğa sebep olduğu söylenebilir.

Adaman ve arkadaşlarının (2014), geri ödemeleri tahsille sorumlu olan Vakıf çalışanlarına, bu sorumluluk hakkındaki düşünceleri sorulmuş, araştırmaya katılanların %63,9'u SYDV'lerin geri ödemeleri takip etmesini doğru bulmadığını dile getirdiği görülmüştür. Geri ödeme sorumluluğunun Vakıflarda olması gerektiğini düşünenlerin ve Fon Kurulu'nun yaptığı uygulamanın doğruluğunu savunanların oranı ise %16,8'dir. Bu durum üçüncü alt temanın ortaya çıkmasında da gözlemlenmiştir.

Ana Tema 1: Geri Ödeme Başarı Kriteri Değildir
Alt Tema 1: SYDTF'nin gerçekleştirdiği yapılandırmalar Gelir Getirici Proje Destek İlkelerini ve sözleşmeleri bozmuştur.
Alt Tema 2: Siyasi otorite özellikle seçim dönemlerinde geri ödemeleri koz olarak kullanmıştır.
Alt Tema 3: Bir hayır kurumu olan SYDV, yoksullar karşısında icra takibi yapan bir kurum haline getirilmek istenmektedir.

Vakıf çalışanlarının çok büyük bir bölümü, geri ödeme takibi yapmanın proje başarısını sağlamadığını ama bunun ötesinde yoksul vatandaşlarla kendileri arasında oluşan güven ilişkisinin zarar gördüğünden bahsetmektedir. Görüşmelere katılan Vakıf çalışanlarının neredeyse tamamı yaptıkları işi "kamu hizmeti" ya da "devletin işi" ve yardım olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Doğu Anadolu Bölgesi'nden bir Vakıf vakıf Müdürünün söyledikleri örnek olarak aktarılabilir:

"Burada yaptığımız hayvancılık projelerinin hepsi battı. Sözüm ona aracı yetiştirecektik. İnsanlar gelir kazanacak, bölge zenginleşecekti... Bir hastalık geldi hepsi telef oldu. Tabi proje geri ödeme zamanı geldi. Borçlar için haber gönderildi ödenmedi, uyarı gönderildi ödenmedi... İcra başlatıldı yine ödenemedi. Nasıl ödensin? İcraya verdiğim adamın Vakıfta yardım dosyası var, üstelik aktif. Yani düzenli yapıyorum, benim verdiğim parayı bana mı verecek?"

Diğer taraftan özellikle 2009 yılından itibaren gerçekleştirilen yapılandırmalarla birlikte normalde geri ödemeli bir sosyal yardım faaliyeti olan bu desteğin, tamamen geri ödemesiz olacağı ya da borçların hibe edileceğine yönelik karar bulunmamasına rağmen böyle bir kanının daha çok siyasetçiler tarafından yardım alan kişilerin gözünde oluşturulduğu gözlemlenmiştir.

Güneydoğu Anadolu'dan bir SYDV Müdürü proje geri ödemelerini yapmayanlara ilişkin olarak:

"Vatandaşa icra dairesinden kâğıt gidince koşarak bize geliyor... Diyor ki: Bize falanca vekil dedi ki bunlar size hibedir, ananızın ak süttü gibi helaldir... geri ödeme falan olmayacak". İsim vereyim gidin sorun... Vatandaş diyor ki biz yoksuluz devlet bize bir destek verdi, biz onu zorla istemedik. Bu bizim hakkımızdı. Vekilin söylediğini parti il başkanı da doğruluyor ödemeyin diyor... Fon Kurulu diyor ki icra başlatın, Genel Müdürlük genelge yayımlıyor sakın ha başlatmayın diyor... Ee, biz ne yapalım? Arada kalıp, takibi bırakıyoruz."

İç Anadolu'dan bir SYDV Müdürü:

"Bence vatandaş bu parayı ödemesin. Projelerde zaten bir sürü problem oldu. Kurumlar (hayvancılık projelerinde) iş birliği yapmadı. Vatandaş yoksuldu... Gitti proje yapacağım, artık kendi ayaklarımın üzerinde duracağım diye destek aldı, battı. Sonuç yoksulluğunun üzerine 15bin TL daha yüklendi... Ödese ne olacak ki? Hem neden ödese? Yılda bir defa bilemedin iki yılda bir yapılandırma geliyor... Burada bir iş kurmuş vatandaş, desteğini 10 yıl önce almış. Mesela borucunun ilk taksitini 2009'da ödeyecekti, yapılandırma çıktı, yine 2 yıl erteledi. Sonra ödeyemedi battı gitti. Tam yasal işlemler başlatılacaktı yine yapılandırma çıktı. Ödemeyi taahhüt etti diye hop yine 2 yıl ertelendi, sonra ödeme zamanı geldi yine yapılandırma çıktı... Vatandaş ne ödedi biliyor musun? Sadece bizim icra için avukata verdiğimiz paraları. Borcu tamamen duruyor."

Anlaşılabileceği üzere geri ödemeler konusunda siyasi yaklaşımın yanı sıra, geri ödemeyi sağlayacak kurumun geri ödemeye ilişkin yaklaşımının da geri ödemeleri sekteye uğrattığı gözlemlenmiştir. Öte taraftan geri ödeme oranlarındaki düşüklüğün, projelerin değerlendirilmesinde en önemli başarı ölçütü sayılması, yapılandırma süreçleri ve borçların yeniden vadelenirilmesi gibi kararların göz ardı edilmesinin Gelir Getirici Proje desteklerinin sonlandırılmasında bilinçli olarak görmezden gelindiği kanaati uyandırmaktadır.

Adaman ve arkadaşlarının (2014) hazırladıkları raporda, "Geri ödemelerin takibi nasıl olmalıdır?" şeklindeki soruya Vakıf çalışanlarının %34,5'i bir banka tarafından geri ödemelerin takip edilmesi gerektiğini yanıtını vermiştir. Bu yanıt, alacakların banka yoluyla tahsilinin, vatandaşın geri ödeme konusuna ciddiyetle yaklaşmasını sağlayacağı ve

SYDTF ya da Vakıf yürütme organının bir takım siyasi çıkarlar nedeniyle bu alacakları ertelemesine engel olunacağını bizlere düşündürmektedir. Araştırmaya katılanların %14,4'ü proje geri ödemelerinde af sisteminin getirilmesini ve geri ödeme gücü olmayan, “batmış” projelerdeki kişi alacaklarının yok sayılmasını önermiştir. Ancak durum, pek çok projede “sahte batış”ları gündeme getirecek, gerçekten ödeme güçlüğü içinde olanlarla, proje borçlarını ödememek için projeden alınan varlıkları kişilerin ellerinden çıkarmasına neden olabilecektir. Herhangi bir çözüm üretmeden geri ödemelerin sadece Vakıf ve Vakıf çalışanları üzerinden alınmasını söyleyenlerin oranı ise %51,1'dir. Dolayısıyla Vakıfların büyük bir çoğunluğu mevcut geri ödeme takip sisteminin bu şekilde kalması gerektiğini düşünmektedir.

Projenin asli başarı unsurunun geri ödeme görülmesi nedeniyle “geri ödeme sıkıntılarına ilişkin çözüm önerileri”nin yararlanıcılar tarafından geliştirilmesine ilişkin sorulara araştırmaya katılanların %64,2'si ödemelerin daha uzun taksitlerde olmasını, %10,8'i yıllık ödemelerin yıl içi taksitlere bölünmesini çözüm olarak ileri sürmektedir. Diğer katılımcılar ise %25 oranında geri ödemelerin kaldırılması, iş duruma göre farklılaştırılması gibi farklı cevaplar vermişlerdir. Yıldız vd. (2014) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise projelerde geri ödemelerin olmamasına ve geri ödemelerin daha uzun vadelerde taksitlendirilmesine dair öneriler, proje yararlanıcıları tarafından dile getirilmiştir.

11. Sonuç ve Değerlendirme

Bugüne kadar gerek SYDTF gerekse başka araştırmacıların yaptığı hiçbir çalışmada Gelir Getirici Proje Desteklerinin sonlandırılmasına ilişkin bir sonuç bulunmazken, Gelir Getirici Proje Destekleri 2015 yılı itibarıyla Türkiye'nin yürüttüğü sosyal yardım sisteminin en büyük ve en temel kaynağından (SYDTF'den) çıkarılmış ve Vakıfların müstakil çabalarına bağlanmıştır.

Çalışmanın bulgularına bakıldığında projenin hedef kitlesinin seçimi, finansal destek sorunları, teknik ve işletme yönetimi açısından danışmanlık sorunları, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle mücadele, proje geri ödemelerinin siyasi çıkar ve yönetsel zafiyetlere bağlı olarak tahsil edilememesi, SYDV çalışanlarının çalışma koşulları ve özlük hakları problemleri, SYDTF'nin desteklenecek proje tiplerini merkezden belirlemesi, gibi pek çok sorunun Gelir Getirici Proje Desteklerinde olduğu gözlemlenmiştir. Ancak bu sorunların çözümü yerine Gelir Getirici Proje Desteklerinin sonlandırılması ve Vakıfların kendi proje geri dönüşleri üzerinden yapılabilecek bir faaliyet haline getirilmesi özü itibarıyla Türkiye'deki değişen sosyal yardım rejiminin bir göstergesidir.

Neo liberal politikaların egemenliğine bağlı olarak ortaya çıkan ve hak temelli sosyal yardım yaklaşımdan uzak olarak inşa edilen yeni sosyal yardım rejimi, Gelir Getirici Proje Desteklerinin varlığı ile derinlemesine bir çelişki içindedir. Katı kuralları ve uygulama esasları olan, özel bir personel rejimi gerektiren ve sadece finansal değil yönetsel ve teknik destekler de sunarak, vatandaşların yoksulluktan kurtulmaları ve düzenli bir gelir elde etmelerini amaçlayan bir sosyal yardım türü olan Gelir Getirici Proje Destekleri, ortaya çıkan her sorunda, neo liberal politikaları benimseyen idareyle yoksul vatandaşlar arasında sürekli ve

çeşitli gerilimlerin olmasına zemin hazırlamakta ve bu gerilim, siyasal iktidar açısından bakıldığında yoksulları yönetebilme potansiyellerini zayıflatmaktadır.

Diğer taraftan Gelir Getirici Proje Desteklerinin fon kaynaklarından çıkarılması önerisinin karşısında, neo liberal sosyal politika yaklaşımının önemli söylemlerinden biri olan, girişimciliğin yoksulların kurtuluşu için alternatif bir yol olduğu görüşünün de siyasal iktidar tarafından yüceltilmesi; mikro kredi uygulamaları gibi küçük desteklerle elde edilen küçük başarıların, büyük başarılar gibi gösterilmesi uygulama ve politika bütünlüğü açısından da bir çelişkidir.

Gelir Getirici Proje desteklerinin sonlandırılması/ kısıtlanması için ileri sürülen ve olumsuz etkileri tartışmasız olarak kabul edilen kanıt ve süreçler alınacak tedbirlerle düzeltilebilecekken, daha kolay ve etkili bir yol ile yani iktidar ve yoksullar arasında herhangi bir itilaf yaratmayacak bir sosyal yardım sisteminin kurgulanması, refah devletinin sahip olduğu emek, üretim, istihdam ve takdirden uzak, hak temelli bir sosyal politikanın kurgulanmasından ve uygulanmasından da vazgeçilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim Gelir Getirici Proje Desteklerine aktarılacak SYDTF kaynaklarının aynı ve nakdi destekler temelinde geliştirilecek yeni sosyal yardım programları için kaynak oluşturması böyle bir dönüşümle birlikte mümkün hale gelmiştir.

Ancak istihdam ilişkisi kurulmamış olan tüm yeni sosyal yardım programları, yoksulluk ile mücadele etmek, yoksulluk karşısında koruyucu ve önleyici tedbirler almaktan uzak olacaktır. Dolayısıyla devletin, anayasal bir belirleme ile sahip olduğu sosyal devlet ilkesinin, SYDTF'nin Gelir Getirici Proje Desteklerini sonlandırılmasına bağlı olarak bir kez daha aşındığını, yoksulların üretime ve istihdama yönlendirilmesine dair en önemli programının, Vakıfların münferit çabalarına ve kaynaklarına bırakılarak sonlandırıldığını söylemek mümkündür. Sorun alanları belirlenmiş ve bu alanlara ilişkin çözüm önerileri geliştirilmiş olan önerileri hayata geçirmek yerine, bir alternatif model olmadan Gelir Getirici Projelerin sonlandırılması, sosyal yardımlar alanında gerçekleşen paradigma değişimi olarak yorumlanabilir.

Yeni yoksulluk kavramsallaştırmasının özünde yer alan ve geleceği değiştirmeye ilişkin inançsızlık ve yoksulluktan bir gün kurtulma perspektifinden yoksun olan yoksullar, yoksullukla kültürel bir bağ kurmakta ve daraltılmış yeniden üretim kalıpları üzerinden bu kültürel unsuru kendilerinden sonraki kuşaklara geçirme/ aktarma tehlikesini gerçeğe dönüştürmektedir. Bu konuda yoksulların üretici bir güç olarak var olmaları, yoksulluğun kültürel olarak aktarımının önünde engel teşkil edebilecektir. Diğer taraftan Gelir Getirici Proje Desteklerinin sonlandırılmasında/ kısıtlanmasında temel dayanak noktasının kaynak transfer şekliyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Örneğin bir gelir getirici proje kapsamında bir kişiye en fazla 15Bin TL tutarında destek sağlanmakta ve kişi “devlete” karşı borçlandırılmaktadır. Oysa 15Bin TL'nin daha kolay ve yan etkileri olmaksızın daha geniş kitlelere ulaştırılması mümkündür. Örneğin tek bir proje için verilebilecek bu kaynak, 150 kişiye 100TL tutarında yardım olarak karşılıksız bir şekilde dağıtılabilir. Sosyal yardımın nakdi ve aynı olarak dağıtılması, siyasal olarak da önemli bir güce sahip olmak anlamına

Amerikan Dış Politikasında Jeopolitiğin Önemi

Importance of Geopolitics in American Foreign Policy

Tolga ÖZTÜRK^a, Eren İRFANOĞLU^b

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	12 Ekim 2020
Kabul	1 Kasım 2020
Yayın	7 Mayıs 2021
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

ABD,
Çin,
Jeopolitik,
Kenar Kuşak,
Kuşak-Yol Projesi

ÖZ

Amerika Birleşik Devletleri'nin, Dünya üzerindeki hegemonyasının başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar temel hatları itibarıyla değişmeyen bir Avrasya stratejisi bulunmaktadır. Söz konusu stratejinin temellerini Nicholas J. Spykman İkinci Dünya Savaşı'ndan önce oluşturmuştur ve bu strateji günümüze kadar fazlaca değişmeden gelmiştir. Spykman'ın temelde dile getirdiği, Amerikan Dış Politikası'nın ve güvenliğinin, coğrafi unsurlara göre planlanması gerekliliğidir. Soğuk Savaş dönemi boyunca Spykman'ın jeopolitik teorisi bağlamında hareket eden ve Amerikan hegemonyasının sürdürülmesi bakımından da başarıya ulaştığına kanaat getirebileceğimiz söz konusu strateji, SSCB'nin çöküşü ile birlikte farklı bir boyuta doğru evrilmeye başlamıştır. Avrasya'da tekrar baskın bir gücün ortaya çıkması Çin'in ekonomik olarak güçlenmesi ile birlikte gündeme gelmiştir. Çin'in Kuşak-Yol Projesi, doğusundaki birkaç rotadan hareketle, Spykman'ın çok önem verdiği Kenar Kuşak bölgesini takip ederek Avrupa'ya ulaşmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Çin'in söz konusu projesi Amerikan hegemonyasına güncel en büyük tehditlerden birisi olarak değerlendirilebilir. Zira Kuşak Yol Projesi Avrasya bölgesini önce ekonomik ve sonra da beklenen üzere siyasi olarak istikrara kavuşturacak potansiyeli barındırmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin Avrasya'dan dışlanması ve Çin'in ön plana çıkması Amerikan hegemonyasının kaybedilmesi anlamına gelecektir. Bu bağlamda günümüzde yaşanan siyasi gerginliklerin Spykman'ın belirttiği Kenar Kuşak özelinde olması tesadüften öte ABD ve Çin arasında yaşanan çetin mücadelenin yansımaları olarak görülebilir. Bu makalenin amacı, yaklaşık bir asır önce Amerikan dış politikasını şekillendiren Spykman'ın jeopolitik teorisinin günümüzde hala geçerli olup olmadığını, diğer jeopolitik teorisyenlerin de alana sunduklarıyla karşılaştırarak değerlendirmektir.

ARTICLE INFO

Article History	
Received	12 October 2020
Accepted	1 November 2020
Published	7 May 2021
Article Type	Research Article

Keywords

USA,
China,
Geopolitics,
Rimland,
Belt and Road Initiative.

ABSTRACT

The United States has an unchanged Eurasian strategy since the end of The World War II, which can be regarded as the beginning of United States of America's hegemony. Nicholas J. Spykman formed the basis of this strategy before The World War II, and this strategy has remained until today. Spykman's theory is basically saying that American Foreign Policy and its security should be planned according to the geographical elements. During the Cold War, Spykman's geopolitical theory, which has been successful in maintaining American hegemony, has evolved into a different dimension with the collapse of the USSR. The emergence of a dominant power in Eurasia came to the agenda with the economic strengthening of China. China's Belt and Road Initiative aims to reach Europe by following several routes to the west, following the Rimland area, which Spykman attaches great importance to it. In this context, China's project seems to be one of the biggest threats to American hegemony today. Because Belt and Road Initiative could bring the potential Chinese dominance in the Eurasia. Therefore, the exclusion of the US from Eurasia and the prominence of China will mean the loss of American hegemony. In this context, the fact that the current political tensions are special to Rimland as stated by Spykman can be seen as reflections of the tough struggle between USA and China. The aim of this article is to evaluate whether the geopolitical theory of Spykman, which shaped the American foreign policy about a century ago, is still valid today, by comparing it with other geopolitical theorists.

✉ Sorumlu Yazar/Corresponding Author

^a Dr. Öğretim Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Antalya, E-Posta: tolga.ozturk@alanya.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8236-0389>

^b Öğr. Görevlisi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Antalya, E-Posta: eren.irfanoglu@alanya.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8736-1383>

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The world hegemony of the United States started right after the Second World War. One of the most important factors for the world hegemony is to establish dominance in large geographical areas. A global hegemony requires a certain degree of dominance over the largest land part of the world. As it is known, the USA does not own the land in the Eurasian continent. However, the point that geopolitical theorists agree on is that the Eurasian continent must be kept under control in order to become a global hegemonic actor. This study examines comparatively the political acts that the USA has made in the field of geopolitics in the Eurasian continent to become a hegemonic actor from the past to the present. It has been tried to evaluate how the macro policy for the Eurasian continent has developed in a century, from the beginning of the 20th century to the beginning of the 21st century when the USA become a global hegemonic actor. The problematic of the study is towards the similarity of the policies followed against the rapidly rising global power China, with the attitude followed by the USA against another global actor such as the USSR, in the past, in the Eurasian continent. It will be tried to be evaluated whether the geopolitical attitude followed by the USA towards the Eurasian continent is still valid today.

Research Questions

The main question of the study is if the policies implemented by the USA towards the Eurasian continent for a century have basically proceed in line with the same purpose. Is the aim in question to follow a containment policy against the global powers that are getting stronger in the Eurasian continent by acting on geographical constants? Are these policies based on the Heartland Theory of McKinder, Alfred Mahan's Theory of Sea Power, or Rimland theory of Nicholas Spykman, considering geopolitical theories? The hypothesis of the study is, in the context of these questions, the USA's Eurasia strategy for the last century has been developed within the framework of Nicholas Spykman's Rimland Theory. For a global hegemony, it is inevitable for the hegemonic actor to act within the framework of the Rimland Theory in the Eurasian continent, depending on the geographical constants. Since this study will be the only work to be compared in the context of military domination theories, we anticipate that it will be a study that will enrich the literature. Since the study is about theories based on constant geography, it can be evaluated independently from time. For this reason, it will be possible to compare former and new policies over the geographical constants. Since there are not enough studies on geopolitics in Turkey, its contribution to the literature is also important at the local level. In addition, it is an original work in its field as an indication that Nicholas Spykman's works are still valid today as a result of the constant geography.

Literature Review

It can be said that especially American literature on geopolitics is rich. However, there is still a problem in the Turkish literature in terms of being a wide field and originality in the subjects discussed. Although American Foreign Policy is widely discussed in Turkish International Relations field, but we see that it is the opposite in

geopolitical context. The basic data discussed in the study consist of geopolitical theories written about a century ago from today. However, the main factors that form the basis and problematic of the study consist of the comparison and analysis of these theories with today's politics. The study aims to make a different contribution to the literature, since the comparison in question has not been made before, and it also claims to update the old literature. In this respect, the study was presented in which fixed data and variable data were blended.

Methodology

The methodology of the study is qualitative analysis that is generally used in the international relations discipline. The study in question basically acts on geographical theories. The basic geopolitical theories accepted in the International Relations discipline were used and it was discussed whether these theories are still valid in terms of the applications of current American Foreign Policy. In this context, the study aims to evaluate the attitudes of the USA on Eurasia from the perspective of past, present and future, and to create a methodology in line with the theory it is based on.

Results and Conclusions

We can see Nicholas Spykman as the intellectual pioneer of the US Eurasian strategy in the last century. Nicholas Spykman's Rimland theory basically states that the USA should create an area of influence over the countries in the coastal regions of the Eurasian continent. In this context, we can say that the US strategy of the last century has similar characteristics in Eurasia. In the last century, the USA has basically struggled against two different opponents. The first of these is the USSR. In order to stop the USSR, the USA had implemented the containment policy. With the policy in question, the US sphere of influence was created to an extent that almost completely overlaps with the Rimland theory and global hegemony was maintained. Secondly, since the beginning of the 21st century, we see that the target rival has changed with the rise of China. It should be noted that even though the competitor is different, the strategy is similar to the strategy implemented against the USSR. In this context, as Spykman stated in his theory, we see that a policy has been built to encircle China. The policy in question stands out today with the US policies against the Belt and Road Initiative, which China mainly uses to increase its political influence in the Eurasian continent. One of the most important of these US policies is the new era alliances with Japan, Australia and India that are trying to encircle China in the Pacific region too. On the other hand, the USA's efforts to keep NATO alive is the proof that Eurasia should be dealt with as a whole, as Spykman stated. As a result, the USA is doing its best to protect its sphere of influence in the Rimland region mentioned by Spykman, although the actors are different. This situation shows that the Rimland region is indispensable for the continuation of the USA's global hegemony, even if time and conditions change.

1. Giriş

“Ulusların tüm gücü coğrafyalarından gelir ve ben yalnızca koşulları belirlerim” (D’Estmael, 1999: 166) sözü 19. yüzyılın başında Napoleon tarafından dile getirildiğinde aslında jeopolitiğin önemi anlatılmıştır. Politika yapımcılar, devlet adamları, krallar, başkanlar, bürokratlar tarih

boyunca değişirler. Bu durum insan ömrüyle doğrudan ilgilidir. Bunun yanında Alman coğrafyacı ve jeopolitik düşüncesinin ilk kuramcılarında Friedrich Ratzel'e göre devletler de insanlara benzer bir şekilde doğar gelişir ve ölürler (Colint ve Taylor, 2018: 2-3). Devletlerin ömrü insanlarla karşılaştırıldığında çok uzun olsa da onların da bir sonu olmaktadır. Bugüne dek tarih bize bunu göstermiştir. Fakat tarih boyunca elimizde sabit olan tek veri coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bildiğimiz tarih boyunca coğrafyanın temel unsurları değişkenlik göstermez ve ulusların politikaları coğrafya sabit verisinden doğrudan etkilenmektedir. Dolayısıyla Napoleon'un belirttiği "sabit veri" ulusların kaderi bakımından çok önemlidir. Uluslar genel olarak dış politika davranışlarını bu sabit veri üzerine kurgularlar. Bunu yapmak onlar için bir zorunluluktur. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler disiplini 20. yüzyılın başlarında yeni yeni ele alınmaya başlandığı tarihten itibaren coğrafya ve politika'nın birlikte değerlendirilmesi gerekliliğinden bahseden bilim insanları ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlilerinden birisi de Nicholas J. Spykman'dır.

Coğrafya verisinin elimizdeki sabit veri olduğundan hareketle, ülkelerin coğrafyalarının onlara getirdiği zorunlu koşulları analiz ederek, dış politika konusunda uygulamaya çalıştıklarını değerlendirmek mümkün olacaktır. Bu bağlamda Spykman'ın teorisi ışığında günümüzde meydana gelen uluslararası olaylar hakkında çıkarım yapmak mümkündür. Her ne kadar Spykman'ın yazdıkları üzerinden uzun yıllar geçmiş olsa da kendisi bize sabit bazı veriler üzerinden hareketle kuram oluşturduğu için günümüzde de bu teori üzerinden çıkarımlar yapmak mümkün gözükmektedir. Dolayısıyla günümüzde, Spykman ve onunla birlikte birçok jeopolitikçinin dünyanın en önemli kara parçası olarak gördüğü Avrasya üzerine kurgulanan jeopolitiği açıklamak bizi günümüz politikasını okumak adına doğru bilgilere ulaştırabilecektir. ABD'nin Avrasya üzerine kurguladığı siyaseti, günümüz politikalarını Spykman'ın teorisi çerçevesinde değerlendirmek bize günümüzü anlamak adına net bir bakış açısı kazandırabilecektir.

Makalenin temel amacı yaklaşık bir asır önce Spykman'ın kurgulamaya çalıştığı Amerikan Dış Politikası'nın vazgeçilmezlerinin günümüzde geçerliliğini koruyup koruyamadığını ortaya koymaktır. Söz konusu sınamayı Spykman'ın yanında jeopolitik kuramı üzerine söylemleri bulunan diğer stratejistlerle de karşılaştırmalar yaparak ortaya koymaya çalışmak daha yararlı olacaktır. Bu bağlamda bir asır sonra "değişmeyen" coğrafya sabit verisi ile birlikte ilerleyen zamanla "değişen" şartların ortaya koyduğu politik resmin hala Spykman'ın çizdiği resimle benzerlik gösterip göstermediğinin bir analizi amaçlanmaktadır.

2. Nicholas Spykman ve Kenar Kuşak Teorisi

Nicholas Spykman Amerikan Dış Politikası açısından en önemli teorisyenlerden birisi olarak kabul edilebilir. Klasik Realist ekolün kurucularından olarak kabul edebileceğimiz Spykman, günümüzde hala Amerikan Dış Politikasında derin izlerine rastlayabildiğimiz bir teorisyen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Spykman için coğrafya Uluslararası İlişkiler disipliniinde değiştirilemez bir fenomen olduğu için üzerinde en fazla

durulması gereken faktördür. Günümüz modern dünya sisteminin temel aktörü olan devletler ve onların siyasi karar alıcıları zaman içerisinde sürekli değişkenlik göstermektedir fakat coğrafya değişmez bir bileşen olarak yerinde kalmaktadır. Örneğin George Washington Amerikan bağımsızlığını kazanmadan önce İngiliz Kraliyet ordusuna karşı nispeten çok güçsüz bir orduyla mücadele vermiş olmasına karşın Amerika kıtasındaki zengin kaynaklara sahipti. Bunun yanında Atlantik Okyanusu Amerika'yı zamanın tehlikeli Avrupalı güçlerinden ayıran bir güvence olarak durmaktaydı. Günümüzde ne George Washington ne de Büyük Britanya'nın başında Kral 3. George bulunmaktadır. Fakat Atlantik Okyanusu hala Avrupa ve Amerika arasında varlığını sürdürmektedir. Fransa Kralı 14. Louis ya da günümüzdeki Fransız başkanı Macron açısından Fransa'nın doğusundaki düzlük Almanya'ya karşı hala aynı savunma zafiyetine yol açan bölge olarak yerli yerinde durmaktadır. Bu bağlamda Spykman coğrafyayı, savaşa ara verilen dönemlerde –ki bunu barış dönemleri olarak vurgulayabiliriz, devletlerin kullandıkları bir sabit üs olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla devletlerin uyguladıkları politikaları ve karakterleri coğrafyalarıyla da doğrudan bağlantılı olmak zorundadır (Spykman, 1938a: 29).

Spykman, coğrafyayı ulusların politikalarının temel belirleyicisi olarak göstermektedir ve bu durumun altını çizmektedir. Zira Spykman'dan daha önce aslında jeopolitiğin kurucularından olarak bahsedebileceğimiz Frederik Ratzel "Geopolitik" adlı eserinde coğrafyanın ulusların politikalarında ayırt edici unsur olduğunu vurgulamıştır (Mercier, 1990: 607). Ancak Spykman'ın burada coğrafyanın önemi kavramını aslında Ratzel'den daha öne taşıdığını belirtmek gerekmektedir. Zira Spykman coğrafyanın, dış politikanın etkinliğini doğrudan arttırdığını savunmuştur. Bunu örnekleyecek olursak; başta coğrafi genişliğe sahip olmanın, küçük topraklara sahip olan ülkelerle karşılaştırıldığında büyük ülkenin toplam gücünü görece yükselteceği belirtmiştir. Bunun nedeni ise toprak büyüklüğü fazla olan ülkenin daha fazla doğal kaynak elde etme olasılığının bulunması, buna bağlı olarak nüfusunun fazlaşmasına olanak sağlanabilmesi, ekonomisinin büyüklüğünün de dolaylı olarak toprak büyüklüğüne bağlılığı olarak gösterilebilir. Toprak büyüklüğünün yanında Spykman, ülkenin bulunduğu bölge, topografya ve iklim de dikkat çekmiştir. Tüm bunların ulusların dış politikalarına ve toplam güçlerine etkisinin bulunduğunu belirtmiştir (Spykman, 1938a: 31).

Spykman'ın teorisinde en önemli unsurların başında ülkenin büyüklüğü gelmektedir. Klasik Realist ekolün ilk temsilcilerinden olarak belirtebileceğimiz Spykman, bir ülkenin sınırlarını sürekli genişletme çabası içerisinde olacağını altını çizmektedir. Bu veriden hareketle ülkelerin sınırlarını ne kadar geniş tutarlarsa savunma ve/veya saldırı hattını da o derecede ileriye taşımış olacaklarını belirtmiştir. Söz konusu önerme Spykman'ın yazdığı eserlerde de bulunabileceği üzere tarihi verilerle desteklemiştir. Dünya

üzerinde hegemon* güç konumuna gelen hemen her devletin toprak büyüklüğü diğerlerine nazaran hep fazla olmuştur. Örneğin Roma İmparatorluğu tüm Akdeniz'i kendisi için bir iç deniz haline getirdiğinde gücünün zirvesini yaşamıştır. Benzer bir coğrafyada yer alan Osmanlı İmparatorluğu için de bu geçerlidir. Birçok devlet tarafından Balkanların, Kafkasların, Anadolu'nun ve Doğu Avrupa'nın güvenliğini doğrudan ilgilendiren Karadeniz'e hâkim olduğu zamanlar gücünün zirvesinde olduğu dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu toprak büyüklüğüyle birlikte ülkeler hegemon aktörlere dönüşebilmektedirler. Bu daha büyük coğrafyaya hükmetmeleriyle birlikte gelen bir olgu olarak değerlendirilebilir (Spykman, 1938a: 31-37).

Toprak büyüklüğünün ABD açısından nasıl tarihsel kırılmalar yarattığı ise Spykman tarafından coğrafi detaylara değinilerek açıklanmıştır. Bu bağlamda ABD bağımsızlığını kazandığı yıllarda Atlantik kıyısında bir ülkeyken sürekli olarak batıya yayılma eğilimi göstermesinin aslında hem kendi güvenliği açısından elzem olduğu, hem de bu zorunluluğun kendisine küresel güç olmanın önünü açtığını iddia etmektedir. Böylece ABD batıya doğru sürekli genişleyerek Rocky dağlarını aşmış ve Meksika'nın elinden Kaliforniya bölgesini alarak Pasifik Okyanusu'na ulaşmayı başarabilmiştir. Bu durum kendisine önemli bir coğrafi avantaj kazandırmıştır. Aynı anda hem Atlantik hem de Pasifik Okyanusu'na doğrudan ulaşabilmesiyle birlikte hem Uzak Doğu hem de Avrupa ile istediği zaman temas kurabilecek ya da müdahalede bulunabilecek noktaya gelmiştir. Bu durum ABD'ye savunma anlamında da ciddi avantaj getirmiştir zira iki okyanus aynı zamanda kendisini savunmak için gerekirse izole olabileceği ciddi bir alan tanımaktadır. (Spykman, 1938b: 230).

Spykman'a göre ülkelerin coğrafi açıdan buldukları bölgeler de önem arz etmektedir. Örneğin yoğun çatışma ve istikrarsızlık bölgesinde bulunan ülkelerin hegemon olma iddiası zayıflayacaktır. Kendileri yakınlıktan ötürü ister istemez mevcut istikrarsızlıktan etkilenenlerdir. Bu duruma günümüzden örnek verilebilir. Örneğin Suriye'de yaşanan iç savaştan en fazla etkilenen ülkeler Suriye ile sınırı olan ülkelerdir. Türkiye'nin ciddi manada etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur hatta Türkiye'den öte Batı Avrupa bile bu sorundan etkilenmektedir. Fakat ABD, Kanada, Çin gibi ülkeler söz konusu sorundan ya asgari düzeyde etkilenmekte veya hiç etkilenmemektedirler (Spykman ve Rollins, 1939a: 403). Çatışma alanlarının dışında kalsa da buldukları bazı bölgeler ülkelerin küresel güç olma yolunda zor bir coğrafyada oldukları gerçeğini değiştirmeyecektir. Örneğin Brezilya gibi hem toprak anlamında büyük hem nüfusu yeterli seviyede bir ülkenin coğrafi konumu itibarıyla hegemon güç olması zor gözükmemektedir. Burada Spykman dâhil hemen tüm jeopolitikçilerin hemfikir oldukları hegemon güç olmak için Dünya Adası yani Avrasya'ya hükmetme gerçeği ile karşılaşmaktayız. Avrasya'ya hâkim olmak ya da en azından kontrol etmek neden dünya gücünü elde etmek için elzem olarak nitelendirilmektedir sorusunun cevabı aslında basit bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Zira Avrasya dünya

üzerindeki toprak alanı bakımından en büyük kara parçası olmasının yanında, en fazla nüfusu barındıran, doğal kaynaklar ve ekonomik potansiyel bakımından da en büyük kıta olmasından dolayı, jeopolitikçiler tarafından hegemonya için kontrol edilmesi kaçınılmaz bir alan olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında hegemon olmak için ülkelerin en azından kuzey yarımkürede bulunması gerekli görülmektedir. Bunun nedeni de yukarıda Avrasya için saydığımız nedenlerle benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla ülkelerin buldukları bölgeler ziyadesiyle önem arz etmektedir (Spykman, 1938a: 39).

Topografya ülkelerin dış politikalarını doğrudan etkilemektedir. Spykman bu durumu 3 ayrı kategoride değerlendirmiştir. Bunlar; kara ülkesi (denize kıyısı olmayan), deniz ülkesi (ada ülkesi), hem deniz hem kara ülkesi olarak tasnif edilmiştir (Spykman, 1938b: 220-223). Kara ülkeleri eğer yüksek dağlarla çevrili ise Spykman'a göre savunması en kolay ülkeler olarak ön plana çıkmaktadır. Savunmaları kolay olacaktır zira ilk olarak sadece kara ve hava gücüne odaklanmaları yeterli olacaktır. Fakat Polonya ya da Almanya örneğinde görülebileceği üzere düz arazilere sahip ülkelerin ise kara sınırlarını korumak zor olacağından, söz konusu ülkelerin avantajlı oldukları söylenemez (Spykman, 1938b: 230). Ada ülkeleri ise savunma anlamında en avantajlı ülkelerden birisidir. Bu ülkeler büyük bir kara kuvveti buldurmak zorunda kalmazlar. Deniz kuvvetlerinin gelişimine odaklanırlar. Fakat ada ülkelerinin de buldukları konum önemlidir. Çünkü konum olarak kıtalara yakın durumda olmaları, bunun yanında yakınlarında büyük güçlerin bulunması kendilerini savunmak için karşı kıyıya geçmek için bir gerekçe oluşturmaktadır. Bu bağlamda Büyük Britanya örneği verilebilir. Britanya asırlar boyunca kıta Avrupa'sında kendisine kalıcı geniş topraklar edinmek istemiştir. Bunun temel nedeni adasını yeterince güvence altında tutma isteği olarak açıklanabilir. Fakat uzun süren savaşlar neticesinde bunda başarılı olamamış ve en sonunda Belçika ve Hollanda gibi tampon ülkelerle adasının güvenliğini sağlamayı başarmıştır. Zira Büyük Britanya hiçbir zaman karşısında doğrudan Fransa ve Almanya gibi iki büyük ülkeyi görmek istememiştir (Spykman, 1938b: 215-216).

Üçüncü olarak ele alınabilecek ülkeler hem deniz hem de kara ülkeleri olarak değerlendirilebilir. Spykman dünya üzerinde çoğunlukla bu tarz ülkelerin olduğundan ve savunulmaları en zor ülkelerin bunlar olduğundan bahsetmiştir. Bunun nedeni ise yukarıda belirttiğimiz iki nedenden farklı olarak hem deniz hem de kara kuvvetlerine bu ülkelerin hemen hemen eşit oranda odaklanması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır (Spykman, 1938b: 217). Fakat yine de her ülke kendi coğrafyaları özelinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda örneğin Bulgaristan ve ABD aynı özellikleri sergilemeyecektir. İlk olarak Bulgaristan örnek verilecek olursa, Karadeniz gibi bir iç denize kıyısı olan ülkenin deniz savunması yapması gereklidir. Fakat bir iç deniz olarak Karadeniz'in çıkışı kendi kontrolünde olmadığından ötürü boğazların stratejik öneminde ulusal stratejisi Türkiye'nin politikalarından etkilenmektedir (Spykman ve Rollins, 1939b: 589). Bunun

* Hegemon Güç: Uluslararası İlişkilerde en önemli aktör olan devletlerin arasından biri veya bir kaçının baskın olduğunu belirten kavramdır. Söz konusu devlet siyasi ve ekonomik olarak diğer devletleri etki altına alır.

yanında Bulgaristan'ın kara sınırı da dağlarla çevrili olmadığından hem karadan hem de denizden savunması zor bir ülke olarak değerlendirilebilir. Fakat ABD'nin ise kara ve deniz kuvvetlerine ayrı ayrı odaklanması gerektiği düşünülse de komşularına ve bulunduğu bölgeye bakarak bunun pratikte daha farklı olduğu görülebilecektir. ABD'nin kuzey komşusu ve güney komşusu hem ekonomik potansiyel olarak hem de iklim olarak ideal konumda olmadıklarından doğrudan tehdit oluşturamayacak durumdadır. Bu durumu açıklayacak olursak kuzey komşusu Kanada iklim olarak elverişsiz olmasından kaynaklı çoğu şehri ABD sınırına yakın yerlerde konumlanmış ve ekonomik faaliyetlerinin hemen hepsi bu sınır hattında aslında kendi savunması açısından güvensiz ya da ABD'nin inisiyatifine bağlı kaldığı söylenilebilir. Meksika ise farklı bir güven sorunu yaşamaktadır. Meksika kendi doğusunda Karayip adalarıyla çevrelenmiş ve güneyinde giderek daralan kara bağlantısının yarattığı ulaşım ve irtibat zorluklarıyla savunmasında zafiyet göstermektedir. Bu bağlamda Spykman, Meksika'nın ekonomik gelişiminin hiçbir zaman üst düzeye ulaşamayacağı öngörüsünde de bulunmuştur. Söz konusu değerlendirmelerle birlikte ABD için aslında kuzey Amerika kıtasında ciddi jeopolitik avantajların olduğu gözlemlenebilmektedir (Spykman, 1938b: 223).

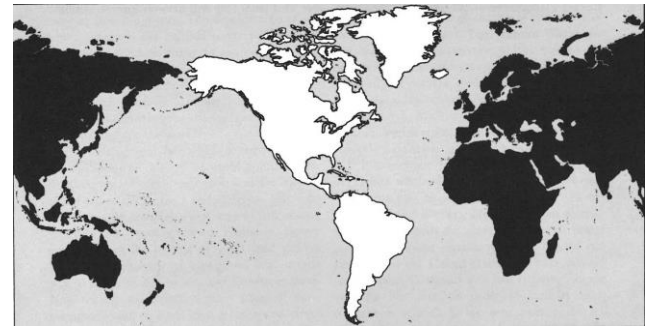
Büyük güçlere yeterince uzak mesafede olmak da coğrafi avantajlar arasında değerlendirilebilir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında da ABD ile Büyük Britanya arasında karşılaştırma yapmak mümkün olacaktır. Büyük Britanya yukarıda bahsettiğimiz üzere her daim Kıta Avrupa'sı ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Fransa ile yaşadığı Yüzyıl Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı gibi mücadeleler kendisini her şeyden önce ekonomik olarak yormuş, hatta en sonunda bu mücadele dünya hegemonyasını yitirmesine neden olacak kadar yıpratıcı boyuta varmıştır. ABD ise Avrupa'dan ve oradaki zamanın büyük güçlerinden binlerce kilometre uzakta olduğundan dolayı Büyük Britanya gibi mücadele içerisinde olmaksızın gerektiği zamanlarda kendisini izole etmeyi başarabilmiştir. Böylelikle büyük savaşların yıkıcı ekonomik sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kalmamış, topraklarına doğrudan saldırı olmamıştır. Bu durum ise kendisine hegemonya yolunda ciddi avantaj sağlamıştır (Spykman, 1938a: 36).

Topografyanın yanında ülkelerin coğrafi şekillerinin de savunmalarında önemli rol oynadıkları Spykman tarafından belirtilmiştir. Bu bağlamda teoride savunma anlamında en ideal ülkenin çember biçiminde olduğu belirtilmiştir. Söz konusu çemberin merkezinde başkent konumlanmalı ve başkent çemberin her tarafına eşit mesafede olmasından kaynaklı toprakların her tarafında hâkimiyet eşit oranlı ve nispeten kolay olarak sağlanmalıdır. Bu konu hakkında Osmanlı İmparatorluğu örneği verilebilir. Osmanlı Devleti'nin dağılmasındaki coğrafi nedenin başında ülke topraklarının Akdeniz, Karadeniz ve Kızıldeniz etrafına yayılması ve üç farklı kıtada bulunan toprakların birbirleriyle bağlantısının zorluğundan bahsedilebilir. Spykman'da Osmanlı gibi imparatorlukların topraklarını hızlı biçimde kaybetmelerindeki nedenin lojistik desteğin verimli ve zamanında verilememesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Böylelikle toprakların hepsine tam hâkimiyet sağlanamadığından savunmada ciddi zafiyetler oluşmuştur. ABD ise nispeten dikdörtgen şekliyle ve ülkenin hemen her

yerine kolayla erişebilmek için yaptığı ulaşım ağlarıyla bu problemin üstesinden, daha kurulduğu ilk yıllarda doğusu ve batısı arasında inşa ettiği demiryollarıyla gelmeye çalışmıştır. Bu bağlamda ülke içinde ulaşamadığımız yerin tamamen sizin olduğu söylenemez sonucuna da ulaşılabilir (Spykman ve Rollins, 1939b: 604).

İklim ise ülkelerin güçlerini artırmaları bakımından yadsınamayacak önemde bir diğer faktördür. Örneğin Rusya'nın uzun yıllar boyunca sıcak denizlere inme klişesinin ardında aslında buz tutmayan limanlara sahip olma ihtiyacı yatmaktadır. Zira kullanamayacakları limanlarla denizde bir güç olmaları imkânsızlaşmıştır. Bu doğrultuda tarih boyunca Doğu Avrupa'da Almanya, Polonya, Avusturya Macaristan ve Türkiye ile mücadele etmiş ve açık denizlere ulaşma konusunda karşısında nispeten güçlü olan bu ülkelere karşı başarılı olamamıştır. Neticede doğuya yani Pasifik'e genişlemesi de açık denizlere ulaşmak için yapılan coğrafi stratejik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Rusya Uzak Doğu'da Vladivostok şehrini ele geçirdiğinde bir Pasifik gücü olmayı başarabilmiştir. Bu bakımdan batısında elde edemediğini doğuda elde ettiği söylenebilir (Spykman, 1938b: 219-220).

Spykman'ın teorisini genel hatlarıyla özetleyecek olursak; kendisi dünya hegemonyası için Avrasya'nın kontrolünün şart olduğunu ileri sürmektedir. Aslında Spykman'dan önceki jeopolitikçiler için de söz konusu veri geçerli olmuştur. Avrasya dünya üzerinde kapladığı alanın büyüklüğü, nüfus yoğunluğu ve ekonomik zenginliği ile hegemonya açısından vazgeçilmez olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Robert Kjellen, Alfred Mahan, John Mackinder dâhil jeopolitik üzerindeki uzmanlaşmış bilim adamları bu gerçeklik üzerine teorilerini şekillendirmişlerdir. Spykman Avrasya'nın vazgeçilmez stratejik avantajını ve ABD'nin ulusal çıkarlarını gözeterek teorisini geliştirmiştir.

Harita 1: Avrasya Tarafından Kuşatılmış Kuzey Amerika

Kaynak: Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace*, (1944), 33.

Öncelikle yukarıdaki Harita 1'de görüleceği üzere Spykman, Kuzey Amerika kıtasının Avrasya kıtası tarafından çevrelendiğini belirtmiştir. Aslına bakılırsa bu tam tersi şekliyle de düşünülebilir. Spykman bunu dünya haritasına bölgesel ölçekte değil de makro ölçekte yani tüm dünya haritasını bir arada değerlendirmek gerektiğinin altını çizerek belirtmiştir. Dolayısıyla burada hegemonya için önemli olan unsur iki kıta arasında iki okyanusa aynı anda açık bir şekilde erişebilen ve diğer kıtaya müdahale şansı olan gücün varlığında yatmaktadır. Buradaki avantaj da yalnızca ABD'de bulunmaktadır. Coğrafyadan kaynaklanan bu doğal stratejik gücün nasıl kullanılması gerektiği konusunda ise jeopolitikçilerin farklı bakış açıları bulunmaktadır. Buna göre Avrasya'yı çevreleyen ABD'nin

3. Amerikan Dış Politikası'nda Jeopolitik Etkiler

Spykman kariyerinin zirvesindeyken ABD için önemli bir Uluslararası İlişkiler uzmanı ve dış politika konularında kendisine başvurulmuş bir isim haline gelmiştir. Söz konusu dönemde Spykman'ın kuramının ABD açısından pratik olarak değerlendirilebilmesi için paha biçilmez bir fırsat yakaladığını da belirtmeliyiz. Zira Spykman'ın kuramı olgunlaştığında İkinci Dünya Savaşı yaşanmaktaydı. Dolayısıyla Spykman'ın coğrafi, tarihi ve ulusların diğer verilerini harmanlayıp ortaya koyduğu bir takım analizler İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda savaş esnasında kendi kuramının merkeze aldığı coğrafyayı inceleyecek olursak günümüze de yansımalarını daha açık bir şekilde değerlendirmek mümkün olacaktır. Doğudan başlanıldığında Japonya hakkında yaptığı tahmin karşımıza çıkmaktadır. Japonya'nın savaşı kaybedeceğini tahmin etmiştir. Söz konusu tahmini ise Japonya'nın sınırlı toprak büyüklüğü ve buna bağlı olarak sömürgeleri dahi olsa ülkenin merkezine ulaşımının zor olmasından kaynaklı lojistik sıkıntılarının yaşanacağını öngörmesi ve uzun vadede de olsa savaşı kaybedeceğini söylemesi en çarpıcı tahminlerinden birisidir. (Spykman, 1938b: 216)

Çin hakkında yaptığı öngörülerde ise yanıldığı söylenemez. Çin'in hem nüfus potansiyeli hem de kenar kuşak bölgesinde bulunmasından dolayı ileride önemli bir ülke olacağından bahsetmiştir ve gelecekte potansiyel büyük bir güç barındırdığını belirtmiştir. Çin'in barındırdığı potansiyel gücün kaynaklarından en belirgin olanlarından birisini ise tarihsel arka plan olarak da açıklamıştır. Eski çağlardan beri Çin merkezi bir krallık olarak görüldüğünden dolayı, Asya'da önemli politik statüsü olan bir bölge olarak konumlanmakta olduğunu altını çizmiştir. Bu bağlamda Çin'in potansiyel ekonomik, tarihi, coğrafi ve buna bağlı politik avantajlarının olduğunu, dolayısıyla büyük güç olmasının önünde bir engel bulunmadığını belirtmiştir (Spykman, 1926: 397). Güney Asya'da ise Hindistan'ın o dönemde Birleşik Krallık'ın egemenliğinde olmasından dolayı günümüzde dikkate alınması gerektiği kadar irdelenmemiştir. Bunun nedenleri arasında Hindistan'ın toplumsal çeşitliliğinin etkisinin olduğu da düşünülebilir.

Spykman İran için ise geçiş ülkesi tanımını kullanmıştır. Bunun nedenlerinden birisi de İran'ın batısında yer alan Türkiye'yi Avrupa kıtasında değerlendirmesi ve boğazlara sahip olmasından kaynaklı stratejik olarak önemli bir ülke görmesinden kaynaklandığı belirtilebilir.

Avrupa açısından ise Spykman, Almanya'nın hemen tüm kıta Avrupa'sını ele geçirmesinin ardından yaklaşımlarında temkinli davranmıştır. İttifak kuvvetlerinin savaşı kazanacağına yönelik bir takım öngörülerini bulunsada kazananın görülmesi ve yeni dünya düzeninin belirlenmesi için savaşın sonunun beklenmesi gerektiğini söylemiştir (Spykman, 1942: 436).

Bilindiği üzere İkinci Dünya Savaşı sonunda ittifak kuvvetleri galip gelmiştir ve ABD'nin Yalta Konferansı sonrasında somut olarak ortaya koyduğu yeni dünya düzeni belirginleşmiştir. Yeni dünya düzeninin uygulamaya konulmasında Spykman'ın ABD dış politikasında ne kadar önemli yer tuttuğunu görmek, kendisinin pratikten önceki söylemlerine bakmak yeterli olacaktır.

Yukarıda belirttiğimiz üzere Japonya'nın Pasifik Savaşı'nın kaybedeni olacağını belirtmesine rağmen Spykman savaş sonunda bu konu üzerinde itina ile durmuştur. Çin'in potansiyel büyük güç olmasından endişe ettiği için ABD'nin her ne kadar savaş esnasında düşmanı olsa da Japonya'ya kendi yanına çekmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun başlıca nedeninin Çin'in doğu tarafını Pasifik Okyanusu'na karşı bloke etmek için olduğu söylenebilir. ABD bu hamlesini daha sonra iç savaş yaşayacak Kore için de gerçekleştirmiş ve daha sonra Güney Kore olarak tarih sahnesine çıkacak devleti de yine kendi müttefiki olarak hem Çin hem de Rusya'nın doğusunda stratejik bir konumda konuşturmuş olacaktır. Kenar Kuşak Kuramı bağlamında (Spykman, 1942: 444-445) ABD'nin Japonya ve Kore hamleleri kuramın Uzak Doğu ayağıyla uyumludur.

İkinci Dünya Savaşı sonunda hemen olmasa da ABD, ilerleyen yıllarda benzer politikalarını Çinhindi'nde Vietnam'da sürdürmüştür. Bu kısımda askeri anlamda başarısızlık yaşasa da Kenar Kuşak Bölgesinde, Avrasya'da ortaya çıkabilecek potansiyel büyük güçleri çevreleme yolunda sahada adımlarını atmayı sürdürmüştür. Bağımsızlığından sonra da Hindistan ile de ikili ilişkilerini hep yüksek seviyede tutmuştur. Hindistan'ın Çin ile yaşadığı siyasi ve askeri gerginlikleri tarafını belli ederek takip etmiştir. Böylelikle Çin'i coğrafi olarak batı ve güneybatı tarafından kuşatmıştır.

İran açısından da 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar olan politikasının benzerlik gösterdiği söylenilebilir. 1979'a kadar ABD'nin İran ile ikili ilişkileri daima iyi seviyede tutmuştur. Daha ileri bir boyutta, Türkiye'yi NATO çatısı altına alarak askeri ittifakına da dâhil etmiştir. Dolayısıyla Kenar Kuşak Bölgesinin neredeyse tamamını askeri ya da siyasi işbirlikleriyle Avrupa kıtasına kadar kendi tarafına çekmeyi başarabilmiştir.

Avrupa için Spykman'ın çok önemli tespitleri bulunmaktadır. Savaş sonrasında Avrupa kıtasını tarif ederken kıtanın hem tarihi hem de coğrafi özelliklerine atıfta bulunmuştur. Bu bağlamda Avrupa kıtasının tarihi olarak neredeyse üç asırdır dünya hegemonyasına ev sahipliği yaptığından bahsetmiştir. Hegemonya açısından ele alındığında sırasıyla yaşanan iki büyük dünya savaşının kıtanın dünya hegemonyasını bitirdiğinden bahsedebiliriz. Bunun temel nedenlerinden birisinin de birden fazla büyük gücün nispeten dar bir coğrafya içerisinde birbiriyle komşu olmalarının verdiği lokal mücadeleden de kaynaklandığı söylenilebilir. Bu bağlamda konunun coğrafi boyutu bir bakıma Avrupa açısından dezavantaja dönüşmüştür. Dolayısıyla Avrupalı büyük devletlerin aslında asırlar boyu Grand Stratejilerinin tüm Avrupa kıtasını kendi egemenlikleri altında birleştirmek olduğu savunulabilir. Söz konusu stratejiler, Yüzyıl Savaşları esnasında İngiltere'nin, 19. Yüzyılın başında Napolyon önderliğinde Fransa'nın, Hitler döneminde Almanya'nın askeri stratejik hamlelerinde kendisini göstermiştir (Mauter, 2015: 78). Bu konu Spykman'ın da üzerinde durduğu ve ABD'nin güvenliği açısından yorumladığı başlıca konulardandır. Spykman, Avrupa'nın geçmişte olduğu üzere zor kullanılarak veya demokratik bir yöntemle tek çatı altında birleşmesinin kesinlikle Amerikan çıkarlarına aykırı olduğunu belirtmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda da kendilerine karşı savaş vermelerine rağmen, Rusya'ya karşı Almanya'nın desteklenmesi gerektiğini söylemiştir. Bu

bakımdan yapılan Marshall yardımları ile Almanya ekonomisini ayağa kaldırmak ve Amerikan askeri üslerini Almanya'ya konuşlandırmak başta olmak üzere Spykman'ın bu söyleminin etkisi olduğu düşünülebilir. Spykman, eğer Almanya ya da Rusya'dan herhangi biri Urallar'a kadar olan bölgede tek başına kalırsa ABD için en büyük tehditlerden birisi olacağını belirtmiştir. Bu bağlamda aslında kendisi güç dengesinin uygulanması gerektiğini de belirten ilk realist kuramcılardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanında ABD'nin savunma paktı NATO'nun Avrupa merkezli kurulmasının da Spykman'ın söylemleriyle uyumlu olduğu belirtilebilir. Zira Avrupa'nın kendi oluşturduğu her hangi bir ortak askeri savunma örgütü ABD'nin Avrasya'nın batısından dışlanmasına yol açması, ABD açısından büyük bir stratejik yenilgi anlamına gelebilecektir.

Dolayısıyla Kenar Kuşak Kuramı'nın pratikte sahaya yansımalarının İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD dış politikasının somut hamleleriyle gerçekleştiğini gözlemleyebiliriz. Spykman'ın kuramı kendisini Amerikan dış politikasında, temelde Avrasya'da iki büyük potansiyel hegemon güç Rusya ve Çin'in çevrelenmesiyle somut biçimde göstermiştir. Söz konusu kuram kendisine resmi olarak çevreleme politikası'nın (containment policy) uygulayıcısı 1953 ile 1959'da ABD Dışişleri Bakanı olan John Foster Dulles ile pratikte yer bulmuştur. (Garson, 1979:91) Söz konusu kuramın pratiğe yansımalarında doğal olarak Vietnam ve kısmen Kuzey Kore gibi aksaklıklar yaşansa da temelde başarılı olduğu SSCB yıkıldığında görülmüştür (Worley, 2015: 185). Fakat mücadele ABD açısından devam etmektedir zira Spykman'ın büyük güç olacağını yaklaşık bir asır önce belirttiği Çin günümüzde ABD'den sonra potansiyel hegemon güç olma yolunda en büyük aday olarak öne çıkmıştır.

4. Kuşak-Yol Projesi, Kenar Kuşak Teorisi ve Çin

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzenin tesisi için bir araya gelen devletler dünyanın siyasi haritasını şekillendirirken, hegemon güçler uzun vadeli stratejilerini gözeterek bunu yapmışlardır. Savaştan sonra yükselen en büyük güç olarak ABD'de bu stratejiyi Avrasya kıtasında belirgin bir şekilde uygulamıştır. Bunun en güzel örneklerinden birisini de Çin'in çeperindeki siyasi haritaya bakarak günümüzde de görebilmekteyiz. Spykman'ın ileride büyük güç olacağından bahsettiği Çin'de Mao Devrimi esnasında ABD hem ideolojik hem de stratejik olarak Çan Kay Şek ve milliyetçileri desteklemiştir. Ana kıtada Çan Kay Şek ve taraftarları, devrimcilere karşı kaybetse bile Tayvan adasına çekilerek günümüz Çin stratejilerinin yol haritasında belirleyici etkiye sahip olmuşlardır. Söz konusu etki, İkinci Dünya Savaşı'nda ABD'ye düşman olmasına rağmen Okinava ve Senkaku adalarının egemenliğinin Japonya'ya verilmesiyle Çin'in deniz çıkışının doğuda kapanmasıyla tamamlanması olarak gösterilebilir (Duchatel, 2016: 13-17).

Dolayısıyla Çin'in doğusu yani Pasifik çıkışı çevrelediği adalarla kapatılmıştır. Günümüzde yapay adalarla ve bölge ülkeleriyle yaşadığı gerginliklerden de anladığımız üzere Çin bu konunun üzerine ziyadesiyle eğilmesine rağmen bir sonuca ulaşamamıştır. Bu bağlamda Çin için en pratik yayılma yolu, kendi batısından yani kara yoluyla Avrasya

üzerinden gerçekleştirilebilir olarak gözükmektedir. Kuşak Yol Projesinin temelini de hâlihazırda bu güzergâh oluşturmaktadır.

Çin Uzak Doğu'da kendisini tarih boyunca "Merkez Krallık" olarak konumlandırmıştır. Kültürel, ekonomik, siyasi merkez uzun çağlar boyunca Çin olagelmıştır. Bu durum Spykman'ın tarihselliğe verdiği önemi somut olarak görebileceğimiz ülkelerden birisi olmasından dolayı önemlidir. Bu durum Çin'in gelecekteki potansiyel hegemonik gücünü destekleyen parametrelerden birisi olarak değerlendirilebilir. Doğu'nun zenginliği ve merkeziliğine birçok tarihi kaynaktan da atıfta bulunulmuştur (Fairbank, 1966: 583-586). Tarihte bilinen İpek Yolu Çin'den başlayıp Avrupa'ya kadar ilerlemiştir. 15. yüzyıldan itibaren Çin içine kapanmaya başlamıştır. Tam da bu dönem Avrupalıların coğrafi keşiflere başladığı tarihlere denk gelmektedir. Söz konusu durum Çin'in güç kaybetmesine ve fakirleşmesine yol açarken, tam tersi olarak dışa açılım ve zenginleşme Avrupa için gerçekleşmiştir.

21. Yüzyılda, uzun asırlardan sonra Çin tekrar dışa açılım iradesini Kuşak-Yol Projesi ile dile getirmeye başlamıştır. Yukarıda bahsettiğimiz Çin'in doğusundan Pasifik'e açılma denemelerinin sonuç vermemesinden sonra 2013 yılında proje, Çin tarafından ilk kez dillendirilmiştir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 2013 senesinde Endonezya ve Kazakistan'a yaptığı ziyaretlerde projeyi gündeme getirdiğinde aslında projenin hem kara hem de deniz ayaklarının olduğu anlaşılmıştır. (Arase, 2015: 25) Modern ipek yolu olarak adlandırabileceğimiz proje, Avrasya'daki ülkeleri Çin'den başlayıp batıya doğru ulaşım ve diğer altyapı yatırımlarıyla birbirine bağlamak, ardından ülkelerin arasındaki ticareti geliştirerek bağlarını kuvvetlendirmek olarak ilan edilmiştir. Deniz ayağı da benzer şekilde liman ve deniz ulaşımı yatırımlarıyla ülkelerin arasında ticaretin gelişmesini desteklemek ve ekonomik köprü oluşturmak olarak amaçlanmıştır. Tahmin edileceği üzere öncelikli olarak altyapı ile desteklenen ticaret ve ekonomik ilişkiler daha sonra siyasi ilişkilerin gelişmesine ortam sağlayacaktır. Bu durum Çin merkezli başladığı için daha önce vurguladığımız üzere Çin'in 15. yüzyıl öncesindeki "Merkez Krallık" konumunun adeta tekrar canlanması olarak değerlendirilebilir. Ekonomik olarak Çin söz konusu projeyi Asya Altyapı ve Yatırım Bankasıyla finanse etmeyi planlamıştır. Bu banka projenin temel finansman sağlayıcısı olarak birçok ülkenin katılımıyla beraber geniş yankı uyandırmıştır (Fairbank, 1966: 583-586).

Burada değinilmesi gereken en önemli etkenlerden biri, Kuşak Yol Projesi'nin güzergâhının jeopolitik etkileri olacaktır. Bahsettiğimiz üzere Avrasya hegemonyası için en önemli bölgeyi Spykman Kenar Kuşak bölgesi ile tanımlamıştır. ABD İkinci Dünya Savaşı sonrası Grand Stratejisini bu bölge üzerinde kurgulamış ve Soğuk Savaş'ta başarıya ulaşmıştır. (Brands, 2018: 134-135) Günümüzde ise Çin'in Kuşak Yol projesi Spykman'ın Kenar Kuşak bölgesini kapsayan hatta daha fazlasını da içeren bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Spykman'ın da belirttiği üzere ABD'nin hegemonya için etkin olması gereken bölge günümüzde doğrudan Çin'in tehdidi altında olarak değerlendirilebilir. Kuşak Yol Projesinin, Kuşak(Belt) kısmı karadan Kenar Kuşak ülkelerinin - Hindistan hariç- hepsini ve bunların yanında Rusya ve

birçok Doğu Avrupa ülkesini kapsamaktadır. Bu bağlamda hem Kenar Kuşak hem de Mackinder'in Kalpgah'ını da kapsayan bir proje olarak değerlendirilebilir.

Kuşak Yol projesinin başarıya ulaşması jeopolitik açıdan Çin'i Avrasya'da yani "Dünya Adası'nda" politik ve ekonomik olarak merkeze konumlandırması anlamına gelecektir. Dolayısıyla Spykman'ın belirttiği Avrasya'ya yani Dünya Adası'na hâkim olması hegemon güç olması manasına geleceğinden ötürü ABD'nin neredeyse bir asır boyunca kurguladığı ve hemen tüm dış politikasını üzerine inşa ettiği Grand Stratejisi'nin akamete uğrayacağı anlamına gelebilecektir. Bu bağlamda ABD'nin Çin'in Kuşak Yol projesine karşı jeopolitik hamleleri önem kazanmaya başlamıştır.

ABD'nin 21. yüzyıl için Grand Stratejisini Özgür ve Açık İndo Pasifik Stratejisi olarak adlandırdığını söyleyebiliriz (State.gov, 2019). Özgür ve Açık İndo Pasifik Stratejisi (Free and Open Indo Pacific Strategy) ve bununla bağlantılı olarak Mavi Nokta Ağı (Blue Dot Network) ABD'nin Çin'in Kuşak Yol projesine karşı uygulamaya koyduğu somut adımlar olarak değerlendirilebilir. İlk kez 2013 yılında yani Çin'in Kuşak yol Projesi'ni hemen takiben ABD ulusal stratejik planında en önemli yeri olduğundan bahsettiği İndo-Asya Pasifik terimini kullanmaya başlamıştır. Ardından 3 ülkeyi kendi İndo-Asya Pasifik stratejisinin ilk katılımcıları olarak belirtmiştir. Bu ülkeler Japonya, Avustralya ve Hindistan'dır. Bu stratejinin kapsadığı Mavi Nokta Ağı'nın ise Çin'in Kuşak Yol Projesine karşılık geldiğini belirtebiliriz. Bizim değindiğimiz konuyu daha iyi aydınlatacağımızı düşündüğümüz Mavi Nokta Ağı'nın ABD açısından önemini vurgulamamızda fayda olacaktır. Zira söz konusu proje Çin'in Avrasya stratejisinin önünde, günümüzde görülen yegâne somut adım olarak öne çıkmaktadır. ABD, Japonya, Avustralya ve Hindistan'ın bir araya gelerek aynı Kuşak Yol Projesinde olduğu gibi, altyapı yatırımları ve bunu takiben ticaretin ve ekonomik işbirliğinin artırılması hedefiyle kurulmuştur. Söz konusu işbirliklerinin bir getirisi olarak da siyasi yakınlaşma kaçınılmaz olarak değerlendirilebilir. (State.gov, 2020) Kuşak Yol Projesinin karşısında ne kadar etkili olabileceğini ise yine Spykman'ın kuramından hareketle değerlendirmek mümkündür.

Mavi Nokta Ağı Projesinde, Kenar Kuşak bölgesinde yer alan yalnızca 2 ülke bulunmaktadır. Bunlardan biri Japonya diğeri ise Hindistan'dır. Dolayısıyla onlarca ülke arasından yalnızca iki ülkenin dâhil olması, ABD açısından katılımın şimdilik sınırlı olmasından kaynaklı bir dezavantaj olarak belirtilebilir. Soğuk Savaş döneminde hemen tüm Kenar Kuşak bölgesinin ABD etkisinde olduğundan yola çıkıldığında şimdiki tablo ABD açısından iç karatıcıdır. Avustralya ise Spykman'ın belirttiği üzere bir altkıta (subcontinent) olmasından ötürü Avrasya hâkimiyeti açısından etkisi sınırlıdır (Spykman, 1938b:218-219). Japonya'nın da etkisinin sınırlı olacağı dile getirilebilir; çünkü Japonya hâlihazırda Çin'in zaten yaklaşık 10 yıl önce yoğunlaşmayı bıraktığı doğu sahillerindeki bir ada devletidir. Dolayısıyla bu girişim Kenar Kuşak bölgesinde Çin açısından sınırlı tehdit oluşturacaktır. Zira Kuşak Yol Projesi Japonya istikametinin aksine ilerlemektedir.

Çin açısından en sıkıntılı jeopolitik durum ise Hindistan'da ortaya çıkmaktadır. Zaten tarihi olarak rekabet içerisinde olduğu bu devlet Güney Asya'da hatırı sayılır bir toprak

büyükliğüne sahip ve Spykman'ın belirttiği Kenar Kuşak bölgesinin neredeyse tam ortasında yer almaktadır. Bu bağlamda büyük toprak genişliğine sahip, Çin'den sonra dünyanın en yoğun nüfusuna sahip, çok derin tarihi arka planı olan bu ülke Kuşak Yol projesinin önünde, bir başka deyişle Kenar Kuşak'ın eksiksiz tamamlanmasının karşısında en büyük engel olarak değerlendirilebilir.

Hindistan'ın ABD'nin projesinde yer almasının ve yakın durmasının arka planında temelde Pakistan ile yaşadığı artık gelenekselleşmiş düşmanlığın olduğu söylenilebilir. Zira Çin ile de yaşadığı çekişme genelde bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bölgedeki güç dengesi Çin ile Pakistan'ı birbirleriyle müttefik haline getirdiğinden bu durum, Hindistan'ın, Kuşak Yol projesinin cazip ekonomik tekliflerine yakınlaşmasının önündeki en büyük siyasi engel olarak belirtilebilir. Her şeye rağmen Çin'in, Kuşak Yol projesinin bilhassa deniz ayağını oluşturan kısmına Hindistan'ı da dâhil etmeye çalıştığı bilinmektedir. Bu bağlamda Hindistan'ın projeye katılma ihtimali zayıf olsa da ihtimal dışı olarak görülmemelidir. Pakistan ile Hindistan arasındaki, Çin'in de dâhil olduğu Keşmir sorununun çözülmesi, ya da yumuşamasıyla birlikte ekonomik bağların oluşturulması Hindistan'ı projeye dâhil edebilecektir. Bu durum da ABD'nin neredeyse bölgeden tamamen dışlanması anlamına gelecektir. (Jacob, 2017: 91-93) Hindistan'ın devlet başkanı milliyetçi olarak nitelendirilebilecek Narendra Modi ise ABD'ye yakın siyasi pozisyonuyla Mavi Nokta Ağı Projesine daha yakın olduğunu ABD Devlet Başkanı Trump ile bir araya geldiklerinde belli etmiştir (State.gov, 2019). Bu durum Kuşak Yol Projesinin önündeki en büyük engel olarak değerlendirilebilir. Kuşak Yol Projesinin Jeopolitiği, Çin'den başlayıp kısmen Hindistan'da kesintiye uğrayarak Batı Avrupa'ya kadar ulaşmaktadır. Bu durum da bize Çin'in ABD'ye karşı, Soğuk Savaş dönemindeki SSCB'nin ABD'ye karşı olan jeopolitik durumundan çok daha avantajlı bir pozisyonda olduğunu göstermektedir.

5.Sonuç

ABD dış politikası açısından jeopolitiğin önemini iki ayrı tarihi süreç içerisinde değerlendirmek mümkün olacaktır. İlk olarak SSCB ile yaşanan Soğuk Savaş dönemindeki jeopolitik hamleler değerlendirilebilir. Bu günümüz Amerikan dış politikasının ne yönde ilerlediğini analiz etmemiz açısından yararlı olacaktır.

SSCB ile yaşanan mücadele temel anlamıyla Avrasya kıtasında gerçekleşmiştir. Spykman'ın belirttiği Kenar Kuşak bölgesinde ABD Avrasya'nın bütününe yayılan bir askeri-siyasi işbirliklerinden oluşan müttefikler hattı oluşturmuştur. Söz konusu Grand Stratejinin resmi adı çevreleme politikası olsa da kuramsal arka planında Spykman'ın Kenar Kuşak kuramı yatmaktadır.

Soğuk Savaş'ın kazananı ABD'nin söz konusu başarısının tesadüf olmadığı Spykman'ın kuramı neticesinde söylenebilir. Hatta Spykman'ın kuramını doğrulamasından öte Mackinder'in Kalpgah kuramını da yanlışladığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Zira Spykman'ın söylediği üzere Kenar Kuşak Bölgesinde oluşturduğu ittifak hattıyla ve askeri etkinlik alanıyla birlikte SSCB'yi çevreleyen ABD, Soğuk Savaş'ın galibi olarak olumlu netice elde etmeyi başaramıştır; bu bağlamda 1991'den sonra mutlak hegemon olarak dünya sahnesinde yer almıştır. Dolayısıyla

Spykman'ın belirttiği kuram yani Kenar Kuşak bölgesine sahip olan Avrasya'ya sahip olur, Avrasya'ya sahip olan ise dünyaya sahip olur tezi SSCB'nin dağılmasıyla doğrulanmıştır diyebiliriz.

İkinci olarak ise Spykman'ın geleceğe dair yaptığı Çin'in büyük güç olacağı öngörüsü karşımıza çıkmaktadır. Bu husus ise Spykman'ın belirttiğilerinin yalnızca İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB'ye karşı uygulanabilecek bir teori mi yoksa coğrafyadan kaynaklandığı için sürekliliği olan bir kuram mı olduğunu gösterebilir. Bu sinama için günümüzde Çin'in uygulamaya koyduğu Kuşak Yol projesi ve ABD'nin karşı hamlelerini değerlendirmemiz bize bir sonuca varmamız için gerekli bilgileri verebilecektir. Zira söz konusu proje Spykman'ın belirttiği Kenar Kuşak bölgesinde cereyan etmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Kuşak Yol projesine Avrasya genelinde büyük bir katılım bulunmaktadır. Bunun nedenleri öncelikle ekonomik ve sonra siyasi gerekçelerle açıklanabilir. Fakat çalışmada katılımların nedenini değil kuramla olan ilişkisini ve ABD'nin jeopolitik hamlelerini analiz edildiği için Kuşak Yol projesine karşı yapılan ABD hamlelerine odaklanılması daha doğru bulunmuştur.

Kenar Kuşak bölgesinin en doğusundan yani Japonya'dan başlayacak olursak, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar bu ülke ile kurduğu ittifak ilişkisi günümüzde de devam etmektedir. Burada Japonya ile Çin arasında tarihi arka planı bulunan gerilim ve rekabetin etkilerinin de büyük olduğu söylenilebilir.

Çin-hindi bölgesinde Tayland ve Myanmar ile Çin'in derin ilişkiler kurduğunu gözlemlemekteyiz. Bu bölgede Çin'in bir çok yol ve kanal projesiyle bölgeyi Kuşak Yol Projesine entegre etmesinin önünde fazla engel bulunmadığı görülmektedir. ABD bu konuda Çin'e yeterince karşılık verememektedir.

Pakistan ile Çin ilişkileri bölgedeki güç dengesinden kaynaklı bir şekilde giderek kuvvetlenerek devam etmektedir. Kuşak-Yol Projesi'nin Pakistan ayağı için tüm planlamalar yapılmıştır; inşası devam eden birçok yolun yanında Gwadar ve Karaçi limanlarının projenin önemli ayaklarından olacağına kesin gözüyle bakılabilir. (Andersen ve Jiang, 2018: 20-21) Pakistan'ın batı komşusu İran'ın da Çin ile artan ticaret ilişkileri devam etmekte, hem siyasi hem de ekonomik olarak Çin ile işbirliği yapan İran'ın devlet ideolojisinden kaynaklanan ABD düşmanlığı da bu motivasyonunu artırmaktadır. Türkiye ve Avrupa bölgesine geldiğinde ise ABD açısından NATO büyük önem taşımaktadır. Burada ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası düzenin bir mirası olarak böyle bir askeri örgüte ciddi manada ihtiyacı olduğu söylenilebilir. Spykman'ın kuramında da belirtildiği üzere hem bölgedeki çok sayıda potansiyel gücü ve tarihi birikimi bulunan ülkeleri, dünyanın en büyük askeri örgütü ile kontrol altında tutması ABD'ye avantaj sağlamaktadır. NATO'nun dağılma riski veya günümüzde çokça karşılaştığımız NATO'nun varlığının sorgulanması aslında ABD'nin Avrupa'daki varlığının sorgulanması manasına gelmektedir. Spykman'ın da belirttiği üzere ABD'nin Avrupa kıtasında görmek isteyeceği en son şeylerden birisi kıtanın ortak bir askeri birliktelik içerisine girmesi olarak değerlendirilebilir. Günümüzde böyle bir girişim de Fransa tarafından dillendirilmektedir. PESCO adını verdikleri ortak askeri girişim eğer Avrupalı büyük devletler

tarafından gerçekleştirilip NATO Avrupa'dan dışlanırsa bu durum ABD'nin jeopolitik öncelikleri için önemli bir kayıp anlamına gelecektir. Bu bağlamda ABD tarafından NATO'nun önemi sürekli vurgulanmaktadır bunun yanında NATO-ME adında örgütün Ortadoğu versiyonunun kurulması da Amerikan Başkanı Trump tarafından teklif edilmiştir (euronews.com, 2020). Söz konusu teklif Kenar Kuşak'ta bulunan ABD askeri faaliyetlerinin doğuya doğru uzatılması anlamına gelecektir ve Spykman'ın kuramı ile örtüşmektedir. Dolayısıyla Avrupa ve Ortadoğu alanında aslında net bir tablo çizmenin pek mümkün olmadığı görülsede hem NATO'nun varlığının sorgulanması hem de Avrupa kıtasında ortak askeri birlik yolunda bazı adımların atılması ABD'nin gücünün bölgede Soğuk Savaş zamanına kıyasla gerilediği anlamına gelebilecektir.

Kenar Kuşak bölgesinde en kritik noktaların başında ise Hindistan sayılabilir. Hindistan hem Kenar Kuşak bölgesindeki kritik konumu itibarıyla, hem toprak büyüklüğü ile hem de muazzam nüfus yoğunluğu ve tarihi birikimiyle Spykman'ın tarif ettiği potansiyel büyük güç olmaya aday olarak ele alınabilir. Yakın gelecekte nüfusunun Çin'i de geçerek dünyada liderliğe yükselecek olması ve buna bağlı olarak ekonomik potansiyelinin göz ardı edilemeyecek boyutta olması önemlidir. Bu bağlamda Hindistan Pakistan ve Çin arasındaki Keşmir sorunu ve buna bağlı olarak oluşan Çin-Pakistan ittifakı da Hindistan'ı ABD'ye yakınlaşmaya itmektir. Yukarıda bahsettiğimiz ABD Grand Stratejisinin günümüzdeki adı olarak niteleyebileceğimiz Indo-Asya Pasifik Stratejisinin vazgeçilmez parçasının Hindistan olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda düşünüldüğünde ABD açısından Keşmir sorununun çözülmemesi gerekmektedir zira Hindistan ve Pakistan arasında yaşanabilecek herhangi bir anlaşma veya yumuşama ABD'nin bölgeden dışlanmasına yol açabilecektir. (Schofield, 2012: 156) Bu bağlamda ABD'nin geçmişte Büyük Britanya'nın kıta Avrupa'sında uyguladığı güç dengesi stratejisini de Avrasya genelindeki büyük güçler için uyguladığını söyleyebiliriz. Büyük Britanya güvenliği için kıta Avrupa'sındaki devletlerin bir araya gelerek büyük bir imparatorluk kurmasının Britanya açısından yutulmakla sonuçlanacağını Winston Churchill belirtmiştir (winstonchurchill.hillsdale.edu, 2020). Benzer bir durumu ise biz Spykman'ın kuramında belirtilen Avrasya tarafından çevrelenen ABD için söyleyebiliriz. Hindistan ile Çin arasındaki yakınlaşma ABD açısından en iyi ihtimalle kendisini kıtasında izole etmeye zorlayabilir. Bu bağlamda ABD jeopolitiği açısından Avrasya'daki bu iki büyük ülkenin arasındaki güç dengesi çok önemli gözükmektedir.

Sonuç olarak Soğuk Savaş döneminde Spykman'ın önemini belirttiği Kenar Kuşak bölgesinde ABD'nin ciddi etkisi ve üstünlüğü ele aldığımızı söyleyebiliriz. Bu üstünlüğün neticesinde ise SSCB'yi çevreleme ve sonucunda ABD hegemonyasında tek kutuplu dünya düzenine geçişin yaşandığı somut tarihi bir vakia olarak karşımıza çıkmaktadır (Mayers, 1983: 81-82). Spykman'ın belirttiği Kenar Kuşak bölgesinde günümüzde ise Çin'in gücünü ve Kuşak Yol Projesi ile bölgede etkinliğini artırdığını gözlemlemekteyiz. Bu bağlamda ABD'nin Hindistan ve Japonya hamlelerinin dışında Kenar Kuşak bölgesinde Soğuk Savaş dönemine nazaran ciddi manada etki yitirdiği söylenebilir. ABD'nin Spykman'ın kuramından hareketle günümüzde politik hamleler yaptığını söylemek

mümkündür. Bunu günümüzde Hindistan ve bilhassa NATO ve NATO-ME hamleleriyle gözlemlemektediriz (Nato.int, 2020). Dolayısıyla ABD'nin Kenar Kuşak bölgesindeki etkisini yitirmesi ve Çin'in gücünü belirgin bir şekilde artırması, potansiyel olarak Hindistan'ın küresel büyük güç olması yolunda engel gözükmemesi, çok kutuplu bir dünyanın giderek belirginleşeceği çıkarımını yapmamıza olanak vermektedir. Günümüzde hegemonya uğruna temel mücadelenin Kenar Kuşak üzerinde devam etmesi de Spykman'ın kuramının yalnızca ABD açısından değil, diğer büyük güçler için de ne denli önemli olduğunu kantlar niteliktedir.

Kaynakça

- Andersen, L. E. ve Jiang, Y. (2018), China's Engagement in Pakistan, Afghanistan and Xinjiang, *Will China's Root Cause Model Provide Regional Stability and Security?*, Danish Institute for International Studies.
- Arase, D. (2015), "China's Two Silk Roads Initiative: What It Means for Southeast Asia", *Southeast Asian Affairs*, 41 (1), 25-45.
- Brands, H. (2018), "American grand strategy in the post-Cold War era", (Ed.) Russell W. Glenn, *New Directions in Strategic Thinking 2.0*, Canberra: ANU Press.
- Crowl, P. A. (1986), "Alfred Thayer Mahan: The Naval Historian", (Ed.), Peter Paret, *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton: Princeton University Press.
- D'Estmael, T. W. (1999), "Les Théories des Relations Internationales a L'épreuve de L'après-guerre Froide: Defis Theoriques Pluriels" *Studia Diplomatica*, 52 (1/2), 161-175.
- Duchatel, M. (2016), "China's Policy in the East China Sea: The Role of Crisis Management Mechanism Negotiations with Japan (2008-2015)", *China Perspectives*, 107 (3), 13-21.
- Fairbank, J. K. (1966), "The People's Middle Kingdom", *Council on Foreign Relations*, 44 (4), 574-586.
- Garson, R. (1979), "The Role of Eastern Europe in America's Containment Policy, 1945-1948", *Journal of American Studies*, 13 (1), 73-92.
- Jacob, J. T. (2017), "China's Belt and Road Initiative: Perspectives from India", *China & World Economy*, 25 (5), 78-100.
- Mauter, R. W. (2015) "Churchill and the Unification of Europe", *The Historian*, 61(1), 67-84.
- Mayers, D. (1983), "Eisenhower's Containment Policy and the Major Communist Powers, 1953-1956", *The International History Review*, 5 (1), 59-83.
- Mercier, G. (1990), "Le Concept de Propriété dans la Géographie Politique de Friedrich Ratzel (1844-1904)", *Annales de Géographie*, 555, 595-615.
- Rosenboim, O. (2017), *The Emergence of Globalism*, Princeton: Princeton University Press.
- Schofield, J. (2012), "Pakistan, The US, Geopolitics and Grand Strategies", (Ed) Usama Butt ve Julian Schofield, *Pakistan-China Strategic Relations, Energy Security and Pakistani Counter-Terror Operations*, Pluto Press.
- Spykman, J. N. (1926), "The Social Background of Asiatic Nationalism", *American Journal of Sociology*, 32 (3), 346-411.
- Spykman, J. N. (1938), "Geography and Foreign Policy, I", *The American Political Science Review*, 32 (1), 28-50.
- Spykman, J. N. (1938), "Geography and Foreign Policy, II", *The American Political Science Review*, 32 (2), 213-236.
- Spykman, J. N. (1942), "Frontiers, Security, and International Organization", *Geographical Review*, 32 (3), 436-447.
- Spykman, J. N. (1944), "The Geography of the Peace", San Diego: Harcourt Brace Press.
- Spykman, J. N. ve Rollins, A. A. (1939), "Geographic Objectives in Foreign Policy, I", *The American Political Science Review*, 33 (3), 391-410.
- Spykman, J. N. ve Rollins, A. A. (1939), "Geographic Objectives in Foreign Policy, II", *The American Political Science Review*, 33 (4), 591-614.
- Weigert, H. W. (1946), "Mackinder's Heartland", *The American Scholar*, 15 (1), 43-54.
- Worley, R. D. (2015), *Orchestrating the Instruments of Power*, Lincoln: University of Nebraska Press, Potomac Books.
- ABD Dışişleri Bakanlığı. (2019), A Free and Open Indo-Pacific Advancing a Shared Vision, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/11/Free-and-Open-Indo-Pacific-4Nov2019.pdf> (15.04.2020)
- ABD Dışişleri Bakanlığı. (2020), Blue Dot Network, <https://www.state.gov/blue-dot-network/> (15.04.2020)
- North Atlantic Treaty Organization (NATO) https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_172436.htm (16.04.2020)
- <https://tr.euronews.com/2020/01/09/trump-nato-orta-dogu-ya-genislemeli-ad-da-nato-me-olmali-iran> (11.08.2020)
- <https://winstonchurchill.hillsdale.edu/churchill-britain-and-european-unity/> (11.08.2020)
- <http://www.ijnhonline.org/2016/05/26/alfred-and-theodore-go-to-hawaii-the-value-of-hawaii-in-the-maritime-strategic-thought-of-alfred-thayer-mahan/#fn-1869-11> (11.08.2020)

Suriye İç Savaşına Machiavelli Üzerinden Bakmak

To Analyze The Syrian Crisis Through Machiavelli

Muhammet Ali ÖZDOĞAN^a

MAKALE BİLGİSİ

<i>Makale Geçmişi</i>	
Başvuru	15 Mayıs 2020
Kabul	4 Kasım 2020
Yayın	7 Mayıs 2021
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Rönesans,
Machiavelli,
Makyavelizm,
Suriye Krizi,
Suriye İç Savaşı.

ARTICLE INFO

<i>Article History</i>	
Received	15 May 2020
Accepted	4 November 2020
Published	7 May 2021
Article Type	Research Article

Keywords

Renaissance,
Machiavelli,
Machiavelism,
The Syrian crisis,
Syrian Civil War.

ÖZ

Rönesans hareketi modern Avrupa tarihi açısından önemli bir kavşak noktasıdır. Bu dönem kendisinden önce gelen Orta Çağ'dan izler taşıdığı gibi Aydınlanma, Sanayi devrimi ve modern Batı üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Söz konusu zaman dilimi, Avrupa tarihi açısından bir laboratuvar olarak kabul edilebilir. Öte yandan 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı Ortadoğu'nun bir özeti gibi olsa da hedefe ulaşmak için kullanılan araçlar geleceğe ilişkin yordamalar yapma imkânı sağlamaktadır. Makalede iç savaş ve Machiavelli'nin görüşlerine odaklanılmaktadır. Rönesans'ı anlamak, Machiavelli'yi nasıl okumamız gerektiği konusunda yol gösterdiği gibi Machiavelli'yi doğru okumak hem bahsi edilen zaman hakkında hem de bugün için yeni pencereler açacaktır. Literatür taramasıyla elde edilen materyallerin fenomenolojik okumadan geçirildiği çalışma göstermektedir ki Machiavelli'nin görüşlerinin somut örneklerine Suriye krizinde de rastlamak mümkündür.

ABSTRACT

The Renaissance period is an important crossroads in modern European history. This period bears traces from the Middle Ages that preceded it. It also left lasting effects on the Enlightenment, the Industrial Revolution and the modern West. The time frame in question can be considered a laboratory in terms of European history. On the other hand, the Syrian civil war that began in 2011 is like a compendium of the Middle East. The tools used to achieve the goal in this crisis give us the opportunity to make predictions about the future. The article focuses on the Civil War and Machiavelli's views. Understanding the Renaissance guides us in how we should read Machiavelli. In addition, analyzing Machiavelli correctly will provide a new perspective on both the time in question and the present. Phenomenological reading was performed on the materials obtained by literature review. This study shows that concrete examples of Machiavelli's views can also be found in the Syrian crisis.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The Renaissance Period is a breaking point in the history of Europe. It began in the 15th century in Italy and spread throughout the whole Europe. There appeared new trends in literature, architecture, painting and sculpture, during this period. Artists moved towards a more humanistic approach from a more intangible one, displaying a more realist attitude in their works.

Epidemics, civil wars, famine, hunger, peasant revolts and plots were prevalent in Italy, the birthplace of the Renaissance. The historical background and the political, geographic and religious structure of Italy all served to nourish these social upheavals. Machiavelli witnessed these

incidents and wrote his works at a time of these upheavals in Italy. His goal was for Italy to find a way out from this, with an inspiration from the glorious years of the Roman Empire. Indeed, Machiavelli had a cyclical understanding of history. He believed that social and political incidents would be repeated. A linear understanding of Machiavelli at this point will enable a stronger bridge to be built between the past and today.

The fundamental purpose of this article is to perform a phenomenological reading on the developments centred around Syria, in recent years, in the light of the views of Machiavelli. The aim is to reveal the philosophy of Machiavelli with regard to history in the first part of the article and the impact of the religious and sectarian divisions in Syria, in the inflammation of the crisis, in the second part.

^a Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Antalya, **E-Posta:** ozdogana@gmail.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-7048-0009>

△ Yazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

One of the other objectives of the study is also to analyse how the views of Machiavelli on the role of the religious institution in Italy, which was of a divided structure, corresponds to the crisis in Syria. The third part of the article focuses on the Machiavellian character of the struggle of the global powers for influence in the civil war, within the framework of real politics. The concepts of democracy, terrorism, war and peace, which are frequently referred to in international relations today, are analysed from the perspective of the Florentine philosopher, for this purpose. A typological reading is also made with regard to the groups fighting on behalf of the great powers in the region, in the context of the works of Machiavelli.

The Research Questions

Answers to the following questions are sought in this article: How does the sectarian division in Syria resemble the religious structure in Italy during the period of Machiavelli? Who are the supporters behind the religious divisions in Syria? What are the sectarian divisions' role at the root of the civil war? What do the concepts of war, peace, terrorism and democracy mean in the context of the Syrian Civil War? What are the goals of the great powers in Syria? How did the civil war in Syria begin, why did it grow and how would the future of the war be shaped?

Studies which analyse the current issues in line with the ideas of Machiavelli are being conducted. The historical experience presented by the Florentine thinker offers us a perspective directed at solving many of the current problems. This article sets out the panoramic view of the Syrian civil war, which has been continuing since 2011, from the perspective of the views of Machiavelli. The article is the first known academic study which analyses the Syrian Civil War from the perspective of Machiavelli. The article also sheds light on the proxy wars taking place in different parts of the world.

Review Literature

The study discusses the positions of the parties in the Syrian Civil War, based on the works of Machiavelli. The matters of what position the war has reached since the beginning, the relationships between the groups fighting in the war with the great powers and the conflict of interest in the geographical region, which is Syria, are subjected to a phenomenological reading.

While the method used in this study is selected, the essential point was both Machiavelli's understanding of history and the acceptance that concepts such as democracy, terrorism and war are built in the historical process. By taking into account the philosophy of Machiavelli regarding history, it could be considered that all parts are interdependent. When the concepts such as democracy, peace, war and terrorism, which are key words of International Relations, are discussed, it is necessary to pay attention to the origin of the meanings which shape these concepts. A person, who wishes to understand social events, must also understand how the actors involved in this situation and how they assess the moral consequences of the behaviours of both themselves and the others. The phenomenological method was deemed to be appropriate whilst Machiavelli was someone who looked at incidents from the inside rather than from the outside and examined what was real rather than what was ideal.

Results and Conclusions

The Renaissance is a period of time which carries traces of the past, but also has a strong impact on the future. The Syrian crisis, which has been ongoing since 2011, can be considered as an example that provides a perspective for the future on a micro-scale, which on the one hand consists with the problems evaluated in the historical process and on the other hand, with new concepts in international relations and the history of war.

What Machiavelli says in his work entitled, "The Prince, The Art of War and Discourse", makes it easier to understand the essence of international relations. When the international actors involved in the important events in war zones are considered, similarities can be seen with the examples given by Machiavelli. According to Machiavelli, the *condottieri* were merchants who were paid for their services on war. They profited from never-ending wars. There are also many mercenaries in Syria; they have engaged in proxy wars with the weapons of others. The groups, which are primarily armed by the USA, Russia and the other countries in the region, have usually experienced internal divisions and conflicts among themselves. The harsh intervention of Bashar Assad against the people was the reason of the outbreak of this crisis. At this point, it can be argued that Assad contradicted Machiavelli's principle that the ruler should be feared but not hated. On the other hand, Machiavelli's army types are similar in certain senses to the armed groups in the Syrian Civil War. In this context, those fighters using the weapons in the name of others in Syria, eventually lost the lands they had captured, within short periods of time, thus by proving Machiavelli to be right.

The international actors are using the sectarian differences in Syria for their own interests. The idea that religion caused political divisions in Italy, in "the Prince", coincides with the demonstration of sectarian differences among the causes of the conflicts in Syria.

Both periods appear to overlap when the meanings attached to the phenomena of war, peace and the fight against terrorism in the Syrian problem are analysed through the works of Machiavelli, which was reflecting the power relations in his own era.

Some of the works on Machiavelli are directed at understanding the nature of international relations. This study, on the other hand, has an original contribution in its own field, comprising a more specific topic than other similar studies, with its focus on the Syrian Civil War.

1. Giriş

Rönesans Dönemi, Avrupa tarihinde bir kırılma noktasıdır. 15. yüzyılda İtalya'da başlayıp bütün Avrupa'ya hızla yayılan Rönesans fikri neticesinde siyasi, dini, toplumsal alanda güçlü sorgulamaların başladığı bir dönemdir. O güne kadar toplum hayatına hükmeden kilisenin tahakkümüne Dante, Petrarca, Boccaccio gibi şairler eserleri ile ciddi eleştiriler getirmişlerdir. Benzer şekilde mimaride, resimde ve heykelde farklılıklar kendini göstermiştir. Sanatçılar yapıtlarında daha realist bir tutum ortaya koyarak soyut olandan insani olana eğilmişlerdir. Bu dünya katiyen ne Clairvauxlu Bernard'ın ne de Aziz Thomas Aquinas'ın dünyası olmadığı gibi, Francis Bacon'ın, Galileo'nun,

Descartes'ın dünyası da değildi. Rönesans pek çok açıdan modern bilimin ışmasına şahitlik etti; ancak kendisi ışık sayılmazdı. İstisnai durumlar olmakla beraber, kabaca ifade edersek, insancılar bilimsel fikirlerden ziyade, insancı dinsel kavramlar çerçevesinde çalışmıştır (Alatlı, 2014: 7-10). Addington Symonds'un (2005: 8) ifade ettiği gibi Rönesans entelektüel enerjinin, zekânın patlaması sonucunda Avrupa toplumunda ortaya çıkan insan ruhu tarafından bilinçli bir şekilde özgürlüğü kazanmanın tarihidir.

Avrupa toplumu bakımından özgürlüğe giden bu süreçte Orta Çağ Avrupa'sındaki toplumsal yaşamdaki sıkıntılar bu dönemde elbette bıçak gibi kesilmemiştir. Veba salgınları, işçi ayaklanmaları, kıtlık, açlık, köylü isyanları, iç savaşlar, entrikalar eksik olmamıştır (Zephy, 2019). Bilhassa İtalya'da toplumsal yaşamda çalkalanmalar meydana gelmiştir. İtalya'nın tarihi geçmişi, coğrafi ve dini yapısı sosyal karışıklıkları beslemiştir. Sözgelimi halk isyanıyla Papa, Roma'dan kovulmuştur (Burckhardt, 2018: 145). Bu toprakların Roma İmparatorluğu'na ev sahipliği yapması Antik Dönem'e öykünme düşüncesi üretmiştir. Akdeniz kıyısında bulunması nedeniyle İtalya, Uzak Asya ile ticarete öne çıkmıştır. Ticaretin neticesinde zenginlik belli ailelerin elinde toplanmaya başlamıştır. Ayrıca Papalığın İtalya'da olması Avrupa'nın diğer bölgelerinden toplanan paraların buraya akmasını sağlamıştır. Ancak İtalya'da artan zenginlik toplumun geneline yayılmayınca toplumsal huzursuzluklar artmıştır.

Dini, ekonomik ve sosyal durumun İtalyan siyasi yapısını şekillendirdiği söylenebilir. Zira Symonds'un vurguladığı gibi İtalyanların yerel bağımsızlıklarındaki gururu, tek bir isim altında birleşmeye karşı hoşgörüsüzlükleri, kıskançlıklar, kalıcı bir konfederasyon oluşturmalarını engellemiş ve onlar monarşinin merkezi gücüne sahip olan devletlerle baş edememişlerdir (Symonds, 2005: 44). Şehir devletlerini yönetenlerin birbirine ve çevresindekilere karşı güvensizlikleri siyasi bütünlüğe zarar vermiştir. Hatta Symonds (2005: 77) tarafından Dante'nin İlahi Komedyası bölümlerinin çoğu iç savaşların tarihinden seçilmiş İtalyan tiranlıklarının destanı olarak tanımlanmıştır.

İtalya'daki bu genel görünüm Machiavelli'nin daha net anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Öte yandan Machiavelli'nin doğru anlaşılması geçmişle bugün arasında daha sağlam bir köprü kurma imkânı verecektir. Rönesans Dönemi ile 21. yüzyıl arasında olayların hızlı bir şekilde geliştiği, devletler ve yöneticiler arası ilişkilerin inişli çıkışlı ve değişkenliği noktasında benzerlik olabilir. Ancak 21. yüzyıldaki ani değişimler hesaba katılırsa bu yazının bugün yaşanan her olayı Machiavelli penceresine sığdırması zordur. Zira makalenin amacı Machiavelli'nin görüşleri doğrultusunda coğrafyamızda son yıllarda Suriye merkezli vuku bulan gelişmelere fenomenolojik bir okuma yapmaktır.

Çalışmanın bir ayağının Machiavelli'nin eserleri diğer ayağının da bugün uluslararası ilişkilerde sıkça telaffuz edilen demokrasi, savaş, barış, terörizm kavramları üzerine oturması nedeniyle fenomenolojik yaklaşıma gereksinim duyulmuştur. Bu makalede yöntem seçiminde Machiavelli'nin tarih anlayışı ile yukarıda sözü edilen kavramların tarihsel süreçte inşa edildiği kabulünden hareket edilmiştir. Uluslararası İlişkilerin anahtar sözcükleri olan demokrasi, barış, savaş ve terörizm gibi bir konunun

tartışılmasında her şeyden önce bu gerçekliklere şekil veren anlamların kökenine dikkat etmek gerekmektedir. Toplumsal sarsıntıya sebep olan eylemlerin neticesinde olup biteni anlamak isteyen kişi, bu duruma müdahil olan aktörlerin onu nasıl anlamlandırdıklarını, kendilerinin ya da başkalarının davranışlarının ahlaki sonuçlarını nasıl değerlendirdiklerini anlamak zorundadır. Machiavelli'nin tarih felsefesini işin içine dahil edersek bütün, parçalardan bağımsız, parçalar ise bütünden bağımsız anlaşılabilir ve nihai/nesnel anlam bütüne aittir (Çiftçi 1999: 16); bugün geçmişten bağımsız okunamaz. Fakat bir olayı değerlendirirken öznel yargılara düşme tehlikesi daima mevcuttur. İnsan bilincinde hayatiyet kazanan anlamın (Berger ve Luckmann 2015: 20) dikotomik yapısı, araştırmanın içinde demokrasi, savaş, barış ve terörizm gibi olgularının bulunması gibi değişkenler araştırmacı için bir handikaptır. Bu tuzaklara düşmemek için araştırmanın yöntemsel çerçevesinde fenomenolojik okuma önemli bir yer tutmaktadır. Rönesans'ı geçmişten izler taşıyan ancak geleceğe güçlü etki bırakan bir zaman dilimi olarak kabul ettiğimizde Suriye krizi de bir yönüyle tarihsel süreçten gelen problemleri ihtiva eden diğer taraftan uluslararası ilişkilerde ve savaş tarihinde yeni kavramların tedavüle girmesiyle -Rönesans dönemine nazaran- mikro ölçekte gelecek perspektifi sunan bir örnek olarak değerlendirilebilir. Bu dönemin Machiavelli'si olaylara dışarıdan değil de içeriden bakan, ideal olanı değil de var olanı dile getiren birisi olarak bu makalede tartışılan kavramların Husserlci manadaki özlerine ulaşma imkânı sunmaktadır (Husserl, 2015).

Bu makale, giriş dışında üç ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde Floransalı düşünürün tarih felsefesi ele alınmıştır. İkinci bölümde krizin alevlenmesinde Suriye'deki dinsel ve mezhepsel ayrılıkların nasıl araçsallaştırıldığına dikkat çekilmiştir. Üçüncü kısımda iç savaşta küresel güçlerin nüfuz mücadelesinin reelpolitik zemindeki Makyavelist karakterine odaklanılmıştır. Yine bölgede savaşan gruplar için Machiavelli'nin eserleri bağlamında tipolojik bir okuma yapılmıştır.

Konuyla ilgili yapılan literatür taramasında Machiavelli'nin fikirleri ekseninde yakın döneme ilişkin okumaların olduğu az sayıdaki çalışma dikkat çekmektedir. Didem Dünder'in Makyavel'in Düşüncelerinin Mussolini'ye Etkileri, Fatih Yaşın'ın Sarmaşık'ın Machiavelli'ye Uzanan Kökleri: Sarmaşık Filminin Machiavelli'nin Siyaset Felsefesi ile Analizi, Osman Erdem Yılmazoğlu'nun Buz ve Ateşin Şarkısı Roman Serisine Platon ve Machiavelli Üzerinden Bir Bakış, Nigar İbrahimova'nın Putin ve Virtü: Yirmi Birinci Yüzyıl Rus Politikasında Machiavelli'nin Tarihselleştirilmesi başlıklı yüksek lisans tezleri bu konudaki örneklerdir. Bu araştırmalar, bize Machiavelli'nin görüşlerinin güncelliğini muhafaza ettiğini göstermektedir. Bu makale de Machiavelli'nin eserleri üzerinden bölgemizde yaşanan çatışmaların, krizlerin okunmasında bir perspektif sunması ve yeni çalışmalar için kapı aralaması bakımından önem arz etmektedir.

2. Machiavelli'nin Tarih Felsefesi

Soylu bir aileye mensup olarak Floransa'da doğan Niccolò Machiavelli (1469-1527) çeşitli diplomatik ve askeri misyonlarda bulunması nedeniyle devletin işleyişine yönelik saptamalarda bulunmuştur. Roma hukuku eğitimi almış Machiavelli, Floransa hükümetinde memurluk

yapmıştır. 1498’de Onlar Konseyi’nin savaş bölümü sekreterliğine atanmıştır. Machiavelli görev yaptığı Floransa’da yabancı yazışmalar, şehrin imarı, milis güçlerin tertibi, diplomatik görevler gibi geniş yelpazede icraatlarda bulunmuştur (Zophy, 2019: 114). Machiavelli’nin zamanında Venedik, Milano, Papalık Devleti, Floransa ve Napoli gibi şehir devletlerinin hüküm sürdüğü İtalya parçalı bir yapı sergilemiştir (İnalçık, 2018: 63). İtalya’nın siyasi bütünlükten yoksunluğu, şehir devletleri arasındaki çekişme ve savaşlar ile İtalya’nın Fransa, İspanya, Almanya, Osmanlı Devleti gibi ülkelerin dış tehditlerine açık hale gelmesi Machiavelli’nin dikkatini çekmiştir. Floransalı düşünür, İtalya’nın siyasi birliğe kavuşması için güçlü bir prensin idaresine ihtiyaç olduğunu öne sürmüştür (Machiavelli, 2017: 98).

Eserlerinde sıklıkla Antik Roma’ya atıflar yapan bir düşünür olması Machiavelli’nin döngüsel tarih fikrine sahip olduğuna işaret eder. O, Roma ve Eski Yunan’dan başlayarak kendi çağına (Siteiris, 2010: 81) geniş bir daire çizmekteydi. Zira içinde bulunulan durumdan hoşnutsuzluk, geçmişin nispeten parlak yıllarına öykünme ve yeniden başlama düşüncesi döngüsel tarih anlayışında tecessüm etmektedir. Eğer bir din ya da cumhuriyetin uzun yaşaması gerekiyorsa sık sık başlangıçlarına geri götürülmeliydi (Machiavelli, 2017: 353) diyen Floransalı yazarın yapıtlarında verdiği örnekler arasında yakın dönem ve yaşadığı zaman dilimi de vardı. Söz gelimi prenslik çeşitlerinde ikinci kez ele geçirilen bir ülkeyi elde tutmanın daha kolay olmasının nedeni geçmişte yapılan hataların tekrar edilmeyecek olmasıdır. Bu örnekler, Niccolo Machiavelli’nin tarihin tekrerrür ettiğini ancak tarihten ders almırsa sonucun farklı olacağı kanaatine sahip olduğunu gösterir. Machiavelli’nin perspektifinden bakıldığında onun yapmış olduğu tipolojilerin günümüzde somut karşılıklarının olduğunu görmek mümkündür. Zira döngüsel tarih anlayışı tarihin gün gelip tekrar edeceği kabulüne dayanır.

3. Suriye İç Savaşının Dini Bağlantıları

1940’ların sonlarından itibaren diriliş, yeniden doğuş, toparlanış felsefesiyle ortaya çıkan Baas Partisi’nin Suriye’de iktidara hâkim olup Araplar arasındaki bölünmüşlüğü ortadan kaldırarak tek bir devletin çatısı altında bir araya getirme hedefi (İnce, 2017: 262) bugünkü iç savaşın ve karışıklığın kökenine ilişkin manidar bir manzara sunuyor. Yeniden doğuş, birliktelik, toparlanma sloganlarıyla 1963 yılında iktidara gelen Baas Partisi, dönemin kaotik yapısını iyi okuyarak krizden siyaseten kazançlı çıkmıştır. Ancak mevcut sosyal yapının fay hatlarını teşkil eden mezhepsel farklılıklar ülke yönetimi tarafından göz ardı edilmiş (van Dam, 1980: 52) toplumun çoklu yapısına ilişkin söz söyleyenlere birlik ve beraberliği bozacak bir tehdit algılaması nedeniyle iyi niyetle bakılmamıştır. Dahası Suriye toplumundaki derin mezhepsel çatlaklar Baas Partisince seküler bir alçıyla kapatılmıştır.

Esasında dini ya da etnik saflık kavramları bölge tarihine yabancıdır. Irak, Lübnan ve bölgedeki diğer devletler gibi Suriye; kültürel, dinsel öğelerden müteşekkil bir görünüm arz etmektedir. Burada, dünyanın diğer bölgelerinde artık yaşamayan, ancak hala Suriye’de varlığını devam ettiren etnik ve mezhepsel azınlıklar büyük dinlerle birlikte (Wadah, 2012). Suriye’nin toplumsal yapısı aile zümreleri,

dini gruplar, laik gruplar, etnik ve dini azınlıklardan oluşmaktadır (Koldaş ve Ayaz, 2016:4).

Bu şekilde bir sosyal teşekkülün parçası olarak Nusayriler, doğrudan kimliksel reflekslerle kamuoyunda bir görüntü sergilemese de gizliden laik Baas Partisi yönetiminde önemli mevkiiler elde etmiştir (Pippes, 1989: 430). Baas Partisi’ne katılırken Nusayri kimliğini öne çıkarmayan Esad ailesi aradan geçen yıllarda gücünü ve iktidarını perçinleyip Sovyetlerin ve Fransızların da desteğiyle ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur.

Tunus’ta 2010 yılında başlayan ve adına “Arap Baharı”, “Arap uyanışı” denilen olaylar kısa süre içinde Arap ülkelerine yayılmıştır. Tunus, Cezayir, Libya, Mısır, Yemen ve Suriye’de sokak olayları sonrasında iktidar değişimleri, iç çatışmalar ve karışıklıklar yaşanmıştır. Bu devletlerden Suriye’de 2011 yılından bu yana siyasi, etnik ve mezhebi grupların çatışmaları 2020’ye gelindiği halde devam etmektedir. Savaşın bu kadar uzamasında ülkenin dini ve coğrafi yapısının da etkileri bulunmaktadır.

Suriye’de bölünmüş yapıyı daha da kronikleştiren bir başka husus farklı mezhepsel ve ideolojik kökenlere yaslanan yabancı savaşçılar, iç çatışmalarla birlikte ülkeye giriş yapmıştır. Sonrasında ortaya çıkan gruplaşmalar savaşı daha da derinleştirdi. Öte yandan hizipleşmeleri tetikleyen aile-âşiret grupları ayaklanmaların başlangıcından itibaren kendi menfaatleri istikametinde farklı taraflarda saf tutmaya başladılar. Machiavelli İtalya’sındaki şehir devletleri arasındaki parçalı yapı ve iktidar mücadelesinin Suriye’deki mezhepsel bölünmüşlük ve iç mücadeleye ayna tuttuğu söylenebilir. İktidar mücadelesi kapsamında İtalyan şehir devletlerinin diğerlerine üstünlük sağlamak için o günün büyük devletleri Fransa, İspanya, İngiltere Krallıklarıyla hatta Osmanlı İmparatorluğuyla ittifak ilişkileri kurması (İnalçık, 2018: 52; Zophy, 2019: 72-122) üzerinden bir açıklamaya gidildiğinde Suriye’deki mezhepsel ve dini grupların uluslararası bağlantılarına ulaşmak mümkündür. Bu yüzden, Suriye’de cereyan eden iç savaşın ortasındaki iktidar mücadelesinin temelinde aşiretsel ve mezhepsel bölünmüşlük olduğu (Koldaş ve Ayaz, 2016: 12) kadar küresel ve bölgesel devletlerin bu gruplarla kurduğu rasyonel ilişkiler de bulunmaktadır.

Machiavelli’nin toplum fenomeninin derinlerinde bölünmüşlük yatmaktadır. Machiavelli’ye göre siyasal iktidarın ve siyasetin yegâne işlevi kendisiyle hepten barışık bir toplumun tesisi değildir. Zira bu şekilde bir toplum siyasetin varlık gerekçesini ortadan kaldırmakla kalmaz, ayrıca kendini de yok etmiş olur. Öyleyse güç aktörlerinin amacı, toplumda önlenemez ve vazgeçilmesi imkânsız olan ayrışmayı ve çatışmayı yönetmektir. Siyasetin gayesi çatışmayı kontrolü altına almak ve tabiri caizse, bu çatışmanın bir çeşit işletmeciliğini üstlenmektir (Vergin, 2008: 104). Bu bağlamda Suriye’deki iç çatışma temelde iç ve dış dinamikler üzerinden okunabilir. Başta Suriye olmak üzere 20. yüzyılın sorunlu bölgelerine bakıldığında buralara ilişkin büyük güçlerin kontrol arzusu dikkat çekmektedir.

Machiavelli’nin düşüncesi temelde Orta Çağ politik sistemlerin çöküşü ve feodal teokratik devletin premodern laik bir devlete dönüşümü üzerine kuruludur. Dinin ayrıştırıcı etkisinin farkında olan Machiavelli, ülkesinin birleşmesi uğruna dini ve ahlaki ilkelerden vazgeçilmesi gerektiği üzerinde durur (Sandu, 2009: 60). Hatta Floransalı

düşünür, kilisenin İtalya'nın bölünmüşlüğünde rol oynadığını öne sürer. Ona göre Katolik Kilisesinin din anlayışı, toplumda mezhebi bir parçalanmaya ve iç savaflara yol açmıştır (Machiavelli, 2017: 75). Rousseau'nun ondan yaptığı aktarmada “Mezhepleri, partileri kışkırtanlar zararlı, hiçbirine el atmayanlar yararlıdır. Bir devletin kurucusu düşmanlıkları önleyemezse, hiç değilse onların birer mezhep haline gelmelerini önlemelidir.” der (Machiavelli'den akt. Rousseau, 2006: 27). Bu bağlamda Beşşar Esad'ın mezhepsel kimliğini öne çıkarması, sokak hareketleri olarak başlayan eylemlerin dini kökeninin varlığına, ayaklanmanın geri planında Alevileri Suriye'den dışlamayı hedefleyen El Kaide'nin bulunduğu yönelti söylemleri iç karışıklıkların artmasında ve uluslararası bir boyuta evrilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Dahası Esad rejimi, Alevi gruplardaki azınlık duygusunu anımsatarak, kaybettiklerinde evlerinden edilecekleri ve ellerindeki hakları da yitirecekleri hususunda propagandalar yaparak mezhebi ayrışmaları kışkırtmıştır (Canyurt ve Dalar, 2019: 12). Bununla birlikte Katar, Suudi Arabistan, İran gibi bölge ülkelerinin meseleye müdahil olmasıyla da radikal hareketlerin önu açılmıştır.

Kardeş'in altını çizdiği gibi devlet otoritesi kendi özdeşliğini değişen koşullarda yeniden kurmayı başarabilmelidir. Fakat ülkenin sınırları içinde çatlaklık büyürse iç çatışmaya giden süreçte devlet kendi özdeşliğini bir daha kurma noktasında istediğini uygulayamaz. O halde Machiavelli açısından olması gereken, karmaşanın, derin bir iç savaşa dönüşerek devletin varlık koşullarını bertaraf etmesine engel olmaktır (Kardeş, 2017: 349). Buna karşın Machiavelli'nin önemseydiği şu husus Esad tarafından dikkate alınmamıştır. Esad, muhalif gösterilerin ilk gününden itibaren Floransalı siyasetçinin “bir prens halkının sevgisini kazanamasa bile nefreti tetiklemeyecek biçimde korku uyandırmalıdır” (Machiavelli, 2017, 433; 2019: 99) ilkesiyle çelişen bir politikaya başvurmuştur. Sokak olaylarında göstericilere ateş açılması sonucu ölenler (AA, 2014), muhaliflere yönelik suikastlar (TC Dış İşleri Bakanlığı, 2011) neticesinde Esad'a karşı bir nefret meydana gelmiş -o güne kadar dağılmış haldeki- muhalefet grupları birleşerek Suriye Ulusal Konseyi'ni kurmuşlardır. Hatta Esad rejimine karşı duyulan öfke, ABD ve Türkiye gibi devletlerin Suriye'ye girişini kolaylaştırmıştır. Machiavelli'nin (2019: 44) güçlü yabancı hükümdar bir ülkeye girer girmez o topraklarda bulunan ezilmiş topluluklar, kendilerine hükmetmiş olan otoriteye olan hınçlarından dolayı bu gücü destekler; söz konusu yabancı devletler bu insanları kendi saflarına çekmek için fazla çaba harcamazlar düşüncesi oldukça anlamlıdır.

Arap Baharı'nın ilk günlerindeki Suriye ile bugünkü ülke arasında ciddi bir farklılık göze çarpmaktadır. Sokak ve yönetim arasındaki uzlaşma beklentisi çıkmaza girmiştir. Zira Suriye'de imtiyazlı dini-etnik bir grubun iktidarı zorla ve demokratik değerleri hiç sayarak elinde tuttuğu düşüncesi (Muslu, 2018: 10) ve kaba iktidar kuvveti (Byman ve Miles, 2012: 49) uzlaşmanın önünde engeldir. Dolayısıyla böyle bir düzlemde devletin değişen koşullarda gücünü koruyamayacağından bir daha eskisi gibi olması mümkün değildir.

4. Suriye Krizinde Makyavelist Tavırlar: Reel Politığın Araçlar ve Amaçları

Uluslararası kavramında devlet erkinin kendi gerçeklerini dikkate alan politik, diplomatik, askeri ve ekonomik adımlarına bir atıf söz konusudur. Buradaki ulus mefhumu ise devletin kurucu aktörü olan belirli kimlikler etrafında birleşmiş kişilerden müteşekkil topluluğu akla getirir. Uluslararası İlişkiler siyasi, ekonomik alanlardan iki ya da daha fazla ulusun birbiriyle etkileşim kurma biçimini ifade eder. Bilimsel bir uğraşı olarak ise I. Dünya Savaşı'nın nedenlerini anlama, gelecekte çıkabilecek savafları öngörme amacıyla 20. yüzyılın başlarında akademik bir hüviyet kazanmış nispeten genç bir disiplindir (Hodigwe, 2019: 20). Bu disiplinin ana omurgasını oluşturmuş gerçekçilik (Realizm), Uluslararası İlişkiler kuramında egemen düşünce türlerinden biridir. Özellikle bu fikrin uygulayıcıları olan devlet adamları farklı düşünce yapılarına sahip olsa da reel politik gerekçelerle bir masa etrafında toplanabilmiştir.

Devletler arası ilişkilerde klasik realist tutumun soy kütüğüne dair yazılanlarda Machiavelli, sıklıkla telaffuz edilen bir isimdir (Meriç, 2002: 150; Aydın, 2004: 36; Laurance, 2015). Zira yaşadığı dönemde diplomatlık misyonu bulunan Machiavelli, bu görevi esnasında edindiği tecrübeleri realist bir dille ifade etmiştir. Machiavelli'nin ömrünün geçtiği İtalya modern anlamda ulus devlet görünümünden uzak şehir devletlerinden müteşekkil olsa da (Özlük, 2009: 241) onun eserlerinde içinde bulunan koşulların göz önüne alınarak araçlar ve amaçların akıllıca kullanılması gerektiğine yönelik vurgusu reel politığın temel kabullerindedir. Bu bakış açısının bir ürünü olarak Machiavelli hükümdarın güçlü olması için elindeki fırsatları en doğru zaman ve mekânda kullanması fikrindedir. Niccolo Machiavelli'nin hükümdarın bazen yalan söyleyebileceği, düşmanlarını ortadan kaldırabileceği, icabında cömertmiş gibi görüneceği, sevilen ama korkulan olması yönündeki öğütlerinden mülhem (Machiavelli, 2019) hedefe giden yolda her şey mubahtır düsturunu ifade eden “makyavelist” kavramı Uluslararası İlişkilerde kullanılan bir tanımlamadır. Kimileri Machiavelli'yi Prens'teki söylediklerinden dolayı olumsuzlarsa da Russell için politik namussuzluk mevzusunda zekânın bu kadar dürüst olması ile o, herhangi zamanda ya da mekânda rastlanmayacak bir örnektir (Russell, 1973: 49). Rousseau nazarında Machiavelli, krallara ders verir gibi görünerek, halka müthiş nasihatlerde bulunmuştur. İtalyan yazarın Cesare Borgia'yı kahraman olarak seçmesi gizli bir amaca matuftur (Rousseau, 2006: 68). Dolayısıyla Prens'teki ifadeleriyle Floransalı düşünür, Rönesans Dönemi'ndeki kirliliğin üzerindeki perdeyi kaldırmıştır. Jackson ve Moore'a (2016: 447) göre de Machiavelli realistlerin aksine etik kararlar vermeye istekli birisidir.

Machiavelli'nin hükümdarlar için çizdiği rota, esasında kendisinden önce ve sonraki dönemde hükümdarların takip ettiği bir yoldu. O, olması gerekenden ziyade yaşananlar üzerinden bir sunum yapmıştır. Devletler arası münasebetlerde sıkça telaffuz edilen barış, uzlaşma, demokrasi, terörizmle mücadele gibi anahtar kelimeleri fenomenolojik perspektifin herhangi bir aktörün gerçeklik görüşü olarak anlatmakta olduklarının, zımnî kabullere dayandığı (Wallace ve Wolf, 2013: 33) görüşünden

hareketle bir soyutlama yaptığımızda devletlerin menfaatleri öne çıkar.

Suriye krizinde büyük güçlerin söylemleri dikkatle incelendiğinde terörizmle mücadele başlığı altında ulusal çıkarların öncelendiği görülür. Bilhassa Irak-Şam İslam Devleti (DAEŞ) ile mücadele, ABD ve Rusya'nın buradaki varlık sebebini dolaylı olarak gündemde tuttıkları bir gerekçedir. Fakat terörü yok etme propagandasının ABD'nin niyetini gizleyemediği ortadadır. ABD Başkanı Donald Trump'ın, DAEŞ'i Obama kurdu, şeklindeki açıklaması (Sabah, 2016) ve Barış Pınarı Harekâtı esnasında Suriye'nin kuzeyindeki petrol bölgelerini ellerinde tuttuklarına yönelik tweetleri büyük devletlerin uluslararası kamuoyunun duymaya alışık olduğu normatif idealist söylemin dışında doğrudan realist tutuma yönelik örneklerdir.

Suriye hükümetinin çağrısı üzerine sahaya inen Rusya bu krizdeki baş aktörlerden birisidir. Rusya Devlet Başkanı Putin, Suriye'de bulunma gerekçeleri arasında DAEŞ'e karşı Suriye hükümetine yardım etmek olduğunu belirtmiş (Milliyet, 2015) eğer bunu yapmadıkları takdirde Suriye'deki teröristlerin Rusya'ya gelip şeytanca işler yapacağını vurgulamıştır (Aydınlık, 2017). Oysa işin aslının Suriye'deki Baas rejimini ayakta tutmak değil, Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki askerî varlığını korumak ve genişletmek olduğunu ifade etmek gerekir (İnat, 2019). Zira Rusya, sıcak denizlere inmek için yakaladığı fırsatları tarih boyunca kullanmıştır (Keleş, 2009: 90). Esad tarafından yapılan davet, Rusya'yı tarihsel amaçlarına götüren bir araç niteliğindedir.

Büyük devletlerin müdahil olmasıyla söz konusu iç savaş, uluslararası bir boyut kazanmıştır. Rusya, Esad rejimine silah ve personel yardımı yaparken ABD de Türkiye'nin güney sınırı boyunca konuşlanmış YPG'yi silahlandırmıştır. Türkiye de buna mukabil kendi hedefleri doğrultusunda Suriye Milli Ordusu çatısı altında birleşen grupları desteklemiş bu gruplarla birlikte Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Bahar Kalkanı ve İdlib harekâtlarını gerçekleştirmiştir. ABD, Rusya ve Türkiye'nin attığı bu adımlara ilaveten İran ve Arap devletlerinin desteklediği diğer oluşumlar bahsi geçen coğrafyadaki çözülmesi gereken denklemin bilinmeyenlerini artırmıştır.

Bu yüzden sahadaki silahlı unsurların askeri anlamda tipolojisini yapmak birtakım zorlukları barındırmaktadır. Çatışan unsurların saf değiştirmeleri, kendi içinde bölünmeleri, yapılacak olan tanımlamaları belirsizleştirecektir. Ancak araçlar ve amaçlar sarkacında bir çıkarımda bulunmak gerekirse vekâlet savaşlarının taraflarında Machiavelli'nin (2018: 25) eleştirdiği *condottieri* vasıflarına rastlamak mümkündür. İtalyan yazara göre *condottieri* savaşı paraya çeviren tüccarlardır ve onlar bitmeyen savaşlardan kazanç elde ederler. İtalya'da iç savaş tecrübesine tanık olan Machiavelli'ye göre bir hükümdar devletini paralı veya yardımcı (dışarıdan takviye) ordulara dayanarak elde tutacaksa güven içinde olamaz (Machiavelli, 2019: 80-83). Machiavelli penceresinden Moskova'nın bu bağlamdaki pozisyonuna bakıldığında Ruslar, paralı asker şirketi Wagner ile Akdeniz'deki ekonomik ve siyasi çıkarları karşılığında bir süre daha Esad'ın yanında yer alacağı benzetilmektedir. Hatta Machiavelli'nin paralı asker eleştirisinde adı geçen Francesco Sforza'nın kendisini finanse eden Milano

Düklüğü'nü ele geçirdiği gibi Rusya da Suriye'deki varlığını daha da kökleştirebilir.

Rusya gibi ABD için de Suriye'de yer almalarının görünen sebebi terör örgütü DAEŞ'le mücadeledir. Amerika, terörle mücadele için omurgasını PKK'nın Suriye kolu YPG'nin oluşturduğu SDG'yi (Suriye Demokratik Güçleri) kurmuştur. ABD, Türkiye için bir terör örgütü olan YPG'ye binlerce tır silah sevkiyatı yapmıştır. Ancak Türkiye, görünüşte terörle mücadele amacı taşıyan bu silah yardımlarının kendisine yönelik tehdidi büyüttüğü düşüncesiyle Barış Pınarı Harekâtı'nı düzenlemiştir.

DAEŞ lideri Ebu Bekir El Bağdadi'nin öldürülmesi de dahil Suriye'nin kuzeyinde kısa sürede gerçekleşen bu olayların "başkalarının silahlarıyla ele geçirilen prenslikler" üzerine düşünen Machiavelli'yi haklı çıkardığı söylenebilir. Bulunduğu konuma başkalarının silahları ve yardımıyla gelenler, mevkilerini korumayı beceremezler ve onlar vekâlet ettiklerinin iradesi ve isteğine bağımlı istikrarsız politik bir belirsizlik içinde yaşarlar (Machiavelli, 2019: 59). Suriye'deki müphemliği üreten bu antinomilerin varlığı, politik fikirlere limitlerini göstermektedir. Machiavelli bu çerçevede Makyavelist fikirlere ötesinde, esaslı bir siyasi düşünür olarak tüm yeni koşullar dahilinde de imkân ve sınırların altını çizen bir perspektif sunmaktadır (Kardeş, 2017: 349).

Suriye'de devletlerin attığı her türlü adımın normatif ahlaki bir ilkeye dayandırılması, Machiavelli'nin siyasetin ahlaktan bağımsız olması gerektiği tespitinin izdüşümü sayılabilir. Machiavelli, siyasi kararların ahlaki gerekçelendirilmenin yapısal desteğine sahip olduğunu vurgular. Ancak o, bu ahlaki ilkelerin daima egemen güçler/devletler tarafından dikte edildiğini, güçsüz grupların buna meydan okuma fırsatından yoksun bırakıldığını da çerçeve içine alır (Salzborn, 2015: 25; Ilodigwe, 2019: 26).

Şehirlerin yıkıldığı, yüz binlerce kişinin öldüğü, milyonlarca kişinin yerinden edildiği bir süreçte ABD ve Rusya'nın terörle mücadeledeki başarısı Bertrand Russell'in (1973: 51) dikkat çektiği gibi yüzyılın en göze batan başarılarının Rönesans İtalya'sında kullanılanlar ölçüsünde aşağılık usullerle kazanıldığı sözünü hatırlatmaktadır. Görünen o ki bu koşullar altında Suriye'de araçlar ve araçlar değişse de belirsizlik bir süre daha devam edeceği benzetilmektedir.

5. Sonuç

Orta Çağ'da kilisenin sosyal kurumlar arası ilişkiler üzerindeki belirleyici gücü toplumsal yapının ana omurgasını teşkil ediyordu. Rönesans düşüncesi, 15. yüzyılda İtalya'da filizlenip kısa süre içinde tüm Avrupa'yı ekonomi, edebiyat, mimari, resim, din ve siyaset üzerinden etkisi altına aldı.

Rönesans'ın başlangıç noktası İtalya, siyasi birlikten yoksun iç çatışmaların yoğun olduğu bir coğrafyaydı. Dönemin önemli isimlerinden Machiavelli de bu çalkantılı zamana şahitlik etmiş birisi olarak eserlerini üretmiştir. Floransalı düşünürün yazdıkları kendi çağının gerçekleriyle son derece ilintiliydi. Onun Medicilere takdim etmek için yazdığı Prens adlı eserinde devlet yönetmenin ve iktidarı elde tutmanın yolları anlatılmıştır. Machiavelli Prens, Savaş Sanatı, Söylevler adlı yapıtlarında söyledikleri ile döngüsel

tarikh anlayışının gereği Antik Çağ'a sık sık atıf yapmış olsa da esas itibarıyla çağının gerçekliğini dile getirmiştir.

Bu bağlamda Batı'nın yakın geçmişte ve bugün rol aldığı önemli hadiseler Machiavelli'nin yazdıklarının ışığında göz atıldığında benzerliklerin olduğu görülmektedir. Söz gelimi I. Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın, II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Sovyetler Birliği'nin, yakın zamanda Rusya ve ABD'nin Suriye'de kullandığı yöntemlere bakınca bir hayli ortak nokta göze göze çarpmaktadır: ülkedeki mezhebi ayrılıkları rasyonel hesapların bir parçası yapmak.

1940'ların sonunda dikkat çekmeye başlayan Baas ideolojisi, Suriye'yi mezhepsel ayrılıkların üzerini örterek yeniden toparlama hedefiyle 1963'te iktidara gelmiştir. Ancak babası Hafız Esad'dan sonra yönetime gelen Beşşar Esad, Arap Baharı denilen olayların Suriye'ye sıçramasıyla mezhebi kimliğini öne çıkarmış, meydanlara inen halka sert müdahalede bulunmuştur.

Suriye sorununda savaş, barış ve terörizmle mücadele fenomenlerine yüklenen anlamlar, Machiavelli'nin kendi çağındaki iktidar ilişkilerinden ilham alarak yazdığı eserler üzerinden çözümlendiğinde her iki dönemin örtüştüğü görülmektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Arap Baharı diye adlandırılan toplumsal ayaklanmaların bir parçası olan Suriye meselesi, 2011 yılından beri süre gelen çok boyutlu insani bir krize dönüşmüştür. Krizin merkez üssünde Beşşar Esad'ın kendi halkıyla ilişki biçiminde temerküz eden ve bu noktadan tüm ülkeye dağılan bir gerginlik neticesinde uluslararası etkileri olan iç savaş bulunmaktadır. Machiavelli'nin kendi dönemindeki din anlayışının İtalya'nın siyasal bölünmesine yol açtığı düşüncesiyle Suriye'deki çatışmaların nedenleri arasında mezhepsel ayrışmaların gösterilmesi uyusmaktadır. Ayrıca Floransalı düşünürün prensin korkulan olması ama nefret edilmekten kaçınması gerektiği tezinden hareketle iç savaşın kıvılcımlanmasında Esad'ın muhalefete karşı sert tutumunun önemli rol oynadığı iddia edilebilir.

Uluslararası güçlerin Suriye krizine müdahalesi bölgesel ve stratejik çıkarları ekseninde olduğundan meselenin çözümü zorlaşmıştır. Küresel güçler, Suriye'deki iç savaş ve bununla bağlantılı mülteci sorununa epey pragmatist ve rasyonel ilkeler çerçevesinde yaklaşmaktadır. Özellikle ABD ve Rusya her ne kadar Suriye'de bulunma gayelerinin terörle mücadele olduğunu bildirse de iki ülkenin de DAESH ve PKK terör örgütleriyle kurdukları ilişkilerin bölgede nüfuzlarını artırmaya yönelik amacı olduğu söylenebilir.

Suriye'deki kargaşanın etnik ve dini arka penceresinden ülkeye giriş yapan devletler, rejim ve rejimle iltisaklı oluşumlar veya muhalif gruplar üzerinden stratejik ve jeopolitik emellerine ulaşmaya çalışmışlardır. Suriye'de boy gösteren devletlerin sayısı arttıkça problemler artmış; Machiavelli İtalya'sındaki şehir devletlerinin iktidar savaşı o günün büyük devletlerinin iktidar mücadelesine dönüştüğü gibi Suriye'deki iç savaş da bugünün büyük devletlerinin alan kapma mücadelesine dönmüştür.

Bu amaçla ABD ve Rusya tarafından silahlandırılan gruplar, zaman zaman kendi içinde bölünmeler, çatışmalar yaşamıştır. Machiavelli'nin ordu tipleri, Suriye iç savaşında bazı bakımlardan karşılık bulmuştur. Bu bağlamda Suriye'de başkalarının silahlarıyla mücadele edenler ele

geçirdikleri sahaları kısa sürede kaybederek Machiavelli'yi haklı çıkarmıştır.

1922'de kendi siyasi amaçları için Lazkiye Alevi Devleti'ni kuran Fransa'nın yaptığı gibi Suriye'de bölünmenin Rusya'nın ve ABD'nin çıkarlarına uygun düşeceği savı öne sürülebilir. Machiavelli'nin döngüsel tarihsel perspektifinden bakıldığında Suriye'de Lazkiye merkezli bir Nusayri devletinin kurulması şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak bu devletin ömrünün ne kadar olacağı ise muammadır.

Sonuç olarak Machiavelli'nin fikirleri, eserlerinde verdiği örnekler ile bu makaleye konu olan krizin çıkış zemini, iç savaşın dini ve siyasi iz düşümleri, Suriye devletini yönetenlerin hatalı tutumları anlam bulmaktadır. Dahası iç savaşın bir mülteci sorununa dönüşecek kadar derinleşmesinin nedenleri arasında küresel ve bölgesel güçlerin çıkar çatışmaları, politik çelişkiler daha açıkçası Makyavelist tavırları yer almaktadır.

Teşekkür

Bu makalenin hazırlanmasında "Batı Düşünce Tarihinde Rönesans" dersinde ufuk açıcı fikirlerinden ilham aldığım Dr. Öğr. Üy. Mehmet Fatih Deniz hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Kaynakça

- AA, Anadolu Ajansı, (2014), Suriye'de Savaşın İlk Üç Yılı, (Erişim Tarihi: 16.11.2019). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-ic-savasin-uc-yili/174781/>
- Atatlı, A. (2014). *Battıya Yön Veren Metinler C. 2*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği, *Uluslararası İlişkiler*, 1(1): 33-60.
- Aydınlık Gazetesi, (30.09.2017), 5 Soru 5 Yanıtta Rusya'nın Suriye'deki 2 Yılı, (Erişim Tarihi: 17.11.2019), <https://www.aydinlik.com.tr/5-soru-5-yanit-rusya-nin-suriye-deki-2-yili-dunya-eylul-2017-1>
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2015). *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi*, (Çev. M. D. Dereli), İstanbul: Heretik Yayınları.
- Burckhardt, J. (2018). *İtalya'da Rönesans Kültürü*, (Çev. B.S. Baykal), İstanbul: Okuyan Yayınları.
- Byman, D. ve Miles, R. (2012). A Modest Post-Assad Plan, *The National Interest*, (122), 48-57.
- Canyurt, D. ve Dalar, M. (2019). Agonistik Demokrasinin Suriye İçin Olasılıkları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, erken görünüm. DOI: 10.33630/ausbf.609834.
- Çiftçi, A. (1999). *Toplum Bilim Yazıları*, İzmir: Anadolu Yayın Dağıtım.
- Husserl, E. (2015). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, (Çev. H. Tepe), Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Ilodigwe, D. (2019). Machiavelli and the Limits of Realism in International Relations. *Journal of International Relations and Foreign Policy*, 7 (1): 20-38.
- İnalçık, H. (2018). *Rönesans Avrupası*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnat, K. (2019). Rusya Suriye'de Ne İstiyor, (Erişim Tarihi: 17.11.2019), <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-kemal-inat/606218.aspx>
- Jackson, M. ve Moore, T. (2016). Machiavelli's Walls: The Legacy of Realism in International Relations Theory. *International Politics*, 53 (4): 447-465.
- Kardeş, M. E. (2017). Machiavelli: Barışı Sevmek ve Savaşmayı Bilmek. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (24): 337-352.

- Keleş, E. (2009). Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46): 089-142.
- Koldaş, U. ve Ayaz, E. (2016). *Suriye'de Mezhepsel Bölünmüşlük, Barış Süreci ve Avrupa Birliği'nin Rolü*, Lefkoşa: Yakın Doğu Enstitüsü Yayınları.
- Laurance, M. (2015). "Nietszche, Morgenthau, and the Roots of Realism". *E-International Relations*.
- Machiavelli, N. (2017). *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, (Çev. A. Tolga), İstanbul: Say Yayınları.
- Machiavelli, N. (2018). *Savaş Sanatı*, (Çev. A. Tolga), İstanbul: Say Yayınları.
- Machiavelli, N. (2019). *Prens*, (Çev. K. Atakay), İstanbul: Can Yayınları.
- Meriç, C. (2002). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milliyet Gazetesi, (2015). Putin'den Çarpıcı Açıklamalar, <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/putinden-bmde-cok-carpici-aciklamalar-212386>
- Muslu, F. (2018). Suriye İç Savaşında Esed'in Rolü, Konumu ve Geleceği. *SETA Analiz*, S.236.
- Özlük, E. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soy Kütüğü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17): 237-260.
- Pipes, D. (1989). The Alawi Capture of Power in Syria. *Middle Eastern Studies*, 25(4): 429-450.
- Rousseau, J. J. (2006). *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. V. Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Russell, B. (1973). *Batı Felsefesi Tarihi 3*, (Çev. M. Sencer), İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Sabah Gazetesi, (12.08.2016), Trump: DAES'i Obama Kurdu, (Erişim Tarihi: 18.11.2019), <https://www.sabah.com.tr/dunya/2016/08/12/trump-daesi-obama-kurdu>
- Salzborn, S. (2015). No Sovereignty without Freedom Machiavelli, Hobbes and the Global Order in the Twenty-first Century. *Theoria*, 62(3): 19-39.
- Sandu, A. (2009). Niccolo Machiavelli and The General Interest Politics. *Philosophy, Social and Human Disciplines*. 1: (63-69).
- Siteiris, G. (2010). *Machiavelli's Appreciation of Greek Antiquity and The Ideal of Renaissance*. In *Renaissance? Perceptions of Continuity and Discontinuity in Europe*, c.1300- c.1550, (ed. Lee A.), Amsterdam: Pit Péporté, and Harry Schnitker.
- Symonds, A. (2005). *Renaissance in Italy, V. I*. New York: Henry Holt And Company.
- TC Dış İşleri Bakanlığı, (2011). 8.10.2011 Tarihli Basın Açıklaması, (Erişim Tarihi: 16.11.2019). http://www.mfa.gov.tr/no_227_-8-ekim-2011_-suriye_de-muhalefet-temsilcilerine-yonelik-son-saldirilar-hk_tr.mfa
- van Dam, N. (1980). Middle Eastern political clichés: Takriti and Sunni rulein Iraq; Alawi rule in Syria A critical appraisal. *Orient*, 21(1): 42-57".
- Vergin, N. (2008). *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Wadah, K. (2012). Religion and politics in Syria, (Erişim Tarihi: 17.11.2019) <https://www.middleeastmonitor.com/20140125-religion-and-politics-in-syria/>
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, (Çev. L. Elburuz ve R. Ayas), İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Zophy, J. W. (2019). *Ateş ve Su Üstünde Dans*, (Çev. B. Karakurt), İstanbul: Dergah Yayınları.

Telekomünikasyon Sektöründe Bütünleşik Analitik Hiyerarşi Süreci-Dengeli Puan Kartı Modeli ile Tedarikçi Performans Değerlemesi[☆]

Supplier Performance Evaluation in Telecommunications Sector with an Integrated Analytical Hierarchy Process-Balanced Scorecard Model

Pınar KAYA SAMUT^a, Hasan ADIGÜZEL^b

MAKALE BİLGİSİ

<i>Makale Geçmişi</i>	
Başvuru	21 Nisan 2020
Kabul	12 Ocak 2021
Yayın	7 Mayıs 2021
<i>Makale Türü</i>	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

*Telekomünikasyon,
Tedarikçi Seçimi,
Dengeli Puan Kartı,
Analitik Hiyerarşi Prosesi*

ÖZ

Literatürde ekonomik büyümeye katkısı çok yüksek olan Telekomünikasyon sektöründe tedarikçi performans değerlendirme çok az çalışılmıştır. Bu boşluğu doldurmak amacıyla, bu çalışmada Telekomünikasyon sektöründe tedarikçi seçiminde iki aşamalı bir Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP)-Dengeli Puan Kartı (DPK) entegre yöntemi önerilmektedir. Telekomünikasyona özgü kriterler sistematik bir yaklaşımla belirlenmiştir. Diğer çalışmaların aksine, DPK boyutlarını direkt kullanmak yerine, belirlenen bu kriterler AHP ile ağırlıklandırılarak DPK boyutlarına yerleştirilmiştir. Telekomünikasyon özelinde örnek bir DPK notlandırılması yapılarak, sektöre, kullanılmaya hazır bir tedarikçi performans değerlendirme sistemi sunulmuştur. Sonuçta, teslimat ve kalite en önemli kriterler olurken, bunlar DPK'nın müşteri boyutunu oluşturmuşlardır. Finansal boyutun bundan sonra gelmesi, sektörde hızlı ve kaliteli hizmet sunmanın maliyetlerden daha önemli olduğunu göstermektedir.

ARTICLE INFO

<i>Article History</i>	
Received	21 April 2020
Accepted	12 January 2021
Published	7 May 2021
<i>Article Type</i>	Research Article

Keywords

*Telecommunications,
Supplier Selection,
Balanced Scorecard,
Analytical Hierarchy Process*

ABSTRACT

Supplier performance evaluation in Telecommunication sector, which has a very high contribution to the economic growth, has been studied in the literature very few. In order to fill this gap, the present study proposes a two-stage Analytical Hierarchy Process (AHP)-Balanced Scorecard (BSC) integrated method for selecting suppliers in the Telecommunication sector. Telecommunication-specific criteria have been determined with a systematic approach. Unlike other studies, instead of using BSC dimensions directly, determined criteria were weighted with AHP and placed in BSC dimensions. Moreover, grading a BSC special to the Telecommunication was carried out and a supplier performance evaluation system ready for use has been presented to the sector. As a result, while the criteria with the highest importance are delivery and quality, they formed the customer dimension of the BSC. The fact that financial dimension comes after customer dimension shows that providing fast and high quality service in the sector is more important than costs.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The telecommunications sector, which alone creates a great economic value for all countries, also has a strategic importance. Many reasons such as the emergence of new technologies every day, the increasing importance of the speed factor, and the entry of international companies into the market have made it necessary for businesses in the telecommunications sector to carry out all activities with much greater attention and care. The significant increase in

the daily communication times of the people has increased the attractiveness of the sector and has also caused the necessity of providing uninterrupted service. Supply chain management and evaluation of supplier performance are among the first steps to be taken in order to be protected from unfavorable situations and to increase customer satisfaction by providing better and quality service at more affordable costs. While glitches in supply cause less damage in some sectors, they can initiate chain reactions that can lead to disasters for the telecommunications industry. In this context, this study aims to address supply chain

[☆] Bu çalışma, Dr.Hasan Adıgüzel tarafından Doç.Dr. Pınar Kaya Samut danışmanlığında 2019 yılında Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi programında yazılmış doktora tezinden türetilmiştir.

✉ Sorumlu Yazar/Corresponding Author

^a Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, Antalya, **E-Posta:** pinarsamut@akdeniz.edu.tr, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3778-733X>

^b Dr., Pusu Call Center, Genel Müdür, **E-Posta:** hasan.adiguzel@pusulacc.com.tr, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-3843-4379>

⚠ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

management, determine effective and correct suppliers, and evaluate their performance. Therefore, in the study, it is primarily aimed to develop supplier main and sub-selection criteria for the telecommunications sector for which specific supplier selection criteria have never been studied before. Moreover, this study provides a ready-to-use supplier performance evaluation system for the industry by applying the proposed two-stage Analytical Hierarchy Process (AHP) - Balanced Scorecard (BSC) integrated method for supplier selection.

Research Questions

One of the basic research questions of this study is what are the supplier selection criteria that best reflect the characteristics of the telecommunications industry. While the criteria being inclusive and effective ensures the right and best suppliers are selected, this enables the industry to provide fast, uninterrupted and cost-effective service. In the present study, by creating supplier selection criteria specific to the telecommunications sector with a systematic approach contribution has been made to the relevant literature.

Another important research question and contribution of the study is how to make the accurate evaluation in the light of these determined criteria. In this framework, AHP-BSC integrated model is proposed. The common practice in the relevant literature is using the criteria of the BSC in supplier performance measurement directly, and then determining the importance weights with AHP. However, this study performs supplier selection by obtaining the importance levels of the main and sub criteria with AHP and then placing them on the BSC. Thus, the criteria are not limited by the framework of the BSC at the beginning, but all sector-specific criteria are taken into consideration and placed in the dimensions of the BSC after the importance weights are obtained. In addition, the grading of all sub and main criteria on BSC has been calculated in detail and a performance evaluation system ready for use by the telecommunications sector is presented with a sample supplier selection scoring.

Literature Review

In studies such as Chiang (2005), Çoşkun et al. (2015), Habidina (2016), Galankashi et al. (2016) and Dinçer et al. (2017), which integrate AHP (or FAHP) with BSC method, they first determined four main frameworks of supplier selection criteria based on BSC perspectives, and then performed the determination of importance weights and supplier selection with AHP. However, in this study, criteria are first weighted with AHP and then adapted to the four main perspectives of BSC. In the determination of supplier selection criteria specific to the telecommunications sector, a long supplier list was created by benefiting from extensive and important supplier selection studies such as Dickson (1966), Wind and Robinson (1968), Fraizer et al. (1988), Weber et al. (1991), besides many studies such as Tam and Tummala (2001), Fang et al. (2009), Önüt et al. (2009), Günay and Ünal (2016), Younus et al. (2016), Ahmadi et al. (2017) ve Ahmadi and Amin (2019), who made a supplier selection in the telecommunications sector. This list has been finalized in several stages by evaluating the opinions of experts in the sector.

Methodology

Due to the fact that the telecommunication sector requires large investments, there are less than ten large companies in Turkey, and many medium and small companies operate as the sub-industry of the sector. In this study, managers who actively work in purchasing units in the biggest five companies of the sector were taken as experts. In the study, supplier performance criteria specific to the telecommunications sector were systematically determined. A wide list of industry-specific criteria was prepared with a large literature review, and the main and sub-criteria were determined. This list of possible performance evaluation criteria consisting of fifty items took its final form with the opinions of experts. The importance weights of these main and sub criteria were calculated with AHP. AHP is a multi-criteria decision making method developed by Saaty T.L. (1980) for managerial decision making by giving relative importance values to decision alternatives and criteria in complex decision problems. The table of criterion weights in the AHP was again determined with expert opinions. Tables sent by two of these people were eliminated due to consistency analysis, and paired comparisons matrix was obtained in line with the opinions of the remaining three experts. In the second part of the proposed model, DPK application was applied. BSC, which was first developed by Kaplan and Norton (1992), has four basic dimensions in performance evaluation as financial, internal processes, customer learning and development. The main criteria and sub-criteria determined by the AHP process were placed under these four basic dimensions.

Results and Conclusions

In this study, five main criteria (Quality, Cost, Communication/ Flexibility, Delivery and New Product Development/Innovation) and eleven sub-criteria specific to the telecommunication sector were determined. As a result of the study, while the 'Delivery' criterion was set as the most important main criterion with 36.7%, 'Complete and Timely Delivery' and 'Compliance with the Project Time' which are the sub-criteria of the delivery criterion, were found to be sub-criteria of the highest weight. The fact that the delivery criterion is the most important criterion is a result of the importance of the activities of the communication age carried out as planned and providing uninterrupted service in terms of customer satisfaction. The delivery criterion, similarly, is rated as 'highly important' by Dickson (1966) with an average score of 3.417, and in Altınok and Görener (2016) 's study, it takes the second place after the price policy with 0.2367 importance degree. The main criterion that has the second importance in supplier performance rating criteria was found to be 'Quality' with 22.2%. Thus, the most important dimension of BSC has been the customer dimension (with 58.9%) consisting of delivery and quality. On the other hand, the cost criterion constitutes the financial dimension of the balanced scorecard and is weighted with 20.4%.

In this context, supplier companies operating in the telecommunications sector are recommended to give priority to quality production and service, and to pay utmost attention to delivery times and plans. It is important for companies to consider the supply chain as a whole and to periodically evaluate their supplier performance. The limitation of the study is the number of main enterprises

operating in this sector. Considering the magnitude of the economic contribution of the telecommunications sector, it is thought that in future studies, it will improve the related literature to work with other decision methods for this sector.

1. Giriş

Bilgi çağının yaşandığı bu dönemde tek başına büyük bir ekonomik değer oluşturmada olan telekomünikasyon sektörü, bilginin iletilmesi, depolanması ve dağıtılması için gereken teknolojik alt yapılarla birlikte, bu teknolojilere erişimin ve kullanımın düzenlenmesi için gerekli ekonomik kurumları kapsayan bütünleşik sistem olarak tanımlanabilir (Türedi, 2013: 299). Stratejik açıdan da bütün ülkeler açısından çok önemli bir konumda olan telekomünikasyon sektörünün büyüklüğü 2019 yılı ocak ayı değerlerinden net bir şekilde görülmektedir. WeAreSocial tarafından yayınlanan Digital 2019 raporuna göre dünya nüfusunun %66,6'sı mobil iletişim araçlarını kullanmakta, %57,2'si internete girmektedir (WeAreSocial, 2019). Rapora göre dünya nüfusunun %45,4'ü aktif sosyal medya kullanıcısı olup, günlük internet kullanımı ortalama 6 saat 42 dakikaya ulaşmıştır. Raporda Türkiye'de 2019 yılının ocak ayı itibarı ile internet kullanım oranı %72, sosyal medya kullanım oranı %63 olarak verilmiştir (WeAreSocial, 2019). İnsanlar, teknolojik olanakları iletişim ve sosyal paylaşım amaçlı olarak günün 24 saati boyunca kullanmaktadır. Bu da sektörü, sürekli olarak kesintisiz iletişim yapabilmeyi sağlayacak altyapı ve üstyapıyı en iyi şekilde oluşturmaya zorlamaktadır. Kesintisizliği ve sürdürülebilirliği sağlayabilmek, doğal olarak tedarik zincirinin etkin çalışmasıyla doğru orantılıdır. Tedarik zincirinde yaşanabilecek bir aksama, işletmenin hizmetlerinde kesintiye yol açabilmekte, bu da müşteri kaybına ve işletmenin pazardaki gücünün azalmasına kadar gidebilecek sorunları tetikleyebilmektedir. Telekomünikasyon alanında yaşanan gelişmeler, insanlara ve kurumlara anında bilgilenebilme olanakları sağlamakta, bunun sonucu da kaynak kullanımına verimliliğin artışı olarak yansımaktadır. Ayrıca iletişim hızının artması, etkin ve ucuz etkileşim ortamı sağlamakta, ürün ve hizmetlerin entegre ağlarla dağıtımını kolaylaştırmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde telekomünikasyon sektörü aracılığı ile uluslararası rekabet ağı üzerinden ticaret yapılması sağlanmaktadır. Bundan dolayı sektörün ekonomik büyümede önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir (Yıldız, 2012: 234).

Telekomünikasyon sektörü, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik büyümede önemli bir bileşen durumuna gelmiştir. Türkiye'de 2006 yılında 11,28 milyar USD ciroya sahip olan sektör, 2013 yılında 18,02 milyar USD ciroyu yakalamış, 2017 yılsonunda ciro 14,01 milyar USD iken, 2018 yılı sonunda ise 12,25 milyar USD olarak gerçekleşmiştir (Serbest Telekomünikasyon İşletmecileri Derneği TELKODER, 2019). Türkiye telekomünikasyon pazarında yer alan işletmeciler açısından 2018 yılı itibarıyla gelirler ve gelirden aldıkları pay şu şekilde oluşmuştur (Serbest Telekomünikasyon İşletmecileri Derneği TELKODER, 2019):

Türk Telekom grubu: TNET: 5.6 Milyar TL. (%9.49); TTMOBİL: 7.57 Milyar TL. (%12,82); TT: 10.37 (%17.57)

Turkcell: 14.19 Milyar TL. (%24.04)

Vodafone: 12.9 Milyar TL. (%21,85)

Diğer İşletmeciler: 8,4 milyar TL. (%14.23)

Gelirler bazında pazardaki dağılıma bakıldığında, pazarın yaklaşık %85,77'sinin üç büyük grup tarafından elde tutulduğu görülmektedir.

Dünya telekomünikasyon pazarındaki paylarını büyümeye çabalayan birçok ülke, teknolojik gelişmelere bağlı olarak telekomünikasyon düzenine ayak uydurabilecek yeniden yapılanma sürecini başlatmışlardır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, ekonomik büyüme ile telekomünikasyon alt yapısı için yapılan harcamaların pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bilgi iletişim teknolojilerinin ekonomik büyümeyi etkileyebileceği üç kanal; bilgi iletişim teknolojisi üreten sektörlerde toplam faktör verimliliği artışı, sermaye derinleşmesi ve yeniden yapılanma ve bilgi iletişim teknolojisi kullanımı yoluyla toplam faktör verimliliğinin büyümesi şeklinde tanımlanmaktadır (Qiang vd., 2004).

Teknolojik gelişmelerin hızlanması, sektördeki ürün çeşitliliğinin artmasına yol açmış, bunun sonucu olarak sektörün ekonomik sistemdeki payı yükselmiş, iktisadi kalkınma ve büyüme adına önemli bir bileşen durumuna gelmiştir. Telekomünikasyon sektörü tarafından oluşturulan etkin ağ yapısı sayesinde bilgi iletişimin hızlanması işlem maliyetlerinin düşmesine, piyasa bilgilerinde gelişmeye ve bilginin hızlı yayılmasına doğrudan ve dolaylı birçok etkide bulunmaktadır. Gelişen iletişim teknolojileri bütün sektörlerde tasarım ve süreçlerin yenilenmesine yol açmış, üreticilerin müşteri taleplerine ve pazar bilgilerine anında erişebilmeleri organizasyonel verimlilikte artış yaşanmasını sağlamıştır. Kalkınma süreçlerinde bilgi iletişimi teknolojileri üretim ve tüketimi, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) artışına da etki etmektedir. Telekomünikasyon altyapısı için yapılan yatırımlar, ekonomik büyüme için tek başına yeterli değildir. Ancak bu yatırımların eksikliği, ekonomik kalkınmanın önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Bunun nedenlerinin başında telekomünikasyon altyapı yatırımlarının kurumsal etkinlikler adına önemli bir belirleyici olmasıdır (Yıldız, 2012: 234-235).

Ekonomik açıdan bu kadar önemli bir yere sahip olan telekomünikasyon sektöründe verimliliğin sağlanması ve kesintisiz hizmetin verilebilmesi, tedarikçilerin performansına doğrudan bağlantılıdır. Sektörde ana işletme olarak büyük firmalar yer almakta, her bir firma birçok tedarikçi ile çalışmaktadır. Örnek olarak Türk Telekom ele alındığında, işletmenin toplam 944 tedarikçi ile çalışıyor olması, sektör açısından tedarikçi zinciri yönetiminin önemini ortaya koymaktadır. Sistemin kesintisiz devamının sağlanabilmesi için tedarikçilerin tam zamanlı çalışmaları ve yüksek performans göstermeleri gereklidir. Bu anlamda telekomünikasyon sektörü için tedarikçi performanslarının belirli dönemler içerisinde değerlendirilmesi bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada, ekonomik büyüme ve kalkınmada bu denli öneme sahip Telekomünikasyon sektörünün verimliliğini sağlamada, işletmelerin doğru ve etkin tedarikçiler seçerek, bu sürecin verimli bir şekilde yürütülmesi ve dolayısıyla tedarikçi performansının yükseltilmesinin sağlanması amaçlanmaktadır. Ele alınan kriter ve yöntemlerle işletmelere yol gösterilmesi amaçlanırken, bir yandan da

Telekomünikasyon sektörü özelinde çok az çalışmanın bulunduğu ilgili yazına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada tedarikçi seçimi için iki aşamalı Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)-Dengeli Puan Kartı (DPK) entegre yöntemi önerilmiş ve uygulanmıştır. Kendine özel tedarikçi seçim kriterleri daha önce hiç çalışılmamış olan Telekomünikasyon sektörü için, öncelikle, tedarikçi ana ve alt seçim kriterleri oluşturularak sektöre ve ilgili yazına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Geniş bir literatür taraması ile elde edilen uzun bir tedarikçi seçim kriter listesi, sektörde tedarikçi seçimini gerçekleştiren uzman kişilere sorularak ve de kendilerinin de kriter eklemesi sağlanarak nihai bir kriter listesine ulaşılmıştır. Oluşturulan derecelendirme tabloları, sektörde tedarik zinciri yönetiminde aktif görev yapmakta olan 5 uzmana gönderilmiş ve puanlandırma yapıları istenmiştir. Uzmanlardan gelen yanıtlar AHP kullanılarak analiz edilmiş ve kriterlerin önem dereceleri elde edilmiştir. AHP ile elde edilen önem derecelerine göre sıralama yapılarak ve Dengeli Puan Kartının boyutlarına dağıtılarak Telekomünikasyon sektörü için bir Dengeli Puan Kartı oluşturulmuştur. Elde edilen Dengeli Puan Kartı ile örnek uygulama da yapılarak, Telekomünikasyon sektörünün kullanımına hazır bir yöntem olarak sunulmuştur. Literatürde yaygın olarak, Dengeli Puan Kartına ait kriterlerin direkt performans ölçümünde kullanılması, ardından AHP ile önem derecelerinin belirlenmesi sağlanmaktadır. Halbuki bu çalışmada, sektöre özgü uzun bir kriter listesi sonucunda 5 ana kriter ve onun alt kriterleri belirlenmiş ve AHP ile önem dereceleri belirlendikten sonra dengeli puan kartı kriterlerine dağıtılmıştır. Böylece, kriterlerde kısıtlamaya gidilmemesi ve daha özgün ve geniş bir çalışma elde edilmesi sağlanmıştır. Dengeli Puan Kartındaki performans ölçümleri ise yine sektöre özgü bir şekilde belirlenerek tamamen telekomünikasyon sektörünün kullanıma özel bir dengeli bir puan kartı oluşturulmuştur.

Çalışmanın bundan sonraki ikinci bölümünde tedarikçi performansı değerlendirme kapsamında, tedarik zinciri yönetimi, bu zincir içinde alıcı ve tedarikçi ilişkileri, tedarikçi seçiminin performanstaki yeri ve telekomünikasyon sektöründeki tedarikçilere yer verilecektir. Üçüncü bölümde tedarikçi performans yöntemleri ve kriterlerine ilişkin literatür taraması yer almaktadır. Dördüncü bölümde kullanılan yöntemler anlatılmakta, beşinci bölümde ise uygulama ve bulgular verilmektedir. Çalışma, sonuç ve öneriler kısmıyla sonlandırılmaktadır.

2. Tedarikçi Performansı Değerlendirme ve Tedarikçi Seçimi

Küreselleşen dünyada işletmelerin uluslararası pazarlara daha rahat açılabilmesi ile artan rekabet, işletmeleri üretim süreçlerindeki her türlü maliyeti daha fazla kontrol altına almak zorunda bırakmıştır. Üretim zamanında ve istenilen verimlilikle yapılabilmesi, birbirini doğrudan etkileyen birçok parametreye bağlıdır. Bu parametrelerin başında da tedarikçi performansları gelmektedir. Bu bağlamda tedarikçi performans düzeylerinin sürekli şekilde kontrol edilmesi ve tedarikçi performanslarının geliştirilebilmesi işletmeler adına önemli çalışmaların başında gelmektedir.

2.1. Tedarik Zinciri Yönetimi ve Performansa Etkisi

Tedarik zinciri kavramı, ilk olarak Houlihan tarafından, tedarikçi-üretici-dağıtıcı-perakendeci-müşteri grubunda malzemelerin tedarikçiden müşteriye doğru aktığı, bilginin ise karşılıklı akış içerisinde olduğu bir sistem olarak tanımlanmıştır (Houlihan, 1985: 22). Hammadde temini sağlayan, hammaddeden ara ürün ve nihai ürün oluşturan, nihai ürünü müşteriye dağıtan üreticiler ve dağıtıcılardan oluşan ağ tedarik zincirini oluşturmaktadır (Lee ve Billington, 1992: 66). Tedarik zinciri, tedarikçileri, lojistik hizmetleri, üreticileri, dağıtıcıları ve perakendeyi kapsamaktadır (Kopczak, 1997: 227). Alıcılara ürün, hizmet ve değer sunumuna yönelik yapılması gereken her türlü faaliyet, tedarik zinciri kapsamına girmektedir (Lönngren vd., 2010: 404). Hammaddenin tedarik edilmesinden ürün veya hizmetin üretilerek alıcıya ulaşmasına kadarki bu süreçte direkt ve endirekt her türlü fonksiyon ve faaliyetler de tedarik zinciri kapsamında değerlendirilmekte olup, tedarik zinciri sürecinde yer alan faaliyetler; üretim ve satış planlama, talep yönetimi, müşteri siparişi yönetimi, üretim planlama ve kontrol, hammadde, kalite ve stok yönetimi, malzeme tedarigi, dağıtım ihtiyaç planlaması ve entegre edilmiş talep ve tedarik planlama şeklinde sıralanmaktadır (Sridharan vd., 2005: 313).

İşletmelerde performans artırmak amacıyla kullanılması gereken en etkin yöntemler arasında yer alan tedarik zinciri yönetimi (TZY) ile hammaddenin tedarik edildiği tedarikçilerden müşterilere ulaşmasını sağlayan süreçte yer alan her türlü faaliyetin yönetimi ve koordinasyonu sağlanmaktadır (Kotzab vd., 2011: 231). TZY, müşterilerin talepleri doğrultusunda üretilen ürünlerin ve hizmetlerin, üretim, dağıtım ve satış gibi bütün süreçlerinde kullanılan dağıtım kanallarının etkinliklerinin, sonuç olarak operasyonların etkinliklerinin artırılmasına yönelik kullanılan yöntem, araç ve teknikleri içeren bir anlayıştır (Cox, 1999: 167; Jabbour, 2011: 118).

Başarılı bir TZY'nin yararları; stokların azaltılması, teslimatın iyileştirilmesi, ürün geliştirme zamanının ve sipariş süresinin kısaltılması, maliyetlerin azaltılması, müşteriye cevap vermede esneklik olarak sayılabilmektedir (Fawcett vd., 2008: 35-37). Doğru şekilde koordine edilmiş tedarik zinciri sistemleri, kaliteli ürün ve güvenli tedarigi sağlarken, tedarik süresi ve talep belirsizliğini azaltmaktadır (Tummala vd., 2006: 180). Müşteri belirsizliklerini en aza indirmek ve beklentilerini doğru ölçebilmek, üretimin ve dağıtımın detaylı şekilde planlanması ve optimizasyonu ile geçmişteki bilgileri geleceği programlayacak şekilde kullanabilmeye bağlıdır.

TZY'nin temel faydası, zincirde yer alan bütün işletmelerin faaliyetlerini kapsayacak planlamaların yapılabilmesi, böylece hepsinin ortak fayda altında buluşturulabilmesidir. Zincirin tüm halkalarının bir bütün olarak değerlendirilmesi, işletmeler arasında iş birliğinin ve yoğun iletişimin artmasına yol açmakta, bu da işletmeye daha kaliteli, hızlı, daha düşük maliyetli, daha kaliteli ve güvenilir hizmet sağlama gibi konularda avantaj sağlamaktadır. Zincirin halkasını oluşturan üyelerin kendi performanslarını geliştirebilmeleri, zincirin diğer üyelerinin performanslarına da bağlıdır. Tedarik zincirinde yer alan üyelerden birisinin bile yaşayacağı olumsuzluk, bütün zinciri olumsuz yönde etkileyecektir (Sezen, 2004: 1-2).

TZY, tedarikçiler, müşteriler ve diğer kanal üyelerinin dışsal faaliyetleri ile işletmenin içsel fonksiyonlarını entegre ederek rekabetçi performansını arttırma arayışındadır (Kim, 2006: 241). Dolayısıyla, müşteriye değer sağlamak için gerekli bilgi, ürün ve hizmet akışını koordine etmenin yanında, farklı tedarik zinciri süreç ve yapılarının entegre edilmesini de amaçlamaktadır (Sridharan, 2005: 313). Operasyonel düzeydeki süreçlerin entegrasyonu ile minimum maliyet seviyesinde tüketici taleplerini hızlı bir şekilde karşılayabilmek için pazara hızlı giriş, çeviklik ve esnekliğin sağlanması hedeflemekte ve tedarik zincirindeki tüm bileşenlerin etkin ve etkili faaliyet gösterebilmesi için düzenli olarak yönetilmesi ihtiyacını karşılamaktadır (Samaranayake, 2005: 48).

2.2. Alıcı-Tedarikçi İlişkileri ve Performansa Etkileri

Dünyada artan küreselleşme ve firmaların farklılaşan fonksiyonları doğrultusunda tedarik zincirinde yeni halkaların oluştuğundan bahsedilebilmekle birlikte, zincirin temelinde imalat yapan işletmeler, tedarik sağlayan işletmeler ile müşteriler olmak üzere üç halka bulunmaktadır. Üç temel halkadan biri olan tedarikçiler, ana firmanın ürün ve hizmet üretimini sağlamak üzere gerekli alt ürünleri ve hizmetleri sağlayan işletmelerdir (Bakır, 2013: 6). İç tedarikçiler ve dış tedarikçiler olarak iki grupta ele alınan tedarikçilerden; iç tedarikçiler, üretim sürecine bilgi ve malzeme sağlayan çalışanlar veya süreçlerdir. Organizasyon dışında yer alan ve kısa dönemli veya uzun dönemli ihtiyaçları karşılamak üzere gerekli kaynakları, hizmetleri, ürünleri ve malzemeleri tedarik eden işletme ve kişiler ise dış tedarikçileri oluşturmaktadır (Krajewski vd., 2013: 5).

Tedarikçi İlişkileri Yönetimi ile temel amaç, üretim sürecinde bir aksama yaşanmaması için iletişim kanallarının etkin bir şekilde kullanımının sağlanmasıdır. Tedarikçilerin teslimatı geç ve hatalı yapması, işletmenin üretim programlarında aksamalara neden olmakla birlikte ürün teslimatında da gecikmelere neden olabilmektedir (Tezsürücü, 2013: 32). Tedarikçi ilişkileri ve yönetimi, üretim ve tasarım bileşenlerinin büyük bir kısmını tedarikçilerden sağlayan işletmeler için oldukça önem taşıdığından, işletmeleri, tedarikçilerle olan ilişkilerini yönetme becerisine sahip olmaya zorlamaktadır (Cusumano ve Takeishi, 1991: 1). Stratejik hedeflere ulaşabilmek ve performans artışı sağlayabilmek, tedarikçilerin performansıyla doğrudan ilişkilidir. Üreticilerin, iyi ilişkiler kurabildikleri, etkin iletişimde bulunabildikleri, güvenilir ve ihtiyaçları önemseyen tedarikçilerle çalışmaları, verimliliği sağlamada büyük önem taşımaktadır (Solmaz ve Türkay, 2014: 8).

Tedarikçi ve alıcı arasındaki ilişkinin kurulması geleneksel iken artan rekabet koşulları ve özellikle yalın üretime geçişle birlikte iş birliğine dayalı bir ilişki yaklaşımına geçilmesine neden olmuştur. *Geleneksel alıcı-tedarikçi ilişkisi*, işletmenin bir ürünü bir tedarikçiden temin etmesi durumu olup, tedarikçilerin doğrudan ürün tasarım sürecine katılmalarının çok alt düzeyde kaldığı, işletmeden bir tedarikçi sipariş aldığı zaman diğer tedarikçilerin sipariş kaybettiği ilişki türü olarak ifade edilebilmektedir. Geleneksel alıcı-tedarikçi ilişkilerinde işletme tarafında satın almadan görevli bir personel ve tedarikçi tarafından bir satış personeli bulunmakta ve ilişki bu ikili arasında kurulmaktadır. Bu tür ilişkiler, çoğunlukla tedarikçinin

koşullarına işletmenin uymak zorunda kaldığı, dolayısıyla alıcı-tedarikçi ilişkilerinde güven duygusunun az olduğu, sistemin ağır işlediği, bilgi paylaşımının en alt düzeyde kaldığı, fonksiyonel çapraz ilişkilerin olmadığı ilişki biçimidir (Elagöz, 2006: 35). Geleneksel alıcı-tedarikçi ilişkilerinin temelinde fiyat bulunmakta, bu da tedarikçiler arası rekabeti arttırmakta, ana işletmenin uyguladığı fiyat ve rekabet politikasını birçok yan sanayi işletmesinin kaldıramayacağı duruma getirmektedir. Fiyat baskısıyla birlikte temin sürelerine uyum konusunda yaşanan ciddi sorunlar yüzünden bu modelde alıcı-tedarikçi ilişkileri sağlıklı kurulamamaktadır. İşletmeler zaman içinde bu modeli terkederek Japon Usulü Alıcı-Tedarikçi İlişkisi olarak bilinen İş Birliği Modeli'ni uygulamaya başlamıştır (Çağlıyan, 2009a: 90). *İşbirliğine dayalı alıcı-tedarikçi ilişkilerinde*, fiyat kriteri çerçevesinde şekillenen geleneksel ilişkilerden farklı olarak, tedarikçilere yönelik toplam maliyet hesapları, hammadde teslim kapasitesi, finansal durumu, çevre standartlarına uygunluğu, teknoloji açısından yeteneği, satış sonrası servis desteği, endüstriyel ilişki ve bağlantıları, organizasyon kültürü, risk yapısı gibi birçok faktör bulunmaktadır. Burada bütün faktörlerin tedarik zinciri yönetiminde önemli bir yeri bulunmaktadır (Inemek ve Tuna, 2009: 386). İşbirliğine dayalı ilişkiler, alıcılarla tedarikçiler arası bir ortaklık kurulmasını sağlamakta, böylece ortak hedeflere ulaşabilmek için birlikte hareket edebilmeye olanak vermektedir (Claro ve Claro, 2010: 222). Bu modele dayalı kurulan ilişkilerde ürün tasarım sürecine tedarikçilerin de katılmaları beklenmekte, kimi durumlarda tedarikçiler, sürecin tamamından sorumlu olmaktadır. Böylece, model, maliyeti azaltma ve kaliteyi artırma konusundaki olumlu katkılarının dışında, taraflar arasında karşılıklı güveni oluşturmada, risk paylaşımının yapılmasını sağlamakta ve taraflar arası teknolojik destekler kurulabilmektedir ve böylece rekabet gücünü arttırmaktadır (Whipple vd., 2010: 507; Çağlıyan, 2009b: 468).

Bu çerçevede, alıcı ve tedarikçi arasındaki ilişkilerini etkileyen önemli unsurlar; iletişim, tedarikçi tabanı azaltma, uzun dönemli ilişkiler, tedarikçi seçimi, tedarikçi kalifikasyonu, güven ve sadakat olarak sıralanabilir (Tezsürücü, 2013: 29). Alıcı ve tedarikçi arasında kurulacak olan etkili iletişim, tedarikçinin kalite performansında artış sağlarken; tedarikçi tabanının azaltılması ile yönetim ve işlem maliyetlerinin azaltılarak, daha kaliteli bir ürün ve hizmetin elde edildiği ifade edilmektedir (Galt ve Dale, 1991: 17). Tedarikçi ile işletme arası ilişkilerin uzun dönemli olması, tedarikçilerin tedarik zincirinde önemli bir parça olmaları sağlamakta, tüm zincirde rekabetçiliğin artmasına katkısı olmaktadır (Kotabe vd., 2003: 295). Tedarikçi kalitesi, tedarikçi sertifikasyonu ile başlamaktadır. Tedarikçi sertifikasyonu olan tedarikçiler üretim faaliyetlerine ve yeteneklerine, personellerine, kullandıkları teknolojilerine ve malzemelere yönelik gerekli izinleri sağlamış tedarikçilerdir. Tedarikçi sertifikasyonu tedarikçinin motivasyon ve yeterliliğini gözlemeyi sağlayan bir işleyiş sunduğundan alıcı ile tedarikçi arasında ortak faaliyetlerin daha iyi gerçekleştirilmesini desteklemektedir (Chen ve Paulraj, 2004: 140). Tedarik zinciri yönetiminin güven ve sadakat temeli üzerine kurulu olması unsuru ise işletmenin uzun dönemde istikrarlı olmasına önemli katkılar sunmaktadır. Alıcı-tedarikçi ilişkileri çerçevesinde, iki işletme arasında karşılıklı güven unsuru sağlanması ve

geliştirilmesi oldukça kritik bir nokta olarak görülmektedir (Wasti ve Wasti, 2008: 118).

2.3. Tedarikçi Seçimi ve Performansı Değerlendirme Problemi

Tüketicilerde yüksek kaliteli ve daha uygun fiyatlı bir ürünün istenilen zamanda teslim alınabilmesi, satış sonrasında da yeterli ve kaliteli bir satış sonrası desteğinin alınması beklentisi vardır. Bu beklentinin karşılanabilmesi adına işletmelerin birçoğu için tedarikçi seçimi büyük önem taşıyan bir satın alma faaliyetine dönüşmekte ve güvenilir, kaliteli ve yüksek performanslı tedarikçilerle çalışmak işletme adına anahtar bir faktör durumuna gelmektedir (Sönmez, 2006: 4-5). Boer vd. (2001: 75), endüstri işletmelerinin toplam iş hacimlerinde satın alma payının %50 ile %90 arasında olduğunu, bu nedenle satın alma stratejilerine yönelik alınan kararların, işletme kârlılığını doğrudan etkilediğini belirtmektedirler. Yine, Liu vd. (2000: 143) günümüzde piyasaların hem rekabetçi duruma geldiğini hem de üretim süreçlerinin birbirleriyle bağlantılı olduğunu vurgulamakta, bu ortam içerisinde işletmelerin başarısının, tedarikçi seçiminin etkin şekilde yapılmasına bağlı olduğunu ileri sürmektedirler. Tedarik zinciri yönetimi açısından bu kadar önem taşıyan tedarikçi seçiminin ise üretim için gerekli hammaddelerin, yarı mamullerin ve diğer malzemelerin karşılanacağı tedarikçinin birçok değerlendirme kriteri kullanarak mevcut tedarikçileri karşılaştırmak ve en uygun olanları belirlemek için yapılan faaliyetler olduğu söylenebilir (Kahraman vd., 2003: 382).

Performans değerlendirmenin temel amacı, tedarikçilerin maliyet, kalite ve esneklik performanslarını iyileştirebilmek, malzeme termin sürelerini kısaltabilmektir (Altınok ve Görener, 2016: 1). Bu bağlamda, tedarikçi performans değerlendirmesi problemi içerisinde birçok nicel ve nitel ölçüt bulundurmaktadır. Tedarikçi seçim kararı, finansal olan ve olmayan çeşitli faktörlerin etkisinde olan karmaşık kararlardır (Ghodsypour ve O'Brien, 1998: 199). Karmaşıklık; maliyetlerin, ürün kalitesinin, teslimat performansının ve tedarik kapasitesinin de girmesiyle daha da üst noktaya çıkmaktadır. Bunun en önemli nedeni, birbirine rakip olan tedarikçilerin, farklı kriterlerde farklı yetenek ve performans göstermesi gelmektedir. Örneğin, aynı hammaddeyi temin eden iki firmadan birisinin en iyi fiyatı vermesine karşılık teslimat süresinin diğer firmada daha iyi olması gibi durumlar söz konusu olabilir. Bundan dolayı tedarikçi seçim kararlarının alınmasında birçok parametreden elde edilen değerlerin işlenmesi, kalite ve teslimat gibi noktalarda işletme faydasının maksimize edilmesi, aynı zamanda tedarik maliyetlerinin minimize edilmesi gibi çok fazla faktörün birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir (Dahel, 2003: 335). Bu anlamda tedarikçi seçim problemi birçok kriteri içeren bir karar problemi olup sistematik bir yaklaşım gerektirmektedir. Bundan dolayı tedarikçi seçim sürecine yönelik iş akışlarının geliştirilmesi etkin tedarikçi seçiminin yapılabilmesi adına önemli rol oynamaktadır (Kumar vd., 2011: 246).

Farklı yeteneklere sahip ve farklı potansiyeli olan birçok tedarikçi içerisinde seçim yapma zorluğu, seçim sürecinin birçok kriter ve uzun zaman alması, tedarikçi seçiminin önemini daha da artırmaktadır. Doğru seçimler yaparak uygun tedarikçiler ile çalışmak işletmenin uzun dönemde rekabet gücünü artırmakta, yanlış seçimler ise işletmenin

önemli kayıplar yaşamasına neden olmaktadır (Dahel, 2003: 336). Stratejik tedarikçi seçimi dört aşamalı bir süreç olarak tanımlanabilir. Birinci aşamada amacı belirlemek, ikinci aşamada kriterleri tanımlamak, üçüncü aşamada uygun tedarikçiler için ön değerlendirmeyi yapmak ve son aşamada nihai seçimi yapmak yer alır. Doğru karar vermek için, satın alma süreci tedarikçi seçimiyle tam olarak başarılmak istenen konuyu bulmakla başlamalıdır. Ardından, tedarikçi seçim kriterleri, işletmenin farklı hizmetlerini temsil eden ve farklı bakış açısına sahip karar alıcı gruplarının ortak görüşleri ile oluşturulmalıdır (Aissaoui vd., 2007: 3520). Göstergeleri belirleme aşamasında, belirlenecek göstergelerin işletme stratejileriyle açık bir ilişkisinin kurulması, gerçekten işletme için önemli olanın belirlenip ölçülmesi ve belirlenecek göstergeler ile elde edilecek performans sonuçlarının, örgüt performansını etkileyebilecek düzeyde olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir (Göktürk, 2008: 23). Seçim aşamasında ise etkin olmayan tedarikçinin elenerek, belirlenen amacı gerçekleştirmeye yönelik tedarikçi seçim uygulamaları yapılmalıdır (Liu ve Wu, 2005: 618).

3. Literatür Taraması

3.1. Tedarikçi Performans Değerlendirmesi ile İlgili Literatür Taraması

Tedarikçi seçiminin doğru ve etkin bir şekilde yapılabilmesi bütün sektörlerin sorunu olduğundan, bu konuyla ilgili pek çok sektörde ve çok çeşitli performans değerlendirme modelleriyle çalışma yapılmıştır. Bu makalede, Telekomünikasyon sektöründe tedarikçi seçimi AHP ve Dengeli Puan Kartı entegre edilerek yapılmaktadır. Tedarikçi seçiminde AHP çok fazla tercih edilen bir yöntem olup, bazen tek başına bazen de diğer yöntemlerle birlikte kullanılmaktadır. Örneğin, Bruno vd. (2012), İtalya'da demiryolu endüstrisi özelinde, Öztürk vd. (2011), tekstil firmalarında, Akdeniz ve Turgutlu (2007) Türkiye'de perakende sektöründe tedarikçi seçimini AHP ile gerçekleştirirken, Liu ve Hai (2005), bir firmanın yönetici ve amirlerinden oluşan 60 katılımcılık bir örneklem belirlenerek AHP incelemesi yapmışlardır. Handfield vd. (2002), tedarikçi kriterlerinde çevresel kriterlerin tedarikçi performansını değerlendirme sürecine dahil ederek, Çevreye Duyarlı Satın Alma sisteminin oluşturulmasını AHP ile gerçekleştirmişlerdir. Akman ve Alkan (2006) ise Kocaeli'nde otomotiv sektöründe yan sanayide faaliyette bulunan bir firmada Bulanık AHP yöntemi kullanarak, üç tedarikçinin performansını değerlendirmişlerdir. Benzer şekilde, Manap Davras ve Karaatlı (2014) tarafından yapılan çalışmada otel işletmelerinde tedarikçi seçimi, AHP ve Bulanık AHP yöntemleri ile yapılarak her iki yöntem karşılaştırılmıştır. AHP ile başka bir yöntemi entegre eden çalışmalardan olan Altınok ve Görener (2016), uçakların bakım ve onarım hizmetlerini veren bir firmanın tedarikçi performans değerlendirme için geliştirdikleri modelde, AHP ile tedarikçi firmalar için kullanılacak ölçütler ve önem dereceleri belirlendikten sonra, İdeal Çözüme Dayalı Sıralama Tekniği ile tedarikçi değerlendirilmesi yapmışlardır. Dağdeviren ve Tamer (2001), AHP ile 0-1 Hedef Programlama; Perçin (2006), AHP ile Çok Amaçlı Hedef Programlama; Kasirian et al. (2010), AHP ile Analitik Ağ Süreci; Ku et al. (2010), Bulanık AHP ile Bulanık Hedef Programlama, Kavitha and Vijayalakshmi

(2013), AHP ile TOPSIS ve Bulanık Çok Amaçlı Doğrusal Programlama yöntemlerini bütünleştirerek tedarikçi performanslarını değerlendirmişlerdir.

Makalede kullanılan ikinci yöntem olan Dengeli Puan Kartı yöntemi, tedarikçi seçiminde AHP kadar çok tercih edilmemiş olsa da yine de uygulama olanağı bulmuştur. Chiang (2005), Tedarikçi seçiminde AHP ile Dengeli Puan Kart yöntemlerini entegre etmiştir. Dengeli Puan Kartı ile tedarikçi seçiminin 4 ana çerçevesini belirleyerek, 16 kriterle bu çerçeveyi genişletmiş ve AHP ile seçimi gerçekleştirmiştir. Çoşkun vd. (2015), hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir havaalanı işletmesinde tedarikçi seçimi uygulaması yapmışlardır. Öncelikle, Dengeli Puan Kartı perspektifleri temelli ve sistem güvenliği esaslı değerlendirme kriterleri oluşturmuşlar, kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesinde Bulanık AHP yönteminden faydalanmışlardır. Son aşamada tedarikçi seçimini ise Fayda Aralığı Temelli Etkileşimli Grup karar verme yöntemi ile gerçekleştirmişlerdir. Habidina (2016), çalışmalarında, Malezya otomotiv endüstrisi için Stratejik Dengeli Puan Kartı geliştirmişlerdir. Dengeli Puan Kartının hiyerarşisini oluşturmak, görelî ağırlıklarını hesaplamak için ise AHP metodolojisini kullanmışlardır. Otomotiv sektöründe firma performanslarını hesaplamada bu iki yöntemi bütünleştirerek Dengeli Puan Kartı hesaplamayı otomatikleştiren excel tabanlı bir hesaplama önermişlerdir. Galankashi vd. (2016), çalışmalarında Dengeli Puan Kartı ile Bulanık AHP yöntemlerini bütünleştirerek otomotiv sektöründe tedarikçi seçimi yapmaktadırlar. Otomotiv sektörüne özgü tedarikçi seçim kriterlerini oluşturmak için Dengeli Puan Kart çerçevesindeki kriterle, literatür taraması ile elde ettikleri kriterleri Nominal Grup Tekniği ile bütünleştirerek kriterleri oluşturmuşlar, en iyi tedarikçinin belirlenmesinde ise bulanık AHP yöntemini kullanmışlardır. Shafiee vd. (2014), İran gıda endüstrisinde tedarik zinciri performansı değerlendirmesi yaptıkları çalışmalarında, Dengeli Puan Kartının dört perspektifi ile tedarikçi zinciri ilişkilerini tanımlayıp, DEMATEL yöntemi ile bir ağ yapısı oluşturup, ardından etkinlik skorlarını Veri Zarflama Analizi ile elde etmişlerdir.

Jaworska ve Nadolna (2019), Polonya'daki şekerleme endüstrisinde Dengeli Puan Kartı ile çok boyutlu performans ölçümü yaptıkları çalışmalarında, Kaplan ve Norton tarafından önerilen Dengeli Puan Kartı çerçevesini tedarikçiler ve kurumsal sosyal sorumluluk perspektifinde genişleterek daha etkili bir seçim süreci tanımlamayı amaçlamışlardır. Dinçer vd. (2017), Türk bankalarının yeni hizmet geliştirme konusundaki performanslarını Dengeli Puan Kartı temelli boyut ve kriterleri kullanarak, bulanık AHP, Bulanık Analitik Ağ Süreci (ANP) ve bulanık TOPSIS yöntemleri ile analiz etmişlerdir. Tsai vd. (2012), Kurumsal Kaynak Planlaması (ERP) seçim ölçütlerinin, sistem kalitesi ve tedarikçiler tarafından sağlanan hizmetle olan bağlantısını ve başarısına etkisini ölçtükleri çalışmalarında, Taiwan'daki en büyük 5000 şirkete anket uygulamışlardır. Seçim kriterlerinin belirlenmesinde, Dengeli Puan Kartı performans göstergeleri ile Path analizinin kullanmışlardır. Pan vd. (2014), termodinamikteki entropi değişim süreci kapsamında tedarikçi durumunu değerlendirerek tedarikçi seçim sürecine yeni bir yöntem yaklaşımı getirmeyi amaçlamışlardır. Bir bakım, onarım ve revizyon / işletme firmasına uyguladıkları yöntemde, Dengeli Puan Kartı ile

bu firmanın özelliklerini ve problemlerini analiz ederek bir indeks sistemi kurmuşlar, bu sistemin ağırlıklarını ise ANP ile hesaplamışlardır. Saradhi vd. (2016), imalat sektöründe tedarikçi zincirine yoğunlaşan çalışmalarında, tedarikçi seçimini, Dengeli Puan Kartı çerçevesinde oluşturdukları bir tedarikçi performans indeks sistemi ile kriter değerlendirme ve bunların ağırlıklarını Bulanık TOPSIS ile hesaplama şeklinde gerçekleştirmişlerdir.

3.2. Tedarikçi Performans Değerlendirme Kriterlerine Yönelik Literatür Taraması

İşletmeler açısından üretim sürecinde sorun yaşanmaması ve etkin bir üretimin sağlanabilmesi için olabilecek en iyi tedarikçilerle çalışmak büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan satın alma ve kiralama süreçlerinin maliyetler yönünden değerlendirilmesi, işletmeler arasında farklılıklar içeren birçok stratejik kriterin bir arada göz önünde bulundurulması gereklidir (Timor, 2011: 185). Telekomünikasyon sektöründe tedarikçi seçiminin AHP-Dengeli Puan Kartı entegre modeliyle gerçekleştirildiği çalışmada, sektöre özgü tedarikçi performans değerlendirme kriterlerinin oluşturulması çalışmanın en önemli katkılarından birisidir. Bu amaçla, tedarikçi seçim kriterine ilişkin kapsamlı bir literatür çalışması yapılmış, tüm bu bilgiler ışığında olası tedarikçi seçim kriterleri listesi oluşturulmuş, bu liste sektöründe önde gelen uzmanları ile incelenmiş, irdelenmiş ve çeşitli ekleme ve çıkarmalarla son hali verilmiştir.

Tedarikçi performans değerlendirmeye yönelik yapılan geniş kapsamlı literatür taraması, çalışmaların tercih ettikleri ana kriterler ve uyguladıkları sektör bazında Tablo 1'de özet halinde sunulmuştur. Dickson (1966) tarafından yapılan çalışma, performans değerlendirme kriterlerinin belirlenmesine yönelik yapılan birçok araştırmaya referans niteliğinde olduğundan ilk incelenen çalışma olmuştur. Telekomünikasyon sektöründe tedarikçi seçimi yapan çalışmalarda sadece risk faktörlerini içeren çalışmalar hariç tutulmak üzere, Tablo 1'de görülmektedir. Bunlardan, Ahmadi vd. (2017) çalışmalarında, sektörde sürdürülebilir bir tedarik zinciri oluşturabilmek amacıyla, AHP ve Gri İlişkisel Analiz yöntemlerini bütünleştirerek entegre bir model oluşturmuşlardır. Bu modelle, İran'ın güneyindeki telekomünikasyon endüstrisinde tedarikçi seçimi gerçekleştirmişlerdir. Benzer şekilde, Günay ve Ünal (2016) tarafından yapılan çalışmada telekomünikasyon sektörünün hızlı gelişiminden hareketle bu sektörde yapılan büyük yatırımların arttığına dikkat çekilmekte, müşteri taleplerinin zamanında karşılanması ve ürün kalitesinin yüksek tutulması için doğru tedarikçi ile çalışmanın önemini vurgulanmaktadır. Bu amaçla telekomünikasyon şirketlerine yönelik tedarikçi seçim kriterlerinin belirlenmesi üzerine AHP ve TOPSIS yöntemlerini bütünleşik bir şekilde kullanan bir çalışma yapmışlardır. Araştırma sonucunda ürün kalitesinin tedarik seçimindeki en önemli kriter olduğu tespit edilmiştir. Önüt vd. (2009), Türkiye'de bir GSM operatörü şirketinde tedarikçi seçimini Bulanık ANP ve Bulanık TOPSIS yöntemlerini entegre ederek gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar, belirledikleri 6 kriterin ağırlıklarını Bulanık ANP ile elde ederlerken, Bulanık TOPSIS ile de tedarikçilerin performanslarını elde etmişler ve en uygun tedarikçiyi bularak, duyarlılık analizleriyle çalışmayı sonlandırmışlardır.

Tablo 1: Tedarikçi Performans Değerlendirme Kriterlerine Yönelik Yapılan Çalışmalar

Makale künyesi	Performans Ana Kriterleri	Sektör
Dickson (1966)	Kalite, Teslimat, Performans, Garanti ve şikâyet politikaları, Üretim araç/gereçleri ve kapasitesi, Fiyat, Teknik açıdan yeterlilik, Finansal durum, Prosedürlere uyma, İletişim, Prestij ve sanayideki pozisyon, İş için istekli olma, Yönetim ve organizasyon, Operasyonel kontrol, Tamir hizmeti, Tutum ve davranış, Etki ve izlenim, Paketleme kabiliyeti, Çalışma ilişkileri kayıtları, Coğrafi konum, Geçmiş işlerin miktarı, Eğitim yardımları, Karşılıklı anlaşmalar	Özel bir sektör üzerine yapılan bir çalışma olmayıp, ABD ve Kanada Ulusal Satın Alma Müdürleri Topluluğu'ndan seçilen 273 satın alma sorumlusu ve müdürü ile yapılan bir çalışmadır.
Wind ve Robinson (1968)	Kalite, Teslimat, Fiyat, İtibar, Coğrafi Konum	Endüstriyel Pazarlama
Cardozo ve Cagley (1971)	Fiyat, Teslimat, Kalite, Firmanın piyasadaki itibarı ve pozisyonu	Endüstriyel Satın Alma
Sheth (1973)	Kalite, Hizmet, Teslimat, Fiyat	Endüstriyel Satın Alma
Kraljic (1983)	Teslimat, Kalite, Teknik yeterlilik, Kapasite	Özel bir sektör ele alınmamış, genel olarak tedarik yönetimi ve satın alma konuları işlenmiştir.
Benton (1985)	Fiyat, Malzeme ihtiyaç planlama, Stok miktarını ayarlama teknikleri	Özel bir sektör üzerine çalışılmamıştır. Çalışma, malzeme ihtiyaç planlama sistemlerinde çoklu fiyat indirimleri ve alternatif satın alma prosedürlerini incelemektedir.
Francis ve Brown (1985)	Ürün Kalitesi, Tedarikte devamlılık, Ürünün revaçta olup olmadığı	Giyim ve ev aletleri sektörü
Dada ve Srikanth (1987)	Fiyat, Sipariş büyüklüğünü ayarlama	Satıcı ve alıcıların indirim sunma kararları üzerine bir analiz yapılmakta, sipariş boyutları ile fiyat aralığı karakterizasyonu incelenmektedir.
Jacobson ve Aaker (1987)	Kalite	Karşılaştırmalı bir avantaj sağlama aracı olarak ürün kalitesinin rolü incelenmektedir.
Fraizer vd. (1988)	JIT, Kalite, Teslimat, Teknik yeterlilik	Endüstriyel pazarlardaki tam zamanlı değişim ilişkileri incelenmektedir.
Ronen ve Trietsch (1988)	Fiyat, Teslimat	Büyük projelerde satın alma yönetimi için bir karar destek sistemi geliştirilmiştir.
Chapman (1989)	JIT (Just-in-time), Kalite, Teslimat zamanı, Üretim kapasitesi	Otomotiv sektörü
Weber vd. (1991)	Fiyat, Kalite, Sertifikasyon, Tesisler, Sürekli gelişim, Fiziksel dağıtım, Kanal ilişkileri	Özel bir sektör seçilmemiştir. Satıcı seçim kriterleri ve yöntemlerine yönelik 74 makalenin incelendiği bir çalışmadır.
Vokurka vd. (1996)	Tedarikçi firmanın güvenilirliği, Teknoloji, Gelecekteki üretim yetenekleri, Tedarikçi firmanın gelişime açık olması	Özel bir sektör belirlenmemiştir. Potansiyel tedarikçilerin değerlendirilmesine ve seçimine yönelik bir uzman sistem prototipi oluşturulmuştur.
Tam ve Tummala (2001)	Destek hizmet kalitesi, Tedarikçinin uzmanlığı, Destek hizmet maliyeti, Teslimat süresi, Ürün deneyimi, Satıcının itibarı	Telekomünikasyon
Öz ve Baykoç (2004)	Fiyat, İşgücü ile ilişkiler, Finansal uygunluk, Kalite sistemi, Tavırlar, İşletme geçmişi, Hız, Paketleme olanakları, Nakliye yetenekleri, Tazminat çevrim süresi, Zamanında teslimler, Esneklik, Bilgi paylaşımı, Garanti	Özel bir sektör belirlenmemiştir. Özellikle bilgisayar destekli karar verme süreci incelenmiş, tedarik zinciri yönetiminde tedarikçi seçimi kararında uygulanabilecek bir model geliştirme süreci açıklanmıştır.
Liu ve Hai (2005)	Kalite, Sorumluluk alma, Disiplin, Teslimat, Finansal yapı, Yönetim, Teknik kapasite, Kolaylık	Özel bir sektör belirlenmemiştir. Büyük bir şirketin yönetici ve amirlerinden 60 katılımcılık bir örneklem belirlenerek AHP incelemesi yapılmıştır.
Pi ve Low (2006)	Kalite, Zamanında teslim, Fiyat, Servis	Özel bir sektör belirlenmemiştir. Taguchi kayıp fonksiyonları ve AHP ile tedarikçi değerlendirme ve seçimi incelenmiştir.
Dağdeviren vd. (2006)	Üretim kapasitesi, Kârlılık oranı, Coğrafi konum, Miktar performansı, Teslimat performansı, Kalite, Fiyat, Paketleme	Enerji ve madeni inşaat sektörü
Akdeniz ve Turgutlu (2007)	Brüt kâr, Satış tarihçesi, Teslimat, Kalite, Ün, Moda, Hizmet unsurları, Pazar hakimiyeti	Perakende sektörü
Fang vd. (2009)	Teknik göstergeler, ekonomik göstergeler, tedarikçinin kapasitesi, stratejik karar analizi	Telekomünikasyon
Önüt vd. (2009)	Maliyet, Referanslar, Ürün kalitesi, Teslim süresi (gün), Kurumsallık, Uygulama süresi (yıl)	Telekomünikasyon
Altınok ve Görener (2016)	Fiyat politikası, Teslimat, Esneklik, İletişim	Havacılık sektörü
Günay ve Ünal (2016)	Fiyat, Kalite, Yönetim, Teknoloji, Esneklik, Teslimat, Yenilik	Telekomünikasyon
Younus vd. (2016)	Kalite, Odak, Kâr marjı	Telekomünikasyon
Ahmadi vd. (2017)	Kalite, Maliyet, Hizmetler, Paydaşların etkisi, İş sağlığı ve güvenliği, Çevre yönetim sistemi, Eko-tasarım, Yeşil kurumsal sosyal imaj	Telekomünikasyon
Ahmadi ve Amin (2019)	Teslimat süresi, En son teknoloji, Personel eğitimi, Kalite ile ilgili sertifikaya sahip olma, Piyasa güvenilirliği, Finansal pozisyon, Duyarlılık, Yönetim, Performans geçmişi,	Telekomünikasyon

	Personel sayısı, Teslim süresi, Operasyonel kapasite, Bakım maliyeti, Sermaye yatırımı
--	--

4. Yöntem

Yaygın olarak kullanılan tedarikçi performans değerlendirme yöntemleri, lojistik puan tablosu, faaliyet tabanlı maliyet, ekonomik katma değer, SCOR modeli, dengeli puan kartı, kümeleme analizi, yapay sinir ağları, analitik hiyerarşi süreci yaklaşımı, kategorik yöntem ve veri zarflama analizidir. Bu çalışmada iki aşamalı entegre bir değerlendirme yöntemi kullanılmış olup, ilk aşamada AHP Yöntemi ile kriter ağırlıkları belirlenerek, ikinci aşamada Dengeli Puan Kartına entegre edilmiştir.

4.1. Analitik Hiyerarşi Yöntemi

Karmaşık karar problemlerinde, karar alternatif ve kriterlerine göreceli önem değerleri verilerek yönetsel karar vermeye yarayan AHP (Analytic Hierarchy Process-Analitik Hiyerarşi Süreci), Saaty T.L. (1980) tarafından geliştirilmiş çok kriterli bir karar verme yöntemidir. AHP sosyal problemlerden ekonomi problemlerine, politik problemlerden seçim ve değerlendirme problemlerine, muhasebe sistemlerinden tercih problemlerine (ürün, tedarikçi, organizasyon türü ve politik tercih) birçok farklı alanda başarıyla kullanılmaktadır (Timor, 2011: 69-71). AHP ile karar vericiler, karmaşık problemlerini, problemin ana hedefi, kriterleri, alt kriterleri ve alternatifleri arasındaki ilişkiyi gösteren hiyerarşik bir yapı ile modelleme şansına sahiptirler (Samut, 2014:59). AHP yönteminde karar vericinin objektif ve subjektif düşüncelerini birlikte kombine edip, karar sürecine dahil edebilmesi yöntemin en önemli özelliğidir (Kuruüzüm ve Atsan, 2001, s.84). AHP ile karar problemlerinin elemanlarını “karar verici”, “karar vericinin öncelikleri”, “seçenekler”, “ölçütler”, “sonuçlar” ve “çevre” şeklinde belirlemek mümkündür. Böylece, bir amaca veya ölçüte yönelik olarak birtakım seçenekler içerisinde en iyi seçim yapılabilmektedir (Dağdeviren ve Tamer, 2001: 42).

Saaty (1980: 841) tarafından yapılan çalışmada AHP'nin aksiyomatik temeline yönelik karşıtlık, homojenlik, bağımlılık ve beklentiler olmak üzere dört temel aksiyom belirlenmiştir. Karşıtlık, ikili karşılaştırmalarda üstünlükleri belirlemeyi sağlamakta; homojenlik, kriterlerin birbirleriyle çok büyük farklılıklar göstermemesi gerekliliğini vurgulamakta; bağımlılık, bitişik yüksek seviyeye daha düşük bir seviyenin bağımlılığı anlamını taşımakta ve beklentiler ise kurulan hiyerarşinin problemin kriter ve seçeneklerinin tümünü yansıtarak en iyi temsilinin olma beklentisini ifade etmektedir.

AHP, karar problemlerinin çözülmesinde “hiyerarşik yapının oluşturulması”, “ikili karşılaştırmaların yapılması” ve “mantıksal ve sayısal tutarlılık sağlanması” olmak üzere üç temel prensip içermektedir. Saaty (2008: 85), bu çerçevede AHP yönteminin uygulamasında için 4 adım belirlemiştir.

1. Adım: Bu adımda, problemin tanımlanıp, istenilen bilgi türünün belirlenerek, karar hiyerarşisinin, kararın amacı ile yukarıdan başlamak üzere hedefleri geniş bir perspektiften orta seviyelere (müteakip unsurların dayandığı kriterlere), son olarak da en düşük seviyeye (genellikle bir alternatifler kümesi) doğru yerleştirilmesi yapılır. Saaty (1994:78)

tarafından önerilen detaylı bir hiyerarşi tasarımı ile ilgili 10 madde ilgili kaynaktan edinilebilir.

2. Adım: Bu aşamada, amaç, ana kriterler ve alt kriterler arası önem derecelerinin belirlenmesi için ikili karşılaştırmalar matrisi oluşturulur. Karar verici, kriterleri veya alternatifleri ikili olarak karşılaştırır (Samut,2014: 59). Karar vermek için en etkili yol, bir çift kriterin alınması, diğer kriterler veya özellikler düşünülmeden bir özellik üzerinden karşılaştırma yapılmasıdır. İkili karşılaştırmalar matrisi (A_{ij}), (1) nolu gösterimdeki gibi olup, matrisin oluşturulmasında n adet kriter için her i kriteri ile j kriteri, önem derecelerine göre karşılaştırması yapılır. Aynı kriterler arası ($i=j$) karşılaştırma sonucu 1 olacağı için matrisin köşegen değerleri 1 ile doldurulur.

$$A = \begin{matrix} & \begin{matrix} A_1 & A_2 & A_3 & \dots & A_n \end{matrix} \\ \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ A_3 \\ \vdots \\ A_n \end{matrix} & \begin{bmatrix} 1 & a_{(1,2)} & a_{(1,3)} & \dots & a_{(1,n)} \\ 1/a_{(2,1)} & 1 & a_{(2,3)} & \dots & a_{(2,n)} \\ 1/a_{(3,1)} & 1/a_{(3,2)} & 1 & \dots & a_{(3,n)} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 1/a_{(n,1)} & 1/a_{(n,2)} & 1/a_{(n,3)} & \dots & 1 \end{bmatrix} \end{matrix}$$

Kaynak: Saaty, 1994:12

Önem derecelerine göre ölçek değeri belirlemede Saaty (1986: 843) tarafından oluşturulan ve Tablo 2’de verilen ölçek aralıkları kullanılır.

Tablo 2: AHP İkili Karşılaştırma Matrisinde Kullanılan Göreceli Önem Ölçeği

Göreceli Önem Yoğunluğu	Tanım	Açıklama
1	Eşit düzeyde önemli	İki kriter, hedefe eşit katkıda bulunur
3	İlmlü düzeyde önemli	Bir kriterin diğer kriterden önemlidir.
5	Temel veya güçlü düzeyde önemli	Bir kriter diğer kriterden güçlü düzeyde önemlidir.
7	Çok güçlü düzeyde önemli	Bir kriter diğer kriterden çok güçlü düzeyde önemlidir.
9	Aşırı güçlü düzeyde önemli	Bir kriterin diğer kriterden aşırı güçlü düzeyde önemlidir.
2,4,6,8	İki bitişik karar arasındaki ara değerler	1-3-5-7-9 aralığında kalan önem düzeyleri için kullanılır.

Kaynak: Saaty, 1986: 843

3. Adım: AHP uygulamasının üçüncü adımında, ikinci adımda oluşturulan ikili karşılaştırma matrisi üzerinden önem vektörü hesaplanmaktadır. (2) numaralı formül kullanılarak her bir kriter için önem vektörü hesaplanır.

$$W_i (i=1,n) = \frac{\sum_{j=1}^n a_{i,j} w_j}{n} \quad (2)$$

4. Adım: Kriterler arasında yapılan karşılaştırmaların tutarlılığının hesaplanması için bu adımda tutarlılık oranı (*Consistency Ratio* - CR) hesaplanır. Saaty (1994: 85) CR değerinin 3x3 matrisler için 0,05, 4x4 matrisler için 0,08, daha büyük boyutlu matrisler için 0,1 altında olması durumunda yargı kümesinin tutarlı sayılması gerektiğini belirtmektedir. Eğer hesaplanan CR değeri, matris boyutlarına bağlı olarak belirlenen bu oranlardan daha büyük çıkarsa, verilerde tutarsızlık olduğu sonucuna varılır. CR değerinin hesaplanmasında, oluşturulan önem vektörü kullanılarak özdeğer vektörü oluşturulur. Özdeğer vektörünün ortalaması alınarak maksimum özdeğer (λ_{max}) hesaplanır. (3) nolu formül kullanılarak n kriterli matris için tutarlılık endeksi (*Consistency Index* – CI) hesaplanır (Cheng ve Li, 2001: 34).

$$CI = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (3)$$

Son olarak CR değeri, CI değerinin rassal indeks (*Random Index* – RI) değerine bölünmesiyle hesaplanır (CR = CI / RI). Rassal indeks değerleri, kriter sayılarına bağlı olarak Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Rassal İndeks Değerleri

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

Kaynak: Saaty, 1980: 21

Bu 4 adım hiyerarşik yapının tümü için hesaplanır ve böylece alternatiflere ait ağırlıklı puanlar elde edilmiş olur.

4.2. Dengeli Puan Kartı

İlk olarak Kaplan ve Norton tarafından 1992 yılında ortaya atılan Dengeli Puan Kartı (Balanced Scorecard), işletmelerde muhasebe sisteminin ve finansal tabloların ortaya koyduğu veriler ile finans sistemine girmeyen verileri bir takım göstergeler aracılığı ile ölçmeyi sağlayan, finansal ve finansal olmayan veri kaynakları arasında entegrasyon ve denge kurmak amacıyla stratejik raporlar üretken, ham verilerden anlamlı bilgiler üreterek kullanılabilir strateji oluşturmayı hedefleyen bir yöntemdir. Diğer yöntemlere göre en önemli farkı, Dengeli Puan Kartı yöntemindeki temel unsurların, işletmenin var olan durumuyla birlikte gelecekteki durumunu gösterebilmesidir (Kuğu ve Kırılı, 2013: 302). Yeni nesil yöneticilere işletmelerinin gerçekte ne durumda olduklarını daha iyi anlama olanağı sağlayan Dengeli Puan Kartı, geleneksel performans ölçümündeki finansal boyuta “müşteri boyutu”, “içsel süreç boyutu” ile “öğrenme ve gelişim” boyutu olarak adlandırılan üç ek bakış açısı ve ölçüt getirmiştir (Kaplan ve Norton, 1992).

Geleneksel yönetim sistemlerinde şirketin uzun vadeli stratejileri ile kısa vadeli eylemlerinin ilişkilendirilememesi ciddi bir eksiklik oluşturmaktadır. Çoğu şirketin operasyonel ve yönetim kontrol sistemleri, şirketin uzun vadeli stratejik hedeflere ulaşma konusundaki ilerlemesi ile çok az ilgisi olan finansal önlemler ve hedefler etrafında inşa edilmiştir. Bu nedenle çoğu şirketin kısa vadeli finansal önlemlere verdiği vurgu, bir stratejinin geliştirilmesiyle uygulanması arasında bir boşluk bırakmaktadır. Dengeli Puan Kartı yöntemi, şirket performansının tek göstergesi olarak finansal önlemlere güvenmeyi ortadan kaldırmakta, uzun vadeli stratejik hedeflerin kısa vadeli eylemlerle

bağlantılandırılmasına katkıda bulunan vizyonu belirginleştirme, iletişim ve bağlantı kurma, iş planlaması ve geri bildirim ve öğrenme olmak üzere dört yeni yönetim süreci tanımlamaktadır (Kaplan ve Norton, 2007: 2).

Dengeli Puan Kartının sağladığı olanakların başında şirketlerin üst yönetimleri tarafından belirlenen stratejileri daha anlaşılır ve odaklanılmış stratejik hedeflere dönüştürmeyi sağlaması, böylece şirket performansının yükselmesine katkı sağlaması gelmektedir. Üst yönetim, Dengeli Puan Kartı ile uzun dönemli stratejik planların çalışanlar tarafından uygulanıp uygulanmadığını denetleyebilmekte, stratejilerden sapmaları anında belirleyerek gereken önlemlerin alınmasını sağlayabilmekte ve tüm bunlara ek olarak şirketin genel performansını da ölçülebilmektedir (Ahn, 2001: 443).

Dengeli Puan Kartı uygulamalarının stratejik amaçlara yönelik olarak yapılandırılması gereklidir. Bundan dolayı işletmenin öncelikli olarak varlık nedenini sorgulaması ve misyonunu tanımlaması gerekir. Daha sonra işletmenin kimliği, kişiliği gibi ifade edilen kurumsal değerler belirlenir. Son aşamada ise uzun vadeli bakış açısı üzerinden işletmenin ileride olmak istediği konum, yani vizyon tanımlaması yapılır (Neely vd., 2000: 1120). Amaç ve prensiplerini belirledikten sonra ileride belirlediği amaçlar doğrultusunda hedeflediği konumu tanımlayan işletmeler, bu sürece yönelik uzun vadeli stratejiler oluştururlar (Powell, 2004: 1019). Stratejiler belirlendikten sonra boyutları, ölçütleri ve hedefleri belirleme, ölçeklendirme, periyodik değerlendirme ve Dengeli Puan Kartı sürecini gözden geçirerek iyileştirme aşamaları ile döngü tamamlanır (Niven:2020).

Dengeli Puan Kartı, karar vericiler tarafından belirlenmiş olan stratejinin uygulanma durumunu ve şirket performansını dört boyut kapsamında incelemektedir (Bhagwat ve Sharma, 2007: 44).

Finansal Boyut: Dengeli Puan Kartının finansal boyutu, diğer boyutlardaki gelişmelerin finansal boyuta etkisini açık ve net olarak ortaya koymayı sağlamaktadır. Bu boyutta finansal olarak başarının nasıl sağlanacağı, şirketin hissedarlar tarafından nasıl görüldüğü konuları ile ilgilenilir (Bekmezci, 2010: 209). Finansal boyutun performans ölçütlerinde uzun vadeli hedefler tanımlanır. Bu ölçütlerin işletmenin hızlı büyüme, büyümeyi sürdürme ve nakit giriş evrelerine göre yapılandırılması gereklidir (Kuğu ve Kırılı, 2013: 305). İşletmelerin çoğu karlılık hedeflerini vurgulayacak olsa da, diğer finansal hedefler de mümkündür. Hızlı büyümeyi hedefleyen, sürdürmeyi hedefleyen, yeterli düzeyde olduğunu düşünerek yatırımlarının karşılığını almaya hedefleyen gibi farklı aşamalarda işletmeler açısından finansal hedefler oldukça farklıdır. İşletmeler, iş stratejilerini gerçekleştirmek için genel olarak “Gelir Artışı ve Karması”, “Maliyet Düşürme/Verimlilik Artışı” ve “Varlık Kullanımı/Yatırım Stratejisi” olmak üzere üç finansal tema kullanmaktadır (Kaplan ve Norton, 1996).

Müşteri Boyutu: Dengeli Puan Kartının müşteri boyutunda amaca ulaşmak için müşterilere nasıl görünmek gerektiği sorusuna odaklanılmakta, yöneticiler için işletmenin hedef pazarda göstereceği performans ölçüleri tanımlanmaktadır (Ağca ve Ender, 2006: 182). Yöneticiler, iş biriminin rekabet edeceği müşteri ve pazar bölümlerini, bu

alanlardaki iş biriminin performans ölçütlerini belirlerler. Genel sonuç ölçütleri arasında müşteri memnuniyeti, müşteriye elde tutma, yeni müşteri kazanımı, müşteri kârlılığı ve hedeflenen segmentlerde pazar ve hesap payı yer almaktadır. Bunlar tüm organizasyon türlerinde genel gibi görünse de iş biriminin, en büyük büyümeyi ve kârlılığı elde etmeyi beklediği hedeflenen müşteri gruplarına göre uyarlamaları gereklidir. Dengeli Puan Kartının müşteri boyutunda “Pazar ve Hesap Payı”, “Müşteri tutma”, “Müşteri kazanımı” ve “Müşteri kârlılığı” şeklinde genel ölçütler yer almaktadır (Kaplan ve Norton, 1996: 59-61).

İçsel Süreç Boyutu: Bu süreçte yöneticiler kuruluşün mükemmelleşmesi gereken kritik iç süreçlerini tanımlar. Burada hem müşterilerin hem de hissedarların tatmin edilebilmesi önemlidir. Önlemler, müşteri memnuniyeti üzerinde en fazla etkiye sahip olacak ve işletmenin finansal hedeflerine ulaşılmasını sağlayacak iç süreçlere odaklanmalıdır. İçsel süreç boyutundaki müşterilerin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçlarının tanımlanması, bu

ihtiyaçların karşılanması için çözümler geliştirilmesi için yenilik, işlem ve satış sonrası hizmet olmak üzere üç temel aşamayı içeren bir genel değer zinciri tanımlanmıştır (Kaplan ve Norton, 1996: 62).

Öğrenme ve Gelişme Boyutu: Bu boyutta kuruluşün uzun vadeli büyüme ve gelişme sağlamak için inşa etmesi gereken alt yapı tanımlanır. Örgütsel öğrenme ve büyüme insanlar, sistemler ve örgütsel prosedürler olmak üzere üç temel kaynaktan gelir. Dengeli Puan Kartındaki finansal, müşteri ve içsel süreçler boyutlarının hedefleri tipik olarak insanların, sistemlerin ve prosedürlerin mevcut yetenekleri ile hedeflere ulaşmak için nelerin gerekli olacağı arasındaki büyük farkları ortaya çıkaracaktır. Bu boşlukları kapatmak için, işletmelerin çalışanları yeniden eğitmeye, bilgi teknolojilerini ve sistemlerini geliştirmeye ve kurumsal prosedürleri ve rutinleri düzenlemeye yatırım yapmaları gerekecektir. Bu hedefler öğrenme ve büyüme boyutunda açıklanmaktadır (Kaplan ve Norton, 1996: 63-64).

Tablo 4: Gruplandırılmış Olası Performans Kriterleri

Ana kriter Kalite		Ana kriter Maliyet	
Alt kriterler		Alt kriterler	
1	Malzeme / hizmet kalitesi	1	Fiyat / performans ilişkisi
2	Teknik açıdan yeterlilik	2	Finansal durumu
3	Tamir ve bakım hizmetleri	3	Malzeme ihtiyaç planlama
4	Piyasadaki prestiji ve pozisyonu	4	Stok miktarı ayarlama teknikleri
5	Geçmişte yaptığı işler	5	Tedarikte devamlılık
6	İş için isteklilik	6	Siparişleri karşılama yeterliği
7	Operasyonel kontrol	7	Üretim tesisleri
8	Yönetim ve organizasyon yapısı	8	Gerçek maliyetlerin açıklığı ve transparanlığı
9	Şikâyet sayısı (işlemlerin yüzdesi)	9	Ticari fiyatlama seçeneklerinde esneklik
10	Potansiyel sorunların hizmeti etkilemeden önce belirlenmesi	10	Rakiplerle göre rekabetçi fiyatlama
11	Sahip olunan sertifikalar	11	Destek hizmet maliyetleri
12	Destek hizmetlerinin kalitesi	12	Ortalama fatura ödeme süresi
13	Toplam ortalama tamir süresi	13	Çoklu alımlarda fiyat indirimi yapabilme durumu
14	Ürün / hizmet garanti durum ve süreleri		
15	Müşterinin ihtiyaçlarını anlayabilme		
16	Ürün miktarlarındaki değişimlere cevap verebilme		
17	Ürün çeşitliliğindeki değişimlere cevap verebilme		
18	Malzeme iade prosedürü ve tutumu		
Ana kriter İletişim / Esneklik		Ana kriter Teslimat	
Alt kriterler		Alt kriterler	
1	İhtiyaç duyulma anında çözüm üretme performansı	1	İsteklere zamanında karşılık verme durumu
2	İletişimlere geri dönüş ve harekete geçiş	2	Coğrafi konumu
3	Hizmet raporları doğruluğu ve istekleri karşılama	3	Teslimat süreleri ve zamanında teslim durumu
4	İletişimde yanıtın ihtiyaçları karşılama	4	Dağıtım kanalları
5	Raporların tam ve zamanında teslimatı		
6	Problemleri çözüme yeteneği		
		Ana kriter Yeni Ürün Geliştirme / İnovasyon	
		Alt kriterler	
7	Bilgi paylaşımı		
8	Müşteri organizasyonu hakkında bilgiye sahipliği	1	Yenilikçilik ve İnovasyon durumu
9	Gerektiğinde sorumluluk alabilme	2	Gelecekteki üretim yetenekleri
10	Gerektiğinde esnek olabilme	3	Yeni ürün süreçlerine katılım
11	İlgili personele ulaşılabilirlik		
12	Müşteriye değer katma yeteneği		

5. Uygulama ve Bulgular

Bu bölümde telekomünikasyon sektöründe faaliyet gösteren firmaların tedarikçi performans değerlendirmesinde kullanabilecekleri bir Dengeli Puan Kartı oluşturulacaktır. Bu çerçevede iki aşamalı entegre bir model uygulaması yapılmıştır. İlk aşamada AHP ile tedarikçi seçim kriterlerinin önemlerine göre ağırlıklarının belirlenmesi sağlanmakta, ikinci aşamada ise bu ağırlıklar kullanılarak Dengeli Puan Kartı oluşturulmaktadır. Araştırmadaki

kısıtlılıklardan birisi sektördeki büyük firma sayısının azlığıdır. Sektörün büyük yatırımlar gerektirmesi nedeniyle az sayıda büyük firma bulunmakta, birçok orta ve küçük firma sektörün yan sanayisi olarak faaliyet göstermektedir. Yan sanayi olarak faaliyet yürüten firmalar, ana firmaların tedarikçisi konumundadırlar. Bu araştırmanın evreni, Türkiye’de telekomünikasyon sektöründe faaliyet gösteren işletmelerdir. Türkiye’de telekomünikasyon sektöründe ana işletme boyutunda bulunan işletme sayısı 10’dan daha azdır. Türk Telekom Grubu (Türk Telekom, Avea ve TTNNet),

Turkcell ve Vodafone sektörün pazardaki en büyük işletmecileri konumundadır. Bu çalışmada sektörün en büyüklerinden 5 tanesi örneklem olarak seçilmiştir.

5.1. Telekomünikasyon Firmalarına Yönelik Tedarikçi Performans Değerlendirme Olası ve Nihai Kriterlerinin Seçimi

Önerilen modelin uygulanması öncesinde telekomünikasyon sektörüne özgü tedarikçi seçim ve performans kriterlerinin belirlenmesi sağlanmıştır. Telekomünikasyon sektörüne özgü kriterler belirlenmesi amacıyla önceki kısımlarda verilen literatür çalışmalarından faydalanılarak, sektöre özgü olabildiğince geniş bir olası kriterler listesi hazırlanmıştır. 50 kriterden oluşan liste, ana kriterler ve alt kriterler şeklinde düzenlenerek Tablo 4’te verilmiştir. Düzenlemede öncelikle ana kriterler belirlenmiştir. Ana kriterlerin belirlenmesinde, literatürde benzer yapılan çalışmalardan yola çıkılmış ve beş ana kriter olarak Kalite, Maliyet, İletişim/Esneklik, Teslimat ve Yeni Ürün Geliştirme/İnovasyon tanımlaması yapılmıştır. Daha sonra olası performans değerlendirme kriterleri tek tek incelenerek, uygun ana kriter altına yerleştirilmiş, böylece gruplandırılmış olası performans kriterleri oluşturulmuştur.

Elde edilen 50 maddelik bu olası performans değerlendirme kriterler listesi sektörün önde gelen yöneticilerine sunulmuştur. Uzmanların belirlenmesinde telekomünikasyon sektörünün büyük firmalarının satın

alma birimlerinde aktif olarak görev yapan yöneticilere ulaşılmıştır. Bu süreçte araştırmacının sektördeki deneyimleri ve tanışıklıkları, uzman belirleme sürecine yön vermiştir. Ayrıca, nihai hale getirilirken, sektörde lider konumda olan bir Telekomünikasyon İşletmesinin tedarikçilerinden performans beklentilerini ana hatlarıyla belirten resmi ölçütler olan anahtar performans göstergelerinden de yararlanılmıştır.

Genel olarak, performans değerlendirme kriterleri tedarikçilerinden beklediği sorumlulukların izlenmesini sağlayan göstergeler olmaktadır. Bu çerçevede, kriterler belirlenirken aşağıdaki başarı etmenleri göz önünde bulundurulmuştur:

- En önemli 3-10 performans kriterine odaklanılmalı ve kriter sayısı az tutulmalıdır.
- Güncel ve gelecekteki ortam göz önünde bulundurularak performans kriterlerinin ölçülebilir ve gerçekçi olması gerekmektedir.
- Performans kriterleri iş birimleri için değerli ve ihtiyaçları için anlamlı ve alakalı olmalıdır.
- Performans kriterleri belirgin ve basit olmalıdır.
- Tedarikçi değerlendirmesinde tutarlı ve objektif olunmalıdır.

Tablo 5: Nihai Performans Kriterler Grubu ve Değerlendirme Kriterleri

Ana Kriter	Alt Kriterler	Açıklama
Kalite (K1)	Malzeme / Hizmet Kalitesi (K1_1)	Nihai müşterinin / iç müşterinin ihtiyacının ve beklentilerinin karşılanması Proje / araştırma raporlarının ihtiyaçları ve beklentileri karşılaması, tutarlılığı Teknik açıdan yeterlilik ve endüstri bilgisi Üretim araç/gereçleri ve kapasitesi Firmanın piyasadaki itibarı ve pozisyonu Firmanın geçmiş işlerinin miktarı
	Satış Sonrası Hizmet (K1_2)	Satış sonrası garantiler ve şikayet politikaları Ortalama tamir / bakım süresi
Teslimat (K2)	Tam ve Zamanında Teslimat (K2_1)	İstenilen ürünün / hizmetin eksiksiz ve gecikme yaşanmadan teslim edilmesi Malzemenin / hizmetin ilk seferde sorunsuz çalışması Firmanın coğrafi konumu
	Proje Zaman Planına Uyum ((K2_2)	İstenilen projenin / raporun kabul edilebilir minimum kalite seviyesinin üstünde zamanında paylaşılması / bitirilmesi, projede belirlenen zamanlamaya tam uyum sağlanması Operasyonel kontrol
Maliyet (K3)	Rekabetçi Fiyatlama (K3_1)	İhale / tekliflere verilen fiyatın rakiplerin verdiği fiyatlar arasındaki sırası Gerçek maliyetlerin açıklığı Fiyat/performans ilişkisi Firmanın finansal gücü
	Destek (K3_2)	Çoklu alımlarda fiyat indirimini yapabilme durumu Destek hizmeti maliyetleri
İletişim / Esneklik (K4)	Fatura Doğruluğu (K4_1)	Faturada yer alması gereken bilgilerin eksiksiz ve doğru olması
	İletişim (K4_2)	Sorulan sorulara / karşılaşılan problemlere verilen karşılığın doğruluğu, bitmişliği ve ihtiyacı karşılaması, Ulaşılabilirlik ve Müşteri Yönetim takımının ilgisi, Verilen hizmet ya da ürün ile ilgili gecikmelerin önceden bildirilmesi, Sorun sahiplenme ve çözme yeterliği
İnovasyon ve Yeni Ürün/ Hizmet Geliştirme (K5)	Esneklik (K4_3)	Sipariş verme / değiştirme kolaylığı Acil ihtiyaçlara hızlı cevap verilebilmesi
	İnovasyon (K5_1)	Yenilikçilik ve inovasyon durumu Gerçekleştirilen projelerden / geliştirilen ürünlerden memnuniyet
	Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme (K5_2)	Telekomünikasyon sektörünün ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yeni fikir ve iyileştirme önerme yetkinliği

Olası performans değerlendirme kriterleri listesinde birbirleriyle kesişen kriterler ile ölçümü zor olan kriterler elenmiştir. Literatürde bazı çalışmaların risk faktörünün de ayrı bir performans değerlendirme kriteri olarak kullanıldığı

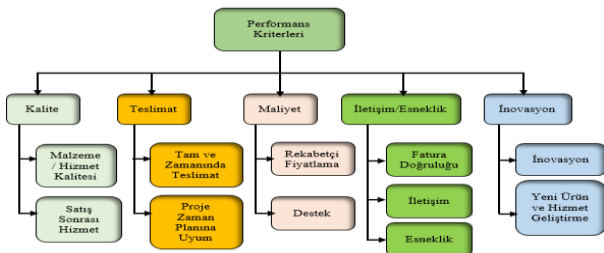
tespit edilmiştir. Ancak bu çalışmada ayrıca bir risk faktörünün tanımlanması gerekli görülmemiştir. Bunun en önemli nedeni, belirlenen ana ve alt kriterlerin tamamının, kendi içlerinde risk faktörünü barındırıyor olmasıdır. Ana kriterler olarak belirlenen kaliteden teslimata, maliyetten

iletişim ve esnekliğe, inovasyon ve yeni ürün geliştirmeye kadar bütün kriterlerde bir risk faktörü vardır. Neticede tedarikçi performans değerlemelerinin belirlenmesi sürecinde, risk faktörü her aşamada değerlendirmeye alınan firma açısından göz önünde bulundurulacak bir kriterdir.

Bu sistematik çalışmanın sonucunda telekomünikasyon sektörüne özgü tedarikçi performans kriterleri Tablo 5'te görüldüğü gibi belirlenmiş ve ana ve alt kriterler şeklinde tanımlamaları ile sunulmuştur.

5.2. Analitik Hiyerarşi Süreci Uygulaması

Telekomünikasyon sektörüne ait tedarikçi seçim kriterleri oluşturulduktan sonra iki aşamalı entegre modelin uygulanmasına başlanmıştır. İlk olarak Analitik Hiyerarşi yöntemi ile belirlenen ana ve alt kriterlerin önem derecelerine göre ağırlıkları hesaplanacaktır. Tedarikçi Performans Değerlendirme ana ve alt kriterlerinin hiyerarşik modeli Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: Tedarikçi Performans Değerlendirme Ana ve Alt Kriteri

Hiyerarşik yapının oluşturulmasından sonra, ana ve alt kriterlerin kendi aralarındaki önem derecelerinin belirlenmesi için ikili karşılaştırmalar matrisi oluşturulmuştur. İkili karşılaştırmalar matrisi oluşturulurken, Tablo 1'de verilen AHP önem ölçeği (Saaty, 1986: 873) kullanılarak kriterler arasındaki önem üstünlüğü kıyaslamaları gerçekleştirilmiştir. Ana ve alt kriterlerden oluşan faktör ağırlıkları tabloları, Telekomünikasyon sektöründe yıllardır çalışmakta olan ve aktif olarak halen satın alma süreçlerini yöneten 5 uzman kişiye gönderilmiştir. Bu kişilerden ikisinin gönderdiği tablolar tutarlılık analizleri nedeniyle elenmiş, geri kalan 3 uzmanın görüşü doğrultusunda ikili karşılaştırmalar matrisi elde edilmiştir. Bu aşamada her üç uzman görüşünü birleştirmek üzere önem ağırlıklarının ortalaması alınarak, kriterlerin önem ağırlıkları elde edilmiştir. İkili karşılaştırmalar matrisi ve elde edilen kriter ağırlıkları Tablo 6'de verilmiştir.

Uzmanların tek tek tutarlılıkları analizleri yapılmış, daha önce de belirtildiği üzere tutarlı sonuçlar veren 3 uzman görüşü analizlere dahil edilmiştir. Bunlara ait CR değerleri sırasıyla 0,043; 0,069 ve 0,071 olmak üzere, 0,10'dan küçük değer almaları nedeniyle sonuçların tutarlı olduğunu göstermiştir. Tüm sonuçların tutarlılık değerleri ise Tablo 6'nın son satırında verildiği gibi olup, Rasgele Değer İndeksi olarak 11 karar alternatif sayısına ait olan 1,51 değeri kullanılmıştır. Hesaplanan CR değeri 0,10'un altında olduğu için karşılaştırmaların tutarlı ve olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 6: İkili Karşılaştırmalar Matrisi ve Kriter Ağırlıkları

Ana Kriter	Alt Kriterler	K1		K2		K3		K4			K5		Alt kriter ağırlıkları	Ana kriter ağırlıkları	
		K1_1	K1_2	K2_1	K2_2	K3_1	K3_2	K4_1	K4_2	K4_3	K5_1	K5_2			
K1	K1_1	0,157	0,205	0,16	0,141	0,17	0,193	0,094	0,117	0,128	0,129	0,132	0,148	0,222	
	K1_2	0,043	0,056	0,048	0,044	0,152	0,05	0,115	0,054	0,086	0,083	0,085			0,074
K2	K2_1	0,202	0,24	0,206	0,242	0,207	0,165	0,136	0,14	0,16	0,188	0,192	0,189	0,367	
	K2_2	0,202	0,231	0,154	0,181	0,268	0,247	0,167	0,117	0,149	0,117	0,12			0,178
K3	K3_1	0,057	0,023	0,062	0,042	0,062	0,159	0,115	0,176	0,069	0,111	0,114	0,09	0,204	
	K3_2	0,067	0,091	0,102	0,06	0,032	0,082	0,219	0,21	0,128	0,129	0,132			0,114
K4	K4_1	0,052	0,015	0,047	0,034	0,017	0,012	0,031	0,034	0,064	0,055	0,044	0,037	0,142	
	K4_2	0,094	0,072	0,103	0,109	0,025	0,027	0,063	0,07	0,096	0,086	0,088			0,076
	K4_3	0,039	0,021	0,041	0,039	0,029	0,02	0,016	0,023	0,032	0,033	0,022			0,029
K5	K5_1	0,043	0,024	0,039	0,054	0,02	0,022	0,02	0,029	0,034	0,035	0,036	0,032	0,066	
	K5_2	0,043	0,024	0,039	0,054	0,02	0,022	0,025	0,029	0,052	0,035	0,036			0,034

λ_{max} : 11,848 ; CI: 0,085 ; CR: 0,056

Tablo 6 incelendiğinde, telekomünikasyon sektörüne yönelik tedarikçi performans değerlendirmesinde en önemli ana kriterin %36,65 ile teslimat kriterine ait olduğu görülmektedir. Kalite kriteri %22,18 ağırlık ile ikinci sırada, maliyet kriteri ise %20,38 ağırlık ile üçüncü sıradadır. İletişim ve esneklik %14,12 ağırlık ile dördüncü sırada yer alırken İnovasyon ve yeni ürün/hizmet geliştirme %6,67 ağırlık ile son sırada yer almıştır.

Alt kriterler açısından bakıldığında, en önemli alt kriterin %18,88 ile teslimat ana kriteri altındaki, tam ve zamanında teslimat kriteri olduğu belirlenmiştir. Sektörel bazda bakıldığında yürütülen projelerin ve hizmetlerin aksamaması adına gerekli ürün ve hizmetlerin zamanında temin edilmesi çok büyük bir önem taşımaktadır. Sıralamada ikinci kriter de teslimatla ilgili çıkmıştır.

Tedarikçilerin ürün veya hizmetleri projelerin zaman planına uygun biçimde teslim etmeleri, başka bir ifade ile proje zaman planına uyumlu olmaları %17,77 önem derecesi ile ikinci sırada yer almıştır. Bunları %14,78 önem derecesi ile üçüncü sırada malzeme ve hizmet kalitesi kriteri takip etmektedir. İlk üç sırada maliyet ana kriterinden bir alt kriter bulunmaması, hizmet kalitesi adına önceliğin teslimat ve ürün kalitesine verildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Sıralama sonuçlarına maliyet ana kriteri dördüncü ve beşinci sıradan girmiştir. Sıralamanın dördüncü sırasını %11,38 önem derecesi ile destek maliyeti, beşinci sırasını ise %9 ile rekabetçi fiyatlaması almıştır. Maliyet faktörü, bütün sektörler açısından tedarikçi belirlemede önemli bir faktördür. Ancak özellikle telekomünikasyon sektörü açısından bakıldığında, hizmet devamlılığının sağlanması

ve sürdürülmesi açısından önem derecesi olarak daha az bir önem taşımaktadır. Öncelik gerekli malzemelerin ve hizmetlerin zamanında teslimi ile kaliteli olmasındadır.

Sıralamada altıncı sırada %7,57 önem derecesi ile iletişim yer almaktadır. Malzeme ve hizmet tedarik sürecinin her aşamasında tedarikçiler ile etkin bir iletişim kurulmalıdır. İletişimde oluşabilecek aksaklıklar, tedarik sürecinin bütün aşamalarını olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Tedarikçi performans kriterlerinde yedinci sırada %7,40 önem derecesi ile satış sonrası hizmetin kalitesi bulunmakta olup, son dört sırasında %4,00'ün altında önem derecesine sahip kriterler bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla, %3,69 önem derecesi ile “İletişim/Esneklik” ana kriterinin “Fatura Doğruluğu” alt kriteri, %3,44 önem derecesi ile “İnovasyon ve Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme” ana kriterinin “Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme” alt kriteri ve %3,23 önem derecesi ile “İnovasyon” alt kriteri ve sonuncu sırada ise %2,86 önem derecesi ile “İletişim/Esneklik” ana kriterinin “Esneklik” alt kriteridir.

5.3. Dengeli Puan Kartının Oluşturulması

Dengeli Puan Kartı yöntemiyle performans değerlendirmesinde finansal, iç süreçler, müşteri ile öğrenme ve gelişme olmak üzere dört temel boyut bulunmaktadır. AHP süreci ile belirlenen 5 ana kriter ve alt kriterleri bu temel 4 boyutun altına yerleştirilmiş, elde edilen ağırlıkları ile birlikte Tablo 7’de verilmiştir.

Telekomünikasyon sektörü için oluşturulan Dengeli Puan Kartında en yüksek ağırlığa sahip boyut Müşteri boyutudur. Teslimat ve kalite gibi en yüksek ağırlıklı kriterleri içeren “müşteri boyutu” %58,9 ağırlık ile oldukça yüksek bir öneme sahiptir. Onu, %20,4 ağırlık ile “finansal boyut” takip etmektedir. “İç süreçler boyutu” ile “öğrenme ve gelişme boyutu” ise sırasıyla %14,2 ve %6,67 ağırlık ile son iki sırada yer almaktadır.

Dengeli Puan Kartının doldurulması aşamasında her bir tedarikçiye her bir kriter için notlandırma yapılır. Notlandırmada olabilecek en kötü durumlar için 0 (%0), en iyi durumlar için 5 (%100) kullanılmıştır. Örnek olarak, işin zamanında teslimini %75 oranında gerçekleştirdiği hesaplanan bir tedarikçinin zamanında teslim notu $75 \times 5 = 3,75$ olarak alınmaktadır. Notlandırma puanları, araştırmacı tarafından sektördeki deneyimlerinden hareketle ve sektörün önde gelen uzmanları ile belirlenmiş olup aşağıda madde madde açıklanmıştır.

Tablo 8: Proje Zaman Planına Uyum Kriteri Not Hesaplama

Açıklama	Sonuç	Not	Yüzdelik skor
Beklenen çıktılar zamanında alınmamış, proje tamamlanamamıştır.	Başarısız Proje	0	%0
Proje ara çıktıları ve nihai rapor planlanandan geç tamamlanmıştır.	Geç Kalan Proje	1	%20
Proje ara çıktılarının bir kısmı gecikmiş ve/veya raporda kabul edilebilir bir gecikme yaşanmıştır.	Zamanlı Proje	3	%60
Proje ara çıktıları ve nihai rapor planlanan zamanda tamamlanmıştır.	Dakik Proje	5	%100

Tablo 8’deki açıklamalara göre ara durumlar için 2 veya 4 gibi ara bir not da verilebilmektedir.

Kalite Ana Kriterinin Notlandırılması:

Kalite ana kriterinin altında “Malzeme / Hizmet Kalitesi” ve “Satış Sonrası Hizmet” olmak üzere iki alt kriter bulunmaktadır. Malzeme/Hizmet Kalitesi isimli performans göstergesinin ölçümü veriye dayalı olduğu için ilk önce bu verinin sistem üzerinden takip edilip edilemediği kontrol edilmektedir. Bu kontrol “Tedarikçi malzeme/hizmet kalitesi sistem üzerinden sayısal olarak takip edilebiliyor

Tablo 7: Dengeli Puan Kartı Boyutları ve Ağırlıkları

FİNANSAL BOYUT				
Ana Kriter	Alt Kriterler	Alt kriter ağırlık	Kriter ağırlık	Boyut ağırlık
Maliyet	Rekabetçi Fiyatlama	0,09	0,204	0,204
	Destek	0,114		
MÜŞTERİ BOYUTU				
Ana Kriter	Alt Kriterler	Alt kriter ağırlık	Kriter ağırlık	Boyut ağırlık
Teslimat	Tam ve Zamanında Teslimat	0,189	0,367	0,589
	Proje Zaman Planına Uyum	0,178		
Kalite	Malzeme / Hizmet Kalitesi	0,148	0,222	
	Satış Sonrası Hizmet	0,074		
İÇ SÜREÇLER BOYUTU				
Ana Kriter	Alt Kriterler	Alt kriter ağırlık	Kriter ağırlık	Boyut ağırlık
İletişim/Esneklik	Fatura Doğruluğu	0,037	0,142	0,142
	İletişim	0,076		
	Esneklik	0,029		
ÖĞRENME VE GELİŞME BOYUTU				
Ana Kriter	Alt Kriterler	Alt kriter ağırlık	Kriter ağırlık	Boyut ağırlık
İnovasyon ve Yeni Ürün / Hizmet Geliştirme	İnovasyon	0,032	0,066	0,066
	Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme	0,034		

Teslimat Ana Kriterinin Notlandırılması:

Bu kriter altında “Tam ve Zamanında Teslimat” ve “Proje Zaman Planına Uyum” olmak üzere iki alt kriter bulunmaktadır. Tam ve Zamanında Teslimat alt kriterinde teslimatçının son 12 ayda ölçülen zamanında teslimat oranı skor olarak kaydedilecek ve notu hesaplanacaktır. Proje Zaman Planına Uyum alt kriterine yönelik notlandırma ise Tablo 8’de verilmiştir.

mu?” sorusuyla yapılmaktadır. Sorunun cevabının olumlu olması sonucunda sipariş verilen ve reddedilen malzeme/hizmetin tutarsal değeri kullanıcı tarafından girilmektedir. Bu verilerin girilmesi neticesinde arka planda tüm alımların ne kadarının reddedildiği hesaplanarak, hesaplama sonucu performans kriterinin skoru olarak görülmektedir. Eğer soruya olumsuz yanıt verildiyse tedarikçi nitel olarak değerlendirilmektedir. Niteliksel

değerlendirme, tedarikçiye 0-5 arasında bir puan verilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Malzeme/Hizmet Kalitesi alt kriterine yönelik notlandırma Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Malzeme/Hizmet Kalitesi Kriteri Not Hesaplama

Açıklama	Sonuç	Not	Yüzdellik Skor
Tedarikçinin kalite beklentilerine uyumu yaklaşık %75’in altındadır.	Kalitesiz	0	%0
Tedarikçinin kalite beklentilerine uyumu yaklaşık %75-%80 aralığındadır.	Düşük Kalite	1	%20
Tedarikçi kalite beklentilerine yaklaşık %85-%90 aralığında uymaktadır.	Orta Kalite	3	%60
Tedarikçi kalite beklentilerine %95 ve üstü oranında uymaktadır.	Yüksek Kalite	5	%100

Tablo 9’daki açıklamalara göre ara durumlar için 2 veya 4 gibi ara bir not da verilebilmektedir. Satış Sonrası Hizmet alt kriterine yönelik olarak tedarikçinin son 12 ay içerisinde verdiği hizmetlere yüzdellik bir puan verilmekte, verilen puan nota çevrilmektedir.

Maliyet Ana Kriterinin Notlandırılması:

Maliyet ana kriterinin altında “Destek” ve “Rekabetçi Fiyatlandırma” olmak üzere iki alt kriter bulunmaktadır. Rekabetçi Fiyatlandırma performans kriteri veri kullanılarak hesaplanmakta olup Dengeli Puan Kartını dolduran kişinin “Tedarikçinin son 12 ayda aldığı ortalama Rekabetçi Fiyatlandırma puanı”nı girmesiyle yapılmaktadır. Bu puan

Tablo 10: İletişim Kriteri Not Hesaplama

Açıklama	Sonuç	Not	Yüzdellik Skor
Tedarikçi ile iletişim kurulamamakta, sorunlar çözümsüz kalmaktadır.	İletişimsiz	0	%0
Tedarikçiye ulaşmak zordur. Sorunlar yavaş ve/veya hatalı şekilde çözümlenmektedir.	Zayıf İletişim	1	%20
Tedarikçi ile iletişim zor değildir. Sorunlar makul bir şekilde çözümlenmektedir.	Normal İletişim	3	%60
Tedarikçi ile iletişim kolay ve hızlıdır. Sorunlar beklenenden hızlı çözümlenmektedir.	Mükemmel İletişim	5	%100

Tablo 10’daki açıklamalara göre ara durumlar için 2 veya 4 gibi ara bir not da verilebilmektedir.

Fatura Doğruluğu performans göstergesinin hesaplanması için “Son 12 ayda tedarikçiden gelen ve sisteme işlenen fatura sayısı” ile “Tedarikçiye geri gönderilen fatura sayısı” verileri üzerinden hesaplama yapılmakta, sonuç Dengeli

firmanın katıldığı ihalelerde ve teklif süreçlerinde verdiği teklifin en düşük ve en yüksek tekliflere kıyasla nerede kaldığına göre hesaplanmaktadır. Benzer şekilde tedarikçinin son 12 ayda verdiği destek maliyetlerine de yüzdellik bir puan verilmekte, bu puanlar nota çevrilerek Dengeli Puan Kartına işlenmektedir.

İletişim/Esneklik Ana Kriterinin Notlandırılması:

İletişim/Esneklik ana kriterinin altında “İletişim”, “Fatura Doğruluğu” ve “Esneklik” olmak üzere üç alt kriter bulunmaktadır. İletişim alt kriterine yönelik notlandırma, Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 11. Esneklik Kriteri Not Hesaplama

Açıklama	Sonuç	Not	Yüzdellik Skor
Tedarikçi sipariş değişiklikleri ve acil siparişlere cevap verememektedir.	Esnek Olmayan	0	%0
Tedarikçi sipariş değişiklikleri ve acil siparişlerin bir kısmına cevap verebilmektedir.	Az Esnek	1	%20
Tedarikçi sipariş değişiklikleri ve acil siparişlerin çoğunluğuna cevap verebilmektedir.	Orta Esnek	3	%60
Tedarikçi sipariş değişiklikleri ve acil siparişlerin hemen hemen hepsine cevap verebilmektedir.	Çok Esnek	5	%100

İnovasyon ve Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme Ana Kriterinin Notlandırılması:

İnovasyon ve Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme ana kriterinin altında “İnovasyon” ve “Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme” olmak üzere iki alt kriter bulunmaktadır. İnovasyon ve Yeni Ürün/Hizmet geliştirme bölümü için skorun hesaplanması,

Dengeli Puan Kartını dolduran kişinin niteliksel değerlendirmesiyle yapılacaktır. Buradaki seçenekler, tedarikçinin telekomünikasyon firmasının beklentilerini ne düzeyde karşıladığı ile ilgilidir. İnovasyon ve Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme için Tablo 12’de verilen seçenekler kullanılmaktadır.

Tablo 12. İnovasyon ve Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme Kriterleri İçin Not Hesaplama

Açıklama	Sonuç	Not	Yüzdellik Skor
Tedarikçi beklentileri karşılayamamaktadır.	Karşılamıyor	0	%0
Tedarikçi beklentilerin bir kısmını karşılayabilmektedir.	Kısmen Karşılıyor	2,5	%50
Tedarikçi beklentilerin tamamını karşılamaktadır.	Tamamen Karşılıyor	5	%100

Tablo 12'deki açıklamalara göre ara durumlar için 2 veya 4 gibi ara bir not da verilebilmektedir. Bu tablo hem İnovasyon hem de Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme için ayrı ayrı doldurulmakta, her iki kriter için notlandırma yapılmaktadır.

Tablo 13'de AHP ile elde edilen alt kriter ağırlıklarının dengeli puan kartına uyarlanması verilmiş olup, Telekomünikasyon sektöründe herbir tedarikçi için bu kartın nasıl kullanılıp puanlanacağına dair bir örnek verilmiştir. Telekomünikasyon sektöründe tedarikçi seçimi yapan bir firma bu şekilde alt kriterleri notlandırarak dengeli puan kartına yerleştirmek suretiyle her bir tedarikçi için toplam bir performans puanı elde edebilmektedir.

Tablo 13: Dengeli Puan Kartı ile Tedarikçi Notu Hesaplama Örneği

Boyut	Ana Kriter	Alt Kriterler	Ağırlık	Verilen Not	Puan
Finansal Boyut	Maliyet	Rekabetçi Fiyatlandırma	0,09	4	0,360
		Destek	0,114	3	0,342
Müşteri Boyutu	Teslimat	Tam ve Zamanında Teslimat	0,189	4	0,756
		Proje Zaman Planına Uyum	0,178	3	0,534
	Kalite	Malzeme / Hizmet Kalitesi	0,148	4	0,592
		Satış Sonrası Hizmet	0,074	2	0,148
İç Süreçler Boyutu	İletişim/ Esneklik	Fatura Doğruluğu	0,037	3	0,111
		İletişim	0,076	5	0,380
		Esneklik	0,029	4	0,116
		İnovasyon	0,032	3	0,096
Öğrenme ve Gelişme Boyutu	İnovasyon ve Yeni Ürün / Hizmet Geliştirme	Yeni Ürün/Hizmet Geliştirme	0,034	3	0,102
Toplam Puan					3,537

6. Sonuç ve Öneriler

Her geçen gün yeni teknolojilerin çıkması, hız faktörünün öneminin artması, pazara uluslararası firmaların girmesi gibi birçok neden, Telekomünikasyon sektöründeki işletmeler açısından bütün faaliyetlerin çok daha büyük bir dikkat ve özenle yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. İnsanların günlük iletişim sürelerinin ciddi oranda artması sektörün cazibesini artırırken, beraberinde kesintisiz hizmet verme zorunluluğunu doğurmuştur. Ayrıca insanların daha kaliteli ve ucuz hizmet beklentilerinin artması, gerek maliyetleri düşürmek gerekse hizmet kalitesini artırmak adına sektördeki aktörlerin daha farklı stratejiler geliştirmelerini gerektirmiştir. Bu bağlamda tedarik zinciri yönetimi ele almak, tedarikçi seçimini olabilecek en iyi şekilde yapmak, seçilen tedarikçilerin performanslarını değerlendirmek büyük önem taşır duruma gelmiştir. Tedarikte oluşabilecek aksaklıklar bazı sektörlerde daha az hasara yol açarken, telekomünikasyon sektörü açısından felakete yol açabilecek zincirleme reaksiyonları başlatabilmektedir. Olumsuz durumlardan korunabilmek, daha iyi ve kaliteli hizmeti daha uygun maliyetlerle vererek müşteri memnuniyetini artırmak adına atılacak adımların başında tedarik zincirinin yönetimi ve tedarikçi performansının değerlendirilmesi gelmektedir.

Bu çalışmada bu amaçla Telekomünikasyon sektöründe tedarikçi seçiminde iki aşamalı Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) - Dengeli Puan Kartı entegre yöntemi uygulanmıştır. Öncelikle Telekomünikasyon sektörüne özgü kriterler detaylı bir çalışma sonucu oluşturulmuş, toplamda 5 ana kriter ile 11 alt kriter belirlenmiştir. Bu kriterler sektörün önde gelen uzmanlarına uygulanarak AHP ile kriter ağırlıkları belirlenmiştir. Belirlenen ağırlıklar Dengeli Puan kartı boyutlarına dahil edilerek yine sektöre özel belirlenen notlandırma sistemi ile birlikte son hali verilmiş ve örnek

Telekomünikasyon sektöründe herbir tedarikçi için oluşturulacak bu dengeli puan kartı ile hem sektöre özgü performans kriterlerinin kullanılması hem de AHP ile elde edilen ağırlıklandırma ile en doğru tedarikçinin seçilmesi sağlanabilecektir.

Tablo 13'de bir tedarikçi için herbir alt kriter yukarıda gösterildiği gibi notlandırılmıştır. Alt kriterlerin ağırlıkları ile çarpılarak ağırlıklı notları hesaplanmıştır. Tedarikçinin ağırlıklı notlarının toplamları ile de tedarikçinin performans notu 3,537 olarak elde edilmiştir. Diğer tedarikçiler için de aynı işlemler tekrar edilerek, tedarikçiler performans puanlarına göre sıralandırılabilmektedir en uygun tedarikçi seçilir.

bir uygulama ile sektörün kullanımına sunulmuştur. Çalışma gerek sektöre özgü kriterlerin oluşturulması, gerekse AHP ile ağırlıklarının oluşturulduğu bir dengeli puan kartının oluşturulması ile bu alanda az sayıda çalışmanın olduğu literature ve sektöre katkı sağlamaktadır.

Verilerin analizi sonucunda elde edilen sıralamaya göre tedarikçi performans değerlendirmede en önemli ana kriter %36,7 ile "Teslimat" kriteri olup, alt kriterler içerisinde en yüksek önemlilik teslimat kriterlerinin alt kriterleri olan "Tam ve Zamanında Teslimat" ve "Proje Zaman Planına Uyum" olmuştur. Rekabetin çok yoğun bir şekilde yaşandığı, küresel aktörlerin pazarlarda agresif satış politikaları uyguladığı telekomünikasyon sektörü, hizmetlerin devamlılığını sağlayabilmek adına projelerin belirli zaman dilimleri içerisinde gerçekleştirilmesi gereken bir sektördür. Telekomünikasyon sektöründe teslimat kriterinin en önemli kriter olarak bulunması, iletişim çağında faaliyetlerin planlanan şekilde yürütülmesi, verilen hizmetlerin aksamaması müşteri memnuniyeti açısından öneminin bir sonucudur.

Telekomünikasyon sektöründe zamanla yarışmanın önemi düşünüldüğünde, kesintisiz bir şekilde hizmetlerin devamlılığını sağlayabilmek adına tedarikçilerin tam ve zamanında ürün/hizmet teslimi büyük önem taşımaktadır. Tedarikçi performans değerlendirme kriterlerine yönelik yapılan diğer çalışmalara göz atıldığında Dickson (1966) tarafından teslimatın 3.417 ortalama puan ile "hayli önemli" olarak derecelendirildiği; Günay ve Ünal (2016) tarafından 0.115 puan ile diğer kriterler arasında beşinci sırayı alabildiği; Altınok ve Görener (2016)'ın çalışmasında teslimatın 0.2367 önem derecesi ile fiyat politikasının ardından ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Yine, özellikle yönetimi ve denetimi daha büyük zorluklar içeren büyük çaplı projelerde aksaklıkların olmaması,

tedarikçilerin projenin zaman planlarına uyumlu bir şekilde ürün/hizmet teslim etmelerine bağlıdır. Dickson (1966), proje zaman planına uyum adıyla bir kriter oluşturmamıştır. Bu kriter yerine “performans”, “prosedürlere uyma”, “operasyonel kontrol” gibi alt kriterler üzerinden önemlilik derecelendirmesi yapmıştır. Bu kriterler arasında “performans” kriteri “hayli önemli” iken “prosedürlere uyma” ve “operasyonel kontrol” kriterleri “ortalama önemli” olarak derecelendirilmiştir.

Tedarikçi performans derecelendirme kriterlerinde ikinci öneme sahip ana kriter %22,2 ile “Kalite” bulunurken, alt kriterler arasında en önemli üçüncü alt kriter kalitenin altındaki “Malzeme/Hizmet Kalitesi” dir. Telekomünikasyon sektörünün 24 saat kesintisiz bir şekilde hizmetlerini sürdürebilirliği ancak süreç içerisinde daha kaliteli ürün veya hizmetler ile değişimler gerçekleştirilebilir.

Teslimat ve Kalite kriterleri, Dengeli puan kartında müşteri boyutunu oluşturarak %58,9'luk öneme sahip en önemli boyutu oluşturmuşlardır. Maliyet kriteri, Dengeli puan kartının finansal boyutunu oluşturup, %20,4 ile ağırlıklandırılmıştır. Maliyetin alt kriteri olan destek alt kriteri %11,4 ağırlığa sahip olup, faaliyetlerin sürdürülebilirliğinin gerçekleştirilen projelerde kullanılan ürün ve hizmetlere yönelik verilecek desteklerle mümkün olabileceğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Teslimat ve kalitenin maliyetlerden daha önce gelmesi, müşteri memnuniyetine verilen önemin artmasıyla açıklanabilir. Maliyetlerin, işin kaliteli bir şekilde olması gereken zamanda yürütülmesi için ikinci planda değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Dickson (1966) tarafından yapılan sıralamada fiyat kriteri 2,758 puan ile altıncı sırada kendisine yer bulabilmiştir. Benzer şekilde Günay ve Ünal (2016) tarafından yapılan çalışmada da fiyat kriteri, 0,09 puan ile en son önem derecesine yerleşmiştir.

Dengeli puan kartında “iç süreçler” boyutunu oluşturan “İletişim/Esneklik” ana kriteri %14,2 ile, “Öğrenme ve gelişme” boyutunu oluşturan “İnovasyon ve yeni ürün/hizmet geliştirme” ana kriteri %6,6 ile son iki sırada yer almaktadırlar. Dickson (1966) iletişim kriterini önem derecesi olarak “ortalama önemli” tanımlamaktadır. Önem derecesi sıralamasında ise 2.426 ortalama ile iletişim öncüsü sırada yer almaktadır. Günay ve Ünal (2016), iletişim kriteri yerine “Yönetim” ana kriteri altında “İlgili Personele Ulaşılabilirlik” kriterini tanımlamışlardır. Yönetim ana kriteri, diğer kriterler içerisinde dördüncü sırada yer almakta, “ilgili personele ulaşılabilirlik” alt kriteri ise yönetim ana kriteri arasında yer alan dört kriter arasında ikinci sıradadır. Araştırmada elde edilen sonuçlar literatürdeki sonuçlarla tutarlılık arz etmektedir.

Çalışmanın sonucunda, Telekomünikasyon sektöründe faaliyet gösteren tedarikçi firmalara kaliteli üretim ve hizmete öncelik verilmeleri, özellikle teslimat zaman ve planlarına azami özen göstermeleri önerilmektedir. Tedarikçi seçimi yapan firmalara ise tedarik zincirini bir bütün olarak ele almaları ve periyodik olarak tedarikçi performanslarını değerlendirmeleri, elenecek tedarikçiler dışında gelişmeye açık olan tedarikçileri de belirleyerek gelişmeye açık olanlara gereken desteği vermeleri önerilmektedir. Çalışmanın sınırlılığı ise bu sektörde faaliyet gösteren ana işletme sayısının azlığı olmuş, yine de

sektörün en büyüklerinden seçilen uzmanlarla çalışma yapılmıştır. Telekomünikasyon sektörünün ekonomik katkısının büyüklüğü gözönünde bulundurularak bundan sonraki çalışmalarda bu sektöre yönelik başka karar yöntemleri ile de çalışması ilgili yazını geliştirecektir

Kaynakça

- Ağca, V. ve Ender, T. (2006). “Çok boyutlu performans değerlendirme modelleri ve bir balanced scorecard örneği”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(1): 173-193.
- Ahmadi, S. ve Amin, S.H. (2019). “An integrated chance-constrained stochastic model for a mobile phone closed-loop supply chain network with supplier selection”. *Journal of Cleaner Production*, 226: 988-1003.
- Ahmadi, H.B., Petrucci, S.H.H. ve Wang, X. (2017). “Integrating sustainability into supplier selection with analytical hierarchy process and improved grey relational analysis: a case of telecom industry”. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 90(9-12): 2413-2427.
- Ahn, H. (2001). “Applying the balanced scorecard concept: an experience report”. *Long Range Planning*, 34(4): 441-461.
- Aissaoui, N., Haouari, M. ve Hassini, E. (2007). “Supplier selection and order lot sizing modeling: A review”. *Computers & Operations Research*, 34(12): 3516-3540.
- Akdeniz, H.A. ve Turgutlu, T. (2007). “Türkiye’de perakende sektöründe analitik hiyerarşik süreç yaklaşımıyla tedarikçi performans değerlendirmesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1): 1-17.
- Akman, G. ve Alkan, A. (2006). “Tedarik zinciri yönetiminde bulanık AHP yöntemi kullanılarak tedarikçilerin performansının ölçülmesi: Otomotiv yan sanayiinde bir uygulama”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 5(9): 23-46.
- Altınok, E. ve Görener, A. (2016). “Tedarikçi performans değerlendirmesi için bütünlük bir model önerisi”. 2. *Üretim Ekonomisi Kongresi*. 11-12 Nisan 2016, İstanbul.
- Bakır, M. A. (2013). *Tedarik zincirinde alıcı-tedarikçi entegrasyonu ve tedarikçi açısından bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gediz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı, İzmir.
- Bekmezci, M. (2010). “Stratejik bir yönetim yaklaşımı olan dengeli başarı göstergesi (balanced scorecard)’nın Türkiye’nin en büyük 500 firmasına uygulanması”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2): 203-22.
- Benton, W.C. (1985). “Multiple price breaks and alternative purchase lot-sizing procedures in material requirements planning systems”. *International Journal of Production Research*, 23: 1025-1047.
- Bhagwat, R. ve Sharma, M.K. (2007). “Performance measurement of supply chain management: A balanced scorecard approach”. *Computers & Industrial Engineering*, 53(1): 43-62.
- Boer, L., Labro, E. ve Morlacchi, P. (2001). “A Review of Methods Supporting Supplier Selection”. *European Journal of Purchasing & Supply Management*, (7): 75-89.
- Bruno, G., Esposito, E., Genovese, A. ve Passaro, R. (2012). “AHP-based Approaches for Supplier Evaluation: Problems and Perspectives”. *Journal of Purchasing & Supply Management*, (18): 159-172.
- Cardozo, R.N. ve Cagley, J.W. (1971). “Experimental study of industrial buyer behavior”. *Journal of Marketing Research*, 329-334.
- Chapman, S.N. (1989). “Just-in-time supplier inventory: An empirical implementation model”. *The International Journal of Production Research*, 27(12): 1993-2007.
- Chen, I.J. ve Paulraj, A. (2004). “Understanding supply chain management: critical research and a theoretical framework”. *International Journal of Production Research*, 42(1): 131-163.
- Cheng, E.W.L. ve Li, H. (2001). “Analytic hierarchy process an approach to determine measures for business performance”. *Measuring Business Excellence*, (5): 30-36.

- Chiang, Z. (2005). "A Dynamic Decision Approach for Long-Term Vendor Selection Based on AHP and BSC". *Advances in Intelligent Computing: International Conference on Intelligent Computing*, 23-26 Ağustos 2005, Hefei, China, Part II, 257-265.
- Claro, D.P. ve Claro, P.B.O. (2010). "Collaborative buyer-supplier relationships and downstream information in marketing channels". *Industrial Marketing Management*, 39(2), 221-228.
- Coşkun, S., Polat, O. ve Kara, B. (2015). "Kara Tedarikçi seçiminde işletmelerde sistem yönetimi ve güvenliği kriterlerine dayalı bir karar modeli ve modelin uygulaması". *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 21(4), 134-144.
- Cox, A. (1999). "A research agenda for supply chain and business management thinking". *Supply Chain Management: An International Journal*, 4(4): 209-212.
- Cusumano, M.A. ve Takeishi, A. (1991). "Supplier relations and management: a survey of Japanese, Japanese-transplant, and US auto plants". *Strategic Management Journal*, 12(8): 563-588.
- Çağlıyan, V. (2009a). *Yenilikçilik, tedarikçi katılımı ve işletme performansı üzerine değer zinciri yönetimi temelli bir yaklaşım: otomotiv sektöründe görgül bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Konya.
- Çağlıyan, V. (2009b). "Alıcı-tedarikçi ilişkilerinin işletme performansına etkisi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3): 461-479.
- Dada, M. ve Srikanth, K.N. (1987). "Pricing policies for quantity discounts". *Management Science*, 33(10): 1247-1252.
- Dağdeviren, M. ve Tamer, E. (2001). "Tedarikçi firma seçiminde analitik hiyerarşi prosesi ve 0-1 hedef programlama yöntemlerinin kullanılması". *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16(1): 41-52.
- Dağdeviren, M., Dönmez, N. ve Kurt, M. (2006). "Bir işletmede tedarikçi değerlendirme süreci için yeni bir model tasarımı ve uygulaması". *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21(2): 171-182.
- Dahel, N.E. (2003). "Vendor selection and order quantity allocation in volume discount environments". *Supply Chain Management: An Internal Journal*, 8(4): 335-342.
- Dickson, G.W. (1966). "An analysis of vendor selection systems and decisions". *Journal of Purchasing*, 2(1): 5-17.
- Diñçer, H., Hacıoğlu, Ü. ve Yüksel, S. (2017). "Türk bankacılık sektöründe dengeli skorkart temelli yeni hizmet geliştirme yetkinliğinin bulanık mantık çerçevesinde hibrit çok kriterli karar verme yöntemiyle karşılaştırılması". *Bankacılar Dergisi*, 103: 3-33.
- Elagöz, İ. (2006). *Tedarik zinciri yönetimi yaklaşımının maliyet heesaplama çalışmalarına etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İzmir.
- Fang, J., Liqun, X. ve Huaying, S. (2009). "A new decision model based on entropy for supplier selection of Telecom industry". *IEEE*.
- Fawcett, S.E., Magnan, G.M. ve McCarter, M.W. (2008). "Benefits, barriers, and bridges to effective supply chain management". *Supply Chain Management: An International Journal*, 13(1): 35-48.
- Francis, S.K. ve Brown, D.J. (1985). "Retail buyers of apparel and appliances: A comparison". *Clothing and Textiles Research Journal*, 4(1): 1-8.
- Frazier, G.L., Spekman, R.E. ve O'Neal, C.R. (1988). "Just-in-time exchange relationships in industrial markets". *The Journal of Marketing*, 52-67.
- Galankashi, M.R., Helmi, S.A. ve Hashemzahi, P. (2016). "Supplier selection in automobile industry: A mixed balanced scorecard- fuzzy AHP approach". *Alexandria Engineering Journal*, 55: 91-100.
- Galt, J.D.A. ve Dale, B.G. (1991). "Supplier development: a British case study". *Journal Of Supply Chain Management*, 27(1): 16-22.
- Ghodsypour, S.H. ve O'Brien, C. (1998). "A decision support system for supplier selection using an integrated analytic hierarchy process and linear programming". *International Journal of Production Economics*, (56): 199-212.
- Göktürk, İ. F. (2008). *Tedarikçi performans değerlendirmesinde bulanık AHP uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Günay, Z. ve Ünal, Ö.F. (2016). "AHP-TOPSIS yöntemi ile tedarikçi seçimi (Bir Telekomünikasyon Şirketi Örneği)". *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1): 37-53.
- Habidina, N.F., Salleha, M.I., Latipa, N.A.M., Azmanb, M.N.A. ve Fuzic, N.M. (2016). "The development of strategic balanced scorecard tool (SBST) for Malaysian automotive industry". *Journal of Industrial and Production Engineering*, 33: 4: 271-285.
- Handfield, R., Walton, S.V., Sroufe, R. ve Melnyk, S.A. (2002). "Applying environmental criteria to supplier assessment: A study in the application of the Analytical Hierarchy Process". *European Journal of Operational Research*, 141(1): 70-87.
- Houlihan, J.B. (1985). "International supply chain management". *International Journal of Physical Distribution & Materials Management*, 15(1): 22-38.
- Inemek, A. ve Tuna, O. (2009). "Global supplier selection strategies and implications for supplier performance: Turkish suppliers' perception". *International Journal of Logistics: Research and Applications*, 12(5): 381-406.
- Jabbour, A.B.L.S., Filho, A.G.A., Viana, A.B.N. ve Jabbour, C.J.C. (2011). "Measuring supply chain management practices". *Measuring Business Excellence*, 15(2): 18 – 31.
- Jacobson, R. ve Aaker, D.A. (1987). "The strategic role of product quality". *The Journal of Marketing*, 31-44.
- Jaworska, E. ve Nadolna, B. (2019). "Balanced Scorecard for Selected Confectionery Companies Listed on the Warsaw Stock Exchange in Poland". *Economics, Research for Rural Development*, 2: 103-110.
- Kahraman, C., Cebeci, U. ve Ulukan, Z. (2003). "MultiCriteria supplier selection using fuzzy AHP". *Logistics Information Management*, 16(6): 382-394.
- Kasirian, M.N., Yusuff, R.M. ve Ismail, M.Y. (2010). "Application of AHP and ANP in supplier selection process-a case in an automotive company". *International Journal of Management Science and Engineering Management*, 5(2): 125-135.
- Kavitha, C. ve Vijayalakshmi, C. (2013). "Implementation of fuzzy multi objective linear programming for decision making and planning under uncertainty". *Indian Journal of Computer Science and Engineering*, 4(2): 103-121.
- Kaplan, R.S. ve Norton, D.P. (1992). "The Balanced Scorecard – Measurement that Drive Performance". *Harvard Business Review*, January-February, 71-79.
- Kaplan, R.S. ve Norton, D.P. (1996). "Strategic learning & the balanced scorecard". *Strategy & Leadership*, 18-24.
- Kaplan, R.S. ve Norton, D.P. (2007). "Using the balanced scorecard as a strategic management system". *Harvard Business Review*, 85(7-8): 1-14.
- Kim, S.W. (2006). "Effects of supply chain management practices, integration and competition capability on performance". *Supply Chain Management: An International Journal*, 11(3): 241-248.
- Kopczak, L.R. (1997). "Logistics partnerships and supply chain restructuring: survey results from the US computer industry". *Production and Operations Management*, 6(3): 226-247.
- Kotabe, M., Martin, X. ve Domoto, H. (2003). "Gaining from vertical partnerships: knowledge transfer, relationship duration, and supplier performance improvement in the US and Japanese automotive industries". *Strategic Management Journal*, 24(4): 293-316.
- Kotzab, H., Teller, C., Grant, D.B. ve Sparks, L. (2011). "Antecedents for the adoption and execution of supply chain management". *Supply Chain Management: An International Journal*, 16(4): 231-245.
- Krajewski, L.J., Ritzman, L.P. ve Malhotra, M.K. (1987). *Üretim yönetimi süreçler ve tedarik zincirleri*. (Çev. Semra Birgün), 9.Baskı, Nobel Yayınları, İstanbul.
- Kraljic, P. (1983). "Purchasing must become supply management". *Harvard Business Review*, 61(5): 109-117.

- Ku, C.H., Chang, C.T. ve Ho, H.P. (2010). "Global supplier selection using fuzzy analytic hierarchy process and fuzzy goal programming". *Quality & Quantity*, 44(4): 623-640.
- Kuğu TD, Kırılı M. "İşletme performansının değerlendirilmesinde bir yenilikçi yönetim muhasebesi aracı olarak balanced scorecard uygulaması". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 301-318, 2013.
- Kumar S, Hong QS, Haggerty LN. "A global supplier selection process for food packaging". *Journal of Manufacturing Technology Management*, 22(2), 241-260, 2011.
- Kuruüzüm, A. ve Atsan, N. (2001). "Analitik hiyerarşi yöntemi ve işletmecilik alanındaki uygulamaları". *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1): 83-105.
- Lee, H.L. ve Billington, C. (1992). "Managing supply chain inventory: pitfalls and opportunities". *Sloan Management Review*, 33(3): 65.
- Liu, J., Ding, F.Y. ve Lall, V. (2000). "Using data envelopment analysis to compare suppliers for supplier selection and performance improvement". *Supply Chain Management: An International Journal*, 5(3), 143-150.
- Liu, F.H.F. ve Hai, H.L. (2005). "The voting analytic hierarchy process method for selecting supplier". *International Journal of Production Economics*, 97(3): 308-317.
- Liu, J. ve Wu, C. (2005). "An integrated method for supplier selection in SCM". *Proceedings of International Conference on Services Systems and Services Management (ICSSSM)*, 617-620.
- Lönngren, H.M., Rosenkranz, C. ve Kolbe, H. (2010). "Aggregated construction supply chains: success factors in implementation of strategic partnerships". *Supply Chain Management: An International Journal*, 15(5): 404-411.
- Manap Davras, G. ve Karaatlı, M. (2014). "Otel işletmelerinde tedarikçi seçimi sürecinde AHP ve BAHF yöntemlerinin uygulanması". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1): 87-112.
- Neely, A., Mills, J., Platts, K., Richards, H., Gregory, M., Bourne, M. ve Kennerley, M. (2000). "Performance measurement system design: developing and testing a process-based approach". *International Journal Of Operations & Production Management*, 20(10): 1119-1145.
- Niven, PR. (2002). *Balanced scorecard step-by-step maximizing performance and maintaining results*, John Wiley & Sons, Inc. New York.
- Önüt, S., Kara, S.S. ve Işık, E. (2009). "Long term supplier selection using a combined fuzzy MCDM approach: A case study for a telecommunication company". *Expert Systems with Applications*, 36: 3887-3895.
- Öz, E. ve Baykoç, Ö.F. (2004). "Tedarikçi seçimi problemine karar teorisi destekli uzman sistem yaklaşımı". *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19(3): 275-286.
- Öztürk, A., Erdoğan, Ş. ve Arıkan, V.S. (2011). "Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Kullanılarak Tedarikçilerin Değerlendirilmesi: Bir Tekstil Firmasında Uygulama". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1): 93-112.
- Pan, R., Zhang, W., Yang, S. ve Xiao, Y. (2014). "A state entropy model integrated with BSC and ANP for supplier evaluation and selection". *Int J Simul Model*, 13: 3, 348-363.
- Perçin, S. (2006). "An application of the integrated AHP-PGP model in supplier selection". *Measuring Business Excellence*, 10(4): 34 - 49.
- Pi, W.N. ve Low, C. (2006). "Supplier evaluation and selection via Taguchi loss functions and an AHP". *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 27(5-6): 625-630.
- Powell, S. (2004). "The challenges of performance measurement". *Management Decision*, 42(8), 1017-1023.
- Qiang, C.Z.W., Pitt, A. ve Ayers, S. (2004). "Contribution of information and communication technologies to growth". *The World Bank*, Paper No: 24, Washington.
- Ronen, B. ve Trietsch, D. (1988). "A Decision Support System for Purchasing Management of Large Projects: Special Focus Article". *Operations Research*, 36(6): 882-890.
- Saaty, T.L. (1980). *The Analytic Hierarchy Process*, McGraw-Hill, New York.
- Saaty, T.L. (1986). "Axiomatic foundation of the analytic hierarchy process". *Management Science*, 32(7): 841-855.
- Saaty, T.L. (1994). "How to make a decision: the analytic hierarchy process". *Interfaces*, 24(6): 19-43.
- Saaty, T.L. (2008). "Decision Making with the Analytic Hierarchy Process". *International Journal of Services Sciences*, 1(1): 83-98.
- Samaranayake, P. (2005). "A conceptual framework for supply chain management: a structural integration". *Supply Chain Management: An International Journal*, 10(1): 47-59.
- Samut, P.K. (2014). "İki aşamalı çok kriterli karar verme ile performans değerlendirmesi: AHP ve TOPSIS yöntemlerinin entegrasyonu". *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 14(4): 57-68.
- Saradhi, B.P., Shankar, N.R. ve Hindawi, C.S. (2016). "Publishing corporation mathematical problems in engineering". *Novel Distance Measure in Fuzzy TOPSIS for Supply Chain Strategy Based Supplier Selection*, 17: 1-17.
- Sezen, B. (2004). "Veri zarflama analizi ile tedarik zinciri ortaklarının performans değerlendirilmesi". *YA/EM 2004 Yöneyem Araştırması Endüstri Mühendisliği 24. Ulusal Kongresi*, 16-18 Haziran, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Shafiee, M., Lotfi, F.H. ve Saleh, H. (2014). "Supply chain performance evaluation with data envelopment analysis and balanced scorecard approach". *Applied Mathematical Modelling*, 38: 5092-5112.
- Sheth, J.N. (1973). "A model of industrial buyer behavior". *The Journal of Marketing*, 50-56.
- Solmaz, S.A. ve Türkay, O. (2014). "Pazar yönlülüğün tedarikçi ilişkileri üzerindeki etkisi: otel işletmeleri üzerine ampirik bir araştırma". *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(10): 147-162.
- Sönmez, M. (2006). "A review and critique of supplier selection process and practices". *Occasional Papers Series Paper*, (1): 1-34.
- Sridharan, U.V., Royce, C.W. ve Patterson, C.C. (2005). "Implementation of supply chain management and its impact on the value of firms". *Supply Chain Management: An International Journal*, 10(4): 313-318.
- Tam, M.C. ve Tummala, V.R. (2001). "An application of the AHP in vendor selection of a telecommunications system". *Omega*, 29(2): 171-182.
- Tsai, W.H., Lee, P.L., Shen, Y.S. ve Lin, H.L. (2012). "A comprehensive study of the relationship between enterprise resource planning selection criteria and enterprise resource planning system success". *Information & Management*, 49: 36-46.
- Serbest Telekomünikasyon İşletmecileri Derneği (TELKODER), 2018 Yılı Sektör Düzenlemelerine Yönelik Değerlendirmeler. <https://telkoder.org.tr/wp-content/uploads/2019/10/TELKODER-2018-Değerlendirme.pdf> (erişim tarihi: 20.07.2019).
- Tezsürücü, D. (2013). *Tedarikçilerin performans etkinliğinin ölçümünde veri zarflama analizinden yararlanma ve bir sanayi uygulaması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Manisa.
- Timor, M. (2011). *Analitik hiyerarşi prosesi*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Tummala, R.V.M., Phillips, C.L. ve Johnson, M. (2006). "Assessing Supply Chain Management Success Factors: A Case Study". *Supply Chain Management: An International Journal*, 11(2): 179-192.
- Türedi, S. (2013). "Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyümeye etkisi: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için panel veri analizi". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Ekonomik Dergisi*, (7): 298- 322.
- Vokurka, R.J., Choobineh, J. ve Vadi, L. (1996). "A prototype expert system for the evaluation and selection of potential suppliers". *International Journal of Operations & Production Management*, 16(12): 106-127.
- Wasti, S.N. ve Wasti, S.A. (2008). "Trust in buyer-supplier relations: the case of the Turkish automotive industry". *Journal of International Business Studies*, 39(1): 118-131.
- WeAreSocial, Digital 2019: Global Internet Use Accelerates, <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates> (erişim tarihi: 20.07.2019).

Weber, C.A., Current, J.R. ve Benton, W.C. (1991). "Vendor selection criteria and methods". *European Journal of Operational Research*, 50(1): 2-18.

Whipple, J.M., Lynch, D.F. ve Nyaga, G.N. (2010). "A buyer's perspective on collaborative versus transactional relationships". *Industrial Marketing Management*, 39(3): 507-518.

Wind, Y. ve Robinson, P.J. (1968). "The determinants of vendor selection: the evaluation function approach". *Journal of Purchasing and Materials Management*, 4(3): 29-41.

Yıldız, F. (2012). "Telekomünikasyon yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri üzerine ampirik bir çalışma". *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Fakültesi Dergisi*, 17(3): 233-258.

Younus, S., Afzal, S. ve Ahsan, A. (2016). "Changing trends in supplier evaluation criteria in telecom sector in Pakistan". *International Journal of Innovation*,

Türkiye’de Konut Sektörü, Ticari Hizmetler ve Kamu Hizmetlerinin CO₂ Emisyonlarının 1990 - 2017 Dönemi için İncelenmesi

The Examination of CO₂ Emissions in Residential Buildings, Commercial and Public Services over 1990 – 2017: A Case Study for Turkey

Hasan RÜSTEMOĞLU^a

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	7 Aralık 2020
Kabul	11 Şubat 2021
Yayın	7 Mayıs 2021
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

CO₂ emisyonları,
Konut sektörü,
Ticari hizmetler ve kamu hizmetleri,
Çevre,
Sürdürülebilirlik

ÖZ

İklim değişikliği ve küresel ısınma günümüzde önemi giderek artan bir çevre sorunudur. Atmosferde bulunan sera gazları, özellikle karbon dioksit (CO₂) bu sorunun başlıca sebebi olarak gösterilmektedir. Türkiye, hızlı bir ekonomik büyümeyi hedeflerken çevresel konuları göz ardı etmektedir. Kyoto Protokolü’nü imzalayan ülkelerden biri olan Türkiye aynı grupta yer aldığı Ek I ülkeleri arasında 1990 ile 2017 arası dönemde en hızlı CO₂ emisyonu salınımını gerçekleştirmiştir. Bu yüzden, çalışma bahsedilen dönemde Türkiye’de CO₂ emisyonlarını etkileyen faktörleri konut sektörü ile ticari hizmetler ve kamu hizmetleri için sektörel düzeyde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Gerçekleştirilen ayrıştırma analizinde Logaritmik Ortalı Divisia Endeksi (LMDI) yöntemi kullanılmıştır. Emisyon salınımlarına etki eden beş faktör, gelir etkisi, nüfus, enerji yoğunluğu, enerji yapısı ve karbon yoğunluğu olarak belirlenmiştir. Bulgular, konut sektöründe gelir ve nüfusun karbon emisyonlarını artırdığını, enerji yapısı ve enerji yoğunluğu faktörlerinin ise emisyonların büyüme hızını yavaşlattığını ortaya koymaktadır. Karbon yoğunluğu faktörü ise konut sektörünün emisyonlarına minimal düzeyde etki etmektedir. Ticari hizmetler ve kamu hizmetleri için yapılan ayrıştırma analizinde enerji yoğunluğu faktörü hariç diğer faktörlerin CO₂ emisyonlarını artırdığını ortaya koymuştur. Özetle, Türkiye’nin konut sektöründe daha temiz bir enerji kullanımına ağırlık vermesi ve karbon yoğunluğunu azaltması gerekmektedir. Ticari hizmetler ve kamu hizmetlerinde ise karbon yoğunluğunu düşürmenin yanı sıra ciddi enerji tasarrufuna gidilmesi gerekmektedir.

ARTICLE INFO

Article History	
Received	7 December 2020
Accepted	11 February 2021
Published	7 May 2021
Article Type	Research Article

Keywords

CO₂ emissions;
Residential sector;
Commercial and public services;
Environment;
Sustainability.

ABSTRACT

The climate change and global warming is an overwhelmingly important environmental problem, nowadays. Greenhouse gases, especially carbon dioxide (CO₂) in the atmosphere is accepted as the main cause of this problem. Turkey, is one of the countries that ignores environmental issues while targeting rapid economic development. Turkey recorded the fastest CO₂ emissions growth among the Annex-I countries of the Kyoto Protocol, over 1990-2017. Therefore, our study aimed to examine the factors affecting CO₂ emissions from the residential sector and commercial & public services, in Turkey. The logarithmic mean Divisia index (LMDI) method was used in the decomposition analysis. The determined factors that affect CO₂ changes were income effect, population, energy intensity, energy structure, and carbon intensity. The findings reveal that income and population increased CO₂ in residential sector, while energy structure and energy intensity factors curbed them. The carbon intensity had a minimal effect on the residential sector emissions. Regarding the commercial & public services, it was revealed that factors -except the energy intensity- increased CO₂ emissions. To sum up, Turkey should invest more on renewable energy to reduce the carbon intensity. In commercial & public services, however, significant energy savings must be made as well as reducing carbon intensity.

EXTENDED SUMMARY

The global warming is one of the most important issues in this era. It has been widely discussed in the scientific literature, however the threat is still ongoing. The increasing

rate of CO₂ emissions in atmosphere has been accepted as the main reason of global warming. If precautionary measures are not considered, in the future there will be many negative consequences of this problem. Severe droughts, melting glaciers, extreme weather conditions,

^a Dr. Öğretim Üyesi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Haspolat/Lefkoşa, KKTC. **E-Posta:** hrustemoglu@ciu.edu.tr

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1089-2121

△ Yazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

floods, hurricanes, disease like Covid-19, depleting sources, malnutrition and respiratory diseases are just some of these consequences that are expected to happen in the near future. Fossil fuel consumption is the driver of the CO₂ emission increase. Other important factors could be listed as unplanned urbanization, rapid population growth, irresponsible human behavior, and industrialization.

Turkey is one of the countries that experiences rapid CO₂ emissions growth. Between 1990 and 2017, the country's CO₂ emissions increased by 193.8 % as the International Energy Agency (IEA) reported. Accordingly Turkey's per capita CO₂ emissions increased from 2.3 tons to 4.7 tons in the same period (IEA, 2020). Therefore, analyzing Turkey's CO₂ emission determinants have gained importance. This paper aims to identify the factors that lead to changes in Turkey's CO₂ emissions in residential sector, and commercial & public services. To accomplish this goal the Logarithmic Mean Divisia Index (LMDI) method was utilized and the impact of five factors, namely per capita income, population density, energy structure, energy intensity, and carbon intensity was considered. The consistent data is gathered from the databases of World Bank and IEA for the time period between 1990 and 2017.

In the published literature, some of the studies are analyzed the CO₂ determinants of Turkey in aggregated and sector level. The sector level studies mainly focused on the sectors such as manufacturing industries and transportation. This study aims to fill the gap in the literature by examining the CO₂ determinants of Turkey's residential sector, and commercial & public services. As compared to other developing nations (Brazil, China, and India), the sector level distribution of CO₂ emissions in Turkey are more homogeneous. Approximately 16 % of Turkey's CO₂ are resulted from residential sector, and commercial & public services. Thus analyzing the emissions of those sectors are also very important for Turkey to plan her environmentally friendly future.

The LMDI method is used since it has some desirable features. This method satisfies factor reversal test, and time reversal test. In addition, it does a perfect decomposition for the target variable i.e. it doesn't reveal any residual after the calculation. Moreover, the LMDI method is practical, thus the scholars use this approach extensively in the decomposition analysis studies.

The empirical findings of this study revealed different outcomes. Regarding the residential sector the per capita income and population density were the two factors that increase the CO₂ emissions substantially. The energy structure and energy intensity were the two factors that reduced the growth rate of sector's CO₂ emissions whereas the carbon intensity increased them by a small amount. On the other hand, in commercial and public services, the CO₂ emissions were increased by four factors, such as per capita income, energy structure, carbon intensity, and population intensity. The energy intensity was the only determining factor that decreased the CO₂ emissions of Turkey in commercial and public services. In general, per capita income and population density increases the CO₂ emissions and this is not an unexpected result. However, the other three factors such as energy intensity, carbon intensity, and energy structure are expected to compensate the increasing impacts of other two factors. We can reduce the energy

intensity by reducing the energy use and by using environmentally friendly fuels, it is possible to decrease the carbon intensity. However, the results of our study showed that Turkey's residential sectors and especially the commercial and public services are far away from the environmental sustainability process.

To achieve the sustainability target in residential sector, Turkey should reduce the carbon intensity first. To do this, the country should cut the coal and oil consumption in residential buildings. Additionally, by improving the construction quality of the buildings Turkey can reduce the energy consumption further and this will be helpful for CO₂ reduction. Regarding the commercial and public services, Turkey should reduce energy consumption of these sectors. Furthermore, the country should use its high renewable energy potential to decline the carbon intensity. Then some sustainability targets could be achieved in all these sectors. Turkey's population growth rate is relatively higher than the other developing nations such as China and Brazil. The country should reduce the population growth rate and should focus on urbanization planning more. Turkey should also re-evaluate her migration policies in order to control the population growth. Hence, the air quality will be improved especially in the crowded cities of Turkey and CO₂ emissions will be declined.

1. Giriş

İklim değişikliği ve küresel ısınma yaklaşık kırk yıldır dünya gündeminde önde gelen sorunlar arasında yer almaktadır. Atmosferde karbon dioksit (CO₂), metan (CH₄), diazot monoksit (N₂O) gibi bileşen gazlar ve su buharı bulunmaktadır. On sekizinci yüzyıl sanayi devrimi sonrasında özellikle CO₂ emisyonlarında gözlemlenen hızlı artış küresel ısınma probleminin başlıca nedeni olarak kabul edilmektedir. Sanayileşme, şehirleşme, hızlı nüfus artışı, yaşam standardının yükselmesi gibi insan kaynaklı aktiviteler enerji talebini artırırken, bu yüksek enerji talebinin görece ucuz fosil yakıtlardan (kömür, petrol, doğal gaz) karşılanması CO₂ emisyonlarının seviyesinin hızla artmasına neden olmuştur (Marques vd., 2019). Elbette 18. Yüzyıl öncesinde de insan kaynaklı aktiviteler yapılmakta idi. Ancak sanayi devrimi öncesinde bu aktivitelerin çevresel etkileri bu denli yıkıcı olmamıştı (Akın, 2006). İklim değişikliği ve küresel ısınmanın yakın gelecekte çok ciddi çevresel felaketlere yol açması beklenmektedir. Kuraklık, asit yağmurları, buzulların eriyip deniz ve okyanus sularının yükselmesi neticesinde kıyı kentlerinin sular altında kalması, su kaynaklarının tükenmesi ile insan, hayvan ve bitkilerin susuzluk sorunu çekmesi, salgın hastalıkların artması, düşen hava kalitesi neticesinde kanser ve solunum yolu hastalıklarının çoğalması gibi riskler söz konusu olmaktadır. Appenzerler ve Dimick (2004), Bozoğlu vd. (2003), Ersoy (2006) tarafından belirtildiği ve Akın (2006) tarafından da aktarıldığı üzere küresel ısınmanın çölleşme, orman yangınları gibi olumsuz etkilerinin yanısıra düzensiz yağışlara ve dolayısıyla sellere ve erozyona yol açtığı bilinmektedir.

Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency – IEA) verilerine göre dünya genelinde CO₂ emisyonları 1990 ile 2017 yılları arasında % 60 oranında artarak 20521 milyon tondan (MT), 32840 MT'a çıkmıştır. Böylece dünya genelinde fert başına düşen CO₂ emisyonları da aynı dönemde 3,9 tondan 4,4 tona yükselmiştir (IEA, 2020).

Dünya geneliyle karşılaştırıldığı zaman Türkiye’de emisyonlarının çok daha hızlı arttığını söylemek mümkündür. 1990 ile 2017 arasındaki dönemde Türkiye’de CO₂ emisyonları % 193,8 oranında artış göstererek 129 MT’dan 379 MT’a yükselmiştir (IEA, 2020). Buna mukabil, fert başına düşen CO₂ emisyonları aynı zaman aralığında 2,3 tondan 4,7 tona yükselmiş ve Türkiye bu bağlamda dünya geneli fert başına düşen emisyon seviyesini geride bırakmıştır (IEA, 2020).

Geçmişte, CO₂ emisyonlarının artışına en çok katkısı günümüzün gelişmiş ülkeleri yapmıştır. Bu nedenle 1997 yılında imzaya açılan Kyoto Protokolü ilk emisyon düşürme hedeflerini gelişmiş ülkeler için ortaya koymuştur. Günümüzde pek çok gelişmiş ülkede emisyonlar azalma eğilimi göstermektedir. Örneğin, Almanya’da CO₂ emisyonları azalan enerji yoğunluğu (artan enerji tasarrufuna mukabil) ve düşen karbon yoğunluğu (yeşil kalkınma projeleri kapsamında yenilenebilir enerjinin kullanımının artması) sayesinde 1990 – 2015 döneminde % 24,7 oranında düşüş göstermiştir (Rüstemoğlu, 2019). Günümüzde ise ekonomik büyüme konusunda hızlı atılımlar gerçekleştiren gelişmekte olan ülkelerde (emerging markets) emisyon salınımı hızla artmaktadır. Türkiye’nin CO₂ emisyonlarındaki artış eğilimi de Çin, Hindistan, İran ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkelerle benzerlikler göstermektedir (IEA, 2020).

CO₂ emisyonlarındaki hızlı artışlar, bu artışları belirleyen faktörlerin araştırılıp tespit edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu yöntemler kısaca genel denge modelleri, ekonometrik regresyon, ayrıştırma analizi teknikleri ve diğer matematiksel yöntemler şeklinde sıralanabilir. Bilimsel literatürde ekonometrik regresyon modelleri ile ayrıştırma analizi tekniklerinin öne çıktığını söylemek mümkündür. Ekonometrik regresyon modelleri kullanan çalışmalar Çevresel Kuznet Eğrisi (Environmental Kuznet’s Curve (EKC)) hipotezinin geçerliliğini tespit etmeye odaklanırken, ayrıştırma analizi yöntemleri ise CO₂ emisyonlarını etkileyen faktörleri etki derecelerine göre ayrıştırmayı hedefler. Yine bilimsel literatürde Türkiye ile ilgili çalışmalara bakıldığında EKC hipotezinin geçerliliğini inceleyen çalışmaların ayrıştırma analizi çalışmalarına göre yoğunlukta olduğu gözlemlenmektedir.

Bu çalışma 1990 ile 2017 yılları arasındaki dönemde, Türkiye’nin konut sektörü ile ticari hizmetler ve kamu hizmetleri için CO₂ emisyonlarını belirleyen faktörleri Logaritmik Ortalamalı Divisia Endeks (Logarithmic Mean Divisia Index (LMDI)) ayrıştırma yöntemini kullanarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Analiz gerçekleştirilirken beş farklı faktörün etkisi dikkate alınmıştır. Bu faktörler gelir etkisi, nüfus etkisi, enerji yapısı etkisi, enerji yoğunluğu etkisi ve karbon yoğunluğu etkisi olarak sıralanmaktadır. Analiz, hem konut sektörü için hem de ticari hizmetler ile kamu hizmetleri için iki aşamalı olarak gerçekleştirilecektir.

Ayrıştırma analizi ile ilgili literatüre bakıldığında Türkiye ile ilgili farklı sektörleri inceleyen ve farklı yöntemleri benimseyen çalışmalarla karşılaşılacaktır. Yapılan öncü çalışmalardan birisi Lise (2006) tarafından gerçekleştirilmiş olup 1980 ile 2003 arasındaki dönemde Arındırılmış Laspeyres Endeksi (Refined Laspeyres Index (RLI)) yöntemi kullanılarak ülkenin toplam emisyonlarını

etkileyen dört faktör incelenmiştir. Ek olarak Lise (2006) çalışmasında EKC hipotezine de yer vermiştir. Bu çalışma farklı iki yöntemi (ayrıştırma analizi ve regresyon analizi) bir arada kullanması açısından da önem arz etmektedir. Türkiye’deki CO₂ emisyonları ile ilgili bir diğer öncü çalışma da Akbostancı vd. (2009) tarafından LMDI yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. 1970 ile 2006 arasındaki yılları kapsayan çalışma sektörel inceleme (tarım, sanayi, hizmetler) içermesi bakımından ve yakıt türlerine (kömür, petrol, doğal gaz, elektrik) göre de bir ayrıştırma analizi bulundurması bakımından önem arz etmektedir. Akbostancı vd. (2011) daha sonraki çalışmalarında ise Türkiye’nin kirleticiliği yüksek imalat sanayisine ve onun alt sektörlerine yoğunlaşmış bir CO₂ emisyonu analizi gerçekleştirmişlerdir. 1995 – 2001 arası dönemi kapsayan analizde LMDI yöntemini kullanan araştırmacılar beş farklı faktörün emisyon değişimine etkilerini dikkate almışlardır. Türkiye’nin CO₂ emisyonlarındaki sektörel değişimi inceleyen bir diğer çalışma da Kumbaroğlu (2011) tarafından 1990 – 2007 dönemi için gerçekleştirilmiştir. RLI yöntemini kullanan araştırmacı beş farklı sektöre (tarım, imalat, elektrik üretimi, konut ve ulaşım) yoğunlaşmış dört farklı faktörün sektörel emisyon değişimine katkısını incelemiştir. Literatürde ayrıca Türkiye’yi başka ülkelerle karşılaştıran ayrıştırma analizi çalışmaları da mevcuttur. Örneğin, Rüstemoğlu (2016) çalışmasında 1990 – 2011 periyodundaki Türkiye’deki CO₂ emisyon değişimlerini İran’daki CO₂ emisyon değişimleri ile karşılaştırmıştır. Çalışmada LMDI yönteminin yanı sıra, OECD tarafından benimsenen ve doğrudan reel GSYİH ile CO₂ emisyonları arasındaki bağlantıyı dikkate alan ayrılma faktörü (decoupling factor) de yöntem olarak belirlenmiştir. Türkiye ile ilgili daha yakın tarihli çalışmalarda ise farklı ayrılma yöntemlerine rastlamak mümkündür. Örneğin, Karakaya vd. (2019) çalışmalarında LMDI yöntemi ile Tapio’nun ayrılma analizi yöntemini birlikte kullanarak, 1990 ile 2016 arası dönemde Türkiye’deki emisyon değişimlerine odaklanmışlardır. Ulaşım sektörü de emisyonlar üzerindeki etkisi artış gösterdiğinden Türkiye için önem arz etmektedir. Ulaşım ile ilgili bir ayrıştırma analizi de LMDI yöntemi kullanılarak Işık vd. (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir. 2000 ile 2017 arasındaki dönemde ulaşım sektörü CO₂ emisyonlarını değiştiren faktörlere odaklanan araştırmacılar karbon yoğunluğu, yakıt değişimi, ulaşım modu, ulaşım yoğunluğu, fert başına düşen milli gelir ve nüfus gibi altı değişkenin etkilerini analiz etmişlerdir.

Bu çalışmanın literatüre yapması hedeflenen katkıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- 1) Çalışmada yazar 1990 ile 2017 arasındaki dönemi içeren bir veri seti kullanarak Türkiye’nin konut sektörü ile ticari hizmetler ve kamu hizmetlerinden kaynaklanan CO₂ emisyonlarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Böylece çalışmada bu sektörlerin çevresel sürdürülebilirlik kapsamında revize edilebilmesi için bir temel taslak görevi görmektedir. Politika yapıcılar, karar vericiler, ve bilim insanları bu çalışma sonuçlarından hareketle sektörlerin eksiklerini görüp ona göre çevresel sürdürülebilir projeler geliştirebileceklerdir.
- 2) Yapılan literatür tartışmasından da görüleceği üzere Türkiye ile ilgili ayrıştırma analizleri kirleticilik

bakımından yoğun imalat sektörü ile ulaşım sektörüne odaklanmıştır. Bu çalışmada da yine kirleticiliği yüksek konut sektörü ile ticari hizmetler ve kamu hizmetlerinin sebep olduğu CO₂ emisyonlarının belirleyicilerine odaklanılmaktadır. 2017 yılı itibarıyla Türkiye’de konut sektörü, kamu hizmetleri ve ticari hizmetlerin emisyon salınımı toplam CO₂ salınımının % 15,6’sına denk gelmektedir (IEA, 2020). Türkiye ile benzer CO₂ artış eğilimi gösteren diğer ülkelerden Brezilya’da bu rakam % 4,7, Çin’de % 5,8 ve Hindistan’da ise % 5,2 olarak gerçekleşmiştir (IEA, 2020). Bu bağlamda, konut sektörü, kamu hizmetleri ve ticari hizmetlerin Türkiye’de CO₂ emisyonları içindeki payının diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla yüksekliğinden hareketle bu sektörlerin analiz edilmesinin önemi açığa çıkmaktadır. Türkiye ile ilgili literatürde analizi gerçekleştirilen ulaşım sektörünün 2017 yılı toplam emisyonlar içerisindeki payı % 21,9, sanayi sektörünün payı ise % 18,2’dir (IEA, 2020). Bölüm 2’de de ayrıntılı inceleneceği üzere Türkiye’nin CO₂ emisyonlarının sektörel dağılımı diğer üç gelişmekte olan ülkeye göre daha homojendir. Bu nedenle ulaşım ve sanayi sektörlerinin yanı sıra literatürde analizi yapılmayan konut sektörü, kamu hizmetleri ve ticari hizmetler sektörlerinin de ayrıntılı ayrıştırma analizinin yapılması önem kazanmaktadır. Toplam emisyon salınımının %15,6’sını gerçekleştiren sektörlerin analiz edilmesi Türkiye’nin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine önemli bir katkı koyacaktır.

Çalışmanın geriye kalanı şu şekilde planlanmaktadır. İkinci bölümde Türkiye ile benzer emisyon artışı eğilimleri gösteren üç orta gelirli ülkenin (Brezilya, Çin ve Hindistan) toplam CO₂ emisyonları ile karşılaştırılacaktır. Üçüncü bölümde çalışmanın veri seti ve yöntemi ile ilgili bilgiler aktarılmaktadır. Dördüncü bölümde çalışmanın sonuçları tartışılmaktadır. Beşinci bölüm ise makaleyi sonlandıracaktır.

2. Türkiye’de CO₂ Emisyonlarının ve Diğer Temel Göstergelerin İncelenmesi ve Diğer Gelişmekte Olan Ülkelerle Kıyaslanması

Türkiye’nin CO₂ emisyonları araştırmaya dahil olan dönemde 129 MT’dan 379 MT’a yükselmiştir (IEA, 2020). Ülkenin emisyonlarındaki artış %193,8 olarak hesaplanmıştır. Gelişmekte olan diğer ülkelere bakıldığında Türkiye’nin emisyon artışının Brezilya’dan daha hızlı, Çin ve Hindistan’dan ise daha yavaş gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Aynı dönemde IEA verilerine göre Brezilya’nın CO₂ emisyonları %131,4 oranında artarken, Çin’de %342,6, Hindistan’da %314 olarak artış gerçekleşmiştir. Fert başına düşen CO₂ salınımı da Türkiye’de 1990 – 2017 döneminde 2,3 tondan 4,7 tona yükselmiştir (IEA, 2020). Gelişmekte olan diğer ülkelerde ise fert başına düşen CO₂ emisyonu 2017 yılı için Çin’de 6,7 ton, Brezilya’da 2,1 ton ve Hindistan’da 1,6 ton olarak gerçekleşmiştir (IEA, 2020). Türkiye’nin üç gelişmekte olan ülke ile emisyon verileri karşılaştırmalı olarak tablo 1’den takip edilebilir.

Tablo 1. Türkiye ile Brezilya, Çin ve Hindistan’ın CO₂ emisyonlarının karşılaştırılması

	CO ₂ emisyonları (toplam)		Değişim (%)	CO ₂ emisyonları (fert başına)	
	1990	2017		1990	2017
Türkiye	129 MT	379 MT	193,8	2,3 ton	4,7 ton
Brezilya	185 MT	429 MT	131,4	1,2 ton	2,1 ton
Çin	2089 MT	9246 MT	342,6	1,8 ton	6,7 ton
Hindistan	529 MT	2190 MT	314	0,6 ton	1,6 ton

Kaynak: International Energy Agency, IEA. Erişim tarihi: Eylül, 2020

CO₂ emisyonlarını belirleyen pek çok faktör bulunmaktadır. Öne çıkan üç temel faktör ise reel gelir (reel GSYİH), birincil enerji tüketimi ve nüfus olarak sıralanabilir. Ülkelerin ekonomik büyümeleri beraberinde enerji tüketimini getirmektedir. Enerji tüketimi ekonomik üretimin önemli lokomotif faktörlerinden birisidir. Enerji tüketiminin ise fosil yakıtlardan karşılanması CO₂ emisyonlarında artışlara neden olmaktadır. Ayrıca dünya nüfusunun artması da yine enerji tüketimini artırmakta ve enerjinin fosil yakıtlardan çoğunlukla üretilmesi neticesinde emisyonlar artmaktadır. 1990 ile 2017 arasındaki dönemde Dünya Bankası (World Bank) verilerine göre Türkiye’nin reel GSYİH’sı %230,2 oranında artmıştır. Aynı dönemde Çin ekonomisi %1130,5 gibi aşırı yüksek bir ekonomik büyüme kaydederken, Hindistan ekonomisi de %424 oranında büyümüştür (Dünya Bankası, 2020). Brezilya ekonomisi ise büyüme performansı anlamında Türkiye’nin gerisinde kalmıştır. 1990 ile 2017 arası dönemde Brezilya’nın reel geliri %92,6 oranında bir artış göstermiştir (Dünya Bankası, 2020). Türkiye ile Brezilya, Çin ve Hindistan’ın reel GSYİH ve fert başına düşen milli gelir karşılaştırmaları tablo 2’den takip edilebilir.

Tablo 2. Türkiye ve üç orta gelir düzeyindeki ülkenin reel GSYİH karşılaştırması

Ülkeler	Reel GSYİH (2010 fiyatlarıyla)		Değişim (%)	Yıllık Büyüme Oranı (%)	Fert başına düşen Reel GSYİH (2010 fiyatlarıyla)	
	1990	2017			1990-2017	1990
Türkiye	365,3 milyar \$	1206,4 milyar \$	230,2	4,6	6774,6 \$	14874,8 \$
Brezilya	1189,6 milyar \$	2290,7 milyar \$	92,6	2,5	7983,7 \$	11021,7 \$
Çin	827,7 milyar \$	10185,3 milyar \$	1130,5	9,8	729,2 \$	7346,6 \$
Hindistan	507,6 milyar \$	2659,4 milyar \$	424	6,3	581,2 \$	1986,6 \$

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri. Erişim tarihi: Eylül, 2020

Enerji kullanımı CO₂ salınımını belirleyen en temel faktörlerden birisidir. Çalışma periyodunda Türkiye’de birincil enerji kullanımı %160 oranında bir artışla 40392 ktöe (petrol eşdeğeri kiloton)’dan 105035 ktöe’a yükselmiştir (IEA, 2020). Karşılaştırmaya dahil olan ülkelerden Çin’de toplam enerji kullanımı aynı dönemde %212,9 oranında artarken bu rakam Hindistan için %149,6, Brezilya için %105,1 olarak gerçekleşmiştir (IEA, 2020). Özetle, Türkiye enerji kullanımı artışında Çin dışında kalan diğer iki ülkeyi geride bırakmıştır. Türkiye ile diğer üç gelişmekte olan ülkenin enerji kullanımına dair karşılaştırmalı analizi tablo 3’ten takip edilebilir.

Tablo 3. Türkiye ve gelişmekte olan üç ülkenin enerji tüketimlerinin karşılaştırılması

Ülkeler	Enerji Tüketimi (Toplam)		Değişim (%)
	1990	2017	1990-2017
Türkiye	40392 KTOE	105035 KTOE	160
Brezilya	111398 KTOE	228476 KTOE	105,1
Çin	657595 KTOE	2057664 KTOE	212,9
Hindistan	243054 KTOE	606580 KTOE	149,6

Kaynak: International Energy Agency, IEA. Erişim tarihi: Eylül, 2020

CO₂ salınımını belirleyen temel değişkenlerin üçüncüsü de nüfustaki değişimlerdir. Çalışma periyodunda Türkiye nüfusu %50,4 oranında artışla 53,9 milyondan 81,1 milyona yükselmiştir (Dünya Bankası, 2020). Dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi Hindistan'da nüfus artış oranının aynı zaman zarfında %53,3, Brezilya'da %39,5, sıkı nüfus politikalarını uzun zamandır uygulayan Çin'de ise %22,1 olduğu gözlemlenmiştir. Kısaca, Türkiye'nin nüfus artış hızının Hindistan hariç diğer karşılaştırma ülkelerinden yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye ve orta gelir düzeyinde yer alan diğer üç ülkenin 1990 – 2017 dönemi için toplam nüfuslarının karşılaştırılması tablo 4'te sunulmaktadır.

Dört ülke için gerçekleştirilen karşılaştırmalı analizde en büyük ekonomik büyümeyi Çin'in elde ettiği, Çin'i sırasıyla Hindistan, Türkiye ve Brezilya'nın takip ettiği gözlemlenmiştir. Enerji tüketiminde ise yine Çin ilk sırada yer alırken ikinci sırayı Türkiye, üçüncü sırayı Hindistan ve dördüncü sırayı Brezilya almaktadır. Ülkeler ekonomik olarak büyürken enerji tüketiminden ne denli tasarruf edileceği önem kazanmaktadır. Bu bağlamda ekonomisi %1130,5 gibi yüksek bir oranda büyüyen Çin'in enerji tüketiminin %212,9 oranında artması enerji tasarrufunda diğer ülkelere üstünlük kurduğu anlamına gelmektedir. Çin'i bu kategoride Hindistan takip etmektedir. Hindistan ekonomisi mevzu bahis dönemde %424 oranında büyürken enerji tüketimi %149,6 oranında artmıştır. Türkiye bu karşılaştırmada üçüncü sırada yer almaktadır. Ülkenin ekonomisi 1990-2017 döneminde %230,2 oranında büyürken enerji tüketimi %160 oranında artmıştır. Son sırada ise Brezilya bulunmaktadır. Brezilya'nın ekonomisi %92 oranında büyürken ülkenin enerji tüketimi araştırma döneminde %105,1 oranında artmıştır. Enerji tüketimi ile ekonomik çıktıdaki yüzdelik değişimler birbirine bölündüğü zaman ülkelerin enerji tasarrufu potansiyeli ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bulunan değer ne kadar küçükse ülke ekonomik büyümesini gerçekleştirirken o kadar enerji tasarrufu gerçekleştirmiş demektir. Toplam enerji tüketimindeki değişimin toplam GSYİH değişimine bölünmesi neticesinde Çin için 0,19, Hindistan için 0,35, Türkiye için 0,70 ve Brezilya için de 1,13 gibi değerler elde edilmiş enerji tasarrufunda da sıralama en başarılı Çin olmak üzere, Hindistan, Türkiye ve Brezilya şeklinde gerçekleşmiştir. Öte yandan Çin ve Hindistan'ın devam eden kömür bağımlılığı ülkelerin karbon yoğunluğunu artırmaktadır. Bu bağlamda doğal gaz kullanan Türkiye ile hidro kaynaklardan elektrik üreten Brezilya avantajlı konuma geçmektedir. Son olarak nüfus artış hızını kontrol altına almada Çin ve Brezilya'nın, Türkiye ve Hindistan'a kıyasla daha başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Türkiye ve diğer üç gelişmekte olan ülkenin nüfuslarının karşılaştırılması

Ülkeler	Nüfus		Değişim (%)
	1990	2017	1990-2017
Türkiye	53921760	81101892	50,4
Brezilya	149003223	207833831	39,5
Çin	1135185000	1386395000	22,1
Hindistan	873277798	1338658835	53,3

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri. Erişim tarihi: Eylül, 2020

3. Veri Seti ve Yöntem

3.1 Veri Seti

Çalışmada kullanılan veriler 1990 ile 2017 yılları arasında (her iki yıl da dahil) yer alan yıllık verilerden oluşmaktadır. Reel GSYİH, fert başına düşen reel GSYİH ve nüfus verileri Dünya Bankası (World Bank), Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators) veritabanından elde edilirken, toplam ve fert başına düşen CO₂ emisyonları ile enerji tüketimi verileri Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency) veritabanından elde edilmiştir.

3.2 Ayırıştırma Analizi Yöntemi (Lmdi)

Çalışmada Kaya denkleminde yola çıkılarak Ang (2004) tarafından geliştirilen Logaritmik Ortalı Divisia Endeksi (logarithmic mean Divisia index – LMDI) yöntemi kullanılmıştır. LMDI yöntemi diğer ayırıştırma yöntemleri olan RLI (refined Laspeyres index – Arındırılmış Laspeyres Endeksi) ve GFI (generalized Fisher index – Genelleştirilmiş Fisher Endeksi) ile aynı avantaja sahiptir (Ang, 2004). LMDI yöntemi tıpkı bahsedilen diğer iki yöntemde olduğu gibi geride herhangi bir hata payı (error term, residual) bırakmaksızın hedef değişkeni tam olarak ayırıştırabilmektedir. LMDI yönteminin genel avantajı diğer mevzu bahis yöntemlere kıyasla daha kolay hesaplanmasıdır. Böylece literatürde LMDI temelli çalışmaların yoğunluğu söz konusu olmaktadır (Streimikiene et al., 2019). Hatzigeorgiu vd. (2008) çalışmalarında LMDI yöntemini bu yöntemin öncülü olan Aritmetik Ortalı Divisia Index (AMDI) yöntemi ile karşılaştırmış ve öncülüne göre LMDI yönteminin hatasız olarak CO₂ emisyonlarını etkileyen faktörlere göre ayırıştırmasını yöntemin en güçlü yönü olarak vurgulamıştır. Hem AMDI hem de LMDI yöntemleri Boyd vd. (1987) tarafından geliştirilen Divisia toplulaştırması üzerinden geliştirilmiştir. Her iki yöntem de Ang (2004) tarafından da belirtildiği gibi zaman tersine çevirme testini (time reversal test) başarıyla geçmektedir. Ancak faktör tersine çevirme testini bir tek LMDI sağlamaktadır (Shahiduzzaman ve Alam, 2013).

Kaya denklemi temel düzeyde dört değişkenden oluşur. Bu değişkenler CO₂ emisyonları, toplam enerji tüketimi, GSYİH ve nüfus olarak sıralanmaktadır. Kaya denklemi aşağıdaki gibidir.

$$CO_2 = \left(\frac{CO_2}{Enerji\ Tüketimi} \right) \left(\frac{Enerji\ Tüketimi}{GSYİH} \right) \left(\frac{GSYİH}{Nüfus} \right) (Nüfus) \quad (1)$$

Birinci denklemdeki ilk oran karbon yoğunluğunu, ikinci oran enerji yoğunluğunu, üçüncü oran ise fert başına düşen milli geliri ifade etmektedir. Dördüncü değişken olarak da nüfus yer almaktadır. Kaya denklemi birtakım gerekli modifikasyonlara karşı esneklik gösteren bir denklemdir. Sektörel analizlerde ya da faktörlere bağlı analizlerde

sektörel GSYİH, sektörel CO₂ emisyonları ve sektörel enerji tüketimi gibi veriler kullanılarak analizler gerçekleştirilmektedir. Mevcut çalışmada da iki farklı sektör analiz edildiğinden bu sektörler için CO₂ emisyonları ve enerji tüketimi verileri kullanılmaktadır. Çalışmada ilk olarak konut sektörüne ait CO₂ emisyonları analiz edilmektedir. Bu nedenle bu sektöre ait CO₂ emisyonları ve enerji tüketimi verileri kullanılmıştır. Sektörel enerji tüketiminin toplam enerji tüketimine oranı da dikkate alınarak enerji yapısı değişkeni de standart denkleme eklenmiştir. Böylece Kaya denklemi aşağıdaki gibi revize edilmiştir.

$$CO_{2A} = \left(\frac{CO_{2A}}{\text{Enerji Tüketimi}(A)} \right) \left(\frac{\text{Enerji Tüketimi}(A)}{\text{Enerji Tüketimi}} \right) \left(\frac{\text{Enerji Tüketimi}}{GSYİH} \right) \left(\frac{GSYİH}{\text{Nüfus}} \right) (\text{Nüfus}) \quad (2)$$

Enerji yapısı değişkeni denkleme baştan ikinci sırada yer almaktadır. İkinci denklem daha basit bir ifadeyle aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$CO_{2A} = (SKY)(SEP)(TEY)(PINC)(N) \quad (3)$$

Bu denkleme SKY sektörel karbon yoğunluğunu, SEP sektörel enerji payını, TEY toplam enerji yoğunluğunu, PINC fert başına düşen milli geliri ve N nüfusu göstermektedir. Atmosferde CO₂ emisyonları sürekli biriktiğinden LMDI formülü yardımıyla yapılan hesaplamalarda kümülatif toplam alınmaktadır. CO₂ emisyon değişimlerine etki eden faktörlerin her birinin LMDI yardımı ile hesaplanması aşağıda gösterilmektedir.

$$PINC(t) = \sum \frac{CO_{2t} - CO_{2t-1}}{LN\left(\frac{CO_{2t}}{CO_{2t-1}}\right)} LN\left(\frac{PINC_t}{PINC_{t-1}}\right) \text{ Reel gelir etkisi} \quad (4)$$

$$N(t) = \sum \frac{CO_{2t} - CO_{2t-1}}{LN\left(\frac{CO_{2t}}{CO_{2t-1}}\right)} LN\left(\frac{N_t}{N_{t-1}}\right) \text{ Nüfus etkisi} \quad (5)$$

$$SEP(t) = \sum \frac{CO_{2t} - CO_{2t-1}}{LN\left(\frac{CO_{2t}}{CO_{2t-1}}\right)} LN\left(\frac{SEP_t}{SEP_{t-1}}\right) \text{ Sektörel enerji yapısı} \quad (6)$$

$$EY(t) = \sum \frac{CO_{2t} - CO_{2t-1}}{LN\left(\frac{CO_{2t}}{CO_{2t-1}}\right)} LN\left(\frac{EY_t}{EY_{t-1}}\right) \text{ Enerji yoğunluğu} \quad (7)$$

$$KY(t) = \sum \frac{CO_{2t} - CO_{2t-1}}{LN\left(\frac{CO_{2t}}{CO_{2t-1}}\right)} LN\left(\frac{KY_t}{KY_{t-1}}\right) \text{ Karbon yoğunluğu} \quad (8)$$

Böylelikle CO₂ emisyonlarındaki yıllık değişimler, bu beş faktörün değişikliklerinin toplamı şeklinde hesaplanabilmektedir.

$$\Delta CO_{2t} = \Delta PINC_t + \Delta N_t + \Delta SEP_t + \Delta EY_t + \Delta KY_t \quad (9)$$

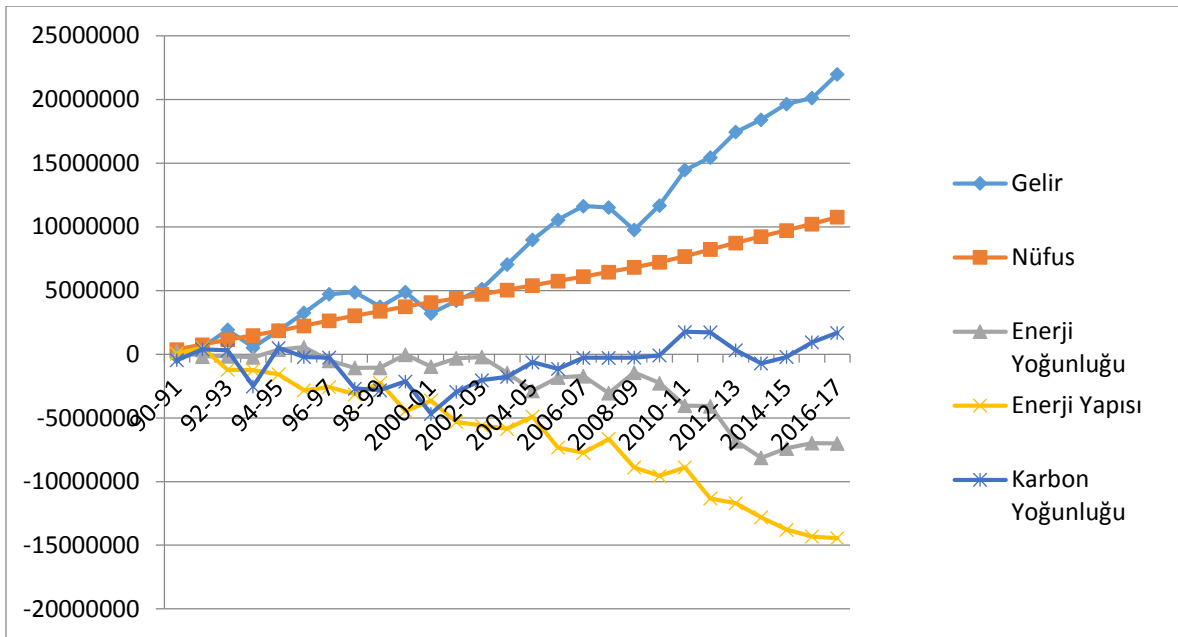
Faktörlerin hesaplanmasında ln (doğal logaritma, e tabanı) kullanılmıştır. Tornqvist vd. (1985) tarafından da belirtildiği gibi ln göreceli değişimin simetrik, toplamsal ve normlu göstergesini ifade eden tek fonksiyondur. Bu nedenle ayrıştırma analizlerinde ln fonksiyonundan faydalanılmaktadır.

4. Ampirik Bulgular

4.1 Konut Sektörü Ayrıştırma Analizi Sonuçları

1990 ile 2017 yılları arasında kalan dönemde Türkiye'nin konut sektörü CO₂ emisyonları 22 MT'dan 35 MT'a, yaklaşık %59,1 oranında artış göstermiştir (IEA, 2020). LMDI yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen analizde beş farklı faktörün emisyonlar üzerindeki etkisi hesaplanmıştır. Etki eden beş faktörün 1990 ile 2017 arası dönemdeki ayrıştırma analizi sonuçları kümülatif olarak grafik 1'de gösterilmektedir.

Grafik 1'den de takip edileceği üzere Türkiye'nin konut sektörü CO₂ emisyonlarını en çok artıran faktör gelir etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin reel GSYİH'sı araştırma döneminde %230,2 oranında artarak 365,3 milyar dolardan, 1,21 trilyon dolara yükselmiştir (Dünya Bankası, 2020). Yine aynı dönemde fert başına düşen reel GSYİH %119,5 artışla 6774,6 dolardan 14870,7 dolara çıkmıştır (Dünya Bankası, 2020). Ekonomide gözlemlenen büyüme konut sektörünün de emisyonlarında artışa neden olmuştur. Toplamda 27 periyodun 21'inde gelir etkisi konut sektörünün emisyonlarını artırırken geriye kalan 6 periyotta sektörel emisyonlarda bir azalmaya sebep olmuştur. Konut sektörü CO₂ emisyonlarında gelir etkisinin azalmaya yol açtığı dönemler 1990-91, 1993-94, 1998-99, 2000-01, 2007-08 ve 2008-09 dönemleri olarak hesaplanmıştır. Bu dönemlerden ikisi Körfez Savaşı (1991), Marmara Depremi (1999) gibi istenmeyen jeopolitik olaylar ve talihsiz doğal afetlerin meydana geldiği üzücü olayların ekonomiye negatif etkilerini içerirken, diğer dört dönem 5 Nisan Kararları (1994), 2001 ekonomik krizi ve küresel finansal kriz (2008-09) gibi ekonomik ve finansal krizlerin negatif yansımalarını içermektedir. Geriye kalan 20 yıllık süreçte ise ekonominin büyümesine paralel olarak emisyonlar konut sektöründe de artmışlardır. LMDI yöntemi hesaplamalarına göre gelir etkisi Türkiye'nin konut sektörü CO₂ emisyonlarını yaklaşık 22 MT kadar artırmış bu artışın payı kümülatif %169,2 olarak hesaplanmıştır.

Grafik1. Konut sektörü CO₂ emisyonları ayrıştırma analizi sonuçları.

Kaynak: Yazar tarafından LMDI yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

Araştırma döneminde Türkiye'nin konut sektörü emisyonlarını en çok artıran ikinci faktör nüfus olarak tespit edilmiştir. Ülke nüfusu 1990 ile 2017 arası dönemde 53,9 milyondan %50,4 artışla 81,1 milyona yükselmiştir (Dünya Bankası, 2020). Bunun neticesinde nüfus artışı, konut sektörü CO₂ emisyonlarında düzenli bir artışa sebep olmuştur. LMDI hesaplamalarına göre nüfus, konut emisyonlarını 1990 ile 2017 yılları arasında kümülatif olarak 10,8 MT kadar artırmıştır. Nüfus faktörü bu sektörün emisyonlarında endeksin oluşumunu %82,8 oranında belirlemiştir. Türkiye nüfus artış hızı yüksek olan ülkeler arasındadır. Bununla birlikte jeopolitik sıkıntılar nedeniyle son 10 yılda komşu ülkelerden göç kabul etmiştir. Böylece, nüfus artışının konut sektöründe de emisyon artışını artırması kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelir etkisi ve nüfus gibi konut sektörünün CO₂ emisyonlarını artıran faktörlerin yanı sıra bu emisyonları azaltan faktörler de mevcuttur. Türkiye örneğinde de gerçekleştirilen LMDI ayrıştırma analizi neticesinde enerji yapısı etkisi, karbon emisyonlarını azaltan bir etken olarak tespit edilmiştir. Araştırma döneminde konut sektörünün toplam enerji kullanımındaki payı ciddi bir azalma göstermiştir. IEA (2020) verilerinden hareketle yapılan hesaplamalarda konut sektörünün toplam enerji tüketimindeki payı 1990'da %36,1 iken 2017'de %21,1'e düşmüştür. Böylece enerji yapısı etkisi de sektörün CO₂ emisyonlarını azaltmıştır. LMDI yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen analizde, araştırma dönemi boyunca Türkiye'nin konut sektörü emisyonlarını enerji yapısı faktörünün 14,4 MT düşürdüğü tespit edilmiştir. Yine LMDI yöntemi yardımıyla enerji yapısı faktörünün sektörün emisyonları içerisindeki kümülatif payı -111,1% olarak hesaplanmıştır. 1990 ile 2017 arası yılları kapsayan araştırma döneminde toplamda 27 periyottan 19'unda enerji yapısı faktörünün CO₂ emisyonlarını düşürdüğü bilgisi karşımıza çıkmıştır. Kümülatif etkinin negatif olarak hesaplanması emisyon azaltımı açısından hedeflenen bir

durumdur. Türkiye'de konut sektöründe gözlemlenen gelişmeler, yalıtımın artırılması ve enerji tasarrufu konusundaki farkındalığın artması şeklinde özetlenebilir. Böylece toplam enerji kullanımında konut sektörünün payının azalması ve enerji yapısının sektör emisyonlarını kayda değer oranda düşürmesi gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Enerji yapısının yanında enerji yoğunluğu da Türkiye'nin konut sektörü kaynaklı emisyonlarını azaltan bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Araştırma dönemi boyunca toplam 27 periyodun 14'ünde enerji yoğunluğu etkisi konut sektörünün CO₂ emisyonlarını azaltmıştır. LMDI hesaplamalarına göre enerji yoğunluğu faktörü sektörün emisyonlarını kümülatif toplamda da azaltmıştır. Enerji yoğunluğunun azalması demek, daha az enerji kullanımı ile daha fazla ekonomik üretim gerçekleştirmek demektir. LMDI ayrıştırma analizi sonucuna göre enerji yoğunluğu etkisi kümülatif anlamda konut sektörünün CO₂ emisyonlarını yaklaşık 7 MT azaltmıştır. Yine aynı yöntemle enerji yoğunluğunun toplam emisyonlardaki payı 2017 yılı için - 53,8 % olarak hesaplanmıştır. Bir başka ifadeyle enerji yapısı ağırlığına bağlı olarak endeksin oluşumunu - 53.8 % oranında belirlemiştir.

Çalışma bulguları karbon yoğunluğu faktörünün Türkiye'deki konut sektörü kaynaklı CO₂ emisyonlarına minimal bir etki yaptığını ortaya koymaktadır. Konut sektörü emisyonlarının konut sektörü enerji tüketimine oranı şeklinde tanımlanan karbon yoğunluğu LMDI bulgularına göre 27 periyodun 12'sinde sektörün CO₂ emisyonlarını azaltırken geriye kalan 15 periyotta emisyon artışına neden olmuştur. Kümülatif analiz sonucuna bakıldığında karbon yoğunluğu etkisinin Türkiye'nin konut sektörü CO₂ emisyonlarını yaklaşık 1,7 MT artırdığı ortaya çıkmaktadır. LMDI hesaplamaları sonucunda karbon yoğunluğunun toplam konut sektörü emisyonları içerisindeki payı 2017 yılı için %12,9 olarak tespit edilmiştir. Karbon yoğunluğu faktörü ağırlığına bağlı olarak endeksin toplam emisyonlar içerisindeki oluşumunu % 12,9

oranında belirlemiştir. Sektörün çevresel anlamda sürdürülebilir bir nitelik kazanması için karbon yoğunluğu faktörünün emisyonları artırıcı değil azaltıcı bir eğilim izlemesi amaçlanmaktadır. Çalışma bulguları enerji yapısı ile enerji yoğunluğu faktörlerinin nüfus ve reel gelir faktörlerinin emisyonları artırıcı yöndeki etkisini telafi etmeye yakın bir düşüş eğilimine girdiklerini ortaya koymuştur. Ancak karbon yoğunluğu emisyonları artırmaya devam etmektedir. Bu yüzden ki Türkiye'nin konut

sektörü henüz istenen düzeyde çevreci bir sektör olamamaktadır. Türkiye'de 1980'li yıllarda başlayıp 1990'larda ciddi bir ivme kazanan doğal gaz kullanımına rağmen, pek çok ilde konut ısıtmada kullanılan kömür ve gazyağı hava kirliliğine sebep olmakta ve bu yakıtlar CO₂ emisyonlarını da artırmaya devam etmektedir. Konut sektörü ile ilgili yıllık CO₂ ayrıştırma analizi sonuçları tablo 5'ten takip edilebilmektedir.

Tablo 5. Türkiye'nin konut sektörü CO₂ emisyonlarının ayrıştırma analizi sonuçları

Dönem	Gelir	Nüfus	Enerji Yoğunluğu	Enerji Yapısı	Karbon Yoğunluğu
90-91	-213829,7	371723,1	242578,8	68839,0	-469310,3
91-92	751661,7	377604,1	-423826,6	432428,1	862131,7
92-93	1383028,7	386414,3	31851,4	-1718530,4	-82763,0
93-94	-1398583,5	349750,9	-91106,5	-29167,8	-2830894,1
94-95	1343058,2	356145,0	603005,7	-326310,6	3024101,6
95-96	1382743,5	397272,4	194332,6	-1253750,1	-720597,4
96-97	1458263,3	404090,8	-1061530,6	245005,8	-45830,3
97-98	173506,5	384878,7	-567952,8	-557480,0	-2432952,3
98-99	-1149448,2	356391,3	15492,3	893495,0	-115929,4
99-2000	1153866,0	356699,0	1031339,3	-2217226,9	675321,5
2000-01	-1676528,7	327823,0	-940796,1	828916,0	-2539414,1
2001-02	998447,7	309280,9	656328,8	-1681456,1	1717398,7
2002-03	923537,7	330697,3	98576,2	-275712,6	922901,5
2003-04	1916226,1	339212,7	-1246867,5	-266617,6	258046,3
2004-05	1933403,9	350256,8	-1403564,1	972770,8	1147132,7
2005-06	1573452,3	349682,6	1040959,9	-2448635,7	-515458,2
2006-07	1076988,1	345773,2	115857,1	-406380,0	867760,6
2007-08	-106103,1	358612,8	-1348685,9	1091716,0	4461,2
2008-09	-1766158,1	369282,2	1622739,1	-2236435,3	10571,0
2009-10	1922488,7	398985,5	-834923,1	-664427,3	177876,1
2010-11	2787919,2	474384,4	-1764706,8	663551,2	1838852,0
2011-12	989807,3	530669,5	-48433,5	-2438823,0	-33220,3
2012-13	2000599,3	525020,6	-2741075,7	-374006,0	-1410538,2
2013-14	966961,1	493376,3	-1313007,2	-1114025,9	-1033304,3
2014-15	1229643,4	482963,4	740853,4	-961243,7	507783,5
2015-16	465442,3	505822,1	412091,4	-536859,5	1153503,7
2016-17	1870155,2	532648,4	-17830,7	-128325,3	743352,4

Kaynak: Yazar tarafından LMDI yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

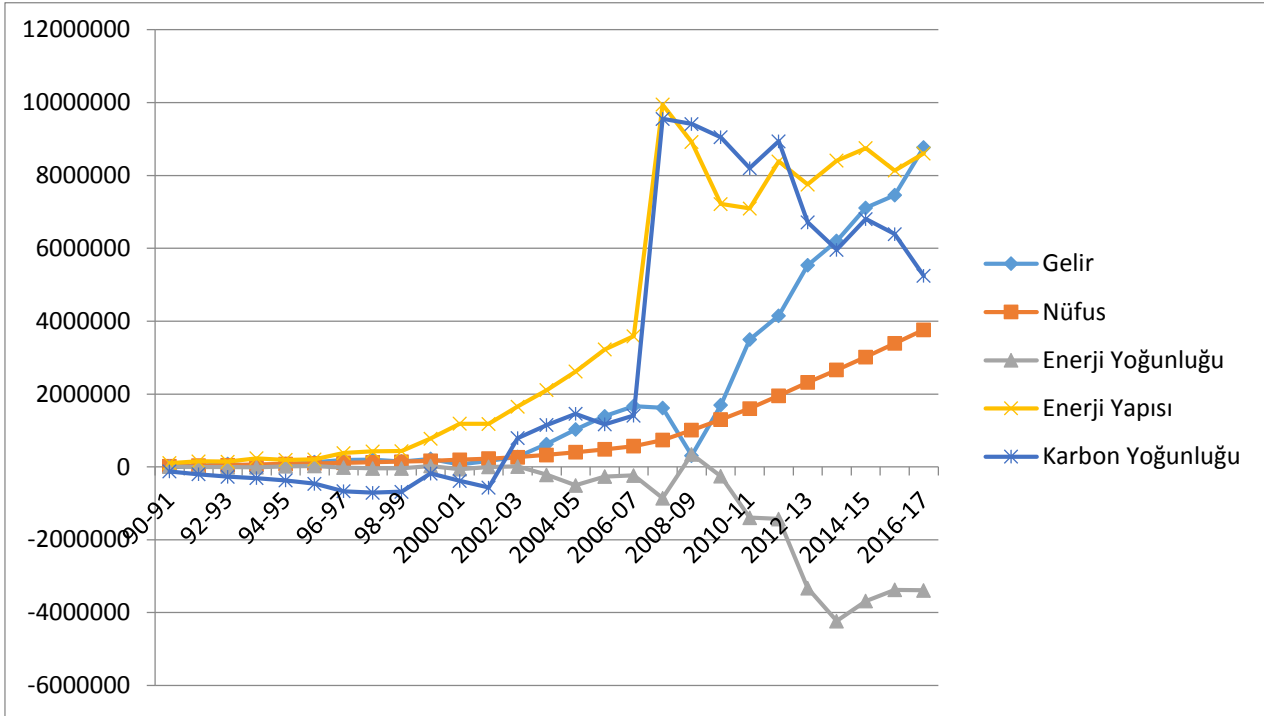
4.2. Ticari Hizmetler ve Kamu Hizmetleri Sektörleri İçin Ayrıştırma Analizi Sonuçları

Konut sektörü için yapılan ayrıştırma analizinden sonra bu çalışmada yine LMDI yöntemi kullanılarak ticari hizmetler ve kamu hizmetleri için CO₂ emisyon ayrıştırma analizi gerçekleştirilmiştir. 1990 ile 2017 yılları arasındaki dönemde ticari hizmetler ile kamu hizmetleri sektörlerinin Türkiye'deki CO₂ salınımı 1 MT'dan 24 MT'a yükselmiştir (IEA, 2020). Böylesi keskin bir artış da bu sektörlerin emisyonlarını belirleyen faktörlerin öne çıkarılmasını zorunlu kılmıştır. Kamu hizmetleri ile ticari hizmetlerin CO₂ emisyon salınımını belirleyen faktörlere yönelik ayrıştırma analizi sonuçları grafik 2'de gösterilmektedir.

Gelir etkisi tıpkı konut sektöründe olduğu gibi ticari hizmetler ve kamu hizmetleri sektörlerinde de CO₂ emisyonlarını belirgin bir biçimde artıran bir faktör olarak tespit edilmiştir. Türkiye'de 1990 ile 2017 yılları arasında ekonomik ve finansal kriz yılları hariç reel GSYİH ve dolayısıyla da fert başına düşen reel GSYİH artış gösterdiğinden gelir etkisinin emisyon salınımını bu sektörde de artırması beklenen bir sonuçtur. LMDI ayrıştırma analizi sonuçlarına göre reel gelir etkisi Türkiye'de ticari hizmetler ve kamu hizmetlerinden kaynaklanan CO₂ emisyonlarını 1990 ile 2017 arasındaki

dönemde 8,8 MT artırmıştır. Faktörün emisyonlar üzerindeki kümülatif ağırlığı da 2017 yılı için %38,1 olarak hesaplanmıştır.

Enerji yapısı konut sektöründe Türkiye'nin CO₂ emisyonlarını önemli ölçüde azaltırken ticari hizmetler ile kamu hizmetlerinde bu faktör emisyonları artırıcı yönde bir eğilim göstermiştir. LMDI analizi sonuçlarına göre enerji yapısı 27 periyodun 19'unda CO₂ emisyonlarını artırmıştır. Geriye kalan 8 periyotta ise faktörün ticari hizmetler ile kamu hizmetleri sektörlerinin emisyonlarını azalttığı gözlemlenmiştir. LMDI hesaplamalarına göre enerji yapısı faktörü 1990 ile 2017 yılları arasında kümülatif olarak bu sektörlerin CO₂ emisyonlarını 8,6 MT artırmıştır. Kümülatif olarak da enerji yapısının sektörlerin toplam emisyonları içerisindeki kümülatif ağırlığı 2017 yılı için %37,4 olarak belirlenmiştir. Enerji yapısının emisyonları artırma sebebi, ticari hizmetler ve kamu hizmetlerinin zaman içerisinde daha önemli bir hale gelmesi şeklinde açıklanabilir. Bu iki hizmet sektörü büyüdükçe enerjiye olan talepleri de artmıştır. 1990 yılında toplam enerji kullanımının % 2,2'si bu sektörler için 2017 yılında bu oran %12,9'a yükselmiştir.

Grafik2. Türkiye’de ticari hizmetler ve kamu hizmetleri sektörlerinin emisyonlarının ayrıştırma analizi sonuçları

Kaynak: Yazar tarafından LMDI yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

Ticari hizmetler ile kamu hizmetleri sektörlerinin CO₂ emisyonlarını artıran üçüncü faktör de karbon yoğunluğu etkisi olarak tespit edilmiştir. LMDI analizi bulgularına göre 27 periyodun 18’inde karbon yoğunluğu faktörü mevzu bahis iki sektörün emisyonlarını azaltmış geriye kalan 9 periyotta ise artırmıştır. Karbon yoğunluğunun emisyonları azalttığı yıllar daha fazla olmasına rağmen kümülatif toplamda bu faktör sektörlerin CO₂ emisyonlarını artırmıştır. LMDI analizi sonuçlarına göre karbon yoğunluğu faktörü ticari hizmetler ve kamu hizmetleri sektörlerinin CO₂ emisyonlarını araştırma dönemi boyunca 5,2 MT artırmıştır. Yine LMDI bulgularından hareketle karbon yoğunluğunun ağırlığı sektörel emisyonlar içerisinde 2017 yılı için %22,8 olarak hesaplanmıştır. Bulgular ticari hizmetler ve kamu hizmetleri sektörlerinin yoğun bir şekilde kirletici fosil yakıtları kullandıklarına işaret etmektedir.

LMDI yöntemi yardımı ile gerçekleştirilen analizde CO₂ emisyonlarını en çok artıran dördüncü faktör nüfus artışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıştırma analizi sonuçlarına göre nüfus faktörü sektörün toplam emisyonlarını 1990 ile 2017 arası dönemde 3,8 MT kümülatif olarak artırmıştır. Faktörün ticari hizmetler ve

kamu hizmetleri emisyonları içerisindeki ağırlığı ise, 2017 yılı için %16,4 olarak belirlenmiştir. Türkiye’deki nüfus artış hızı görece olarak yüksek gerçekleştiğinden sektörel düzeyde de emisyon artışları kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ticari hizmetler ile kamu hizmetlerinden kaynaklanan CO₂ emisyonlarını azaltan tek faktör enerji yoğunluğu faktörü olarak tespit edilmiştir. Ülkenin toplam enerji kullanımı IEA verilerine göre %160,2 oranında artarken, reel GSYİH aynı dönemde Dünya Bankası verilerine göre %230,2 oranında artış göstermiştir. LMDI ayrıştırma analizi bulgularına göre enerji yoğunluğu faktörü ticari hizmetler ile kamu hizmetleri sektörlerinin emisyonlarını 3,4 MT azaltmıştır. Kümülatif olarak da enerji yoğunluğu faktörünün bu sektörler içerisindeki ağırlığı endeksin oluşumuna bağlı olarak - % 14,7 oranında belirlenmiştir. Ülke genelinde enerji tüketiminin reel GSYİH’den daha yavaş bir oranda artması sektörlerin emisyon azaltma hedeflerine katkı yapmıştır. Türkiye’nin ticari hizmetler ile kamu hizmetleri CO₂ emisyonu ayrıştırma analizi sonuçları tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6. Türkiye’nin ticari hizmetler ve kamu hizmetleri sektörlerinin CO₂ emisyonlarının ayrıştırma analizi sonuçları

	Gelir	Nüfus	Enerji Yoğunluğu	Enerji Yapısı	Karbon Yoğunluğu
90-91	-9719,5	16896,5	11026,3	105175,8	-123378,1
91-92	32701,6	16428,0	-18438,9	49352,2	-80041,8
92-93	57626,3	16100,6	1327,1	-11202,5	-63850,6
93-94	-63748,2	15941,8	-4152,7	91543,3	-39583,3
94-95	59939,2	15894,4	26911,5	-40324,5	-62419,5
95-96	55310,0	15891,0	7773,3	12166,5	-91139,9
96-97	57194,5	15848,8	-41634,3	175744,6	-207152,7
97-98	7090,8	15729,1	-23211,0	41006,0	-40614,0
98-99	-49976,4	15495,4	673,6	8617,0	25191,5
99-2000	70848,3	21901,6	63325,0	342959,4	500956,7
2000-01	-152833,7	29884,6	-85763,7	408574,1	-199860,3

2001-02	95162,3	29477,6	62554,9	-868,6	-186325,2
2002-03	115932,6	41512,7	12374,4	473273,4	1356905,0
2003-04	350555,4	62055,7	-228102,6	453306,5	362184,9
2004-05	400592,8	72571,7	-290812,3	509769,4	307878,4
2005-06	364544,1	81015,9	241174,0	602748,2	-289482,3
2006-07	278228,6	89326,9	29930,5	364671,9	237842,2
2007-08	-48946,9	165433,5	-622169,0	6359575,6	8146106,9
2008-09	-1309676,2	273837,4	1203325,4	-1028221,0	-139265,5
2009-10	1382710,4	286962,1	-600501,2	-1702678,3	-366493,0
2010-11	1801159,4	306480,2	-1140104,1	-121874,3	-845660,2
2011-12	653783,4	350515,6	-31991,1	1292514,2	735177,0
2012-13	1385739,0	363661,8	-1898638,9	-631323,8	-2219438,2
2013-14	667134,3	340394,5	-905881,4	654694,8	-756341,2
2014-15	910512,1	357619,2	548578,6	341973,6	841315,5
2015-16	345448,0	375417,7	305851,4	-615223,6	-411492,5
2016-17	1312579,6	373842,5	-12514,6	471180,7	-1145089,2

Kaynak: Yazar tarafından LMDI yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

5. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'nin 2017 yılı itibarıyla CO₂ emisyonlarının yaklaşık altıda birini oluşturan konut sektörü ile ticari hizmetler ve kamu hizmetleri sektörlerinin emisyonları için bir ayrıştırma analizi gerçekleştirilmiştir. LMDI yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen analizde 1990 ile 2017 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılmış, gelir etkisi, nüfus, enerji yapısı, enerji yoğunluğu ve karbon yoğunluğu olmak üzere beş farklı faktörün emisyonlar üzerindeki etkisi hesaba katılmıştır.

Çalışma bulguları, her iki sektörde de reel gelir etkisinin ve nüfusun CO₂ emisyonlarını artırdığını ortaya koymuştur. Artan nüfus ve büyüyen ekonomi konut ihtiyacını artırdığından, ayrıca Türkiye için ticari hizmetler ve kamu hizmetleri giderek daha önemli hale geldiğinden bu iki faktörün emisyonları artırması beklenen bir sonuçtur. Konut sektöründe enerji yoğunluğu ve enerji yapısı CO₂ emisyonlarında azalmalara vesile olurken, karbon yoğunluğu halen bu sektörün emisyonlarında artışlara sebep olmaktadır. Öte yandan ticari hizmetler ve kamu hizmetlerinde enerji yapısı ve karbon yoğunluğu faktörleri emisyon artışlarına sebep olurken, enerji yoğunluğu CO₂ azaltan tek faktör olarak tespit edilmiştir.

Gelişmiş ülkelerde (örneğin Almanya) benzer ayrıştırma analizi çalışmaları yapılmıştır. Bu ülkelerde enerji yoğunluğu ve karbon yoğunluğu gibi faktörlerin reel gelir ile nüfusun CO₂ emisyonları üzerindeki artırıcı etkisini telafi ettiği, böylelikle emisyonların azaldığı ispatlanmıştır. Benzer bir çevresel sürdürülebilirlik başarısından ise Türkiye maalesef henüz uzakta yer almaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olduğundan ekonomik büyüme ön plana çıkmakta, çevresel sürdürülebilirlik ise geri plana düşmektedir. Çalışma bulguları birtakım emisyon azaltma çabalarının Türkiye'nin konut sektörü ile ticari hizmetler ve kamu hizmetleri sektörleri için ivedilikle gerçekleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Türkiye enerji yoğunluğunun sektörel düzeyde CO₂ emisyonları üzerindeki azaltıcı/yavaşlatıcı etkisini daha belirgin hale getirmek için enerji tasarrufuna daha fazla ağırlık vermelidir. Ek olarak nüfus artış hızı da dünya ortalamasından biraz daha yüksek olduğundan göç ve nüfus artışı ile ilgili yeni planlamalar gerçekleştirilmelidir. Türkiye 1980'lerin ikinci yarısında doğal gazla tanışmış böylece 90'lı yıllardan itibaren kömür tüketiminin büyük şehirlerde (İstanbul ve Ankara gibi) azalması ile hava kirliliğini kayda değer oranda azaltmayı başarmıştır.

Şüphesiz doğal gaz kömür ve petrolden çok daha temiz bir fosil yakıttır ancak günümüzdeki koşullar iklim değişikliği ile mücadele kapsamında yenilebilir enerjinin önemini daha çok vurgulamaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu yenilenebilir enerji kaynakları açısından (güneş, rüzgâr, jeotermal, biokütle) geniş bir yelpaze sunmaktadır. Yenilebilir enerjinin daha ulaşılabilir fiyatlara inmesi ile birlikte karbon yoğunluğu da azaltılacaktır.

Türkiye'nin sektörel emisyon dağılımı Brezilya, Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan diğer ülkelere kıyasla daha homojen bir tablo çizmektedir. O yüzden ki geliştirilecek çevre politikaları sadece elektrik ve ısı üretimi, imalat, ulaşım gibi sektörleri değil aynı zamanda konut sektörü, ticari hizmetler ve kamu hizmetleri gibi diğer hizmetleri de içerecek şekilde planlanmalıdır. Böylece Türkiye CO₂ emisyonlarını hızla artıran ülke konumundan kurtulup, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine katkı koyan ülkelere birisi olmayı başaracaktır.

Kaynakça

- Akbostancı, E., Türüt-Aşık, S., & Tunç, G. İ. (2009). A decomposition analysis of CO₂ emissions from energy use: Turkish case. *Energy Policy*, 37, 4689-4699.
- Akbostancı, E., Türüt-Aşık, S., & Tunç, G. İ. (2011). CO₂ emissions of Turkish manufacturing industry: A decomposition analysis. *Applied Energy*, 88, 2273-2278.
- Akın, G. (2006). Küresel Isınma, Nedenleri ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46 (2), 29-43.
- Ang, B.W. (2004). Decomposition analysis for policymaking in energy: which is the preferred method? *Energy Policy*, 32 (9), 1131-1139.
- Appenzerler, T. & Dimick, R. D. (2004). "Dünya Alarm Veriyor." *National Geographic*, Eylül 2004.
- Boyd, G., McDonald, J., Ross, M., Hansont, D., (1987). Separating the changing composition of US manufacturing production from energy efficiency improvements: a Divisia index approach. *The Energy Journal* 8 (2), 77-96.
- Bozoğlu, B., Keskin, B., & Çavdar, S. (2003). Küresel Isınma. Çevre Sorunları Öğrenci Yaklaşımları Sempozyumu, Nisan 2003 – Mersin.
- Dünya Bankası (2020). Dünya Kalkınma Göstergeleri. <https://databank.worldbank.org/home.aspx> (Erişim tarihi: Eylül 2020).
- Ersoy, Ş. (2006). Küremiz Isınıyor. *Bilim ve Ütopya*, 139, 5-13.
- Hatzigeorgiou, E., Polatidis, H., Haralambopoulos, D., (2008). CO₂ emissions in Greece for 1990-2002: a decomposition analysis and comparison of results using the Arithmetic Mean Divisia Index and Logarithmic Mean Divisia Index techniques. *Energy* 33 (3), 492-499.

Işık, M., Sarica, K., & Ari, I. (2020). Driving forces of Turkey's transportation sector CO₂ emissions: An LMDI approach. *Transport Policy*, 97, 210-219.

Karakaya, E., Bostan, A., & Özçağ, M. (2019). Decomposition and decoupling analysis of energy-related carbon emissions in Turkey. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 32080-32091.

Kumbaroğlu, G. (2011). A sectoral decomposition analysis of Turkish CO₂ emissions over 1990 – 2017. *Energy*, 36, 2419-2433.

Lise, W. (2006). Decomposition of CO₂ emissions over 1980-2003 in Turkey. *Energy Policy*, 34 1841-1852.

Marques, A. C., Leal, P. A., Fuinhas, J. A. (2019). Decoupling economic growth from CO₂ emissions: Decomposition analysis by sectoral factors for Australia. *Economic Analysis and Policy*, 62, 12-26.

Rüstemoğlu, H. (2016). Ekonomik Büyümenin Çevresel Maliyeti: Türkiye ve İran Ölçeğinde CO₂ Emisyonlarının Belirleyicileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2151-2168.

Rüstemoğlu, H. (2019). Factors affecting Germany's green development over 1990-2015: A comprehensive environmental analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, 26 (7), 6636-6651.

Shahiduzzaman, M., Alam, K. (2013). Changes in energy efficiency in Australia: A decomposition of aggregate energy intensity using logarithmic mean Divisia approach. *Energy Policy*, 56, 341-351.

Streimikiene, D., Mardani, A., Cavallaro, F., Loganathan, N., & Khoshnoudi, M. Carbon dioxide (CO₂) emissions and economic growth: A systematic review of two decades of research from 1995 to 2017. *Science of the Total Environment*, 649, 31-49.

Tornqvist, L., Vartia, P., Vartia, Y.O., (1985). How should relative changes be measured? *American Statistician*, 43-46.

Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency – IEA) (2020). <https://www.iea.org/data-and-statistics?country=WORLD&fuel=Energy%20supply&indicator=TPESb> ySource. Erişim tarihi: Eylül, 2020.

Ekler

CO₂ emisyonları atmosferde kümülatif olarak biriktiğinden aşağıdaki ek tabloda konut sektörüne etki eden faktörlerin kümülatif ağırlıkları gösterilmektedir

Ek Tablo 1. Türkiye'nin konut sektörü CO₂ emisyonlarının ayrıştırma analizi sonuçları (kümülatif)

	Gelir	Nüfus	Enerji Yoğunluğu	Enerji Yapısı	Karbon Yoğunluğu
90-91	-213829,7	371723,1	242578,8	68839,0	-469310,3
91-92	537832,0	749327,3	-181247,8	501267,1	392821,4
92-93	1920860,8	1135741,5	-149396,3	-1217263,4	310058,4
93-94	522277,3	1485492,4	-240502,8	-1246431,2	-2520835,7
94-95	1865335,5	1841637,4	362502,9	-1572741,7	503265,9
95-96	3248079,0	2238909,8	556835,5	-2826491,8	-217331,5
96-97	4706342,3	2643000,6	-504695,0	-2581486,0	-263161,8
97-98	4879848,8	3027879,3	-1072647,9	-3138966,0	-2696114,2
98-99	3730400,5	3384270,5	-1057155,5	-2245471,0	-2812043,6
99-2000	4884266,6	3740969,5	-25816,2	-4462697,8	-2136722,0
2000-01	3207737,9	4068792,5	-966612,3	-3633781,9	-4676136,2
2001-02	4206185,5	4378073,4	-310283,5	-5315237,9	-2958737,5
2002-03	5129723,2	4708770,7	-211707,3	-5590950,5	-2035836,0
2003-04	7045949,3	5047983,4	-1458574,8	-5857568,1	-1777789,7
2004-05	8979353,2	5398240,2	-2862139,0	-4884797,4	-630657,1
2005-06	10552805,5	5747922,8	-1821179,0	-7333433,0	-1146115,3
2006-07	11629793,7	6093696,0	-1705321,9	-7739813,1	-278354,7
2007-08	11523690,6	6452308,8	-3054007,8	-6648097,1	-273893,5
2008-09	9757532,5	6821591,0	-1431268,7	-8884532,4	-263322,4
2009-10	11680021,2	7220576,5	-2266191,8	-9548959,6	-85446,4
2010-11	14467940,5	7694961,0	-4030898,6	-8885408,5	1753405,6
2011-12	15457747,8	8225630,4	-4079332,1	-11324231,4	1720185,4
2012-13	17458347,0	8750651,0	-6820407,8	-11698237,4	309647,2
2013-14	18425308,1	9244027,3	-8133415,0	-12812263,3	-723657,2
2014-15	19654951,5	9726990,7	-7392561,6	-13773507,0	-215873,6
2015-16	20120393,8	10232812,9	-6980470,2	-14310366,5	937630,0
2016-17	21990549,0	10765461,3	-6998300,9	-14438691,8	1680982,4

Kaynak: Yazar tarafından LMDI yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

Benzer şekilde, ticari hizmetler ile kamu hizmetleri sektörlerinin de CO₂ emisyonlarının ayrıştırma analizinin kümülatif sonuçları aşağıdaki ikinci ek tabloda gösterilmektedir.

Ek Tablo 2. Türkiye'nin ticari hizmetler ve kamu hizmetleri için CO₂ emisyonlarının ayrıştırma analizi sonuçları (kümülatif)

	Gelir	Nüfus	Enerji Yoğunluğu	Enerji Yapısı	Karbon Yoğunluğu
90-91	-9719,5	16896,5	11026,3	105175,8	-123378,1
91-92	22982,1	33324,5	-7412,6	154528,0	-203419,9
92-93	80608,4	49425,1	-6085,4	143325,5	-267270,5
93-94	16860,2	65366,9	-10238,1	234868,8	-306853,8
94-95	76799,4	81261,3	16673,4	194544,2	-369273,3
95-96	132109,5	97152,3	24446,7	206710,8	-460413,3
96-97	189304,0	113001,1	-17187,5	382455,4	-667565,9
97-98	196394,8	128730,2	-40398,5	423461,4	-708180,0
98-99	146418,4	144225,6	-39724,9	432078,4	-682988,5
99-2000	217266,6	166127,2	23600,1	775037,8	-182031,8
2000-01	64432,9	196011,8	-62163,6	1183611,9	-381892,1
2001-02	159595,2	225489,5	391,3	1182743,3	-568217,3
2002-03	275527,8	267002,2	12765,6	1656016,7	788687,6

2003-04	626083,2	329058,0	-215336,9	2109323,2	1150872,6
2004-05	1026676,0	401629,7	-506149,3	2619092,7	1458751,0
2005-06	1391220,1	482645,6	-264975,3	3221840,9	1169268,6
2006-07	1669448,7	571972,5	-235044,8	3586512,8	1407110,8
2007-08	1620501,8	737406,0	-857213,8	9946088,4	9553217,7
2008-09	310825,6	1011243,3	346111,6	8917867,3	9413952,2
2009-10	1693535,9	1298205,4	-254389,6	7215189,0	9047459,2
2010-11	3494695,3	1604685,6	-1394493,8	7093314,8	8201799,1
2011-12	4148478,8	1955201,2	-1426484,9	8385828,9	8936976,0
2012-13	5534217,8	2318863,0	-3325123,8	7754505,2	6717537,8
2013-14	6201352,0	2659257,5	-4231005,2	8409200,0	5961196,7
2014-15	7111864,2	3016876,7	-3682426,6	8751173,6	6802512,1
2015-16	7457312,2	3392294,3	-3376575,2	8135950,1	6391019,6
2016-17	8769891,8	3766136,8	-3389089,8	8607130,8	5245930,4

Kaynak: Yazar tarafından LMDI yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

Eyleyenlerin İdeoloji Üretimleri Üzerine İlişkisel Bir Okuma: İş Adamları Örgütleri ve Üyeleri Üzerine Bir Araştırma[☆]

A Relational Reading on the Ideology Production of Agents: An Investigation on Industrialists and Businessmen's Associations and their Members

Miraç Savaş TURHAN^a, Ali DANIŞMAN^b

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	20 Ocak 2021
Kabul	15 Şubat 2021
Yayın	7 Mayıs 2021
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Örgütsel kurumsalcılık,
İlişkisel yaklaşım,
Eyleyenliğin boyutları,
İdeolojiler,
İş adamları örgütleri.

ARTICLE INFO

Article History	
Received	20 January 2021
Accepted	15 February 2021
Published	7 May 2021
Article Type	Research Article

Keywords

Organizational institutionalism,
Relational approach,
Agentic dimensions,
Ideologies,
Businessmen's associations.

ÖZ

Bu çalışmada, Emirbayer ve Mische'nin eyleyenliğin boyutlarına ilişkin yaklaşımlarından hareketle, kolektif (örgütler) ve bireysel aktörlerin, farklı düzeyli ve ilişkisel bağlamlarda eyleyenlik yönelimlerinin üretim/yeniden üretim süreçlerindeki görünümü merak konusu edilmiştir. Bu meraka istinaden, Türkiye'de faaliyet gösteren iki farklı gönüllü iş adamları örgütü olan TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD ile bunların üyeleri "ideoloji" kavramı üzerinden incelenmiştir. İnceleme kapsamında, örgütsel aktörler düzeyinde basılı-süreli yayınlar ile sosyal medya hesaplarından, bireysel aktörler düzeyinde de sosyal medya hesapları ile görüşmelere dayanarak veriler toplanmış ve toplanan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Ortaya çıkan bulgular, Emirbayer ve Mische'nin farklı bağlamların, eyleyenliğin farklı boyutlarını ortaya çıkarabileceğine ilişkin öngörülerini destekler nitelikte olmuştur. Buna göre, kolektif ve bireysel aktörlerin ideoloji üretimleri ve yeniden üretimleri, basılı-süreli yayınlar, sosyal medya hesapları ve yüz yüze görüşmelerde, diğer bir deyişle, farklı ilişkisel bağlamlarda önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

ABSTRACT

In this study, based on Emirbayer and Mische's approach to agentic dimensions, the agency tendencies of collective (organizations) and individual actors in production/reproduction processes at different levels and in different relational contexts have become an issue of concern. Regarding this concern, an investigation was conducted on the concept of "ideology" across two distinct voluntary-based associations and their members in Turkey, TÜSİAD (Turkish Industrialists' and Businessmen's Association)/TÜRKONFED (Turkish Enterprise and Business Confederation) and MÜSİAD (Independent Industrialists' and Businessmen's Association). As part of the investigation, the data were obtained from periodicals and social media for organizational-level actors and social media and interviews for individual-level actors and scrutinized using content analysis. The findings of the investigation support Emirbayer and Mische's suggestion that different contexts conduce to different agentic intentions. Accordingly, the production and reproduction of the ideologies by collective and individual actors noticeably varied among periodicals, social media, and interviews, namely, at different levels and in different relational contexts.

EXTENDED SUMMARY

It appears that the studies of institutional theory as a field of organizational sociology seek to establish an integrative framework between the dualities such as structure-agency and macro-micro either by going back to its roots, or by

abstracting the concepts of institutional entrepreneurship (DiMaggio, 1988), institutional logics (Friedland & Alford, 1991), and institutional work (Lawrence & Suddaby, 2006). However, when it comes to production and reproduction mechanisms of institutionalized structures, the issue about the details of ordinary actors' everyday life has not yet been

[☆] Bu çalışma, birinci yazarın (ikinci yazarın danışmanlığında tamamlanmış olduğu) doktora tezinden üretilmiştir. Çalışmada yer alan "eyleyenlik, ilişkisel yaklaşım-ideoloji ilişkisi ve örgütsel kurumsalcılık" konusuna ilişkin bölümlerin erken bir versiyonu 26. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresinde "Kurumsal Kuramda Eyleyenlik Meselesi: İdeoloji Kavramı Bir Çözüm Olabilir mi?" başlığı ile bildiri olarak (Turhan ve Danişman, 2018) sunulmuştur.

✉ Sorumlu Yazar/Corresponding Author

^a Dr.Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kestel Kampüsü, 07425, Alanya, Antalya-Türkiye. **E-Posta:** mirac.turhan@alanya.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-9479-1215.

^b Prof.Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara-Türkiye, **E-Posta:** ali.danisman@asbu.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-7770-7106

resolved (Lawrence, Leca, & Zilber, 2013; Lawrence, Suddaby, & Leca, 2009a, 2011; Powell & Colyvas, 2008). Such a situation necessarily leaves the attempts to integrate dualities incomplete.

At this point, some draw attention to the different potentials that can fill the gap in this situation. The most remarkable one appears to be seen in the studies that invoke the perspective of relational sociology (Emirbayer, 1997) to organizational institutionalism (Battilana & D'Aunno, 2009; Feldman & Pentland, 2003; Lawrence et al, 2009a, Reed, 2003). While the adoption of relational sociology perspective to the studies of organizational institutionalism has been received an increasing interest, institutional theory scholars have specifically sought to find alternative abstractions that can be used as a conceptual framework in addition to the concept of institutional logics. The concept of ideology, which has aroused a little interest in organizational institutionalism, has been proposed as a striking framework that can provide comprehensive thinking and understanding opportunities in multiple contexts. (Meyer, Sahlin, Ventresca, & Walgenbach, 2009b). Indeed, the features that the concept of ideology has held a potential to contribute to the integrative viewpoint that organizational institutionalism has, pertaining to sociological dualisms, given that it supports reflexive-based multiple thinking and working frameworks (Van Dijk, 1998), in addition to opportunities that it enables in different contexts.

The reason for this study lies on the opportunity to contribute to filling the gaps in the organizational institutionalism by introducing the possibilities that the concepts of relational sociology and ideology can provide. By taking this opportunity to ask the question of “how do different temporal/relational context conduce to and support particular forms of agencies?” raised by Emirbayer and Mische (1998, p. 1005-1008) for empirical studies, we carried out an investigation on TÜSİAD (Turkish Enterprise and Business Confederation)/TÜRKONFED (Turkish Enterprise and Business Confederation) and MÜSİAD (Independent Industrialists' and Businessmen's Association) and their members, which are commonly thought to have different ideological orientations in Turkey (Buğra, 1998; Buğra & Savaşkan, 2014; Keyman & Koyuncu, 2005; Öniş & Türem, 2001). Through this investigation, we sought to demonstrate which ideologies are produced and reproduced by these two different organizations and their members at different levels and in different relational contexts. To do this, we followed the systematic evaluation of Bora & Gültenkingil (2009b), Bora (2017) and Çaha & Şahin (2013) about the subjects of political ideology detection in the context of Turkey. Accordingly, the political ideologies somehow appeared in Turkey are modernization and westernization (Bora, 2017, p. 65-118; Kocabaşoğlu, 2007), nationalism (Aydın, 2013; Bora, 2017, p. 195-270; 2008), Kemalism and Atatürkism (Bora, 2017, s. 119-194; Çelik, 2013; İnsel, 2009), conservatism (Akıncı, 2013; Bora, 2017, p. 341-414; Çiğdem, 2006), Islamism (Aktay, 2005; Bora, 2107, p. 415-517; Gauda and Çaha, 2013), Liberalism (Bora, 2017, p. 519-571; Erdoğan and Yılmaz, 2005; Şahin, 2013) and left thought or leftism (Bora, 2017, p. 573-739; Duman, 2013; Gültenkingil, 2008). In our study, to understand how these ideologies are produced and reproduced at different levels

and in different relational contexts, we gathered data from periodicals and social media for organizational-level actors and social media and interviews for individual-level actors. Then we scrutinized the data using content analysis (Mayring, 2000; Schreier, 2013) and visualized them (Ertug, Gruber, Nyberg, & Steensma, 2018; Henderson and Segal, 2013).

The findings of our research revealed that both TÜSİAD/TÜRKONFED and MÜSİAD produce and reproduce different ideologies at various levels in the context of periodical publications and social media accounts. In the periodical publications, for example, liberalism and modernization came into prominence in terms of TÜSİAD/TÜRKONFED, while liberalism and conservatism were primary topics for MÜSİAD. The prominence of liberalism in the periodicals of both organizations has not created any confusion as they are ultimately business associations, while the prevalence of modernization-westernization on the TÜSİAD/TÜRKONFED front and conservatism on the MÜSİAD front can be regarded as reasonable based on the public impressions of these organizations.

The interesting point in this part of analysis is that when social media accounts are considered as relational context, no change is encountered on the part of TÜSİAD/TÜRKONFED, but nationalism and Islamism on the MÜSİAD front stand out in a way that leaves behind conservatism. Therefore, the finding observed in the MÜSİAD front is notable in terms of production and reproduction of different ideologies across relational contexts. This finding supports the suggestion by Emirbayer and Mische (1998) that the role of different relational contexts should be taken into consideration in terms of actor's agency.

Our findings demonstrated the modifying role of the relational contexts at the level of individual actors as well. Accordingly, when the social media accounts of TÜSİAD/TÜRKONFED and MÜSİAD members were taken into consideration, the subject of production/reproduction was mainly Kemalism-Atatürkism along with nationalism among the TÜSİAD/TURKONFED members, while Islamism and nationalism have become the common topics among the members of MÜSİAD. What is interesting about the findings is that liberalization as an ideology was not very prominent and ranked in the third place in social media accounts for both organization members. On the other hand, when it comes to face-to-face interviews, while the members of TÜSİAD/TÜRKONFED kept prioritizing the ideology of Kemalism-Atatürkism, nationalism fell behind compared to its place on social media. A similar decline appeared in terms of Islamism and nationalism among the members of MÜSİAD, especially when compared to liberalism. While these two ideologies were subject to production/reproduction in the context of social media accounts, they appeared to fall behind liberalism in the context of face-to-face interviews. It appears that although the members of both organizations produce intensively nationalism, it has been seen in the face-to-face interviews that this balance has significantly shifted in favor of liberalism.

When we compared the ideology production between the collective and the individual actors, we found no parallels

in the production/reproduction of ideologies between them on social media accounts. We observed that liberalism in both organizations at the collective level was a leading ideology, while Kemalism-Atatürkism and nationalism among TŪSİAD/TŪRKONFED members and Islamism and nationalism among MŪSİAD members were observed to be prominent ideologies at the individual level. Apparently, while liberalism tend to be a collective level ideology for both TŪSİAD/TŪRKONFED and MŪSİAD, individual level ideologies are likely to be Kemalism-Atatürkism along with nationalism among TŪSİAD/TŪRKONFED members and nationalism and Islamism among MŪSİAD members. These results clearly indicate that the production/reproduction of different ideologies occur in different ways not only between different collective actors but also between collective actors and individual members.

Based on the results of our study, one can conclude that both organizational sociology and organizational institutionalism would have an incomplete perspective if agency is put aside by being regarded as a simple concept. The fact that the actors at different levels or in different relational contexts can turn to varied practices in the production/reproduction of the ideologies, and thereby in their orientation regarding the dimensions of agency, is substantially crucial in showing how the subject of "agency" in the theoretical and conceptual framework indicates a sensitive abstraction. Our results thus emphasize the importance of examining "the characteristics of small-scale actions even, if they do not aim to directly influence institutionalized patterns- such as institutions, ideologies, logics". In this respect, based on the results of our study, we can expect the institutionalists in organizational analysis to have more encouragement in their future studies to consider that actors are not just capable of influencing institutions and agency does not solely consist of purposeful actions of such actors.

The results of our study also provide insights on the business context of Turkey. The findings indicating that two business associations and their members display variations in producing and reproducing of the ideologies at different levels and in different relational contexts may guide the researchers to reconsider the attributes of ideologies in Turkish business context. The evolution of nationalism and Kemalism-Atatürkism, which create the impression of "individual actor ideologies" to a certain degree, to modernization and westernization in the level of collective actors, and the evolution of nationalism and Islamism, which similarly create the impression of "individual actor ideologies", to conservatism in the level of collective actors can be considered in this regard. Likewise, the fact that ideologies such as Kemalism-Atatürkism and Islamism, which appear to come to the fore in the context of social media, are not seen as such prominent in the context of face-to-face interviews may also be considered important in terms of indicating new directions for future research.

It should also be addressed that the examination of the historical process, which was limited to the time period between 2010-2014 in this study, at long intervals with longitudinal perspectives may be important in terms of

understanding the characteristics of small-scale actions even if they do not aim to directly affect institutionalized patterns (institutions, ideologies, logics). On the other hand, different study designs focusing on other structures possessing similar characteristics except to businessmen organizations would also offer paramount opportunities in terms of understanding both characteristics specific to the context of Turkey and the concept of agency.

1. Giriş

Örgüt sosyolojisindeki kurumsalcı yaklaşım ya da diğer bir söyleyişle örgütsel kurumsalcılık çalışmalarında (Greenwood, Oliver, Sahlin-Andersson ve Suddaby, 2008), gerek yaklaşımın kökenleri itibari ile gerekse kurumsal girişimcilik (institutional entrepreneurship) (DiMaggio, 1988), kurumsal mantıklar (institutional logics) (Friedland ve Alford, 1991) ve kurumsal iş (institutional work) (Lawrence ve Suddaby, 2006) gibi soyutlamalar vasıtası ile *yapı-eyleyen*¹ ve makro-mikro gibi ikilikler nezdinde bütünleştirici bir çerçeve oluşturma gayretinde olduğu görülmektedir (Turhan ve Danişman, 2016). Ancak halen, kurumsallaşmış yapıların *üretim ve yeniden üretim* mekanizmaları söz konusu olduğunda fevkalade önem arz eden "*sıradan aktörlerin gündelik hayatlarının ayrıntıları*" hususuna yeterince nüfuz edilememiştir (Lawrence vd., 2013; Lawrence vd., 2009a, 2011; Powell ve Colyvas, 2008). Bilinçli yahut bilinçsiz bir perspektif ile tezahür eden bu türden bir yönelim, yapı-eyleyen ve makro-mikro gibi ikilikler nezdinde sahip olunmaya çalışılan bütünleştirici pozisyonu aksak bırakmaktadır. Bu noktada, bir takım çağrılarla, söz konusu durumun ortaya çıkardığı boşluğu doldurmaya yönelik farklı potansiyellere işaret edilmiştir (Delbridge ve Edwards, 2007; Mutch, Delbridge ve Ventresca, 2006). Bu çağrılar arasında en dikkat çekici olanı, *ilişkisel sosyolojinin* (Emirbayer, 1997) sahip olduğu perspektifi, örgütsel kurumsalcılığa davet eden çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır (Battilana ve D'Aunno, 2009; Feldman ve Pentland, 2003; Lawrence vd., 2009a; Reed, 2003). Tözcü (substantialist) (Çeğin ve Göker, 2012) bakış açıları yerine, diyalektik ilişkileri ön plana alan "*düşünümsel (reflexive)*" temelli farklı düşünme ve çalışma çerçeveleri öneren ilişkisel sosyolojinin örgütsel kurumsalcılığa yapabileceği olası katkılar heyecan verici bir nitelik arz etmektedir. Ayrıca, ilişkisel sosyoloji söz konusu olduğunda, ontolojik tartışmalar çerçevesinde gözlemlenen yoğunlaşmalar nedeni ile felsefenin sosyolojik düşünceye yönelik olası metafizik müdahalelerinin ancak epistemoloji düzeyindeki çalışmalarla aşılabileceği düşüncesi (Kasapoğlu, 2016a, 2016b; Kivinen ve Piironen, 2004, 2006, 2007, 2012, 2013) de bu heyecanı arttırmaktadır.

Örgütsel kurumsalcılıkta, son yıllarda dile getirilen çağrılar içerisinde dikkat çeken diğer bir unsur da, özellikle *kurumsal mantıklar* gibi soyutlamalar yanında kavramsal çerçeve olarak kullanılacak diğer alternatifler üzerine yürütülen tartışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında, özellikle "*ideoloji*" kavramının örgütsel kurumsalcılıkta gördüğü yetersiz ilgiye rağmen, farklı bağlamlarda sağlayabileceği geniş düşünme ve anlama fırsatları üzerinde yoğunlaşan çalışmalar dikkat çekicidir (Meyer vd., 2009b). İdeoloji kavramının sahip olduğu

¹ Bu çalışmada, İngilizcedeki "agency/agent" kavramlarının karşılığı olarak Türkçe örgüt kuramları yazınındaki yaygın kullanımına istinaden

"eyleyenlik/eyleyen" sözcüklerinin kullanılması tercih edilmiştir [örn. Sargut (2007, s. 51-55); Sargut ve Özen (2007, s. 20)].

özellikler, farklı bağlamlarda sağlayabileceği ekstra olanakların yanında, "düşünsel (reflexive)" temelli farklı düşünme ve çalışma çerçevelerini de destekler mahiyette olması bakımından (Van Dijk, 1998) örgütsel kurumsalcılığın sosyolojik ikilikler nezdinde sahip olduğu bütünleştirici bakış açısına katkı yapma potansiyeli taşımaktadır. Bu itibarla, bir kavramsal çerçeve olarak bulundurulması ihtimali, *sıradan aktörlerin gündelik hayatlarının ayrıntılarına nüfuz edebilme* imkânını da güçlendirmektedir. İşte bu çalışmanın ortaya çıkışı nedenini de, örgütsel kurumsalcılığın "yapı-eyleyen ikiliği" nezdinde barındırdığı kimi boşluklara, "ilişkisel sosyoloji" ile "ideoloji kavramının" sağlayabileceği imkânlar dâhilinde katkı yapabileceği olanağı oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışmada, Emirbayer ve Mische'nin (1998, s. 1005-1008) görgül çalışmalar için önerdiği "*farklı ilişkisel bağlamlar, belirli eyleyenlik biçimlerine nasıl vesile olurlar ve bunları ne biçimde desteklerler?*" sorusuna cevap aranmaktadır.

Bu soruyu cevaplandırmak üzere, Türkiye'de kurumsal olarak farklı ideolojilere sahip olduğu düşünülen iki iş adamları derneği ve üyeleri üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Aynı sektörde, hatta aynı bölge ve ilde faaliyet gösteren iş adamlarının, farklı isimler altında yapılmış iş adamları örgütleri altında kümelenmiş oldukları bilinen Türkiye'de, bu kümelenme, genelde iş adamları arasındaki *ideolojik* farklılıklar ile izah edilmektedir (Buğra, 1998; Buğra ve Savaşkan, 2014; Keyman ve Koyuncu, 2005; Öniş ve Türem, 2001). Buna göre, gerek kolektif aktörler olarak bu örgütlerin, gerekse bireysel aktörler olarak bu örgütlere üye iş adamlarının farklı ideolojilerin üretim/yeniden üretim süreçlerine katkıda bulunabilmeleri söz konusu olabilecektir. Ancak biri kolektif diğeri bireysel olmak üzere farklı *iki düzeyli bağlama* işaret eden bu aktörlerin, üretim/yeniden üretim süreçlerinde ne türden farklı ve/veya benzer görünüm sergiledikleri, üzerinde yeterince durulmayan bir meseledir. *Farklı düzeylerdeki aktörlerin* rol aldıkları üretim/yeniden üretim süreçlerinin anlaşılabilmesi, bunların hangi ideolojilerin üretimlerini ve yeniden üretimlerini gerçekleştirdiklerinin, dolayısı ile de hangi *eyleyenlik boyutlarını* sergileyebildiklerinin karşılaştırılabilmesi açısından kuramsal katkı yapabilecek bir husus teşkil etmektedir.

Diğer taraftan, gerek kolektif gerekse bireysel aktörler arasında, gündelik hayatın yapıp-etmeleri içerisinde onlara ilişkisel bağlamdan söz edilebilir. Özellikle, geleneksel ilişkisel bağlamlara ek olarak, 21'inci yüzyılın ilk 20 yılını geride bırakırken, gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen internet tabanlı ilişkisel bağlamların aktörlerin yapıp-etmeleri çerçevesinde pek çok üretim/yeniden üretim faaliyetine zemin oluşturdukları açıktır. Buna rağmen, farklı *ilişkisel bağlamlarda*, aktörlerin, üretim/yeniden üretim süreçlerinde ne türden farklı ve/veya benzer görünüm sergiledikleri, üzerinde yeterince durulmayan bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Yine, Emirbayer ve Mische'nin (1998, s. 1005-1008) dikkat çektiği noktalardan hareketle, üretim/yeniden üretim süreçleri içerisinde rol alan aktörlerin, *farklı ilişkisel bağlamlarda* hangi ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini gerçekleştirdiklerinin, dolayısı ile de hangi *eyleyenlik boyutlarını* sergilediklerinin anlaşılabilmesi, bu çalışmanın kuramsal çerçevede katkı yapabileceği bir diğer husus olabilecektir.

Çalışmada öncelikle Emirbayer ve Mische'nin çizdiği çerçeve dâhilinde, ilişkisel yaklaşımın "eyleyenlik" üzerine bina ettiği perspektif ve bu perspektifin ortaya koyduğu düşünsel altyapı üzerinde durulmaktadır. Sonrasında bir kavramsal soyutlama çerçevesi olarak "ideoloji" ile "ilişkisel yaklaşım-ideoloji" ve "ideoloji-örgütsel kurumsalcılık" ilişkilerinin temellerinden bahsedilmektedir. Bu bölümde esas olarak, genelde ilişkisel yaklaşım, daha özeldir ise Emirbayer ve Mische'nin (1998) ortaya koyduğu fikrî temeller çerçevesinde, "ideoloji" kavramının neden ve nasıl özellikle eyleyenlik söz konusu edildiğinde örgütsel kurumsalcılıktaki mevcut kavramların ötesinde bir tür "anlama ve açıklama alanı" oluşturabileceği hususu üzerine geliştirilen tartışma yer almaktadır. Sonraki bölüm, Türkiye bağlamının anlaşılabilmesi çabasının bir yansımasıdır. Bu bölümde yapılan değerlendirmeler, Türkiye bağlamının, kavramsal çerçevede tartışılan noktalara ne açılardan katkı yapabilecek görgül unsurlara sahip olduğunun ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Çalışma, veri kaynakları ile yöntemle dair ayrıntıların verilmesinin akabinde, öncelikle bulguların ortaya konulduğu, sonrasında ise bunlara ilişkin değerlendirmelerin yapıldığı tartışma ve sonuç bölümleri ile son bulmaktadır.

2. Eyleyenlik, İlişkisel Yaklaşım-İdeoloji İlişkisi ve Örgütsel Kurumsalcılık

Emirbayer'e (1997) göre, günümüzde, sosyal bilimlerdeki önemli sorunların temelinde, toplum-birey, özne-nesne, makro-mikro yahut yapı-eyleyen gibi ikiliklerden ziyade, bu ikilikler ele alınırken benimsenen bakış açılarının sığılığı yatmaktadır. Bilhassa, "eyleyenlik" kavramının nadiren sistematik bir analize tabi tutulduğunun altını çizen Emirbayer ve Mische (1998), son kertede basit ve güdük bir kavram olarak ortada kalan eyleyenliğin, rasyonel aktör temelli perspektiflerin soyut iradeciliğinden kurtulmaya çalışıldığı ölçüde yapısalcı perspektiflerin kültürel ahmakları (cultural dopes) olarak görülmeye başlandığını, buradan kurtulmak istendiğinde de rasyonel aktör temelli perspektiflerin soyut iradeciliğine yeniden teslim olduğunu vurgulamakta; Pierre Bourdieu ve Anthony Giddens gibi pratik teorisyenlerinin geliştirdikleri kuramları ise, eyleyenliği, "alışlagelmiş, tekrara dayalı ve gerçekliği sorgulamadan benimsenen pratiklere" indirmediği yönünde eleştirmektedir. Sosyal gerçekliğin anlaşılabilmesi çabası içerisinde, süreçlere ve ilişkilere yeterince kıymet vermemekten kaynaklanan bu sığılığı *tözcülük (substantialism)* olarak adlandıran Emirbayer (1997), sosyal bilimcilerin artık devingen, sürekli ve süreçsel boyutlara odaklanmış *ilişkiselci (relationalist)* perspektiflere yönelmeleri gerekliliğinin altını çizmektedir.

Emirbayer ve Mische (1998), bu noktada, özellikle de görgül anlamda bir yol haritası önermemekle birlikte (s. 1006, dipnot), eyleyenliğe ve eyleyenliğin boyutlarına dair ortaya koyduklarıyla, yöntemsel perspektiflerin ötesinde yeni ve/veya farklı kavramsal boyutlara işaret etmektedirler. Emirbayer ve Mische'in işaret ettikleri bu doğrultuda, "ideoloji" kavramı bir analiz çerçevesi olarak önerilebilir. Tanımlanması zor ancak bir o kadar da ilgi çekici bir kavram olarak karşımıza çıkan *ideolojinin* (Eagleton, 1991; Heywood, 2012; McLellan, 1995), ayrıntılı bir incelemesi, şüphe yok ki bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Ancak kavramın, ilişkisel

yaklaşımın görgül tarafına yapabileceği muhtemel katkının üzerinde durmak gerekmektedir. Mardin (1983), ideolojilerin sistemli bir düşünce yapısına işaret edecek biçimde *yapısallaşmış (sert) ideolojilerle*, bu düşünce yapılarının pek çoklarından etkilenmiş, bu suretle de karmaşık, hatta bazen tutarsız fikir kalıplarından oluşabilen *yumuşak ideolojiler* olmak üzere ikiye ayrılabilceğini vurgulamıştır. Mardin'in (1983) bu sınıflandırmasında, *yapısallaşmış ideolojiler* entelijansiya ve akademideki kurumsal ve kavramsal temelli doktriner tartışmaları ve üretimleri kapsamaktayken, *yumuşak ideolojiler*, bireylerin gündelik hayatları boyunca maruz kaldıkları pek çok fikri yayılım karşısında geliştirdikleri karmaşık düşünce kalıpları ile fikri ve pratik boyutlu üretimleri içermektedir.

Sahip oldukları bu nitelikler sayesinde ideolojiler, Emirbayer'in (1997) işaret ettiği üzere, sosyal dünyanın gerçekliğinin anlaşılabilmesi çabası içerisinde, süreçlere ve ilişkilere yeterince kıymet vermemekten kaynaklanan *tözcülüğün (substantialism)* aşılabilmesi ve sosyal bilimcilerce devingen, sürekli ve süreçsel boyutlara odaklanmış *ilişkiselci (relationalist)* perspektiflere yönelmesi yolunda muazzam bir perspektif sağlamaktadır. Öyle ki her biri kurumsallaşmış örüntüler olan ideolojiler, sahip oldukları yapısal ve sınırlayıcı (sert) özelliklerinin yanında bireylerin eyleyenlik kapasiteleri çerçevesinde değerlendirilebilecek (yumuşak) boyutlara da ev sahipliği yapabildiklerinden sosyolojik ikiliklerin bütüncül bir biçimde ele alınmasına temel oluşturabilecek çok düzeyli bir soyutlama çerçevesi sunabilmektedir.

Sosyal bilimlerin diğer sahalarında yirminci yüzyıl boyunca gördüğü yoğun ilgiye rağmen, gerek örgüt kuramlarının genelinde gerekse örgütsel kurumsalcılık özelinde, erken dönem kurumsal ve sonraki görgül çalışmalarda yapılan göndermeler dışında [ör. Barley ve Kunda (1992); Boli-Bennett ve Meyer (1978); Brunsson (1982); DiMaggio (1983); Guille'n (1994); Meyer (1986); Thomas, Meyer, Ramirez, ve Boli (1987)], ideoloji kavramına karşı genel bir görmezden gelme halinin varlığı dikkat çekmektedir (Meyer, Sahlin, Ventresca ve Walgenbach, 2009a). 2000'lerin başlarından itibaren örgütsel kurumsalcılık içerisinde ideoloji kavramına yeniden ilgi duyan çalışmalarla karşılaşılmaktaysa da [ör. Clemens ve Cook (1999); Hallett, Schulman, ve Fine (2008); Hallett ve Ventresca (2006); Hardy ve Maguire (2008); Kaplan (2008); Lawrence, Suddaby, ve Leca (2009b); Lounsbury, Ventresca, ve Hirsch (2003); Schneiberg ve Clemens (2006)], bunlar genel eğilimi değiştirmemektedir.

Oysaki örgütsel kurumsalcılık geleneği için çok önemli bir yere sahip olduğu aşikâr olan Berger ve Luckmann'a (1966) göre, *ideoloji, kurumsallaşmış örüntülerle güç ve çıkar mücadelelerinin kesiştiği alanda ortaya çıkan bir olguya* işaret etmektedir. Örgütsel kurumsalcılık içerisinde oldukça ön plana çıkan kurumsal mantıklar kavramsallaştırmasının mimarları Friedland ve Alford'a (1991, s. 253) göre, "kültürel çalışmalarda siyasetin görmezden gelinmesi" kabul edilemez bir durumdur. Yine, Friedland, "Örgüt Sosyolojisi Araştırmaları (Research in the Sociology of Organizations)" serisinde yayımlanan "Kurumlar ve İdeoloji (Institutions and Ideology)" (Meyer vd., 2009b) başlıklı derlemede kaleme aldığı yazısında (Friedland, 2009), "kurumlar sadece güç ve çıkar ilişkilerini meşrulaştıran dil çerçevesinde oluştukları için değil bizatihi

güç ilişkilerini oluşturan pratikleri de ürettikleri için ideolojiktirler" açıklamasında bulunmaktadır. Aynı derlemede Meyer ve arkadaşları (2009a), kavram olarak *ideoloji* ile *kurumsal mantıkların* benzerliklerini tartışırken, Friedland ve Alford'un (1991) kurumların ideolojik yanlarından bahsedip kültürel çalışmalardaki apolitik durumu eleştiri konusu ederlerken ideoloji yerine neden kurumsal mantıklar kavramı üzerinde durmayı tercih ettiklerini sorgulamaktadırlar. Kurumsal mantıkların, "ideoloji kavramını dile getirmeden ideolojilerle çalışmanın bir yolu" olup olmadığını tartıştıkları görülen Meyer ve arkadaşlarının (2009a) tanım olarak kurumsal mantıklar ile ideolojiler arasında yaptıkları karşılaştırmalar sonucunda ulaştıkları bulgular bu sorunun önemini arttırmaktadır.

Örgütsel kurumsalcılık da dâhil olmak üzere örgüt kuramlarının pek çoğunda "ideoloji" kavramı söz konusu olduğunda gözlemlenen bu soğuk tavrın, bu kuramların önemli bir bölümünün ortaya çıktığı coğrafya olan Birleşik Devletlerde kavram karşısında sahip olunan önyargıyla ilişkilendirilmesi hatalı olmasa gerektir. Zira hakkında yazılmış eserlerin pek çoğunda, özellikle Soğuk Savaş yıllarında, doğrudan sosyalizm ile ilintili bir kavram olarak konumlandırılan ideolojinin, entelektüel ve akademik çevrelerce kullanılmasının ne denli zor olduğu açıkça tartışılmaktadır (McLellan, 1995).

Gelinen noktada, gerek örgüt kuramlarının genelinde gerekse örgütsel kurumsalcılık özelinde, ideoloji kavramının çok uzak bir soyutlama çerçevesi olmadığı, ancak kimi *tarihsel* koşullara ve zorunluluklara bağlı olarak kullanılmasının tercih edilmemiş olabileceği anlaşılmaktadır. Dolayısı ile *kurumların ideolojik taraflarıyla, esasen her biri kurumsallaşmış örüntüler olan ideolojilerin* örgütsel kurumsalcılık içerisinde hangi alternatif kavramlarla örtüştüğü tartışmasına daha fazla girmeden, ideolojinin örgütsel kurumsalcılık için yabancı bir kavram olmadığına anlaşılması bu noktada bizim için yeterli görülmektedir.

Emirbayer ve Mische (1998), aktörlerin eyleyenlik olanaklarını mümkün hale getirebilecek unsurlar bahsinde farklı ilişki bağlamların bu olanaklar üzerindeki etkilerini Goffman'ın (1959) argümanlarından hareketle ortaya koymaktadırlar. "Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu (The Presentation of Self in Everyday Life)" isimli eserinde Goffman (1959), aktörlerin "*karşılaşmaları*" ile bu karşılaşmaların niteliklerine bağlı olarak benimseyecekleri "*roller*" çerçevesinde ne türden farklılaşmaların ortaya çıkabileceğini derinlemesine ele almıştır. Buna göre, farklı biçimlerde gerçekleşen karşılaşmaların ortaya çıkardığı "*ilişkisel bağlamlar*", aktörlerin farklı roller benimsemelerine imkân tanımakta ve bu suretle onlara eyleyenlik olanakları sağlamaktadır. Emirbayer ve Mische'ye (1998) göre de, *sosyalliğin farklı ilişki bağlamlarında oluşan farklı biçimleri, eyleyenliğin olanaklarını farklı görünümlere sahip olabilecek şekilde oluşturabilme kapasitesine* bağlı olarak önem arz etmektedir. Bu nedenle, eyleyenliğin tüm boyutları ile ve derinlemesine bir irdelemeye konu edilebilmesi ancak farklı ilişki bağlamların aktörlerin eyleyenlik olanakları üzerindeki etkilerinin göz önünde bulundurulması ile mümkün olabilecektir. Bu çerçevede, bu çalışmada, *belirli bir tarihsel süreç dâhilinde aktörlerin, farklı düzeylerde ve farklı ilişki bağlamlarında hangi ideolojilerin*

üretimlerini/yeniden üretimlerini gerçekleştirmekte oldukları ve hangi eyleyenlik boyutlarının ortaya çıkmasını sağladıkları anlaşılmaya çalışılmaktadır. Şu halde, bize, ideoloji(ler) üzerinden eyleyenliğin boyutlarını gözlemleyebileceğimiz somut bir bağlam gerekmektedir. Bir sonraki bölümde, Türkiye’de iş adamları örgütleri ile bunların üyelerinin hangi özellikleri ile böylesine bir incelemeye bağlam oluşturabileceği izah edilmeye çalışılmaktadır.

3. Türkiye’de İş Adamları Örgütleri, İdeolojik Ayrımlar ve Araştırma Sorusu

Araştırmada, ideolojik farklılıkları konusunda pek şüphe barındırmayan iki örgütlenme yapısı incelenmiştir. Bunlardan ilki, 1971 yılında kurulan Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ile TÜSİAD’ın desteği ve etkisi ile kurulduğu gözlemlenen (Buğra ve Savaşkan, 2014) Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonunun (TÜRKONFED) oluşturduğu örgütlenme yapısıdır. Diğeri ise, 1990 yılında Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) olarak kurulan örgütlenme yapısıdır. 1970’li yılların hemen başında, oda tipi örgüt yapılarının sahip olduğu yarı-kamusal bürokratik özelliklere bir tür tepki olarak ortaya çıkan ve TÜSİAD’ın kuruluşu ile somut olarak başlayan gönüllü iş adamları örgütlerinin öyküsü (Buğra, 1998), daha sonraları iller ve bölgeler bazında TÜSİAD benzeri SİAD’ların kurulması ile devam etmiştir (Buğra ve Savaşkan, 2014). 1990’da kurulan MÜSİAD, gerek üyelerinin sahip olduğu ideolojik karaktere ve gerekse benimsedikleri şube tipi örgütlenme biçimine istinaden Türkiye’deki gönüllü iş adamları örgütlerinin öyküsüne farklı bir boyut kazandırmıştır (Buğra ve Savaşkan, 2014). Diğer yandan, önemli ölçüde Anadolu şehirlerinde faaliyet gösteren, küçük ve orta ölçekli işletme sahibi iş adamlarınca, bunların TÜSİAD’a üye olmalarının önündeki engellere istinaden, bölgesel ve sektörel bazda kurulan kimi SİAD’lar, Türkiye çapında şubeleşmeler suretiyle kapsamlı bir örgütlenme yapısı benimseyen MÜSİAD karşısında bütünleşme ihtiyacı hissetmiş ve 1990’ların ikinci yarısından itibaren TÜSİAD’ın da dâhil olduğu platformlar aracılığı ile 2004 yılında TÜRKONFED’in kuruluşuna uzanan süreci başlatmışlardır. TÜRKONFED’in gerek kuruluş aşamasında ve gerekse mevcut yapısında, TÜSİAD’ın maddi ve manevi desteği ve etkisi açıkça bilinen bir durumdur (Buğra ve Savaşkan, 2014). Bu ilişki biçimine dayanarak, çalışmamızda TÜSİAD ve TÜRKONFED ideolojik temelde tek bir organik yapı olarak kabul edilmiştir.

İdeolojiler nezdinde birbirlerinden farklı oldukları genel olarak kabul gören iki örgütlenme TÜSİAD/TÜRKONFED ile MÜSİAD (Buğra, 1998; Buğra ve Savaşkan, 2014; Keyman ve Koyuncu, 2005; Öniş ve Türem, 2001), birer kolektif aktör ve eyleyen olarak inceleme nesnelimizin ilk yarısını oluşturmaktadır. Bu örgütlere üye iş adamları da, bireysel aktör ve eyleyen olarak inceleme nesnemizin diğer yarısına tekabül etmektedir.

Türkiye’deki ideolojileri sistematik bir biçimde konu edinen çalışmalar beraberce değerlendirildiğinde, farklılaşmalar olmakla birlikte, genel olarak etkili olan siyasal ideolojik gelenekleri *modernleşme ve batıcılık* (Bora, 2017, s. 65-118; Kocabaşoğlu, 2007), *milliyetçilik* (Aydın, 2013; Bora, 2017, s. 195-270; 2008), *Kemalizm ve Atatürkçülük* (Bora, 2017, s. 119-194; Çelik, 2013; İnsel, 2009), *muhafazakârlık*

(Akıncı, 2013; Bora, 2017, s. 341-414; Çiğdem, 2006), *İslamcılık* (Aktay, 2005; Bora, 2017, s. 415-517; Guida ve Çaha, 2013), *liberalizm* (Bora, 2017, s. 519-571; Erdoğan ve Yılmaz, 2005; Şahin, 2013) ve *sol* düşünce (Bora, 2017, s. 573-739; Duman, 2013; Gültekingil, 2008) biçiminde sıralamak mümkün görünmektedir. Kimi zaman bu ideolojilerden birinin, diğerlerinden kesin ve analitik çizgilerle ayrılmasının zorluğu bilinmektedir (Bora ve Gültekingil, 2009a). Ancak, çalışmanın araştırma kısmında, yapsal örüntüler olarak çerçeve oluşturacak bu sınıflamalardan her biri ile hangi kavramsal çerçeveye işaret edildiğinin tespitinde konuyu sistematik bir biçimde ele almış bulunan Bora ve Gültekingil (2009b), Bora (2017) ile Çaha ve Şahin’den (2013) faydalandığı belirtilmelidir.

Bu açıklamalar doğrultusunda çalışmamızda cevap aranan araştırma sorusu şudur:

Türkiye’de, belirli bir tarihsel süreç dâhilinde, kolektif aktörler olarak TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD ile bireysel aktörler olarak bunların üyelerinin ideoloji üretimleri/yeniden üretimleri, farklı ilişkisel bağlamlarda nasıl gerçekleşmektedir?

4. Veri Kaynakları ve Yöntem

Araştırma için veriler, kolektif aktörler (iş adamları örgütleri) ve bireysel aktörler (iş adamları örgütlerinin üyeleri) düzeyinde ayrı ayrı toplanmıştır. Kolektif aktörler nezdinde iki ayrı ilişkisel bağlamda inceleme yapılmıştır. Bunlardan ilki, kolektif aktörlerde sık karşılaşılan, *sürelibasılı yayınlar vasıtasıyla* oluşturulan ilişkisel bağlamdır. Kolektif aktörler, periyodik olarak yayımladıkları basılı dokümanlarla bir yandan muhatapları ile aralarında bir ilişki zemini kurarlarken, diğer taraftan da bu zemin üzerinde yükselen ilişkisel bağlam üretim/yeniden üretim süreçleri için bir araç haline gelmektedir. Türkiye’de de iş adamları örgütlerinin farklı isimler altında yayımladıkları süreli yayınları bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında TÜSİAD tarafından yayımlanan *Görüş* dergisi ile MÜSİAD tarafından yayımlanan *Çerçeve* dergisi, *sürelibasılı yayınlar vasıtasıyla oluşturulan ilişkisel bağlamlar* olarak incelemeye alınmıştır. Her iki dergi de her yıl 2 ila 5 arasında sayı ile yayımlanmaktadır. Dergilerde, örgütlere dair güncel haberlerin yanı sıra konularında uzman kişilerce kaleme alınan makalelere de yer verildiği görülmektedir. Her sayıda, genellikle, o dönemdeki yönetim kurulu başkanına ait bir giriş makalesiyle başlayan bu dergiler, başta gündelik iç ve dış politika ve ekonomi konuları olmak üzere pek çok konuda yazılara ev sahipliği yapmaktadırlar.

TÜSİAD’a ait *Görüş* dergisinin uzunca bir aradan sonra 2010 yılı içerisinde 61’inci sayısı ile birlikte yeniden yayımlanmaya başlamasından dolayı, koşutluğun sağlanabilmesi adına inceleme 2010 ile 2014 yılları arasında yayımlanan sayılar üzerinde yapılmıştır. 2010-2014 yılları arasında *Görüş* dergisi 25 sayı ile yayımlanırken, *Çerçeve* dergisi 14 sayı ile okuyucuları ile buluşmuştur. Sayılar bazında *Görüş* lehine gözlemlenen bu dengesizliğin sayfa sayıları ile makale, haber vb. bağımsız birimlerin sayıları söz konusu olduğunda bu denli farklılaşmadığı görülmektedir. Nitekim *Görüş* dergisi bu süre içerisinde 25 sayıda toplam 2.081 sayfa ile yayımlanırken, *Çerçeve* dergisi 14 sayıda 2.093 sayfaya ulaşmıştır. Dergilerin içerdikleri konular bazında da yakın

bir görünüm sergiledikleri dikkat çekmektedir. Ancak Görüş dergisinde küreselleşme/uluslararası ekonomi ve politika ile güncel iç politika konularına ağırlık verilirken, Çerçeve dergisinde ulusal ekonomi/kalkınma/reform ile Ortadoğu/Balkanlar/Afrika konularının daha fazla yer bulduğu görülmektedir. Buna karşın her iki dergide de sosyal konular ile AB/ABD başlıkları altında gruplanabilen konular birbirine yakın oranlarda yer almaktadır.

Çalışma kapsamında, kolektif aktörler düzeyinde incelenen ikinci ilişki bağlamı, son zamanlarda sosyal bilim araştırmalarında, oldukça ön plana çıktığı gözlemlenen *sosyal medya* oluşturmaktadır (Amichai-Hamburger ve Vinitzky, 2010; Kim ve Chen, 2016; Zhao, Grasmuck ve Martin, 2008). Sosyal medya hesaplarının, dünyada ve Türkiye'de birçok kurumda olduğu gibi, Türkiye'deki iş adamları derneklerince de kullanıldıkları görülmektedir. Yazılı ve görsel nitelikteki metinlerin paylaşılabilirliği iki popüler sosyal medya sitesindeki hesaplar esas kabul edilerek elde edilen bu verilerde de tarihsel süreç tutarlılığının sağlanabilmesi için 2010 ile 2014 yılları arasında gerçekleştirilen paylaşımlar dikkate alınmıştır. Her bir örgüt için 3.000'in üzerinde olmak üzere, iki örgüt için toplamda 7000'e yakın paylaşım incelenmiştir. Bu paylaşımlarda da Görüş ve Çerçeve dergilerinde olduğu gibi, benzer konulara yer verildiği ancak kimi konularda oransal farklılaşmalarla karşılaşılabildiği görülmüştür. Süreli ve basılı yayınlardan farklı olarak sosyal medya hesaplarında, her iki örgüt için de, sosyal ve gündelik meselelerin tüm paylaşımlar içinde %40'a yakın bir yekûn tuttuğu, buna ek olarak, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde küreselleşme/uluslararası ekonomi ve politika konuları ön plana çıkarken, MÜSİAD'ın paylaşımlarında ulusal ekonomi/kalkınma/reform ile Ortadoğu/Balkanlar/Afrika konularına daha fazla yer verildiği görülmektedir.

Bireysel aktörler nezdinde elde edilen veriler de iki temel kaynaktan toplanmıştır. Bu sefer, ilkinin, yine iş adamları örgütlerinin üyelerinin sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları oluştururken, ikinci kaynağı aynı üyeler ile yapılan görüşmeler oluşturmuştur. Kolektif aktörlerdekine

benzer biçimde, yazılı ve görsel nitelikteki metinlerin paylaşılabilirliği iki popüler sosyal medya sitesindeki hesaplar çerçeve kabul edilerek 2010 ile 2014 yılları arasında gerçekleştirilen paylaşımlar incelenmiştir. Her bir örgütten 4 olmak üzere toplamda 8 iş adamının sosyal paylaşım hesapları veri alınmıştır. Bireysel aktörlerin belirlenmesinde, daha sonraki aşamada bu aktörlerle yüz yüze görüşmeler de gerçekleştirildiği için, *amaçlı/kolay ulaşılabılır örnekleme yöntemi* (Patton, 2002, s. 241-242; Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 123-124) kullanılmıştır. Bu suretle, kolektif aktörlerde olduğu üzere, her bir aktör için 3.000'in üzerinde olmak üzere toplamda 20.000'in üzerinde paylaşım incelemeye tabi tutulmuştur. Bu paylaşımlarda da, kolektif aktörlerin sosyal medya sitelerinde olduğu gibi, benzer konulara yer verildiği ancak kimi konularda oransal farklılaşmalar olduğu görülmüştür. Bireysel aktörlerin sosyal medya hesaplarında, her iki örgüt için de, sosyal ve gündelik meselelerin tüm paylaşımlar içinde %60'a yakın bir yekûn tuttuğu görülmektedir. Diğer konularda önemli farklılaşmalarla karşılaşılmaştır.

Bireysel aktörler nezdinde elde edilen verilerde ikinci kaynağı, iş adamları ile gerçekleştirilen görüşmeler oluşturmuştur. Tamamı, 2015 yılının ilk yarısı içerisinde gerçekleştirilen görüşmelerde, her bir iş adamı için mümkün olabildiği ölçüde, "bir tam mesai gününü beraberce geçirme" esası gözetilmiştir. Beraberce geçirilen zaman süresince, anlatsal/sohbet tarzı (yapılandırılmamış) görüşme tekniği (Patton, 2002, s. 342-343; Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 131) kullanılmak suretiyle elde edilen veriler içerisinde, dinleme kaydı ile kayıt altına alınanların yanı sıra, not almak suretiyle kayıt altına alınmış veriler de bulunmaktadır. Bütün bu görüşmeler boyunca, farklı ilişki bağlamları (sosyal medya/yüz yüze görüşme) arasındaki tutarlılığın gözetilmesi adına, bu iş adamlarının sosyal medya hesaplarında ön plana çıkan konular üzerinde durmaya özen gösterilmiştir. İş adamları örgütlerinden örgütsel (kolektif) ve bireysel düzeyde toplanan veriler, Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamında Analizi Gerçekleştirilen Verilerin Dökümü

Verinin Kaynağı	Aktör Türü	Verinin Türü	Miktar/Süre
TÜSİAD/TÜRKONFED	Kolektif Aktör	Basılı-süreli yayınlar	25 sayı / 2.081 sayfa
		Sosyal medya hesaplarındaki yazılı ve görsel paylaşımlar	2010-2014 yılları arasında
		Bireysel Aktör	Katılımlı gözlem
	Bireysel Aktör	Dinleme kaydı olan görüşmeler	4 kişi / 3 saat 56 dk
		Sosyal medya hesaplarındaki yazılı ve görsel paylaşımlar	2010-2014 yılları arasında
		MÜSİAD	Kolektif Aktör
MÜSİAD	Kolektif Aktör	Sosyal medya hesaplarındaki yazılı ve görsel paylaşımlar	2010-2014 yılları arasında
		Bireysel Aktör	Katılımlı gözlem
	Bireysel Aktör	Dinleme kaydı olan görüşmeler	4 kişi / 5 saat 36 dakika
		Sosyal medya hesaplarındaki yazılı ve görsel paylaşımlar	2010-2014 yılları arasında

Toplanan verilerin analizinde, daha önce Suddaby ve Greenwood (2005) tarafından da kullanılan *içerik analizi* yöntemi (Mayring, 2000; Schreier, 2013) kullanılmıştır. Çeşitli veri kaynaklarından elde edilen ve yazılı ve görsel metinlerden oluşan içerikler, Türkiye'deki ideolojiler temel alınarak kodlanmıştır (Strauss ve Corbin, 1998). Bu

metodoloji, her biri *kurumsallaşmış, tarihsellik kazanmış, sembolik nitelikli* olgular, nesnelere ve eylemlere bütününe işaret eden ve toplumsal *dil (language) ve söz dağarcığının (vocabulary)* da hem nesnesi hem de çerçeveleyicisi olarak rol oynayan *ideolojiler* ile bunların *üretim ve yeniden üretim mekanizmalarının, çok düzeyli ve içeriden dışarıya*

(from the inside out) (Flick, von Kardorff ve Steinke, 2004) bir perspektifle anlamlandırılmasını temin etmek amacıyla tercih edilmiştir.

Analiz aşamasında, öncelikle gerekli yerlerde transkripsiyon yapılarak yazılı metinler oluşturulmuş, sonrasında verilerin, Türkiye'deki ideolojiler çerçeveleyiciliğinde, bir üretime/yeniden üretime kaynaklık edip edemeyeceği anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu itibarla, "Evet: Bu söylem ideolojiler çerçeveleyiciliğinde bir üretime/yeniden üretime kaynaklık etmektedir" ya da "Hayır: Bu söylem ideolojiler çerçeveleyiciliğinde bir üretime/yeniden üretime kaynaklık etmemektedir" biçiminde somutlaşan iki seçeneğe bir kodlama süreci gerçekleştirilmiştir. Bu kodlama sürecinin sonunda her biri Türkiye'deki ideolojiler çerçeveleyiciliğinde kodlanan söylemler ortaya çıkarılmıştır. Çeşitli veri kaynaklarından elde edilen bu söylemlerin toplam içindeki oranı yaklaşık olarak %15 düzeyinde olmuştur.

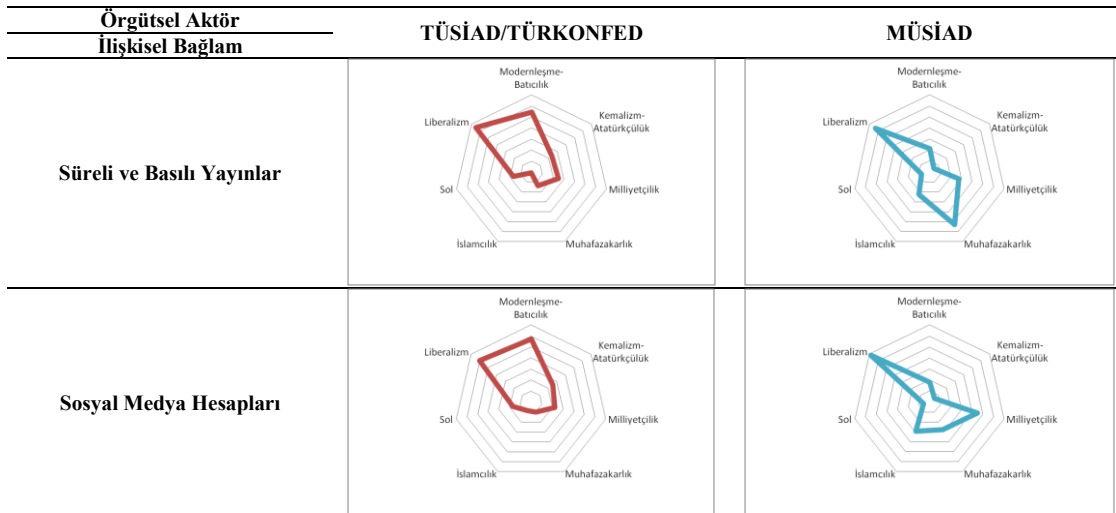
Analizin ikinci aşamasında, veri kaynaklarından elde edilen ve ilk aşama sonunda "Türkiye'deki ideolojiler çerçeveleyiciliğinde bir üretime/yeniden üretime kaynaklık edebileceği" yönünde sınıflandırılan söylemlerin Türkiye'deki ideolojiler üzerine Bora ve Gültekin (2009b) tarafından ortaya konulan yedi ideoloji temel alınarak kodlanması yapılmıştır. Kolektif ve bireysel aktörler nezdinde toplanan ve ideolojiler çerçevesinde bir üretim/yeniden üretim pratiğine kaynaklık teşkil edebileceği düşünülen bu söylemlerin kodlanması aşamasında, siyasal bilim alanında yeterlik aşamasını geçmiş iki doktora öğrencisi ile birlikte çalışılmıştır. Bu aşamada, öncelikle kodlamacılar arasında Türkiye'deki ideolojiler hakkında kavramsal olarak bir fikir birliğine varılmasını temin etmek için tanımlamalar üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Müteakiben, kodlamacılar, bazen bir fotoğraf, bazen bir cümle, bazen bir paragraf olarak karşımıza çıkabilen ve görsel ve/veya yazılı metinlerden oluşan her bir söylem için, tek bir ideoloji ile ilişkilendirmek suretiyle kodlamalar yapmaları istenmiştir. Her bir kodlamacı, değerlendirmelerini bağımsız olarak gerçekleştirmiştir. Ekte çeşitli veri kaynaklarından elde

edilen verilerin nasıl kodlandığına dair örnekler yer almaktadır. Birinci yazar dâhil, üç kodlamacı tarafından gerçekleştirilen kodlamaların bir araya getirilmesinden sonra %91,33 oranında bir uyum ortaya çıkmıştır. Daha sonra, uyum sağlanamayan kodlamalar üzerinde de görüşülerek üç kodlamacı arasında %100 bir uzlaşma sağlanmıştır. Analizin son aşamasında, gerçekleştirilen kodlamalar neticesinde farklı düzeylerdeki aktörlerin, farklı ilişkisel bağlamlarda ürettikleri/yeniden ürettikleri ideolojiler ile bunların eyleyenlik boyutlarına dair yönelimlerinin sayısallaştırılarak görselleştirilmeleri (Ertug, Gruber, Nyberg ve Steensma, 2018; Henderson ve Segal, 2013) yapılmıştır.

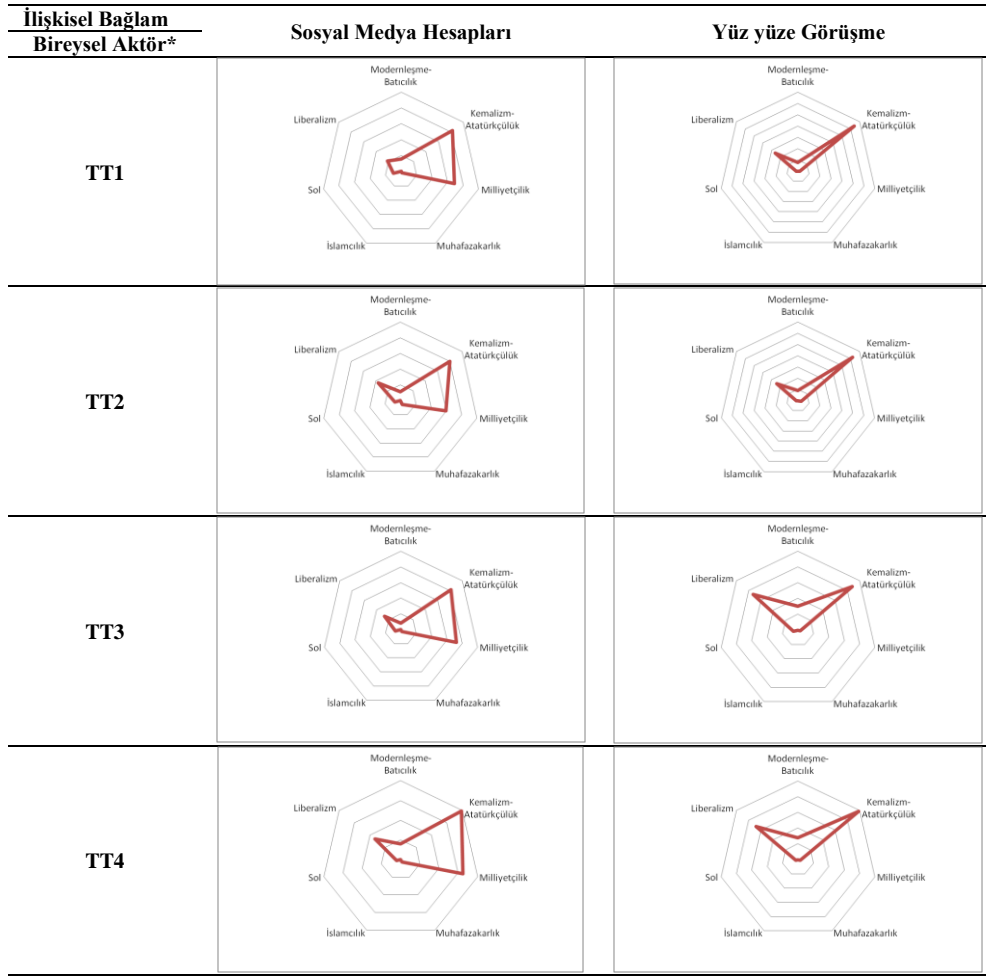
5. Bulgular

5.1. Kolektif Aktörlerin İdeoloji Üretimleri/Yeniden Üretimleri

Kolektif aktörler nezdinde incelenen TÜSİAD/TÜRKONFED ile MÜSİAD için, ideolojilerin üretimleri/yeniden üretimleri hususunda basılı ve süreli yayımlar ve sosyal medya hesapları olmak üzere iki ayrı bağlamda kodlamalar yapılmıştır. Bu iki ilişkisel bağlamda üretilen ideolojilerin dağılımları görsel olarak Şekil 1'de resmedilmiştir. Görülebileceği üzere, her iki örgütte de gerek basılı-süreli yayınlarda ve gerekse sosyal medya hesaplarında, liberalizm en fazla üretime/yeniden üretime konu olan ideoloji olarak ön plana çıkmaktadır. TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde, her iki ilişkisel bağlam için de modernleşme-batıcılık, liberalizmin ardından en fazla üretime/yeniden üretime konu olan ikinci ideoloji olarak seyretmekteyken, modernleşme-batıcılığı, Kemalizm-Atatürkçülük ve milliyetçilik izlemektedir. MÜSİAD'ın Çerçeve dergisinde liberalizmi takiben, muhafazakârlığın, sosyal medya hesaplarında ise milliyetçiliğin en fazla üretime/yeniden üretime konu olan ideolojiler olarak ön plana çıktığı görülmektedir. MÜSİAD cephesinde, bu ideolojileri takiben, İslamcılık ile modernleşme-batıcılığın yer aldığı anlaşılmaktadır.

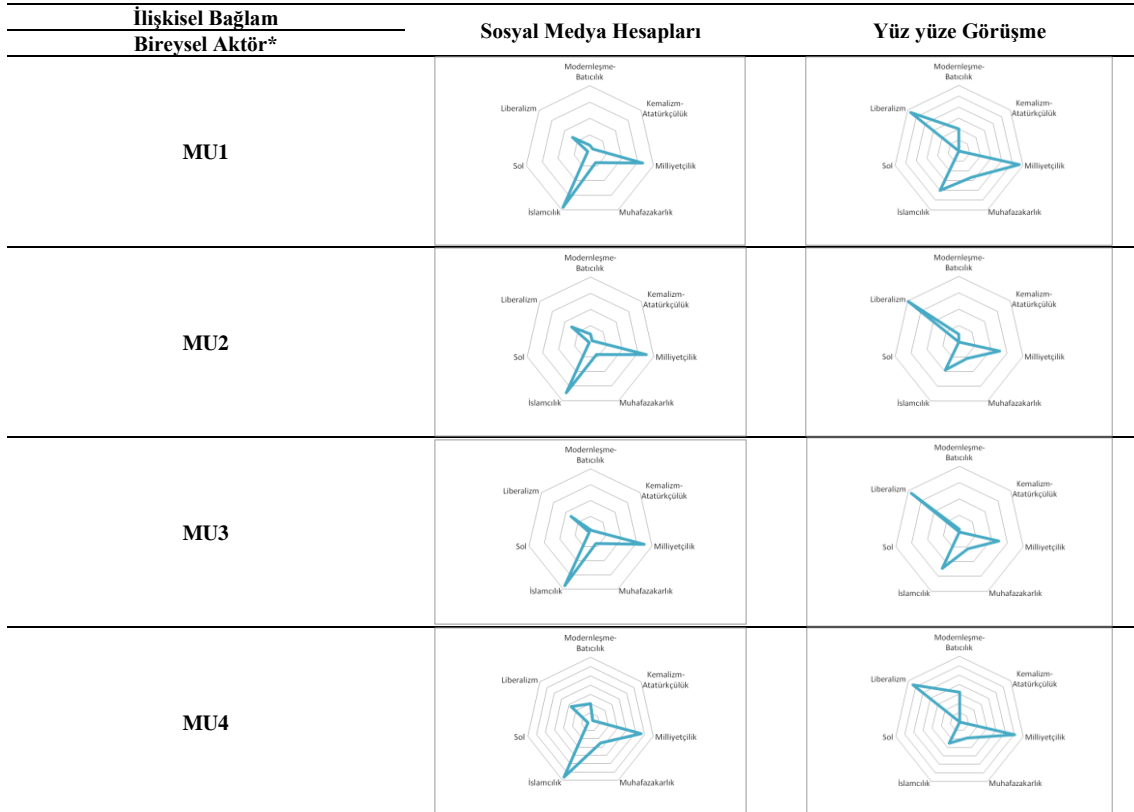

Şekil 1. TÜSİAD/TÜRKONFED'in ve MÜSİAD'ın farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri

*TT: TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi

Şekil 2. TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimler

*MU: MÜSİAD Üyesi

Şekil 3. MÜSİAD üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimler

TÜSİAD/TÜRKONFED cephesi için iki ayrı ilişkisel bağlamda üretilen/yeniden üretilen ideolojiler çok farklılaşmazken, MÜSİAD söz konusu olduğunda, süreli ve basılı yayınlara kıyasla, kayba uğradığı görülen muhafazakârlığın karşısında İslamcılık ile milliyetçilik daha güçlü pozisyonlara yükselmektedir. Buna göre, TÜSİAD/TÜRKONFED’de, inceleme yapılan iki ayrı ilişkisel bağlamda üretime/yeniden üretime konu olan ideolojiler hususunda büyük bir farklılaşmayla karşılaşmazken, MÜSİAD’da, İslamcılık, muhafazakârlık ve milliyetçilik ideolojileri nezdinde hatırı sayılır farklılaşmalarla karşılaştığı görülmektedir. Bir kolektif aktör olarak MÜSİAD’da süreli ve basılı yayınlarda, liberalizmden sonra gelmek üzere, muhafazakârlık ideolojisi üretime/yeniden üretime konu edilirken, ilişkisel bağlam sosyal medya hesapları olunca muhafazakârlığın, İslamcılıkla milliyetçiliğin gerisine düşmesi önemli bir farklılaşmaya işaret etmektedir.

5.2. Bireysel Aktörlerin İdeoloji Üretimleri/Yeniden Üretimleri

Araştırmada, bireysel aktörler nezdinde bir tarafta TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD üyelerinin sosyal medya hesapları, diğer tarafta yüz yüze yapılan görüşme sonuçları kodlanmıştır. Şekil 2 ve 3, iki ilişkisel bağlamda üretilen/yeniden üretilen ideolojilerin görece dağılımlarını görsel olarak resmetmektedir.

Buna göre, TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri, her iki ilişkisel bağlamda da Kemalizm ve Atatürkçülüğü yoğun olarak üretime/yeniden üretime konu etmekteyken, sosyal medya hesaplarında, neredeyse Kemalizm ve Atatürkçülük kadar yoğun düzeyde milliyetçiliği de ön plana çıkarmaktadırlar. TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri ile yüz yüze görüşmeler neticesinde ulaşılan bulgulara göre ise,

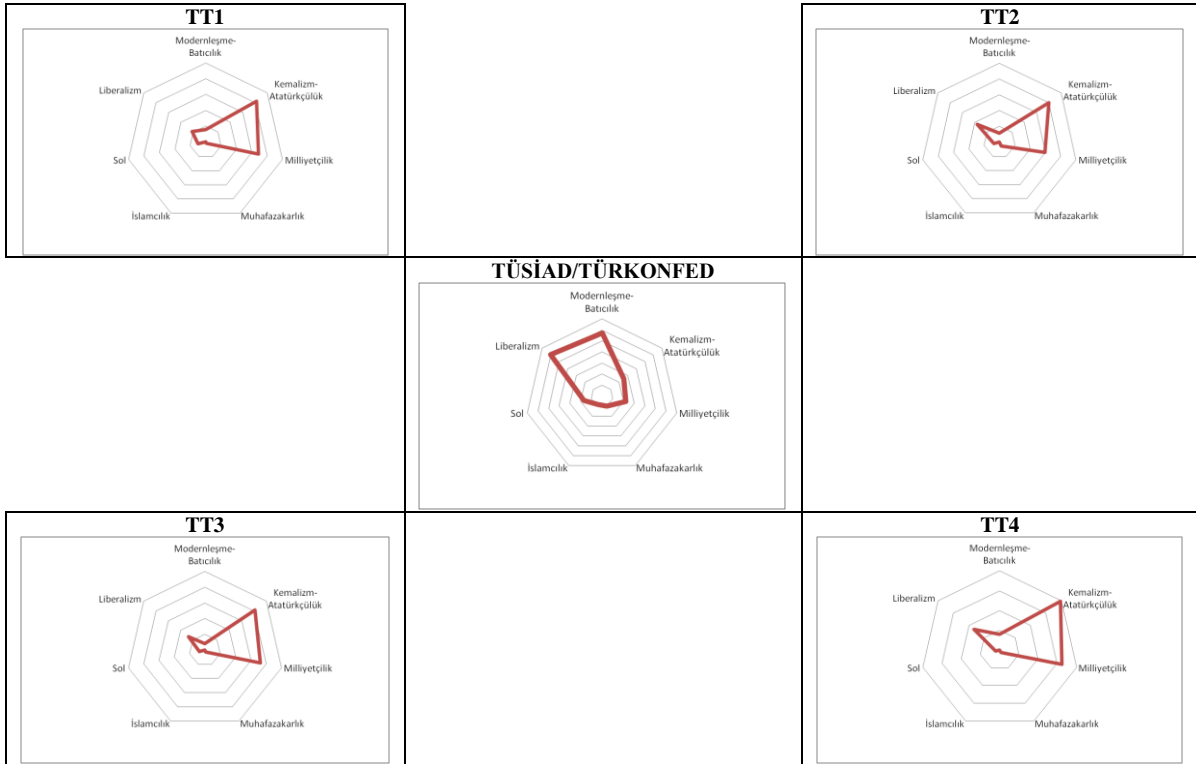
milliyetçiliğin oldukça gerilere düştüğü ve ikinci sırayı liberalizmin aldığı görülmektedir.

MÜSİAD üyelerinin ideolojilere ilişkin üretimleri/yeniden üretimleri incelendiğinde ise, sosyal medya hesaplarında İslamcılık ile milliyetçilik ilk sıraları paylaşmaktayken, yüz yüze görüşmelerde liberalizmin her iki ideolojiyi de geride bırakarak yoğun biçimde üretime/yeniden üretime konu olduğu görülmektedir.

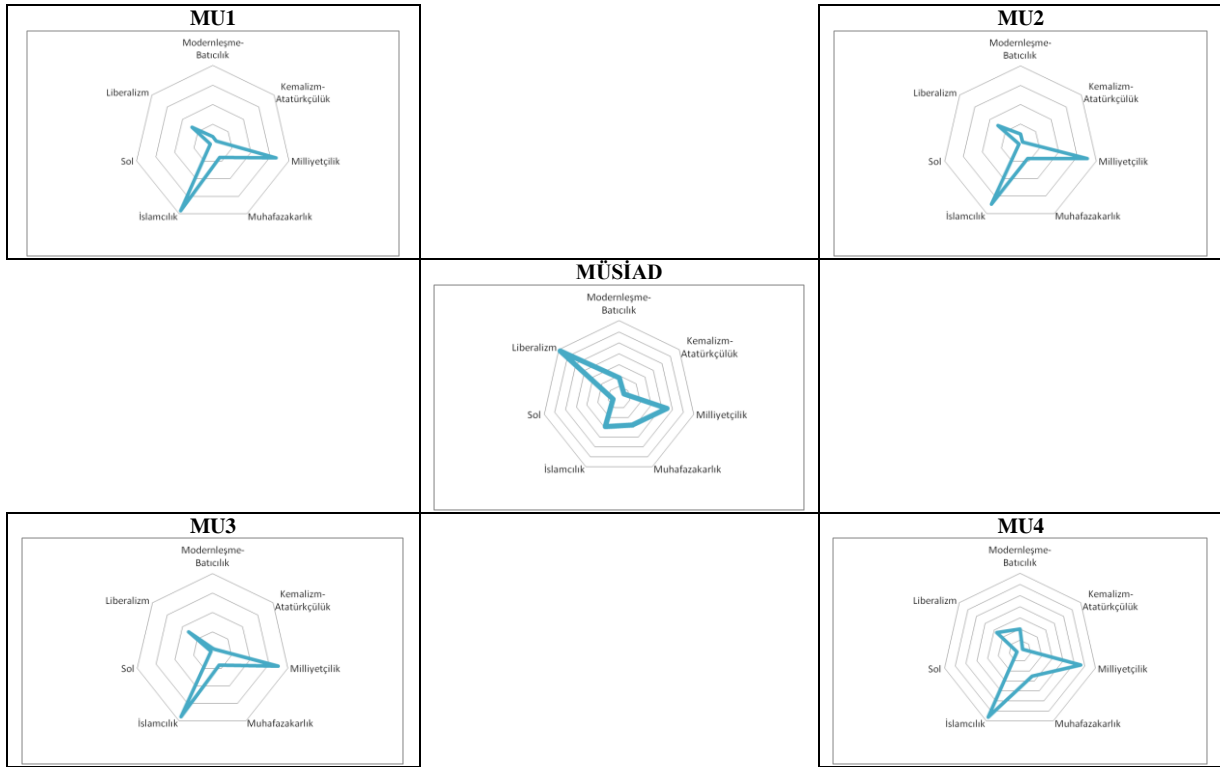
Buna göre, bireysel aktörler düzeyinde ulaşılan bulgular, sosyal medya hesapları bağlamında TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde Kemalizm-Atatürkçülük ve milliyetçiliğin, MÜSİAD cephesinde ise İslamcılık ve milliyetçiliğin ön plana çıktığını, yüz yüze görüşmelerde her iki örgüt üyeleri arasında da liberalizme konu olan üretimlerin/yeniden üretimlerin artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 4 ile 5, aynı ilişkisel bağlam (sosyal medya hesapları) söz konusu olduğunda farklı düzeylerdeki (kolektif/bireysel) aktörlerin ideolojik üretimlerini/yeniden üretimlerini resmetmesi açısından ilginç bir görünüm sergilemektedir.

Şekil 4 ile 5’teki bulgulara göre, her iki örgüt için de, kolektif aktörlerle, bireysel aktörler söz konusu olduğunda ideolojilere ilişkin üretim/yeniden üretim pratiklerinin oldukça farklılaştıkları görülmektedir. TÜSİAD/TÜRKONFED nezdinde Kemalizm ve milliyetçilik, MÜSİAD nezdinde ise İslamcılık ve milliyetçilik, kolektif aktörler düzeyinde tercih edilen ideolojiler olarak yer almıyorlarken, bireysel aktörler düzeyinde ön plana çıkan bu ideolojilerin bu farklılaşmaların kaynağını oluşturdukları anlaşılmaktadır.

Şekil 4. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda ideolojilere dair üretimlerinin/yeniden üretimlerinin karşılaştırılması (TÜSİAD/TÜRKONFED)

Şekil 5. Farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişkisel bağlamda ideolojilere dair üretimlerinin/yeniden üretimlerinin karşılaştırılması (MÜSİAD)

6. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, Emirbayer ve Mische'nin (1998, s. 1005-1008) görgül çalışmalar için önerdiği "farklı zamansal-ilişkisel bağlamlar, belirli eyleyenlik biçimlerine nasıl vesile olurlar ve bunları ne biçimde desteklerler?" sorusundan hareketle Türkiye'de farklı ideolojilere sahip olduğu yaygın bir şekilde kabul edilen iş adamları dernekleri olarak TÜSİAD/TÜRKONFED ve MÜSİAD üzerinde bir araştırma yapılarak bu iki örgütün ve üyelerinin farklı ilişkisel bağlamlarda hangi ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini gerçekleştirmekte oldukları anlaşılmasına çalışılmıştır.

Araştırmada, her iki örgütün süreli-basılı yayınları ile sosyal medya hesapları bağlamında farklı ideolojilerin değişik düzeylerde üretimlerini/ yeniden üretimlerini gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Örneğin, süreli-basılı yayınlarda TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde liberalizm ile modernleşme-batıcılık ön plana çıkarken, MÜSİAD cephesinde liberalizm ve muhafazakarlık ilk sıralarda yer almıştır. Bu ideolojiler arasında liberalizmin ön plana çıkması, incelenen örgütler en nihayetinde iş adamları dernekleri olduğu için, herhangi bir şaşkınlık oluşturmazken, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde ön plana çıkan modernleşme-batıcılık ile MÜSİAD cephesinde ön plana çıkan muhafazakarlık da bu örgütlere ilişkin kamuoyu izlenimine istinaden normal karşılanmıştır. Araştırma sonuçlarında ilginç olan husus, ilişkisel bağlam sosyal medya hesapları olduğunda, TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde herhangi bir değişikliklerle karşılaşmazken, MÜSİAD cephesinde milliyetçilik ile İslamcılığın, muhafazakarlığı geride bırakacak biçimde öne çıkmaları olmuştur. Ulaşılan bu bulgu, Emirbayer ve Mische'nin (1998) aktörlerin eyleyenliği hususunda farklı ilişkisel bağlamların etkisinin göz önünde bulundurulması gerektiği önerisini destekler mahiyettedir. Zira MÜSİAD cephesinde gözlemlenen bu

bulgu, kimi aktörlerin farklı ilişkisel bağlamlarda değişik ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini ön plana çıkarabileceklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Araştırma bulgularına göre, TÜSİAD/TÜRKONFED ile MÜSİAD nezdindeki bireysel aktörler düzeyinde de farklı ilişkisel bağlamlarda değişik ideoloji üretimleri/yeniden üretimleri gerçekleşebilmektedir. Buna göre, sosyal medya hesapları bağlamında üretim/yeniden üretim konusu, TÜSİAD/TÜRKONFED üyelerinde yoğun olarak Kemalizm-Atatürkçülük ideolojisi ile milliyetçilik iken, MÜSİAD üyeleri arasında İslamcılık ile milliyetçilik olmuştur. Bulguları ilginç kılan nokta ise, bir ideoloji olarak liberalizmin, her iki örgüt üyeleri için de yüz yüze görüşmelerde nazarın sosyal medya hesaplarında çok fazla ön planda tutulmaması ve üçüncü sırada yer almasıdır. Diğer taraftan, TÜSİAD/TÜRKONFED üyeleri, yüz yüze görüşmelerde de Kemalizm-Atatürkçülük ideolojisini ön planda tutmaya devam ederlerken, milliyetçiliği sosyal medyadakine nazarın oldukça geride bırakmaktadırlar. Benzer bir gerileme, özellikle de liberalizm ile kıyaslandığında, bu kez İslamcılık ve milliyetçilik için MÜSİAD üyelerinde gözlemlenmektedir. Sosyal medya hesapları bağlamında ilk iki sırada üretime/yeniden üretime konu olan bu iki ideoloji, yüz yüze görüşmeler bağlamında liberalizmin gerisine düşmüş görünmektedir. Bu bulgular, "bireysel aktörler için milliyetçiliğin (MÜSİAD üyeleri için milliyetçiliğin ve İslamcılığın) sosyal medya bağlamında, liberalizmin de yüz yüze görüşmeler bağlamında üretilmeye/yeniden üretilmeye daha uygun ideolojiler olduğu" ya da "liberalizmin, bireysel aktörler için sosyal medya bağlamında üretilmeye/yeniden üretilmeye pek de uygun bir ideoloji olmadığı" yönünde bir çıkarımı cesaretlendirmektedir. Zira her iki örgüt üyeleri de milliyetçiliği sosyal medya bağlamında yoğun olarak üretmekteyken yüz yüze görüşmelerde bu dengenin önemli ölçüde liberalizm lehine döndüğü görülmektedir. Bireysel

aktörler nezdinde karşılaşılan bu durumun da, Emirbayer ve Mische'nin (1998) aktörlerin eyleyenliği hususunda farklı ilişki bağlarının etkisinin göz önünde bulundurulması gerektiği önerisini desteklediği düşünülmektedir. Zira her iki örgüt üyelerinde de gözlemlenen bu bulgu, kimi aktörlerin farklı ilişki bağlarında farklı ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini ön plana çıkarabileceklerini göstermesi bakımından ilginç ve önemlidir.

Kolektif aktörlerle bireysel aktörlerin ideoloji üretimlerinin karşılaştırılması, diğer bir deyişle farklı düzeyde bağlamdaki aktörlerin ideolojilere ilişkin üretimlerinin/yeniden üretimlerinin kıyaslanması, ilişki bağlarının rolünün daha iyi anlaşılması açısından faydalı olabilecektir. Bulgular bölümündeki Şekil 4 ile Şekil 5'ten de hatırlanabileceği üzere, aynı ilişki bağını oluşturan sosyal medya hesaplarında, kolektif aktörlerle bireysel aktörler arasında ideolojilerin üretimlerinde/yeniden üretimlerinde herhangi bir paralellikle karşılaşmamıştır. Kolektif aktörler nezdinde her iki örgütte de liberalizmin, bireysel aktörler nezdinde ise TÜSİAD/TÜRKONFED cephesinde *Kemalizm-Atatürkçülük ile milliyetçiliğin*, MÜSİAD cephesinde ise *İslamcılık ile milliyetçiliğin* ön plana çıkan ideolojiler olduğu görülmüştür. Bu durum bize, Türkiye bağlamında *Kemalizm-Atatürkçülük, milliyetçilik ve İslamcılığın* bir tür bireysel aktör ideolojisi, liberalizmin ise bir tür örgüt ideolojisi olarak nitelenebileceğini düşündürmektedir. Ancak bundan da önemlisi, bu durum, aktörlerin eyleyenliği hususunda farklı düzeyde bağlamın etkisinin göz önünde bulundurulması önerisinin desteklendiğine işaret etmektedir. Bu durum, farklı düzeylerdeki aktörlerin aynı ilişki bağlarında dahi olsalar farklı ideolojilerin üretimlerini/yeniden üretimlerini ön plana çıkarabileceklerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Çalışma sonucunda ulaşılan bulguların iki temel başlık altında sınıflandırılması mümkün görünmektedir. Başlıklardan ilkinin, çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevede işaret ettiği noktalar oluşturmaktadır. Buna göre, "ideoloji" kavramı çerçevesinde ulaştığımız bulgular, eyleyenliğin basit bir kavram olarak kenarda bırakılmasının eksik bir perspektif olacağı düşüncesini destekler mahiyettedir. Farklı düzeylerdeki yahut farklı ilişki bağlamındaki aktörlerin ideoloji üretimlerinde/yeniden üretimlerinde, dolayısı ile de eyleyenlik boyutlarına ilişkin yönelimlerinde farklılaşan pratiklere yönelebiliyor oluşları kuramsal ve kavramsal çerçevede "eyleyenlik" konusunun ne kadar hassas bir soyutlamaya işaret ettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ulaşılan sonuçlar, örgütsel kurumsalcılık açısından da, "doğrudan kurumsallaşmış örüntüleri (kurumlar, ideolojiler, mantıklar vs.) etkileme amacı gütmeler de, küçük boyuttaki eylemlerin özelliklerinin" de araştırma konusu edilmesinin önemini vurgular niteliktedir. Bu itibarla, bu çalışmanın sonuçları, örgütsel kurumsalcılar için "eyleyenlerin sadece kurumları etkileme kapasitesine sahip aktörlerden, eyleyenliğin de sadece bu türden aktörlerin amaçlı eylemlerinden ibaret olmadığı" noktasından hareketle inşa edilecek çalışmalar için cesaret verici bir nitelik taşımaktadır.

Çalışmanın sonuçlarına ilişkin ikinci başlığı ise Türkiye bağlamına ilişkin bulgular biçimlendirmektedir.

Türkiye'deki iş adamları örgütleri ile bunların üyeleri üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, ideolojilerin üretimleri/yeniden üretimleri konusunda farklı düzeylerde ve farklı ilişki bağlarında ulaşılan bulgular, gerek gözlemlenen farklılaşmalar gerekse üretime/yeniden üretime konu olan ideolojilerin nitelikleri konusunda araştırmacıları yeniden düşünmeye yönlendirecek özellikler barındırmaktadır. Bir nebze "bireysel aktör ideolojileri" izlenimi oluşturan *milliyetçilik* ile *Kemalizm-Atatürkçülüğün*, kolektif aktörler düzeyinde *modernleşme-batıcılığa*, benzer biçimde yine "bireysel aktör ideolojileri" izlenimi oluşturan *milliyetçilik ile İslamcılığın* kolektif aktörler düzeyinde *muhafazakarlığa* evrilmesi bu bulgulara örnek olarak verilebilir. Aynı şekilde, bireysel aktörler düzeyinde, sosyal medya bağlamında ön plana çıktığı görülen *Kemalizm-Atatürkçülük* ve *İslamcılık* gibi ideolojilerin yüz yüze görüşmeler bağlamında bu denli belirgin olmamaları da araştırmacılar için yeni yönelimlere kapı açabilir.

Araştırmamızın sonuçları, gerek kavramsal ve kuramsal çerçevede gerekse Türkiye'ye özgü nitelikler bağlamında, uzun tarihsel süreçleri mercek altına alan boyamsal araştırmaların yapabileceği katkılara işaret etmesi açısından da önemli görülmektedir. Bu çalışmada, 2010-2014 yılları arasındaki zaman dilimi ile sınırlı tutulan tarihsel sürecin, boyamsal perspektiflerle uzun aralıklarda incelenmesi, "doğrudan kurumsallaşmış örüntüleri (kurumlar, ideolojiler, mantıklar vs.) etkileme amacı gütmeler de, küçük boyuttaki eylemlerin özelliklerinin" daha iyi anlaşılabilmesini sağlayabilecektir. Diğer taraftan, iş adamları örgütleri dışında, benzer özelliklere haiz başka yapılanmaları da konu alan farklı çalışma tasarımları, hem Türkiye bağlamının kendine özgü özelliklerinin hem de bir kavram olarak "eyleyenliğin" niteliklerinin anlaşılabilmesi açısından önemli fırsatlar sunabilecektir.

Kaynakça

- Akıncı, M. (2013). Muhafazakarlık. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye'de siyasal ideolojiler* içinde (s. 103-158). Ankara: Orion Kitabevi.
- Aktay, Y. (Ed.) (2005). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: İslamcılık* (Cilt: 6). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Amichai-Hamburger, Y., & Vinitzky, G. (2010). Social network use and personality. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1289-1295. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.018
- Aydın, S. (2013). Milliyetçilik. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye'de siyasal ideolojiler* (s. 223-286). Ankara: Orion Kitabevi.
- Barley, S. R., & Kunda, G. (1992). Design and devotion: Surges of rational and normative ideologies of control in managerial discourse. *Administrative Science Quarterly*, 37(3), 363-399. doi:10.2307/2393449
- Battilana, J., & D'Aunno, T. (2009). Institutional work and the paradox of embedded agency. In T. B. Lawrence, R. Suddaby, & B. Leca (Eds.), *Institutional work: Actors and agency in institutional studies of organizations* (pp. 31-58). UK: Cambridge University Press.
- Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of knowledge: A treatise in the sociology of knowledge*. NY: Doubleday.
- Boli-Bennett, J., & Meyer, J. W. (1978). The ideology of childhood and the state: rules distinguishing children in national constitutions, 1870-1970. *American Sociological Review*, 43(6), 797-812.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (Ed.) (2008). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Milliyetçilik* (Cilt: 4). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bora, T. ve Gültekingil, M. (2009a). Sunuş. M. Ö. Alkan (Ed.), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Cumhuriyet’e devreden düşünce mirası: tanzimat ve meşrutiyet’in birikimi* içinde (Cilt: 1, s. 11-16). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. ve Gültekingil, M. (Ed.). (2009b). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce* (Cilt: 1-9). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brunsson, N. (1982). The irrationality of action and action rationality: Decisions, ideologies and organizational actions. *Journal of Management Studies*, 19(1), 29-44. doi:10.1111/j.1467-6486.1982.tb00058.x
- Buğra, A. (1998). Class, culture, and state: An analysis of interest representation by two turkish business associations. *International Journal of Middle East Studies*, 30(04), 521-539. doi:doi:10.1017/S0020743800052545
- Buğra, A. ve Savaşkan, O. (2014). *New capitalism in Turkey: The relationship between politics, religion and business*. UK: Edward Elgar.
- Clemens, E. S., & Cook, J. M. (1999). Politics and institutionalism: Explaining durability and change. *Annual Review of Sociology*, 25, 441-466.
- Çaha, Ö. ve Şahin, B. (Ed.). (2013). *Dünyada ve Türkiye’de siyasal ideolojiler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çeğin, G. ve Göker, E. (2012). Tözlere elveda: İlişkisel sosyolojinin alâmeti farikası. G. Çeğin ve E. Göker (Ed.), *Tözcülüğün tasfiyesi: İlişkisel sosyolojide temel yaklaşımlar* içinde (s. 11-22). Ankara: NotaBene.
- Çelik, A. (2013). Kemalizm. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye’de siyasal ideolojiler* içinde (s. 621-672). Ankara: Orion Kitabevi.
- Çiğdem, A. (Ed.) (2006). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Muhafazakarlık* (Cilt: 5). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Delbridge, R., & Edwards, T. (2007). Reflections on developments in institutional theory: Toward a relational approach. *Scandinavian Journal of Management*, 23(2), 191-205.
- DiMaggio, P. J. (1983). State expansion and organizational fields. In R. H. Hall & R. E. Quinn (Eds.), *Organizational theory and public policy* (pp. 147-161). BeverlyHills: Sage.
- DiMaggio, P. J. (1988). Interest and agency in institutional theory. In L. G. Zucker (Ed.), *Institutional patterns and organizations: Culture and environment* (pp. 3-22). MA: Ballinger Pub. Co.
- Duman, F. (2013). Sosyalizm. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye’de siyasal ideolojiler* içinde (s. 159-222). Ankara: Orion Kitabevi.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An introduction*. UK: Cambridge Univ Press.
- Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a relational sociology. *American Journal of Sociology*, 103(2), 281-317. doi:10.1086/231209
- Emirbayer, M., & Mische, A. (1998). What is agency? . *American Journal of Sociology*, 103(4), 962-1023.
- Erdoğan, M. ve Yılmaz, M. (Eds.). (2005). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Liberalizm* (Cilt: 7). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertug, G., Gruber, M., Nyberg, A., & Steensma, H. K. (2018). From the editors-a brief primer on data visualization opportunities in management research. *Academy of Management Journal*, 61(5), 1613-1625. doi:10.5465/amj.2018.4005
- Feldman, M. S., & Pentland, B. T. (2003). Reconceptualizing organizational routines as a source of flexibility and change. *Administrative Science Quarterly*, 48(1), 94-118. doi:10.2307/3556620
- Fiss, P. C., & Zajac, E. J. (2006). The symbolic management of strategic change: Sensegiving via framing and decoupling. *Academy of Management Journal*, 49(6), 1173-1193. doi:10.5465/amj.2006.23478255
- Flick, U., von Kardorff, E., & Steinke, I. (2004). What is qualitative research? An introduction to the field. In U. Flick, E. von Kardorff, & I. Steinke (Eds.), *A Companion to Qualitative Research* (pp. 3-11). UK: SAGE
- Friedland, R. (2009). Institution, practice, and ontology: Toward a religious sociology. In R. E. Meyer, K. Sahlin, M. J. Ventresca, & P. Walgenbach (Eds.), *Institutions and ideology* (Vol. 27, pp. 45-83): Emerald Group Publishing Limited.
- Friedland, R., & Alford, R. R. (1991). Bringing society back in: Symbols, practices and institutional contradictions. In W. W. Powell & P. J. DiMaggio (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis* (pp. 232-263). Chicago: University of Chicago Press.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. NY: Anchor.
- Greenwood, R., Oliver, C., Sahlin-Andersson, K., & Suddaby, R. (2008). Introduction. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The Sage handbook of organizational institutionalism* (pp. 1-46). CA: Sage.
- Guida, M., & Çaha, Ö. (2013). İslamcılık. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye’de siyasal ideolojiler* içinde (s. 561-620). Ankara: Orion Kitabevi.
- Guille’n, M. F. (1994). *Models of management: Work, authority, and organization in a comparative perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gültekingil, M. (Ed.) (2008). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Sol* (Cilt: 8). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hallett, T., Schulman, D., & Fine, G. A. (2008). Peopling organizations: The promise of classic symbolic interactionism for an inhabited institutionalism. In P. Adler (Ed.), *The Oxford handbook of organizational studies: Classical foundation* (pp. 486-509). Oxford: Oxford University Press.
- Hallett, T., & Ventresca, M. J. (2006). Inhabited institutions: Social interactions and organizational forms in Gouldner’s Patterns of Industrial Bureaucracy. *Theory and Society*, 35(2), 213-236.
- Hardy, C., & Maguire, S. (2008). Institutional entrepreneurship. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The Sage handbook of organizational institutionalism* (pp. 198-217). CA: Sage.
- Henderson, S., & Segal, E. H. (2013). Visualizing qualitative data in evaluation research. *New Directions for Evaluation*, 2013(139), 53-71. doi:https://doi.org/10.1002/ev.20067
- Heywood, A. (2012). *Political ideologies: An introduction*. UK: Palgrave Macmillan.
- İnsel, A. (Ed.) (2009). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Kemalizm* (Cilt: 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan, S. (2008). Framing contests: Strategy making under uncertainty. *Organization Science*, 19(5), 729-752. doi:10.1287/orsc.1070.0340
- Kasapoğlu, A. (2016a). Önsöz. A. Kasapoğlu (Ed.), *Uygulamalı ilişkisel sosyoloji* içinde (s. 13-16). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Kasapoğlu, A. (2016b). Türkiye’de uygulamalı ilişkisel sosyoloji yapacaklar için bir yolculuk haritası. A. Kasapoğlu (Ed.), *Uygulamalı ilişkisel sosyoloji* içinde (s. 17-85). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Keyman, F., & Koyuncu, B. (2005). Globalization, alternative modernities and the political economy of Turkey. *Review of International Political Economy*, 12(1), 105-128. doi:10.1080/09692290500049896
- Kim, Y., & Chen, H.-T. (2016). Social media and online political participation: The mediating role of exposure to cross-cutting and like-minded perspectives. *Telematics and Informatics*, 33(2), 320-330. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.tele.2015.08.008
- Kivinen, O., & Piirainen, T. (2004). The relevance of ontological commitments in social sciences: Realist and pragmatist viewpoints. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 34(3), 231-248.
- Kivinen, O., & Piirainen, T. (2006). Toward pragmatist methodological relationalism: From philosophizing sociology to sociologizing philosophy. *Philosophy of the Social Sciences*, 36(3), 303-329.
- Kivinen, O., & Piirainen, T. (2007). Sociologizing metaphysics and mind: A pragmatist point of view on the methodology of the social sciences. *Human Studies*, 30(2), 97-114.
- Kivinen, O., & Piirainen, T. (2012). On the distinctively human: two perspectives on the evolution of language and conscious mind. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 42(1), 87-105.
- Kivinen, O., & Piirainen, T. (2013). Human transaction mechanisms in evolutionary niches-a methodological relationalist standpoint. In F. Dépelteau & C. Powell (Eds.), *Applying relational sociology* (pp. 83-100). NY: Palgrave Macmillan.

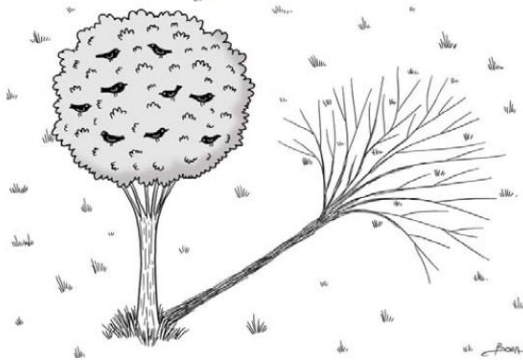
- Kocabaşoğlu, U. (Ed.) (2007). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Modernleşme ve batıcılık* (Cilt: 3). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lawrence, T. B., Leca, B., & Zilber, T. B. (2013). Institutional work: Current research, new directions and overlooked issues. *Organization Studies*, 34(8), 1023-1033. doi:10.1177/0170840613495305
- Lawrence, T. B., & Suddaby, R. (2006). Institutions and institutional work. In S. R. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence, & W. R. Nord (Eds.), *Handbook of organization studies* (pp. 215-254). London: Sage.
- Lawrence, T. B., Suddaby, R., & Leca, B. (2009a). Introduction: Theorizing and studying institutional work. In T. B. Lawrence, R. Suddaby, & B. Leca (Eds.), *Institutional work: Actors and agency in institutional studies of organizations* (pp. 1-27). UK: Cambridge University Press.
- Lawrence, T. B., Suddaby, R., & Leca, B. (2011). Institutional work: Refocusing institutional studies of organization. *Journal of Management Inquiry*, 20(1), 52-58. doi:10.1177/1056492610387222
- Lawrence, T. B., Suddaby, R., & Leca, B. (Eds.). (2009b). *Institutional work: Actors and agency in institutional studies of organizations*. UK: Cambridge University Press.
- Lounsbury, M., Ventresca, M., & Hirsch, P. M. (2003). Social movements, field frames and industry emergence: a cultural-political perspective on US recycling. *Socio-Economic Review*, 1(1), 71-104. doi:10.1093/soceco/1.1.71
- Mardin, Ş. (1983). *Din ve ideoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis. *Forum: Qualitative Social Research*, 1(2). doi:https://doi.org/10.17169/fqs-1.2.1089
- McLellan, D. (1995). *Ideology*. UK: Open University Press.
- Meyer, J. W. (1986). Organizations as ideological systems. In T. J. Sergiovanni & J. E. Corbally (Eds.), *Leadership and organizational culture: New perspectives on administrative theory and practice* (pp. 186-205). Chicago: University of Illinois Press.
- Meyer, R. E., Sahlin, K., Ventresca, M. J., & Walgenbach, P. (2009a). Ideology and institutions: Introduction. In R. E. Meyer, K. Sahlin, M. J. Ventresca, & P. Walgenbach (Eds.), *Institutions and ideology (Research in the sociology of organizations)* (Vol. 27, pp. 1-15). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Meyer, R. E., Sahlin, K., Ventresca, M. J., & Walgenbach, P. (Eds.). (2009b). *Institutions and ideology (Research in the sociology of organizations)* (Vol. 27). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Mutch, A., Delbridge, R., & Ventresca, M. (2006). Situating organizational action: The relational sociology of organizations. *Organization*, 13(5), 607-625. doi:10.1177/1350508406067006
- MÜSİAD. (2010). *Çerçeve*, 54.
- MÜSİAD. (2013). *Çerçeve*, 60.
- MÜSİAD. (2014). *Çerçeve*, 66.
- Öniş, Z., & Türem, U. (2001). Business, globalization and democracy: A comparative analysis of Turkish business associations. *Turkish Studies*, 2(2), 94-120. doi:10.1080/714005691
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). CA: Sage.
- Powell, W. W., & Colyvas, J. A. (2008). Microfoundations of institutional theory. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *The SAGE handbook of organizational institutionalism* (pp. 276-299). London: Sage.
- Reed, M. (2003). The agency/structure dilemma in organization theory: Open doors and brick walls. In H. Tsoukas & C. Knudsen (Eds.), *The Oxford handbook of organization theory* (pp. 289-309). UK: Oxford Univ. Press.
- Sargut, A. S. (2007). Yapısal koşul bağımlılık kuramının örgütsel çevre kuramları bağlamındaki yeri. A. S. Sargut ve Ş. Özen (Ed.), *Örgüt kuramları* içinde (s. 35-75). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sargut, A. S. ve Özen, Ş. (2007). Örgüt kuramlarına genel bakış: Karşılaştırmalı bir çözümleme. A. S. Sargut ve Ş. Özen (Ed.), *Örgüt kuramları* içinde (s. 11-34). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Schneiberg, M., & Clemens, E. S. (2006). The typical tools for the job: Research strategies in institutional analysis. *Sociological Theory*, 24(3), 195-227. doi:10.1111/j.1467-9558.2006.00288.x
- Schreier, M. (2013). Qualitative content analysis. In U. Flick (Ed.), *The SAGE handbook of qualitative data analysis* (pp. 170-183). CA: Sage.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. CA: Sage.
- Suddaby, R., & Greenwood, R. (2005). Rhetorical strategies of legitimacy. *Administrative Science Quarterly*, 50(1), 35-67. doi:10.2189/asqu.2005.50.1.35
- Şahin, B. (2013). Liberalizm. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye’de siyasal ideolojiler* içinde (s. 39-102). Ankara: Orion Kitabevi.
- Thomas, G. M., Meyer, J. W., Ramirez, F., & Boli, J. (Eds.). (1987). *Institutional structure: Constituting state, society, and the individual*. Beverly Hills: Sage.
- Turhan, M. S. ve Danişman, A. (2016). *Yapı-eyleyen ikiliği ve kurumsal kuram*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Turhan, M. S. ve Danişman, A. (2018). Kurumsal kuramda eyleyenlik meselesi: İdeoloji kavramı bir çözüm olabilir mi?. N. Kalkan, T. Kaplan ve T. İ. Nas (Der.), 26. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 73-80). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- TÜSİAD. (2010a). *Görüş*, 61.
- TÜSİAD. (2010b). *Görüş*, 62.
- TÜSİAD. (2010c). *Görüş*, 63.
- TÜSİAD. (2010d). *Görüş*, 65.
- TÜSİAD. (2011a). *Görüş*, 66.
- TÜSİAD. (2011b). *Görüş*, 67.
- TÜSİAD. (2012). *Görüş*, 73.
- Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A multidisciplinary approach*. UK: Sage.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Zhao, S., Grasmuck, S., & Martin, J. (2008). Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships. *Computers in Human Behavior*, 24(5), 1816-1836. doi:https://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2008.02.012

Ek: Kodlama Örnekleri

Metin (Yazılı/Görsel)	İdeoloji
Anayasa reformunu da kapsayan demokrasi paketinin beraberinde, belki de öncesinde yapılması gereken, seçim sistemi ve siyasi partiler mevzuatında, çoğulcu demokrasi anlayışına uygun bir reformun gerçekleştirilmesi olmalı. (TÜSİAD, 2010a, s. 7)	Liberalizm
Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan ilişkilerindeki zorlukların temelinde, Avrupa kamuoylarının genelde negatif tutumu ve bu yaklaşımın Avrupalı siyasetçiler üzerinde yarattığı siyasal baskı yatmaktadır. (TÜSİAD, 2010a, s. 78)	Milliyetçilik
Ülkemizin imajının, Avrupalı karar vericiler, yönetici kadrolar ve kamuoyu nezdinde düzeltilmesi, Türkiye-AB ilişkilerinin gelişimi için gereklidir. Bu nedenle, AB kamuoyunun Türkiye ve Türk insanı hakkında doğru bilgilendirilmesi, TÜSİAD yurtdışı tanıtım stratejisinin temel unsurudur. TÜSİAD, belirlenen iletişim stratejisi çerçevesinde Brüksel, Berlin ve Paris merkezli çeşitli çalışmalar yürütmektedir. (TÜSİAD, 2010a, s. 78)	Modernleşme ve Batıcılık

Orta-Doğu toplumlarının, aslı kendilerinde olan “otokratik” ve “güdümlü bir ekonomi”ye sahip “İslami” bir rejim kopyasına ihtiyaçları yok. (TÜSİAD, 2010b, s. 38)	Kemalizm ve Atatürkçülük
Türkiye dünyada seragazi emisyonları en hızlı artan ülkeler arasında yer alıyor. Türkiye ekonomik ve sınai gelişme sürecinde karşılaştığı ülkelere oranla henüz geride. Bugüne kadarki kalkınma stratejilerinin emisyon azaltma hedefinden yoksun olması da bir diğer neden. (TÜSİAD, 2011a, s. 35)	Sol
Eğitim çoğunlukla güce ve iktidara hizmet eden bir karaktere sahiptir. Bu hususiyet ancak ve ancak devrimci girişimler, isyanlar ve rönesanslar sayesinde sarsılabilmektedir. (TÜSİAD, 2012, s. 37)	Sol
Osmanlı döneminde sanatkarların nasıl korunduğunu ve onlara nasıl saygı duyulduğunu, Topkapı sarayında asma dalından üzüm koparmak için uğraşan bir hat ustasına Padişah tarafından “Sizin nadide elleriniz hat meşk etmek ile uğraşın, bırakınız o üzümü sizin için başkaları toplar” denmesi çok ince bir anlayışın ve yüksek medeniyetin tezahürüdür. (MÜSİAD, 2010, s. 5)	Muhafazakârlık
Yüce Allah, insanı yeryüzünde halife kılarken hayatı tümü ile onun eline teslim etmiştir. Halifenin görevi, sadece ibadet yapmak değil, bir yandan da dünyayı imar etmektir. Dünya işleri aslında hilafet görevinin ayrılmaz bir parçası, hatta temel unsurdur. (MÜSİAD, 2013, s. 37)	İslamcılık
Takva sahibi iyi bir mümin olmak için, her iki dünya arasında denge kurmak gerekir. Birini diğeri için ihmal etmek caiz değildir. İslam bu dengiyi sağlamak ve insanlığı ebediyen mutlu kılmak için gönderilmiştir. Müslümanların bu ince noktayı çok iyi kavramaları gerekir. (MÜSİAD, 2013, s. 38)	İslamcılık
MÜSİAD olarak ülkemizi B20’de temsil edecek önemli derneklerden biri olarak bu organizasyonun icra kurulunda yer almaktayız. Çünkü B20 organizasyonunda yer alan üye ülkelerin amacı, G20’ye buradaki sonuçları aktarmak ve bu kararların hayata geçmesini sağlamaktır. Ülkemizin en önemli STK’larından biri olarak bölgesel ve küresel ekonomik sorunlara çözüm olabilecek önerilerimizi burada paylaşmış olacağız. (MÜSİAD, 2014, s. 13)	Liberalizm
şimdi benim kızım (...) diye bir anaokuluna gidiyor. Orada bile ufak ufak İngilizceyi aşıladılar. Bazen mesela renkleri karıştırıyor. İngilizcesini söylüyor. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Modernleşme ve Batıcılık
Kişi çocuklarının nasıl olmasını istiyorsa onun ortamını belirlemeli, ... okuduğu okulu, ortamı ona göre ayarlamak lazım. ... ailede gördüğü değerler, ... terbiye ahlak ne kadar önemli ise arkadaşlar da o kadar önemli... (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Muhafazakârlık
Alanya’da bizim derneğe üye (...) diye bir beş yıldızlı otel var ama bana sorarsan yedi yıldızlı konseptte sahip. Yirmi dört saat aç kalmazsın. Sahili çok güzel çok temiz.... her şey ücrete dahil. MÜSİAD’a da ciddi bir indirim var. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Liberalizm
Cebinizde paranız varsa harcamaya çıkarsınız, paranız yoksa hiçbir yere gidemezsiniz. Eskinde, ben annemden hatırlarım. Yazın patlıcan kuruturdu. Biber kuruturdu. Bamyı kuruturdu. Fasulye kuruturdu. Niçin kurutulurdu bunlar? Yazın bunlar ucuz. Kışın bunları hem bulamıyorsanız, bulsanız bile pahalı. ... hatta ekmeğini yapar. Evinde yapar ekmeğini, dışarıdan ekmeğe dahi almaz. Şimdi bugün zenginlik var. Bu zenginlik olunca, bu gezmeler, dışarı yemeğe gitmeler. (MÜSİAD Üyesi, Görüşme)	Liberalizm
... demokrasi, illaki olmazsa olmazımız. Hukukun üstünlüğü, yargının bağımsızlığı. Bu bizim taraf olduğumuz bir konu. (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Görüşme)	Liberalizm
... biz muhakkak ve muhakkak AB’ne girme sürecinde çok zayıf kaldığımızı ve AB’ne mutlaka girmemiz gerektiğini vurguladık. (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Görüşme)	Modernleşme ve Batıcılık
Biz tabi Atatürk ilkelerine bağlı, Türkiye’de gidişatın iyi gitmediği zamanlarda ön plana çıktık, sesimizi duyurmaya çalıştık. (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Görüşme)	Kemalizm ve Atatürkçülük
Eğer kabul etmiyorsa biliniz ki sizin için hazırladığı daha güzel şeyler vardır. Unutmayalım ki Rabbim ihmal değil imtihan eder. (MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)	İslamcılık
Medeniyet dediğin açmaksız bedeninin her yerini, desene hayvanlar senden daha medeni (Mehmet Akif Ersoy’dan alıntı) (MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)	Muhafazakârlık
Hukuk ile demokrasi ve hukuk ile ekonomi arasındaki bağı görmemezliğe gelmek bizi telafisi çok güç kayıplara götürecektir. (Ümit Boyner’den alıntı). (TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Sosyal Medya)	Liberalizm

Sol

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ:

ÇEVRE SORUNUNUN ÇOK ÖTESİNDE

(TÜSİAD, 2010a, s. 60)

Modernleşme ve Batıcılık

(TÜSİAD, 2010c, s. 28)

Modernleşme ve Batıcılık

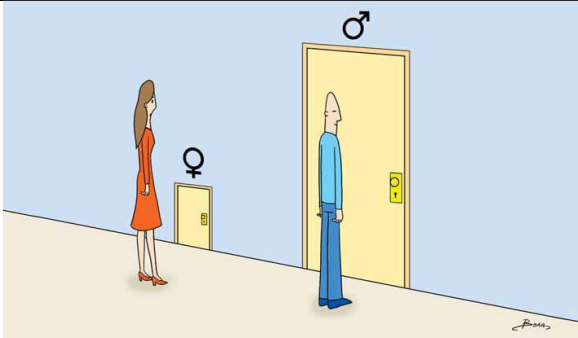
(TÜSİAD, 2010c, s. 30)

Kemalizm ve Atatürkçülük

(TÜSİAD, 2010d, s. 68)

Sol

(TÜSİAD, 2011b, s. 15)

İslamcılık

(MÜSİAD, 2010, s. 3)

Liberalizm

(MÜSİAD, 2014, s. 52)

İslamcılık

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

Kemalizm ve Atatürkçülük

(TÜSİAD/TÜRKONFED Üyesi, Sosyal Medya)

Muhafazakârlık

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

Milliyetçilik

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

İslamcılık

(MÜSİAD Üyesi, Sosyal Medya)

Representations of 'Other' Immigrants in the Agendas of Politicians of Immigrant Background: A Content Analysis on the Case of the Netherlands

Göçmen Kökenli Politikacıların 'Diğer' Göçmenleri Temsilleri: Hollanda Örneği Üzerine bir İçerik Analizi

Nermin AYDEMİR^a

ARTICLE INFO

Article History	
Received	14 September 2020
Accepted	18 February 2021
Published	7 May 2021

Article Type	Research Article
--------------	------------------

Keywords

Political representation,
Immigrant minority,
(Asylum related) Immigrant,
Content analysis,
The Netherlands

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	14 Eylül 2020
Kabul	18 Şubat 2021
Yayın	7 Mayıs 2021

Makale Türü	Araştırma Makalesi
-------------	--------------------

Anahtar Kelimeler

Siyasi temsil,
Göçmen kökenli azınlıklar,
(İltica ile ilgili) Göçmen,
İçerik analizi,
Hollanda

ABSTRACT

A growing literature in Western Europe investigates the role of immigrant minority politicians in representing voters with whom they share similar backgrounds. However, not much has been said on the possible contributions of those minority representatives in framing other sorts of immigrants. This research examines how Members of the Parliament (MPs) of immigrant minority origin frame asylum related and other kinds of immigration in their parliamentary work. This is a significant research question as it sheds light upon immigration related policy perspectives constructed by those who themselves have immigrant backgrounds. To answer this question, the researcher conducted a content analysis on parliamentary questions posted by MPs with migratory backgrounds. The paper particularly focuses on differences between representatives with migratory backgrounds by considering party ideology, gender and ethnic identity starting from early 2000's. The qualitative nature of the research allows space to reveal unforeseen (intersections of) explanatory factors. The Dutch case has been particularly selected for its tradition of group representation under the notion of multiculturalism.

ÖZ

Batı Avrupa özelinde göçmen kökenli milletvekillerinin kendileri ile benzer geçmişlere sahip seçmenleri temsil etmek noktasındaki rollerini araştıran çalışmalar giderek gelişen bir literatür oluşturmaktadır. Bununla birlikte, göçmen kökenli parlamenterlerin gerek iltica gerekse diğer sebeplerle yaşadıkları ülkelerden farklı ülkelere yönelen yeni göçmenleri hangi çerçevede ele aldıkları henüz üzerinde çok fazla tartışılmamış bir sorun alanı olarak karşımızda durmaktadır. Kendileri göçmen kökenlere sahip milletvekillerinin yeni göçmenleri nasıl bir çerçevede ele aldıkları son derece önemli bir sorudur. Zira, bu sorunun cevaplanması göçmenliği tecrübe etmiş olan kişilerin göç ile ilgili siyasi perspektiflerine ışık tutacaktır. Bu çalışmada, göçmen kökenli milletvekillerinin yeni gelen göçmenlere dair siyasi tercihlerini araştırmak üzere parlamentoya sundukları soru önermeleri üzerinde bir içerik analizi gerçekleştirilmektedir. Makalede parti ideolojisi, cinsiyet ve etnik kimlik faktörlerinin göçmen kökenli milletvekillerinin ortaya koydukları siyasi tercihler üzerindeki etkileri incelenmektedir. Araştırmanın niteliksel doğası, alanın öngörülemez (kesişme noktaları) açıklayıcı faktörleri ortaya çıkarmasına izin vermektedir. Hollanda örneği, çok-kültürlülük kavramı altında grup temsil geleneği nedeniyle özellikle seçilmiştir.

1. Introduction

Political participatory mechanisms are peaceful arenas for voicing interests, needs and wishes. An exclusion from decision-making bodies, on the other hand, significantly undermines the process of democratic representation as well as alienating newcomers. That, the immigrant minorities are now becoming permanent members as full citizens further makes such participation important as a lot of issue areas emerge during the process of incorporating into the mainstream society (for example see: Morales and Giugni,

2011; Bird *et al.*, 2011). Considering such core values of equality in representative democracies, students of political science have attributed significant importance to the political incorporation of less-represented constituencies – including immigrant minorities (Verba *et al.*, 1995; Pitkin, 1967; Mansbridge, 1999; Phillips, 1995).

Increasing numbers of MPs with migratory backgrounds raise hopes for more inclusive democracies in Western Europe. A recently growing empirical literature, however, shows us that politicians with migratory backgrounds are

^a Asst. Prof. Dr. Antalya Bilim University, School of Business and Social Sciences, Department of Political Science and International Relations, Antalya, E-Posta: nermin.aydemir@antalya.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4342-2329

not always willing to support the ethnic and/or religious rights and freedoms of immigrant minorities. Critics argue that MPs siding with the established elite climb the career ladder rather than those aiming at group representation (Aydemir and Vliegthart, 2016; Durose et. al. 2013; Garrett, 2017; Murray, 2016). Another group of scholars question the issue of common interest among immigrant minority groups by highlighting differences within minority groups (Celis, 2013; Saward, 2006; Severes, 2010). The normative obligation put on representatives coming from migratory backgrounds to stay focused on ethnic and/or religious identities is another issue to be considered (Bloemraad, 2013). Taking the evolving discussions on political representation of immigrant minorities into consideration, one can claim that there is still a long way to representative practices going beyond the priorities set by the upper class white male. Still, recent developments increase hopes for a better articulation of immigrant minorities. Asylum seekers, refugees and other immigrants, however, come forth as the most vulnerable others of politics as they lack the tiniest possibilities to explain themselves. Existing representative mechanisms rule out the participatory mechanisms for forced immigrants in particular. Hence, one of the greatest challenges to contemporary politics comes from the alienation of asylum seekers, refugees and other immigrants.

Whilst there would seem to be an increasing interest in minority representatives' role in making substantive contributions to the representations of voters with whom they share similar ethnic and/or religious backgrounds, not much has yet been said on minority MPs' part in framing other sorts of immigrants. Coming from a migrant group can bring a more supportive understanding to the asylum related and other immigrants whose voices are not heard in politics. Other than a principal support for other newcomers, MPs with migratory backgrounds can also provide additional insights into the problems, needs, and wishes of new immigrants. Research on possible contributions of those representatives' approach towards new immigrants can shed light on their potential in making political systems more inclusionary. Do MPs of minority origin open space for these unheard groups – new immigrants, who are becoming the new other in contemporary democracies? How do minority representatives frame new immigrants? Which topics do MPs with migratory backgrounds raise the most when they address newly arriving immigrants? What is problematized the most in their parliamentary work? What kind of causal explanations do these politicians come up with? Which moral principles shape their evaluations? What are minority MP's policy suggestions with regard to those newcomers (Entman, 1993)? Do MPs from different parties frame new-coming immigrants differently? Do framings on immigrants change across party membership and/or ethnic backgrounds?

To answer these questions, the researcher conducted a qualitative content analysis by following an analytical induction understanding. The qualitative approach of the research enables the revelation of unforeseen (intersections of) explanatory factors. Such data analysis, however, does not totally dismiss existing studies and departs from existing frames. The relevant data was coded into the two-fold victim-intruder category of Van Gorp (2005). No new

codes were added since the victim-intruder frames largely covered the data analyzed for this study. Still, sub-codes were added under these main frames during the qualitative coding process with the aim of providing a more sophisticated discussion of existing patterns of addressing new immigrants. Parliamentary questions were particularly chosen as the data for this study for being the most independent activity under the roof of the parliament. This article particularly focuses on differences between minority representatives by considering party ideology, gender and ethnic identity. The time period covered is wide, starting from the very first appearance of minority representatives in the parliament in 1986 and ending in 2019. The Dutch case has been particularly selected for its tradition of group representation and the highest number of minority representatives in the national parliament when compared with other liberal democracies in the world.

2. Studies on Political Representation by MPs of Immigrant Minority Backgrounds

There is a growing interest in the presence of minority representatives as societies are becoming increasingly diverse. A long established-literature on descriptive representation has significantly contributed to understanding in this context by revealing reasons behind a minority presence in various different parliaments (for example see: Bloemraad, 2013; Michon and Vermeulen, 2013; Saggat and Geddes, 2000; Thrasher *et al.*, 2013; Schönwalder, 2013; Togeby, 2008). Proceeding from Pitkin's (1967) substantive representation, another group of European academics question the convergence between the agendas of representatives and interests of minority constituencies. Initial content analyses on the parliamentary work of immigrant minority MPs (Saalfeld, 2011; Saalfeld and Bischof, 2013; Saalfeld and Kyriakopoulou, 2011; Wüst, 2014) show us that those representatives are more interested in issues concerning immigrant minorities than native ones.

More detailed content analyses, however, indicate a restrictive pattern in such content (Aydemir and Vliegthart, 2016; Durose et. al. 2013; Garrett, 2017; Murray, 2016). Politicians from immigrant minority backgrounds are oftentimes far closer to political elites than they are to immigrant minorities. In fact, the legitimacy of minority representatives is hardly based on a real mass support from immigrant minority groups or political activism from that side. Minority representatives are often well-assimilated individuals not willing to be associated with their ethnic and/or religious backgrounds (Bird, 2005: 440). Minority representatives in politics can survive in the game of politics as long as their difference remains within the limits of acceptability (Durose et al., 2012: 263). Assuming that minority representatives will support cultural and/or religious rights and liberties might be misleading, although descriptive representation provides an illusion of substantive contribution to group rights and liberties. When the historical process of political representation is examined, it is seen that the mechanism of representation in politics is based on the search for the protection of the interests of the upper class, white men rather than a democratic awakening (Bird, 2005; Mansbridge, 1999; Phillips, 1995; Pitkin 1967).

3. Minority Representatives' Perspectives on New Immigrants

In the relevant literature, there is a consensus that political representation is generally structured in the interests of the upper class white male (Bird, 2005; Mansbridge, 1999; Mügge, 2016; Mügge and Erzeel, 2016; Phillips, 1995; Pitkin, 1967). This premise is also reflected in portrayals of new immigrants, especially those who have been forced to flee their countries. Recent political framings on asylum seekers and refugees are generally structured in the form of negative portrayals showing them as illegitimate actors who do not have the right of protection (Masocha 2015; Row and O'Brien, 2014). Politicians construct a racist discourse by portraying their own country as sympathetic whereas framing asylum seekers as fake, security threats or criminals in an era of securitization. Such narratives, in turn, bring very negative impacts on the lives of asylum seekers and other immigrants. The 'other' will not be allowed into the country in the first place. Even though immigrants find a way to enter the country and access the labor market, having a decent living in the new country will be very difficult when anti-immigrant content dominates political discussion.

Hence, solidarity among politically overlooked groups can make a significant contribution to our democracies as they progress toward being more inclusive. Contributions of politicians from immigrant minority backgrounds might go beyond their attachment to voters sharing similar backgrounds. Those newcomers to decision-making arenas can bring a more in-depth change into politics by making political arenas more open to the interests of others having difficulty in making their voices heard. At this point, minority representatives – with their own migratory backgrounds – may play a significant role in bringing a more in-depth discussion to the subject area. MPs with migratory backgrounds may help in developing a more sympathetic understanding of the needs and wishes (Philips, 1995: 2) of newly arrived immigrants – who are becoming the new others in the highly mobile yet institutionally traditional societies of today. Immigrant minority MPs can understand newcomers more as they may come from similar cultures. Being more familiar with cultural notions, those MPs might have a better understanding of immigrant practices in a wide range of private and public domains (Benhabib, 2002). Departing from Saward's (2006) understanding of political representation, one can claim that sharing similar national, local, ethnic, religious, linguistic, and class identities, immigrant minority representatives can understand new-coming immigrants better than others.

Minority representatives can also show more solidarity to those non-citizens, as being at the bottom of the social hierarchy would foster a greater understanding in their positions. There has been substantial criticism of group representation on the grounds that such differentiation in politics may bring deeper segregations in society. In fact, utilizing those experiences from representing one's own group to other disadvantaged groups might also answer such criticisms. A sympathetic understanding of another outgroup – might indeed be a reflection of positive impacts of the immigrant minority identity in creating a more inclusive political environment. In sum, it is a relevant question to ask how minority representatives frame new

immigrants as they are among those elites shaping political preferences. Politicians of migratory backgrounds can have a significant say in opening or closing borders as well as accommodation strategies after settlement.

4. Explaining Variance in Framings on New Immigrants by MPs with Migratory Backgrounds

This study follows earlier works in associating left wing/progressive political parties with supportive and right wing/conservative parties with restrictive policy preferences on the subject area of immigration (Castles and Mair, 1984; Ireland 2004; Prooijen et al., 2017). Recent studies on the representation of immigrant minorities draw attention to pragmatic choices of party groups in preparing candidacy lists. Right wing and/or conservative parties divert from their traditions in allocating greater space for demographic diversity in their aim to catch the minority vote (Bird, 2012; Saggard, 2013: 87). Yet, such demographic changes in party groups do not always yield to substantial changes in the actual content offered by such groups (Geisser and Kelfaoui, 1998: 27–28). Gender will be another key dimension in explaining variance in the policy choices of MPs of migratory origin. Coming from another disadvantaged group might indeed create an additional empathy to those whose voices remain unheard in contemporary politics (Ceyhan, 2018). As is the case with regard to party identity, gender does not yield to more supportive policies when MPs from immigrant backgrounds address voters with whom they share similar backgrounds. Quite the contrary, female MPs from migratory backgrounds are more likely to follow restrictive policies on immigrant minority cultures and/or religions (Celis and Mügge, 2018; Ceyhan, 2018; Garrett, 2017; Murray, 2016). However, we do not know whether gender identity leads to a difference in framing issues concerning asylum seekers, refugees and other new immigrants in today's era of migration. The country of origin, or the ethnic background, is another widely referenced factor in explaining group differences in political representation (see: Fennema and Tillie, 1999; Fennema and Tillie, 2001; Vermeulen, 2006). Immigrant minorities indeed show different patterns in their political participations as differences along ethnic lines influence the distribution of structural resources, such as educational qualifications, income and occupational status (Bloemraad and Schönwälder, 2013: 568). Taking all these into consideration, this research pays attention to party membership, gender identity and ethnic background in explaining variance in the framings of minority representatives on the subject matter of immigration. Still, the qualitative nature of the research opens room for discovering other possible factors which might have an impact on such variation.

5. Case Selection and Methodology

A content analysis was conducted to identify patterns, underlying connotations and implicit meanings of parliamentary questions. No time restrictions have been implemented on the data. Since the first MP of minority origin was elected in 1986, the data covers a time period between 1986 and 2019. The Dutch country is of significant importance in studying political representation for immigrant minorities for having hosted frequent discussions on migration and integration throughout the 2000s. The Netherlands has been a leading country in

shaping relevant debates with an active discussion between inclusionary and exclusionary positions on the subject matter of migration. Nonetheless, the Dutch case is of particular importance in the scope of this study for the importance given to proportionality in political representation. The country stands out with the significance of minority presence in politics with its tradition of multicultural politics (Mügge, 2016). Bloemraad (2013) places the Netherlands in a separate position in his study comparing Western democracies. According to the article on the second half of the 2000s, the Muslim population, which was 3.1% in German society after the 2009 elections, is represented by 0.8% in the parliament. After the 2010 elections, the parliamentary representation of ethnic populations in the UK, which was 12.1% in the UK, was 4.2%. At the time of the study, the representation of 10.5% (non-Western) minority population in the Dutch parliament is 11.3%. In Bloemraad's words, the Dutch political system goes beyond perfect representation, meaning that the share of minority representatives in the Dutch parliament is higher than the share of minorities in the society.

John Lilipaly, with his Molucan background, was the first minority MP to enter the Dutch Parliament from the list of the labor party in 1986. Thereafter, the number of immigrant minority MPs has increased gradually. First, immigrant descendants from (former) colonies such as Surinam and Antilles entered into the national parliament. Thereafter, the numbers of members from Moroccan or Turkish backgrounds increased.¹ A milestone was reached in the national elections in 2010 when the proportion of immigrant members of the Dutch Parliament reached the share of Non-Western minorities in the Dutch population.²³ This trend in mirroring diversity in the general population has been continuing with the elections after 2017 (10.7%) after a rather 'tolerable deviation' in 2012, when the share of minority representatives decreased from 11.3% to 7.3%. Currently, there are 15 members with a non-Dutch background after the elections in 2019. The Dutch Labor Party has been traditionally associated with being the most open party towards diversity in the parliament. The highest number of minorities have indeed been from this party throughout the years. Nevertheless, the laborers lost such issue ownership when other parties from different ideologies in the political spectrum allocated seats for minority representatives. Today, even conservative parties with restrictive policy perspectives on the subject matter of migration, open space for minority representatives. Minority politicians are spread across a wide range of political parties from left to right and from progressive to conservative in the case of the Netherlands. When it comes to ethnic composition, the largest group is that of Turkish background especially after the gradual increase in the recent years.

In this research, parliamentary questions are examined to investigate the framings of minority representatives on other immigrants. In fact, there are also other alternative arenas to voice political preferences such as parliamentary debates, official reports or more informal activities outside

legislative mechanisms. Parliamentary questions are chosen for being an individual activity where minority representatives can reflect their own standpoints with greater freedom when compared with other activities under the roof of the parliament. Those questions also provide opportunities to conduct systematic analysis when compared with ad hoc activities outside the parliament. Moreover, the nature of the Dutch political system makes parliamentary questions highly relevant to understand the stances of individual MPs. Coalition cabinets and traditions of constructive criticism open space for individual MPs to express their own viewpoints even when their party is in the government. 339 parliamentary questions were analyzed in total. As MPs have the possibility to ask questions together with other parliamentarians, such questions asked by more than one MP of immigrant minority origin were counted by taking the number of MPs from migratory backgrounds asking these questions. Other than that, multiple coding was also possible to capture elements of more than one (sub) codes if a single question was referring to more than one (sub) codes.

This research utilizes a directed kind of qualitative content analysis (Hsieh and Shannon, 2005). Directed by earlier scholarly literature on migration (Van Gorp 2005; Kroon et al., 2016), initial coding started with the victim-intruder/perpetrator distinction. Thereafter, additional codes were added when necessary. As the data largely fit the inclusive categorization of victim/intruder distinction, no major changes were made other than a tiny additional category of neutral. Yet, underneath victim and intruder frames, many sub-codes were added to illustrate the sophistication of arguments favoring each of these codes. These sub-codes were utilized in deducing the underlying reasons for variances in framing new migrants. During this process, an analytical induction has been followed. Preliminary explanations of contributing factors were outlined by taking the prevailing patterns in the analyzed data into account. Those preliminary explanations were revised or completely changed when compared with cases which refuted the first explanation (Berg, 2004, pp. 358–363). Being based on a qualitative inquiry, this study does not claim generalizable conclusions. Still, a systematic qualitative analysis reveals the conditions leading to different framings.

6. Framings on (Asylum Related) Immigrants and Their Explanations

Politicians with migratory backgrounds discussed a wide range of issues in their parliamentary work on the subject matter. Relevant questions referred to several different issue areas such as asylum application procedures, detention centers, family reunion, healthcare services, educational needs, exploitation of immigrants in undocumented labor market, inter-group relations, integration, discrimination, foreign relations, and deportation procedures. The data analysis for this research challenges earlier studies saying that immigrant minority politicians adopt restrictive policies rather than making democracies more inclusive (Aydemir and Vligenthart, 2016; Durose et al., 2013;

¹https://www.parlement.com/id/vk6gbgxlvxux/afkomst_tweede_kamerleden
(Date of accession: 05.01.2021).

² Prodemos, <https://www.prodemos.nl/wp-content/uploads/2016/05/DossierAllochtonenindepolitiek-herzieneversie07072010.pdf> (Date of accession: 05.01.2021).

Garett, 2017; Murray, 2016). As discussed above, recent studies on the representative patterns of MPs from immigrant minorities do not bring significant differences in reflecting the viewpoints of voters with whom they share similar backgrounds. Quite the contrary, those newcomers to politics oftentimes side with the established elite as their political careers are more dependent on their relations with party leadership, rather than grassroots support coming from immigrant minorities. Yet, this research offers a different picture.

MPs of minority origin have asked 6253 questions in total. 339 of these questions, namely 18.5 % of the data, addressed issues concerning immigrants. Minority representatives are not solely interested in the issue areas on immigration, still they show a substantial amount of issues concerning immigration. With regard to the question of standing for new coming immigrants, a supportive perspective is the case in general. MPs from immigrant backgrounds in the Netherlands come forth with rather inclusionary framings when they address those newcomers. 82.2% of all the coded data was coded as inclusionary. Only 13.7 % of all the parliamentary questions analyzed included exclusionary elements. Party ideology plays a significant role in explaining variation among minority representatives' framings. This research confirms the impact of gender identity and ethnic background as other relevant factors shaping framings on new coming immigrants. Other than those factors related to individual and group identities of MPs of immigrant backgrounds, the substance of the content comes out as another factor determining the direction in how new-coming immigrants are to be framed. MPs coming from migratory backgrounds are more supportive when it comes to the humanitarian needs of vulnerable members of immigrant groups, becoming more restrictive when it comes to further migration.

6.1. Party Membership

Party membership comes out as a significant factor shaping a minority MP's stance on new immigrants. In line with the existing literature, MPs from left wing and/or progressive parties address new immigrants the most and are almost always supportive when they do so. Green Left Members ask the highest number of questions on immigrants with few negative connotations. The Labor Party follows the Green Left. Minority representatives from the Dutch Socialist Party show less interest than the other two leftist parties. Yet, this can also be traced to a fewer number of members in the parliament throughout the time period analyzed. In fact, minority MPs from the Dutch Socialist Party adopt bold framings when countering restrictive policies on immigration in general and asylum related movements in particular. The liberal D66 and ethnically oriented DENK are not as interested as Laborers and Greens. Yet, they are also positive when those new-coming migrants are on their agenda.

Immigrant minority MPs adopt inclusionary framings in many different respects in their references to asylum related and other kinds of new-coming immigrants. Representatives of migrant origin open space to criticize procedural flaws in their references to asylum related migrants. Institutional shortcomings in providing necessary care and support for asylum seekers such as issues with

detention centers' conditions, high application fees to apply for asylum and the lateness in answering these applications, violations with regard to the right of asylum, allegations of mishandling asylum related migrants in detention centers are frequently addressed subject matters. Suggestions for improving the institutional structure is a widely addressed policy formulation in the works of minority MPs. MPs of minority origin very often criticize the Netherlands for not obeying the norms and law and underline the obligation to create a supportive system for asylum applications.

The content analysis challenges those studies claiming that a higher position in a party would bring a more silent approach to the representation of side-lined groups. Albayrak, who has been a high profile figure in the Dutch Labor Party: being placed in second position right after the party leader in the candidacy list and filling the role of deputy justice minister; is one of the forerunners in voicing these issues in the implementation of laws to provide necessary care for those who have entered the country. The necessity to provide a facilitating environment in the process of asylum application is another item on Albayrak's agenda.

This research contradicts a straightforward match of restrictive policies with right wing and/or conservative ideologies. New-coming immigrants are not salient in the agendas of minority MPs from the Dutch Christian Democrat Party. Still, they are rather inclusionary when new-coming immigrants do appear on their agenda. The differences between left-right wing or progressive-conservative ideologies are more about the content. There are important differences in the subject matters raised by members of political parties from different places in the political spectrum. Members from more leftist parties criticize the Dutch state for failing to meet the moral and legal obligations on asylum related migration. Members from the Christian Democratic Appeal, on the other hand, usually address violations or procedural issues happening in other countries.

Azmani, from the Dutch Liberal VVD, is the only name showing a clear pattern of exclusive policies in all the questions he asks on new immigrants. MPs of minority origin usually adopt positive framings when they address the issue area of migration. MPs also have inclusionary tendencies when they support more restrictive policies in certain instances. Azmani, from the VVD, is the only name who supports a complete communitarian approach. Azmani fulfills all the criteria of being a communitarian actor adopting exclusionary stances in the field of migration. In many different questions posted by this VVD member, the MP fits the communitarian criteria on priority in-group members in distributing welfare, protection of 'national culture' against outsiders, and emphasis on public order and security. Immigrants coming from different origins are portrayed as those who are engaged in fraud actions to receive benefits. However, another MP from the VVD - Griffith - adopts a different perspective from Azmani on asylum seekers. In a question in 2003, she criticizes the relevant ministry for rejecting an asylum seeker from Iraq. She refers to the statements of the European Court of Human Rights at this point and frames the subject matter in

humanitarian terms rather than prioritizing communitarian concerns.⁴

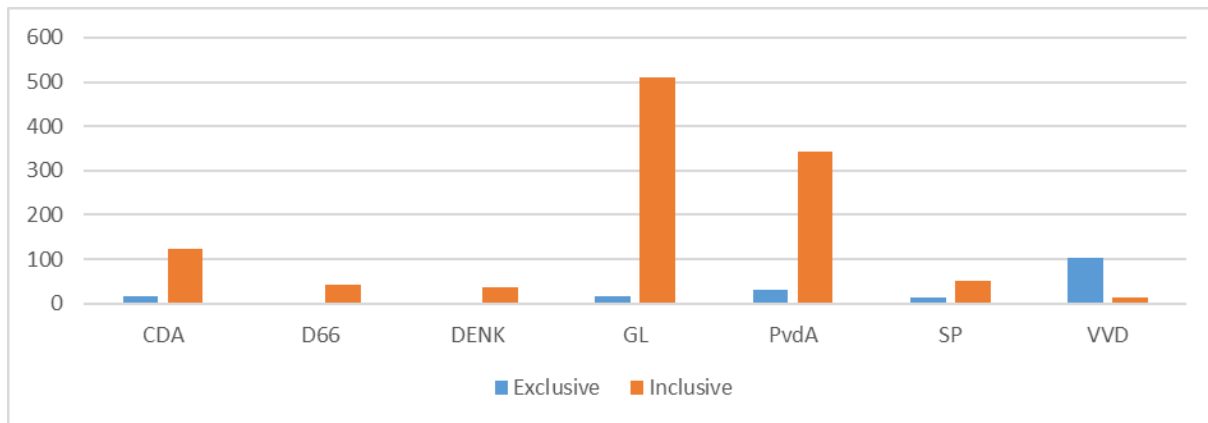

Table 1. Inclusionary-exclusionary coding across political parties in the Netherlands.⁵

The data analysis reveals an overall positivity in the content on migration – especially from left wing and/or progressive parties. More right wing/conservative MPs from migratory backgrounds, however, are not negative on the subject matter. MPs with their own migratory backgrounds propose policies to treat migrants as well as possible. Minority MPs from left wing and/or progressive and right wing and/or conservative political parties come together in adopting a selective cosmopolitanism. Nevertheless, this does not mean an unconditional approval of cosmopolitanism. Such welcome is limited to those immigrants who were able to put their feet on European or Dutch territories, especially in the case of asylum. MPs of minority origin become more restrictive when it comes to new immigrants when those newcomers are not in a position to contribute to the Dutch economy. Even Klaver, one of the biggest supporters of pro-migrant policies as the leader of the Green Left, turns restrictive when it comes to more migration from conflict zones. His question, posed together with members from CDA and D66, asked for the situation to be controlled.⁶

Other than that, left wing and/or progressive party members also come closer to more restrictive policies associated with right wing and/or conservative parties when it comes to undocumented stay. Almost all the MPs studied use the term illegal when it comes to those migrants who stay without proper documentation, even though there are alternative ways to name them without criminalizing. Even the biggest supporters of asylum seekers associate undocumented stay with criminality.⁷ In line with the preference for a fully capable state having total control over its residents within territorial borders, a constant emphasis is on the necessity of having full depiction of the situation. In such a context, the blurred status and the unknown numbers are very much under focus. The question asked by the Labor Party member Marcouch in 2012, is one of the very rare exceptions questioning the criminalization of undocumented migrants. Marcouch criticizes the Ministries of Defense, Justice and Immigration and Integration for their decision to “strongly tackle foreign criminals”

emanating from Eastern-Europe.⁸ There is a general tendency to portray uncontrolled migration as a threat to public order and social stability.

At this point, it is important to note that lower ranking Green Left MPs with migratory backgrounds divert from the general pattern of exclusive policies – which is shared by their party leadership. In several different questions, minority MPs from the Green Left ask for possible contributions from the Netherlands in providing support for other countries supporting high number of asylum related migrants. The same MPs also criticize the Dutch government for leaving Greece alone and call for an EU-level action.⁹ Younger Green members of migratory backgrounds problematize the EU and the Netherlands rather than framing asylum seekers, refugees and other kinds of migrants as threats to Dutch economy and society. There is also a single voice emerging from the Socialist Party. A female Socialist MP, Karabulut, diverts from this almost consensually approved selective cosmopolitanism with her intense criticism against the idea of *Fortress Europe*.¹⁰

6.2. Gender Effect

This research shows that female representatives with migratory backgrounds are more interested in issues concerning new immigrants. Female MPs are also more generally positive on new-coming immigrants, especially those female MPs from leftwing and/or progressive backgrounds. Politicians adopt critical framings against communitarian practices prioritizing community members. Yet, it is not only the gender of the representative, herself, but also the gender of the immigrant which determines the stance on new sorts of migration. Female MPs of minority origin are especially interested in issues concerning female immigrants and children. Medical care, education, and accommodation appear as salient topics addressed in relevant content. Female MPs from many different political backgrounds come together in building a supportive discourse on vulnerable members of newly arriving migrant groups. The vulnerability of children is frequently

⁴Griffith, L., Question Number: 2020308900, 17 March 2003.

⁵Please note that the number of coding is more than the number of questions as multiple coding was possible during the data analysis.

⁶Klaver, J., Question Number: 2016Z04252, 2 March 2016.

⁷Albayrak, N. Question Number: 2000106480, 14.02.2001.

⁸Marcouch, A., Question Number: 2012Z06576, 30 March 2012.

⁹Dibi, T., Question Number:2010Z18554, 6 December 2010.

¹⁰Karabulut, S., Question Number: 2017Z15197, 13 November 2017.

addressed in the speeches of female MPs from different parties and it would seem there are a significant number of references to the particular needs of unaccompanied minor asylum seekers. Issues regarding treatment in the detention centers and medical care for asylum seekers are subject areas uniting MPs from different parties in inclusionary framings. Left wing and/or progressive parties are the forerunners in this subject area. Still, educational needs and medical care of undocumented migrant children are issues where we can speak about a consensus preferring inclusionary policies over exclusionary ones.¹¹ Coruz, a male MP from CDA, is one of the very few that have a communitarian policy preference on those subject matters. In his exclusionary stance, Coruz addresses the costs of providing education to the children within the group of asylum related migrants.¹²

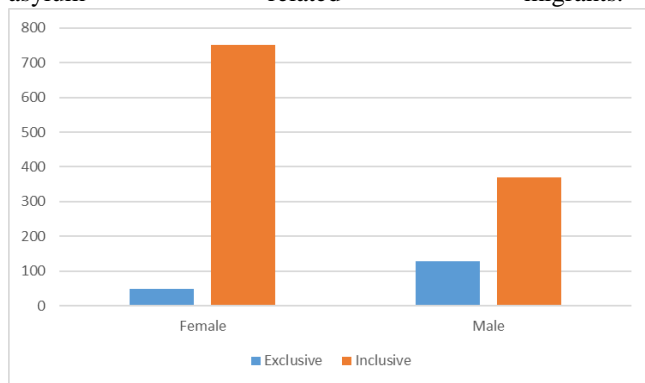

Table 2. Inclusionary – exclusionary coding across gender in the Netherlands.¹³

In addition to females and children, there is also a tendency to protect other members who are at risk because of disagreeing with traditional norms and values – especially in the view of female MPs. A lot of attention is paid to homosexuals and ex-Muslims. MPs with migratory backgrounds emphasize cultural differences and show a clear preference towards Dutch values and culture in their questions addressing the vulnerabilities of homosexuals and ex-Muslims. On such account, female MPs with migratory backgrounds put forward the necessity of protecting those vulnerable members within their own groups. A female MP of Turkish origin, Karabulut from the SP, for instance, stands out with her criticism against practices in the countries of origin. She also underlines protecting females from domestic violence, marriage at earlier ages, and polygamy.¹⁴

6.3. Ethnic Background

The widespread support for asylum seekers and other kinds of new immigrants is largely framed along the lines of

individual rights and liberties. A more reserved approach is the case when it comes to group-based rights and/or freedoms. MPs of minority origin show a pattern of supporting migrants on the base of their legal status or individual identities with no references to countries of origin in supportive frames. Countries of origin are usually ascribed negative connotations when there is a reference to them. Institutions and actors of sending countries are usually addressed in communitarian undertones. A Socialist MP of Turkish origin, Karabulut, for instance is very critical with the claim that transnationally operating institutions based in sending countries hinder integration into the country of settlement. Such criticisms are mostly related to religious institutions. One of the two exceptions comes from a high ranking laborer of Turkish origin, Albayrak. In her question in 2005, Albayrak provides one of the very few messages favoring the country of origin by making clear references to earlier international agreements on Turkish citizens’ rights with regard to free movement.¹⁵

Generally speaking, asylum related and other kinds of immigrants are portrayed as victims to be protected/kept distant from, on their way towards emancipation in their host societies. That a great number of the minority MPs come from Muslim countries can be an underlying factor of a lack of enthusiasm in highlighting minority identities. The Muslim identity in an era of clash of civilizations would appear to make MPs of minority origin in general, and MPs from Islamic countries in particular, stay distant from their own countries. Yet, such negative contextualization by MPs coming from Muslim countries is not only directed against Muslim countries. In another question from Karabulut in 2016, she addresses an allegation of forced sex of females of Eritrean origin and the impact of the Eritrean churches in the Netherlands on this issue. She also relates the poor integration of many Eritreans to the abusive understanding prevalent in the church.¹⁶ Within this context, Ferrier – a Christian Democrat MP of Surinamese background – is one of the very few actors putting forward the idea of possible contributions that can be made by the sending country. In a question she posted in 2005, the Christian Democrat MP indicates possible accommodations that the migrant church can provide in fostering integration into Dutch society.¹⁷ Kuzu, can be seen as exhibiting another rare pattern with his party’s position on conservative Muslim identity on the one hand and progressive in terms of immigration on the other. Azough’s, a Green Left MP of Moroccan origin, question in 2007 which criticized the Dutch police for deporting undocumented migrants seeking shelter in a Portuguese Church, is also one of the very few exceptions.¹⁸

¹¹ Klaver, J., Question Number: 2010Z18863, 8 December 2010; Arib, K., Question Number: 2050614220, 30 May 2006.
¹² Coruz, C., Question Number: 2010209460, 22 April 2004.
¹³ Please note that the number of coding is more than the number of questions as multiple coding was possible during the data analysis.

¹⁴ Karabulut, S. 2015Z17932, 1 October 2015.
¹⁵ Albayrak, N., Question Number: 2040509140, 23 February 2005.
¹⁶ Karabulut, S., Question Number: 2016Z00742, 18 January 2016.
¹⁷ Ferrier, K., Question Number: 2050614100, 30 May 2006.
¹⁸ Azough, N., Question Number: 2060706630, 30 January 2007.

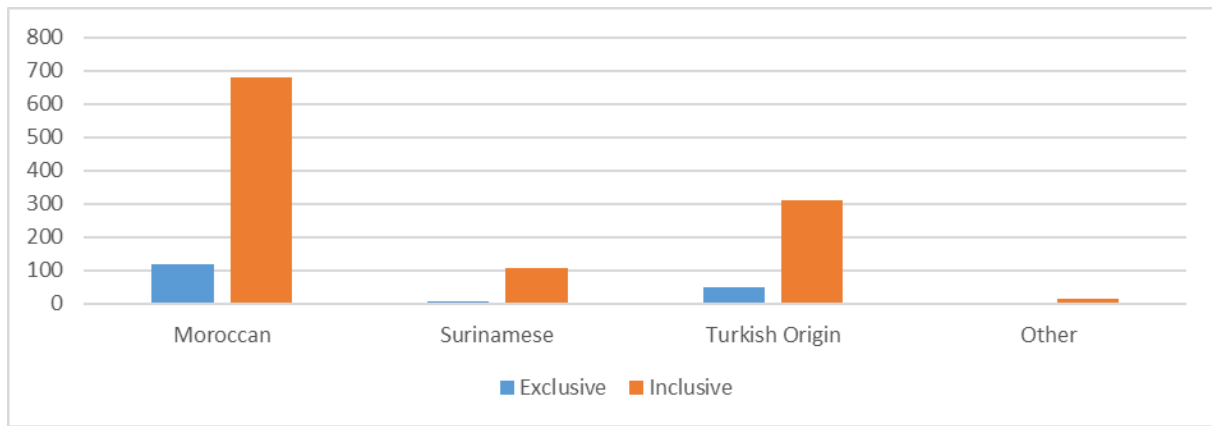

Table 3. Inclusionary- exclusionary coding across ethnic backgrounds in the Netherlands.¹⁹

7. Conclusion

This article examined how MPs with migratory backgrounds approached new immigrants and why they did so. The findings show a rather supportive approach in policies towards newcomers. Institutional capacity in the Netherlands, legal arrangements, and violations of legal liabilities, working conditions, and issues during deportation procedures are widely addressed issue areas. This research challenges a newly emerging literature in political representation by minority representatives. Despite a significant pattern of suppressive representative patterns with regard to minority rights and freedoms in earlier literature, this study reveals rather supportive policies.

Party ideologies are the most significant factors determining framings of MPs of minority origin when addressing asylum related migrants. Minority representatives from the Dutch Labor Party and Green Left are forerunners in standing up for new immigrants. Again, at this point the data analysis conducted for this research portrays a different picture from earlier works (Aydemir and Vliegenthart, 2016) which claim that Dutch Labor does not actually differ from Christian Democrats in terms of minority representation. Those from progressive parties are also more likely to address asylum seekers and refugees in the Netherlands and the problems they face in this country. Yet, members from CDA also support immigrants, especially when vulnerable members within immigrant groups have specific humanitarian needs, when there is labor migration and when asylum takes place in another country.

The content analysis conducted for this research verifies those expectations on more inclusionary policy preferences coming from female MPs. Female MPs of immigrant backgrounds are more attentive and more supportive to the needs, wishes, and interests of new coming immigrants. Yet, it is not only the gender identity of the representative but also the gender identity of the immigrants that changes relevant framings. There is an emphasis put on females, children, and homosexuals and their specific needs. In a similar vein, vulnerability of ex-Muslims is another issue highlighted in the relevant data. At this point, future research can address which diverse identities minority representatives are representing rather than a general approach on minority rights and liberties. Minority

representatives might be representing micro minority groups with specific characteristics in minority societies such as females, children, homosexuals, and ex-Muslims.

Even though MPs of Moroccan origin stand out with their inclusionary framings, countries of origin are rarely addressed positively in their parliamentary content. Minority MPs rarely refer to the group identities of those new others and prefer to structure their supportive messages at the individual level. Asylum seekers and individuals are portrayed in terms of legal status, occupation, gender or other individual features. A selective kind of cosmopolitanism is the case when welcoming these immigrants detached from their countries of origin. Even members of the Green Left, who are the most inclusionary on newcomers, adopt a communitarian language when it comes to newcomers.

Further studies can investigate whether politicians adopt different stances in different arenas such as parliamentary debates, more binding kinds of parliamentary gatherings, and informal activities. Moreover, analyzing minority politicians' approaches towards asylum seekers in other democracies should reveal whether such sympathy is peculiar to the Netherlands or not. Another very important contribution might be comparing relevant framings of minority representatives with those representatives from native backgrounds.

References

- Aydemir, N. & Vliegenthart, R. (2016). Minority Representatives in the Netherlands: Supporting, Silencing or Suppressing?. *Parliamentary Affairs*, 69 (1), 73-92.
- Benhabib, S. (2002). *The Claims of Culture*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Berg, B. L. (2004). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*, Pearson, Boston.
- Bird, K. (2005). The Political Representation of Visible Minorities in Electoral Democracies: A Comparison of France, Denmark, and Canada. *Nationalism and Ethnic Politics*, 11 (4), 425-65.
- Bloemraad, I. (2013). Accessing the Corridors of Power: Puzzles and Pathways to Understanding Minority Representation. *West European Politics*, 36 (3), 652- 70.

¹⁹Please note that the number of coding is more than the number of questions as multiple coding was possible during the data analysis.

- Castles, F.G. & Mair, P. (1984). Left-Right Political Scales: Some 'Expert' Judgments. *European Journal of Political Research* 12 (1), 73-88.
- Celis, K. (2013). Gender and Ethnicity: Intersectionality and the Politics of Group Representation in the Low Countries. *Representation*, 49 (4), 487-499.
- Celis, K. & Mügge, L. (2018). Whose Equality? Measuring Group Representation. *Politics*, 32 (2), 197-213.
- Ceyhan, S. (2018). Why Not Ask the Representatives? Parliamentary Candidates' Attitudes Towards Immigrant Representation in Germany. *Representation*, 54 (2), 103-127.
- Durose, C. et al. (2012). Acceptable Difference: Diversity, Representation and Pathways to UK Politics. *Parliamentary Affairs*, 66 (2), 246-267.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43 (4), 51-58.
- Garret, A. (2017). An Easy Concession or Meaningful Representation? Minority Women in French Politics. *French politics*, 15, 166-186.
- Geisser, V. & Kelfaoui, S. (1998). Tabous et Enjeux Autour de L'ethnicité Maghrébine Dans le Système Politique Français. *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 14 (2), 19-32.
- Hsieh, H. F. & Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15 (9), 1277-88.
- Ireland, P. (2004) *Becoming European: Immigration, Integration, and the Welfare State*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, PA.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Clarendon Press, Oxford.
- Kroon, A. C., Kluknavská, A., Vliegthart, R. & Boomgaarden, H. G. (2016). Victims or Perpetrators? Explaining Media Framing of Roma across Europe. *European Journal of Communication*, 31 (4), 375-392.
- Mansbridge, J. (1999). Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent Yes. *Journal of Politics*, 61 (3), 628-57.
- Masocha, S. (2015). The Construction of the Other in Social Work Discourses of Asylum Seekers. *Journal of Social Work*, 15 (6), 569-585.
- Michon, L. & Vermeulen, F., (2013). Explaining Different Trajectories in Immigrant Political Integration: Moroccans and Turks in Amsterdam. *West European Politics*, 36 (3), 597-614.
- Mügge, L. M. (2018). Intersectionality, Recruitment and Selection: Ethnic Minority Candidates in Dutch Parties. *Parliamentary Affairs*, 69 (3), 512-530.
- Mügge, L. M. & Erzeel, S. (2016). Double Jeopardy or Multiple Advantage? Intersectionality and Political Representation. *Parliamentary Affairs*, 69 (3), 499-511.
- Murray, R. (2016). The Political Representation of Ethnic Minority Women in France. *Parliamentary Affairs*, 69 (3), 586-602.
- Philips, A. (1995). *The Politics of Presence*, Clarendon Press, Oxford.
- Pitkin, H. (1967). *The Concept of Representation*, University of California Press, California.
- Rowe, E. & O'Brien, E. (2014). 'Genuine' Refugees or Illegitimate 'Boat People': Political Constructions of Asylum Seekers and Refugees in the Malaysia Deal Debate. *Australian Journal of Social Issues*, 49 (2), 171-193.
- Saalfeld, T. (2011). Parliamentary Questions as Instruments of Substantive Representation: Visible Minorities in the UK House of Commons, 2005-10. *The Journal of Legislative Studies*, 17 (3), 271-89.
- Saalfeld, T. & Bischof, D. (2013). Minority-Ethnic MPs and the Substantive Representation of Minority Interests in the House of Commons, 2005-2011. *Parliamentary Affairs*, 66 (2), 305-28.
- Saalfeld, T. & Kyriakopoulou, K. (2011). Minority MPs in the British House of Commons. Bird, K., Saalfeld, T. & Wüst, A.M. (Eds.), *The Political Representation of Immigrants and Minorities: Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies*. Routledge, Oxon and New York, 207-29.
- Saggar, S. & Geddes, A. (2000). Negative and Positive Racialisation: Re-examining Ethnic Minority Political Representation in the UK. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26 (1), 25-44.
- Saggar, S. (2013). Bending without Breaking the Mould: Race and Political Representation in the United Kingdom. *Patterns of Prejudice*, 47 (1), 69-93.
- Saward, M. (2006). The Representative Claim. *Contemporary Political Theory*, 5 (3), 297-318.
- Schonwalder, K. (2013). Immigrant Representation in Germany's Regional States: The Puzzle of Uneven Dynamics. *West European Politics*, 36 (3), 634-51.
- Severs, E. (2010). Representation as Claims-Making. Quid Responsiveness? *Representation*, 46 (4), 413-14.
- Thrasher, M. et al. (2013). BAME Candidates in Local Elections in Britain. *Parliamentary Affairs*, 66 (2), 286-304.
- Togeb, L. (2008). The Political Representation of Ethnic Minorities: Denmark as a Deviant Case. *Party Politics*, 14 (3), 325-43.
- Van Gorp, B. (2005). Where is the Frame? Victims and Intruders in the Belgian Press Coverage of the Asylum Issue. *European Journal of Communication*, 20 (4), 484-507.
- Van Prooijen, J.W. & Krouwel, A.P.M. (2017). Extreme Political Beliefs Predict Dogmatic Intolerance. *Social Psychological and Personality Science* 8 (3), 292-300.
- Vrooman, J. C. & Hoff, S. J. M. (2013). The Disadvantaged among the Dutch: A Survey Approach to the Multidimensional Measurement of Social Exclusion. *Social Indicators Research*, 113 (3), 1261-1287.
- Wüst, Andreas M. (2014). A Lasting Impact? On the Legislative Activities of Immigrant-origin Parliamentarians in Germany. *The Journal of Legislative Studies*, 20 (4), 495-515.

İngiltere'nin Suriye'ye Yönelik Dış Politikası

British Foreign Policy Towards Syria

Mustafa Tayfun ÜSTÜN^a

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	18 Aralık 2020
Kabul	18 Mart 2021
Yayın	7 Mayıs 2021
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Suriye,
İngiltere,
Orta Doğu,
Dış Politika,
Terör.

ÖZ

Bu çalışma, İngiltere'nin 2011 yılında başlayan Suriye'deki iç savaş karşısında takip ettiği dış politika hakkındadır. Suriye'ye yönelik İngiliz dış politikasının ana hatlarını ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma, ilk olarak iç savaşa kadar İngiltere ve Suriye arasındaki siyasi ilişkilere odaklanmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında ise 2011 yılında başlayan iç savaş süresince İngiltere'nin değişen bakış açısının izleri sürülmektedir. İngiltere'nin muhalefet, rejim ve diğer uluslararası aktörlerle ilişkisi ve bunların İngiliz dış politikasına olan etkileri değerlendirilmiştir. Bu dönemde, İngiliz hükümeti tarafından geliştirilen dış politikada "realizm" ve Amerikan merkezli yaklaşımların ağırlıklı olarak hissedilmesine karşın doğrudan kuvvet kullanma açısında temkinli ve sembolik bir yaklaşım benimsediği görülmüştür. Bu ihtiyatlı tutumun arkasında bölgesel ve uluslararası alanda yaşanan gelişmelere ek olarak yerel siyasi dinamiklerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bölgesel ve iç siyasette yaşanan gelişmeler İngiliz dış politikasına yönelik ciddi meydan okumaları ortaya çıkarmıştır. Özellikle 2015 sonrasında görünürlüğünü ve eylemlerini artıran DAESH terör örgütü İngiltere'nin Suriye politikasında önceliklerini değiştirmesine neden olurken, terörle mücadele ve mülteci meselesi doğrudan ulusal güvenlik meselesi olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, İngiliz hükümetinin 2011-2019 yılları arasında sadece diplomatik araçları değil aynı zamanda insancıl (humanitarian) ve askeri (non-humanitarian) yardım programlarını da kullanarak, esnek bir politika takip ederek uluslararası koalisyonda etkinliğini ve görünürlüğünü artırmayı hedeflediği söylenebilir.

ARTICLE INFO

Article History	
Received	18 December 2020
Accepted	18 March 2021
Published	7 May 2021
Article Type	Research Article

Keywords

Syria,
Britain,
Middle East,
Foreign Policy,
Terrorism.

ABSTRACT

This paper is about British Foreign Policy (BFP) towards the Syrian civil war since 2011. It seeks to put forward the main outlines of BFP. It starts with summarising political relations between Britain and Syria. Secondly, it is traced to the changing attitudes and policies of Britain throughout the civil war. Political relations between Britain, opposition groups, regime forces and other international actors, as well as their impacts on the BFP, are evaluated. Although British policy is based on "realist" principles and influenced mainly from the American perspective, it is observed that British policymakers are careful and adopt a symbolic approach to the use of force. It is likely to argue that developments at regional and international levels and domestic dynamics are powerful reasons behind their reluctances. Developments at regional and domestic levels have brought critical challenges against the BFP. Especially, rising of Daesh after 2015 led Britain to change her priorities in the foreign policy. Combating against terrorism and refugees start to be perceived as national security issues. Within this context, the British government has aimed to exercise flexible policies and increases its effectiveness and visibility among the international coalition through benefiting diplomatic tools, humanitarian and non-humanitarian aid programs.

EXTENDED SUMMARY

Background

British policymakers, whose interests in the Middle East region increased at the beginning of the twentieth century, tried to realize their imperialist goals by preparing a comprehensive foreign policy / strategy. Despite facing various challenges in the historical process, the relations established with the countries of the region have always

maintained their importance in British foreign policy. Syria, which is thought to play a key role in ensuring stability in the region, has become one of the maneuvering areas of British foreign policy both during the mandate period (1920-1946) and after the independence period. Although diplomatic relations between the two countries were initially at a promising level, the anti-democratic changes in Syria, coups and the polarization created by the Cold War period caused deterioration on the relations and relations at

^a Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Erzurum **E-Posta:** tayfun.ustun@atauni.edu.tr, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0002-9562-8911

a limited level prevented the British foreign policymakers from developing an active Syria policy. Thus, Syria was not among Britain's foreign policy priorities for a long time, and in the British official view, Syria was coded as "Soviet satellite" and "rogue state".

However, this situation changed in 2011 when the Ba'ath regime began to violently suppress peaceful demonstrations in the city of Der'a, and it forced Britain to pursue more active policies. The chain of conflicts that spread throughout the country in a short time have deepened over the years and turned into a multi-actor civil war with the intervention of international actors and terrorist organizations. In this environment of conflict and turmoil, the region has been destabilized by terrorist organizations. As a part of the international coalition, Britain did not hesitate to prepare a new policy for Syria to end the civil war and find a political solution, within the framework of its national interests, since the first periods of the crisis.

Research Problem

This paper is about British Foreign Policy (BFP) towards the Syrian civil war since 2011. It seeks to put forward the main outlines of BFP. It starts with summarising political relations between Britain and Syria. Secondly, it is traced to the changing attitudes and policies of Britain throughout the civil war. Political relations between Britain, opposition groups, regime forces and other international actors, as well as their impacts on the BFP, are evaluated.

Research Questions

This paper primarily answers the following questions;

- What are the outlines of the British Foreign Policy?
- In what historical context were Syria and British relations carried out?
- How was British Foreign Policy shaped throughout the Syrian civil war?
- Which instruments have been used by policymakers?

Literature Review

Although there is extensive literature and sources about the British Foreign Policy towards the Middle East, this paper differs in two points from the previous works. First of all, this paper focuses on the relations between Syria and Britain by highlighting the historical principles of the foreign policy, and it seeks to put forward the outline of British foreign policy. Secondly, it aims to explain how British foreign policy is shaped and changed once it is challenged after 2011. Moreover, this paper discusses how British policymakers used foreign policy instruments and influenced the region. Official reports and documents of the Foreign, Commonwealth & Development Office have been used as primary sources.

Methodology

This paper adopts a descriptive method. By focusing on primary sources, this paper seeks to explain outlines of the

British Foreign Policy and to analyze its impact at domestic, regional and international levels.

Result

Britain's Syria policy is very flexible. Regional, local and international developments were carefully followed and effective policies were prepared in line with British national interests. The traditional approach that has emerged historically, encoding Syria as "pro-Soviet" and "rogue state" that supports terrorism, has led to limited development in British-Syrian relations in the recent period. Therefore, the street protests that started between the regime forces and opposition groups in 2011 did not attract the attention of British decision-makers for a long time. The British bureaucracy, which initially approached the crisis through diplomatic means, tried to resolve the issue under the umbrella of the UNSC. However, the unfair structure of the current UNSC has prevented an effective result in Syria. After Britain's diplomatic initiatives stuck to Russia and China's veto, it has tried to be cautiously involved in the solution of the Syrian crisis within the framework of another intergovernmental organization known as the London 11. The British decision-makers, who declared in international meetings and in the documents they published during the period that Assad killed his people and that he was a leader who lost his legitimacy, accepted the American view states that Assad has no place in the future of Syria. As of 20 November 2012, while supporting the moderate opposition by accepting the National Coalition of the Syrian Opposition and Revolutionary Forces as the only legitimate representative, they have participated in international sanctions against Syria. However, the option of military intervention was avoided due to both the public reaction and the situation in Syria, and more emphasis was placed on diplomatic tools. It has been observed that Britain's cautious attitude has gradually turned into a more effective policy between 2011-2013. The most important reason for this change is regional and international developments. Although Britain wanted to support a possible military operation in Syria after the regime used chemical weapons in Eastern Ghouta in 2013, the government faced the veto of the British parliament. Thus, the transformation of the foreign policy was prevented. Alternatively, the government took an active role in leading the UNSC resolution against Syria, instead of a military operation, to stop the regime's actions and formally condemn it.

However, as of 2015, it is understood that the UK has developed much more effective and result-oriented policies. In the face of Daesh terrorism, which started to control an important area in Iraq and Syria by taking advantage of the power vacuum in the region, Britain supported the international coalition for the security of the homeland by following the strategy of ending the danger, and participated in the military operations carried out afterwards, albeit at a limited level. Daesh has led Britain to follow radical changes in Syria policy by differentiating its security priorities. In addition to diplomatic tools, humanitarian and military aid programs were also commissioned, aiming to include Britain in the reconstruction of Syria, while increasing its regional and global power. In a short time, it has become the second-largest financier of the coalition within the scope of Syria's reconstruction and counter-terrorism program.

Britain's changing policy and its exposure to some challenges by both regional and domestic political dynamics after 2015 deeply affected Britain's relationship with other actors in the Syrian civil war. Especially, PYD-YPG that is supported by the international coalition against Daesh not only damaged relations with Turkey, but also it caused another terrorist organization to strengthen. It forces British policymakers to what extent to tolerate their activities in Europe and in the eyes of the British public opinion. On the other hand, military operations carried out by Turkey in the region disturbed the UK, has led to imply a new sanctions process towards Turkey. It is estimated that Britain, who left the EU after Brexit, will focus on American-oriented policies in the region, on the other hand, it is understood that the country intends to play a mediator role among the actors.

1. Giriş

Yirminci yüzyılın başında Orta Doğu bölgesine yönelik ilgisini artıran İngiliz politika yapıcılarını, kapsamlı bir dış politika / strateji hazırlayarak belirledikleri emperyalist amaçları hayata geçirmeye çalışmıştır.¹ Tarihsel süreçte çeşitli meydan okumalara maruz kalınmasına karşın bölge ülkeleriyle kurulan ilişkiler, İngiliz dış politikasında her dönem sıcaklığını korumuştur. Bölgede istikrarın sağlanması açısından kilit bir rol üstlendiği düşünülen Suriye, hem manda döneminde (1920-1946) hem de bağımsızlık sonrası dönemde İngiliz dış politikasının manevra alanlarından biri haline dönüşmüştür. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler başlangıçta umut verici düzeyde olmasına karşın Suriye’de yaşanan anti-demokratik değişimler, darbeler ve Soğuk Savaş döneminin yarattığı kutuplaşma ilişkilerin sınırlı düzeyde gerçekleşmesine yol açarken, İngiliz dış politika yapıcılarının aktif bir Suriye politikası geliştirmesine engel olmuştur. Böylelikle Suriye İngiltere’nin uzunca bir süre dış politika öncelikleri arasında yer almamış, İngiliz resmi görüşünde Suriye “Sovyet uydusu” ve “haydut devlet” olarak kodlanmıştır (Scott, 2016: 305).

Fakat bu durum 2011 yılında Baas rejiminin Der’a kentinde barışçıl gösterileri şiddetli bir şekilde bastırmaya başlamasıyla değişmiş ve İngiltere’yi daha aktif politikalar takip etmesi için zorlamıştır. Kısa süre içerisinde ülke genelinde yayılan zincirleme çatışmalar yıllar içerisinde derinleşerek uluslararası aktörlerin ve terör örgütlerinin müdahalesiyle çok aktörlü bir iç savaşa dönüşmüştür. Ortaya çıkan bu çatışma ve kargaşa ortamında terör örgütleri tarafından bölge istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Uluslararası koalisyonun bir parçası olarak İngiltere, krizin ilk dönemlerinden itibaren ulusal çıkarları çerçevesinde, iç savaşı sonlandırmak ve siyasi bir çözüm bulmak için Suriye’ye yönelik yeni bir politika hazırlamaktan geri durmamıştır.

Bu çalışma, İngiltere’nin 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş karşısında takip ettiği dış politika hakkındadır. Suriye’ye yönelik İngiliz dış politikasının ana hatlarını ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma, ilk olarak iç savaşa kadar İngiltere ve Suriye arasındaki siyasi ilişkilere

odaklanmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında ise, 2011 yılında başlayan iç savaş süresince İngiltere’nin değişen bakış açısının izleri sürülmüştür. İngiltere’nin muhalefet, rejim ve diğer uluslararası aktörlerle ilişkisi ve bunların İngiliz dış politikasına olan etkileri değerlendirilmiştir. İngiliz hükümeti tarafından geliştirilen dış politikada “realizm” ve Amerikan merkezli yaklaşımların ağırlıklı olarak hissedilmesine karşın, doğrudan kuvvet kullanma açısından oldukça temkinli ve sembolik bir yaklaşım benimsediği görülmüştür. Bu ihtiyatlı tutumun arkasında bölgesel ve uluslararası alanda yaşanan gelişmelere ek olarak yerel siyasi dinamiklerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bölgesel ve iç siyasette yaşanan gelişmeler İngiliz dış politikasına yönelik ciddi meydan okumaları ortaya çıkarmıştır. Özellikle 2015 sonrasında görünürlüğünü ve eylemlerini artıran DAESH (Devlet’ül Irak ve’s Şam) terör örgütü İngiltere’nin Suriye politikasında önceliklerinin değiştirmesine neden olurken, terörle mücadele ve mülteci meselesi doğrudan ulusal güvenlik meselesi olarak algılanmaya başlanmıştır. Böyle bir bağlam içerisinde, İngiliz hükümeti 2011-2019 yılları arasında sadece diplomatik araçları değil aynı zamanda insancıl (*humanitarian*) ve askeri (*non-humanitarian*) yardım programlarını da kullanarak esnek bir politika takip ederek uluslararası koalisyonda etkinliğini ve görünürlüğünü artırmayı hedeflemiştir.

2. Suriye İç Savaşına Kadar İngiliz Dış Politikasının Genel Hatları

İngiltere’nin Suriye’ye yönelik politikasına odaklanıldığında, 20. yüzyılın ilk yıllarında emperyalist çıkarlar çerçevesinde oluşmuş bir politikayı yansıttığı görülmektedir. Ortada henüz bağımsız bir Suriye devleti yokken İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu’nun elinde bulunan Orta Doğu toprakları üzerinde çeşitli siyasi projeksiyonlar geliştirmeye ve doğudaki sömürgeleri için ticaret ve su yollarının güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Kısa bir süre içerisinde ise günümüz Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün toprakları İngiliz dış politikasının en önemli hareket sahalarından biri haline dönüşmüştür. Emperyalist çıkarlar doğrultusunda geliştirilen bu siyasi projeksiyonlar, bir yandan zenginlik ve güvenliği sağladığı, diğer yandan ise İmparatorluğun kontrolü altındaki yerlerde kendilerinden daha az “medeni” gördükleri toplulukların koruyuculuğunu yaptıkları gerekçesiyle meşrulaştırılmıştır (Scott, 2016: 88).

Bu siyasi projeksiyonlardan en bilineni terminolojide “böl-parçala-yönet” olarak da isimlendiren bir politika şeklinde kendisini göstermiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında Balfour Deklarasyonu, McMahon-Hüseyin Yazışmaları ve 1915 İngiliz-Suudi Anlaşması bu politikanın en belirgin çıktıları arasında yer almıştır. İngiltere takip ettiği bu politikayla sadece yerel unsurları kullanarak Osmanlı aleyhine ittifak devşirmemiş, aynı zamanda savaş sonrası yeni düzende kendi gücünü devam ettirmeyi ve yerel unsurlar arasında denge kurmayı amaçlamıştır. 1916’da Sykes-Picot Anlaşması ile yürürlüğe konmak istenen bu düşünce, 1920 San Remo Konferansıyla mandacılık düzeninin resmîyet kazanmasıyla ufak tefek

¹ Mevcut literatürde bir coğrafi tanımlamadan ziyade siyasi bir bakış açısının sonucu olarak farklı Orta Doğu tanımlarına rastlamak mümkündür. Geniş anlamda; Batı’da Fas, Doğu’da Pakistan’a kadar, Kuzey’de ise Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye’yi, Güney’de ise Yemen’e kadar uzanan hat içerisinde 22 ülkeyi kapsayan bölgeyi ifade

etmek için kullanılırken, dar anlamda; Batı’da Mısır’dan başlayıp, Doğu’da Afganistan’a, Kuzey’de Türkiye’ye, Güney’de ise Yemen’e kadar olan bölge için kullanılmaktadır (Arı, 2005:25). Çalışma boyunca Orta Doğu kavramı dar anlamıyla kullanılmıştır.

revizyonlarla uygulanmaya başlanmıştır. İngiltere mandater devlet olarak Irak, Ürdün ve Filistin mandasına sahip olurken, Suriye ve Lübnan ise Fransa'ya bırakılmıştır (Umar, 2004: 368).

İngiltere'nin Suriye ve bölgenin diğer unsurlarıyla kurduğu ilişkinin ve uygulamaya çalıştığı politikanın en belirgin özelliği "eşitsizlik ilkesine" dayanmış olmasıdır. Bu eşitsizlik ile kastedilen, egemen bir mandater devletin egemen olmayan yerel yönetim karşısındaki durumudur. Manda yönetimlerin neredeyse çoğunda görüldüğü üzere, yerel talepler dikkate alınmadan azınlık yönetimlerine dayalı politikalar uygulanmıştır. Böylelikle, mandater güçlerin egemen yapılarının ve çıkarlarının sürdürülmesine yardımcı olunması hedeflenmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, İngiltere'nin 20. yüzyılın başlarında Suriye ve bölgeyle olan politikası mandater devlet ilişkisinin ötesine geçememiştir (Umar, 2004: 352-356).

Fakat bu ilişkiler 1920-1946 yılları arasında daha da sınırlı bir düzeyde gerçekleşmiştir. Suriye'nin Fransız mandası altında tescillenmesi ve nihayetinde Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Suriye topraklarından kovmasıyla, İngiltere Suriye politikasında birtakım değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Bu değişikliklerin en bilineni, Suriye topraklarında iki savaş arası dönemde (1919-1939) milliyetçi gruplara yönelik bakış açısındaki yumuşamadır. İngiltere'nin politikasında yaşanan bu değişimin nedeni basit bir İngiliz-Fransız mücadelesinden kaynaklanmamıştır. Aksine Avrupa'da yaşanan siyasal olaylarla yakından ilgili olduğu ileri sürülebilir. 1933'de Adolf Hitler'in Almanya şansölyesi olarak Hindenburg tarafından atanması, İngiltere ve Fransa'nın Hitler tarafından dile getirilen revizyonist fikirlerle mücadele etmesine yol açarken, statükoyu sürdürme çabası Orta Doğu'daki mandalarıyla birbiri ardına bağımsızlık antlaşmaları hazırlamalarını zorunu kılmıştır. Hitler'i Orta Doğu coğrafyasından uzak tutabilmek için İngiltere, sadece kendi mandası altında bulunan topraklarda değil, aynı zamanda diğer bir mandater güç olan Fransa'yı da Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vermesi için baskı altında tutmuş ve milliyetçi grupları kendi çizgilerine çekmeye çalışmıştır. Hatta kimi zaman Fransa ile çatışmaktan çekinmemiştir (Cleveland, 2008: 254-255). Fakat Hitler'in Avrupa'da güç kazanması ve Vichy Fransa'sıyla Ortadoğu'daki mandalarda siyasi manevralar geliştirmesi bir dizi isyanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlk başlarda, her ne kadar İngiltere Suriye'de yaşanan gelişmelerden doğrudan rahatsız olmasa da tehdidin zamanla Irak ve Filistin'deki İngiliz çıkarlarına yönelmesiyle daha müdahaleci politikalar izlemeye başlamıştır (Bou-Nacklie, 1994:513). Suriye'yle ilişkiler kapsamında bu müdahaleci politikaların en bilineni ise 1941'de yaşanan işgal sürecidir. Suriye toprakları Vichy Fransa'sı ve bölgedeki Hitler yanlısı gruplarla mücadele kapsamında Özgür Fransa ve İngiliz birlikleri tarafından Haziran 1941'de işgal edilmiştir. Bou-Nacklie'in (1994:513-515) da ifade ettiği gibi bu işgal ile 3 önemli hedefin gerçekleşmesi amaçlanmıştır. İlk olarak müttefiklerin elindeki petrol kaynakları üzerindeki tehdidin kaldırılması, Sovyetlerin güney sınırının rahatlatılması ve Süveyş kanalının güvenliğinin sağlanması amaçlanmıştır.

Aynı zamanda İngilizler, Suriye'nin işgaline doğrudan katılarak ve isyancı hareketleri bastırarak Avrupa'da askeri ve psikolojik açıdan hala üstün durumda olan Almanları, Ortadoğu'da yenerek psikolojik üstünlük kazanmayı hedeflemişlerdir.²

Belirtmek gerekir ki İngiltere bu işgali sadece Almanlarla mücadele kapsamında yönetmeye çalışmıştır. Yeniden manda yönetimlerine yol açabilecek her türlü yorumun önüne geçebilmek için en üst ağızdan toprakların yerel halkın olduğu vurgulanmıştır. Örneğin, Winston Churchill 1941'de Parlamento'da yaptığı konuşmada

"Suriye'de hırslımız yok. Fransa'nın yerine geçmeye veya Fransa'nın yerini almaya veya Suriye'nin herhangi bir yerinde Fransız çıkarlarının yerine İngiliz çıkarlarını koymayı amaçlamıyoruz...Suriye, bağımsız egemenlik haklarını üstlenecek olan Suriyelilere en erken zamanda iade edilecektir." (Louis, 198:149)

diye İngiltere'nin işgaldeki pozisyonunu belirtmiştir.

İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sonrasında ise Suriye politikası oldukça farklı bir boyutta ilerlemiştir. Savaş sonrasında İngiltere'nin emperyalist gücünü yitirmesi bu değişimin arkasında yatan en önemli dinamiklerden biridir (Morgan, 2000:67-72). Savaş sonrası dönemde İngilizlerin Suriye politikasını hazırlarken iki ana prensip üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki, bağımsız Suriye ile olan ilişkileri geliştirmek, diğeri ise emperyalist gücünü kaybeden İngiltere'nin bölgede çıkarlarını korumaktır. İngiltere bu eksikliğini daha önceleri Ortadoğu'yla sadece kültürel düzlemde ilgi duyan Amerika Birleşik Devletleriyle ortak hareket ederek kapatmayı hedeflemiştir. 1947 yılında yapılan görüşmelerin ardından İngiltere ve ABD'nin ortak çıkarları paylaştığı belirtilmiştir. Aynı yönde politikalar takip edilmesinin hem komünizm ile mücadelede hem de bölgede İngiliz ve Amerikan çıkarlarının sürdürülmesine katkı sağlayacağını altı çizilmiştir. Savaş sonrası Suriye'yle ilişkiler bu anlaşmanın yarattığı iklimden ve genel olarak Truman doktrininden etkilenmiştir. Özellikle 1949 tarihinde Suriye'de peşi sıra yaşanan darbelerde İngiltere doğrudan rol almamasına karşın Amerika'dan farklı bir politika takip etmemiştir. Yaşanan hükümet değişikliklerinde Batı yanlısı cuntalar desteklenirken bir yandan İsrail'in güvenliği sağlanmak istenmiş diğeri yandan ise, Sovyetlerin bölgeye hakim olmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Little, 1990:55-58; Seale, 1965; Yeşilbursa, 1140-1141).

Bu prensipler doğrultusunda Suriye'nin Birleşmiş Milletlere üyeliği desteklenmiş ve Batı blokuyla bütünleşmesi hedeflenmiştir. 1946-1952 yılları arasında elçilik düzeyinde, 1956 sonrasında ise büyükelçilik düzeyinde diplomatik ilişkiler yürütülmeye çalışılmıştır. Fakat bu sürecin beklenilen aksine olumlu bir şekilde ilerlemediği gözlenmiştir. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan iktidar değişimlerinden sonra yönetimi ele geçiren cuntalar ve hükümetler kendi meşruiyetlerini sağlamak için, 1916'da temeli atılan Sykes-Picot düzenine karşı söylemler geliştirmiştir. İngiltere ve Fransa bu düzenin kurucuları olarak düşünüldüğünden, yeni siyasi elitler bu iki devletle sürdürülecek olan siyasi ve ekonomik

² Diğer yandan İngiltere, Irak'ta başlayan isyanı Ağustos 1941'de bastırarak yeni bir hükümetin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu noktada da manda düzeninin yerine en azından İngiliz çıkarlarına uygun hükümetlerin

kurulmasını arzulamıştır. Bu hükümet değişikliği Cleveland'ın da vurguladığı üzere hala bölgede İngiltere'nin önemli bir güç olduğunu göstermektedir.

ilişkilere ihtiyatlı yaklaşmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde İngiltere'nin ilişkileri geliştirmeye yönelik politikası, sahada ve Suriyeli yöneticiler nezdinde çok fazla karşılık bulamamıştır.³

Gerek Suriye'de yaşanan demokratik olmayan değişimler gerekse Soğuk Savaş'ın (1947-1991) başlaması İngiltere'nin Suriye politikasını yeniden gözden geçirmesine yol açmıştır. Uluslararası sistemde yaşanan bölünme Orta Doğu coğrafyasında kendisini çok daha derinden hissettirmiştir. Orta Doğu'daki ülkeler Sovyet ve Batı (Amerikan) yanlısı olarak yeni bir kamplaşmanın içerisine girmiştir (Cleveland, 2008: 303-305). Bu bölünme içerisinde Suriye'nin Mısır ile beraber Sovyet yanlısı politikalar izlemesi, İngiltere'nin dış politikasının ideolojik unsurlardan etkilenmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde gücü ele geçirmiş olan gruplar manda bakiyesi olarak düşündükleri siyasi ve sosyal elitleri ortadan kaldırarak toplumsal alanda da Sovyet tarzı örgütlenmelerin önünü açmıştır. Siyasi parti, savunma ve ekonomi modelleri Sovyetler Birliğinden etkilenmiştir. Suriye'nin 1956 yılında Sovyetlerle yaptığı silah anlaşmasına müteakip, İngiltere Suriye politikasını rafa kaldırmak zorunda kalmıştır. Çünkü bu tarihten itibaren Sovyetler Suriye'nin önemli silah tedarikçisi haline gelmiş ve İngiliz politika yapıcılarının zihninde Suriye artık "Sovyet uydusu" olarak kodlanmıştır (Lund, 2019: 4).

Suriye'nin Sovyetlerin uydusu olarak algılanması soğuk savaş dönemi boyunca geçerliliğini korumuştur. İdeolojik kutuplaşmalardan kendisini arındıramayan politika yapım sürecinde, Sovyetler İngiliz çıkarları açısından doğrudan/başlıca tehdit olarak görüldüğü için Sovyet bağlantılı ittifaklar da tehdit kategorisinde algılanmıştır. Özellikle bu durum Altı Gün (1967) Savaşları olarak da bilinen İsrail-Arap savaşlarında İngiliz politikasının hazırlanmasında ve sürdürülmesinde etkili olmuştur. Machairas'ın da ifade ettiği üzere bu savaş hem ekonomik hem de siyasal sonuçları açısından İngiltere'nin bölgeye (özelinde ise Suriye'ye) yönelik politikasını derinden etkilemiştir (Machairas, 2017: 5). Altı Gün Savaşlarının bir sonucu olarak Suriye ve İngiltere arasındaki ilişkiler kesilmiş ve 1973 yılına kadar petrol ambargosu uygulanmıştır. İlişkilerin dibe vurmasının arkasında yatan sebep ise kanıtlanmamış olmasına karşın İsrail'e verildiği düşünülen hava desteğidir. Yaşanılan bu gelişmeler karşısında İngiliz ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. İngiliz sterlini ciddi değer kaybederek devalüasyona uğramıştır. Bu sebeplerden ötürü, İngiltere'nin bu dönemde uygulamaya çalıştığı politikanın ana hatları olarak Arap devletlerle olan ilişkileri düzeltmeyi ve uygulanan ambargoyu sona erdirmeyi hedeflediği söylenebilir. İngiliz çıkarları kapsamında zararı çok iyi analiz eden George Brown göreve geldikten sonra dış politikada etkin olmaya çalışmıştır. Dışişleri bakanlığında güçlü bir karakter ortaya koyarak teamüller dışında (*unorthodox*) yöntemler benimsemiş, Suriye ve diğer Arap devletlerle olan ilişkiyi

ve İngiltere'nin bölgedeki itibarını düzeltmeyi amaçlamıştır (Kochavi, 2019: 92-94).

1970-1990 yılları arasında ise Suriye'ye yönelik İngiliz politikasının Amerikan eksenli bir yaklaşım çerçevesinde benimsendiği görülmektedir. Margaret Thatcher döneminde İngiliz dış politikası kendi çıkarlarını Amerikan çıkarları ile özdeşleştirme yoluna gittiğinden, özellikle İsrail-Filistin anlaşmazlığında bağımsız bir politika üretememiştir. Fakat Amerikan ve İsrail odaklı politika izlenmesinin kısa bir süre içinde ağır yük olduğu İngiliz bürokrasisi ve karar vericiler tarafından anlaşılmıştır. Bu dönemde iki önemli olay Suriye'yle ilişkilerin ve uygulanan politikanın seyrini değiştirmiştir. Bu olaylardan ilki Filistinli mülteciler ve gerillalar konusunda Suriye ve İngiltere'nin yaşamış oldukları fikir ayrılıklarıdır. Suriye topraklarının kullanılarak İsrail'e yönelik Filistinli gerillaların yapmış oldukları eylemler İngiltere tarafından net bir şekilde terör eylemleri olarak değerlendirilmiştir (Scott, 2016: 142-147). Suriye'nin bunlara destek vermesi, Hafız Esad'ın terörü himaye eden bir devlet başkanı olarak batılı ülkeler tarafından algılanmasına yol açmıştır. Diğer bir olay ise tarihe Hindawi vakası olarak da geçen El- Al havayollarına yönelik terör saldırısı girişimidir. Filistin asıllı Ürdün vatandaşı Hindawi tarafından organize edilen saldırı girişimi kız arkadaşına taşınması için verdiği bomba yüklü valizin Heathrow havalimanında fark edilmesiyle önlenmiştir (Pipes, 1989: 16-17). Bu eylem İngiltere ve Suriye ilişkilerini derinden etkilemiştir çünkü daha sonra yakalanan Hindawi'nin eylemi planlarken Suriye hava kuvvetlerinde görevli üst düzey pilotlardan yardım aldığını itiraf etmesi ve sonrasında Suriye elçiliği ile olan bağlantılarının ortaya çıkması Suriye'nin terör saldırısının arkasında yer aldığı inancını kuvvetlendirmiştir. İngiltere'nin Suriye'ye yönelik dış politikası bu olay sonrasında sertleşmiştir. Hava sahası, Suriye uçaklarına kapatılmış, British Council Suriye'deki faaliyetlerine ara vermiş ve büyükelçi geri çağırılmıştır. Ardından ise olaylarla bağlantısı olduğu düşünülen dört Suriyeli ise sınır dışı edilmiştir (Scott, 2016: 193; De Young, 1986).

Soğuk savaş döneminde oldukça düşük seviyede bulunan ilişkiler, soğuk savaş sonrası dönemde ise İngiliz politikasının Suriye konusunda daha ılımlı adımlar atmasıyla yumuşamaya başlamıştır. Thatcher'ın istifasından sonra İngiliz dış işlerinde iki ülke ilişkilerinin düzelebileceği umudu doğmuştur. Örneğin, John Major'ın başkanlığında 1990'lardan itibaren Suriye'ye yönelik ambargonun yumuşatılması ve çeşitli krediler verilerek ilişkilerin normalleşmesi hedeflenmiştir. Fakat bu girişimlerin İngiliz resmi görüşündeki Suriye imajını değiştirdiğini söylemek zordur. Suriye anti-demokratik ve otoriter bir devlet olarak İngiliz politika yapıcılarının zihnindeki yerini korumuştur.

1997 yılında Tony Blair hükümetinin başa geçmesiyle İngiliz dış politikasının ana hatlarında birtakım değişimler yaşanmıştır. Avrupa Birliği (AB) ile güçlü ilişkiler, Amerika ile özel ilişkiler temelinde ve dünyada ise "iyilik

³ 1949 yılında Suriye'de 3 önemli darbe meydana gelmiştir. Bunlardan ilki Hüsnü Zaim tarafından yapılan ve CIA tarafından desteklenmiş olan darbedir. Bu darbe, hem Amerika hem de İngiltere ve Fransa tarafından tanınmıştır. Batılı ülkelerle iyi ilişkiler kurabileceği tahmin edilmiştir. Fakat Zaim, aynı yıl içerisinde Sami Hinnawi tarafından iktidardan indirilmiş ve İsrail'in dostu olmakla suçlanmıştır. Dolayısıyla ikinci darbe

Amerika ve İngiltere tarafından kolay sindirilememiştir. Özellikle, İsrail ile ilişkiler ve petrol hatları noktasında güvensizlik oluşturduğu söylenebilir. Hinnawi'de 1949'un Aralık ayında başka bir albay olan Edip Çiçekli tarafından devrilmiştir. Bu süreçte de yine Amerika ve İngiltere'nin yeni yönetime destek verdiği anlaşılmaktadır (Little, 1990: 59-64; Wilford, 2013: 100-108).

için güç” yaklaşımı ilkelerinin benimsenmesi sonucu, Suriye’yle olan ilişkilerin de yeniden belirlenmesinde etkili olmuştur. Geleneksel reel politik yaklaşım terk edilerek daha yapıcı bir model izlenmeye başlanmıştır. İyi yönetim ve demokrasiye olan vurgu Suriye politikasında da öne çıkan hususlar haline gelmiştir. Özellikle İsrail ve Filistin konusunda daha aktif rol üstlenilmesi AB ve İngiltere’nin Hafız Esad tarafından Amerika’ya karşı denge unsuru olarak görülmesine yol açmıştır. Blair döneminde dış politika yapım sürecinin başbakan merkezli olarak gelişmesi, ikili ilişkilerde daha fazla ortak noktanın bulunmasına imkân vermiştir. Ulusal çıkarlar kimi durumlarda örtüşmüş ve Blair Suriye’yle olan ilişkilerde açık kapı bırakmaktan vazgeçmemiştir. Silah satışı, İlisu Baraj Projesi ve barış görüşmelerine Lord Levy’nin dâhil edilmesi Suriye’yle ilişkilerin geliştirilmesinin istendiğini gösteren önemli girişimler olarak sayılabilir (Scott, 2016: 266-268).

Belirtmek gerekir ki, yakalanan bu ılımlı havaya rağmen İngiltere’nin resmi bakış açısını değiştirdiğini söylemek zordur. Hafız Esad’ın vefatından sonra başa gelen Beşir Esad ve yeni yönetim İngiltere ile ilişkileri devam ettirmesine karşın. Suriye “haydut devlet” imajından kurtulamamıştır. Çünkü insan hakları ve demokrasi ihlallerine karşın herhangi bir reform girişiminde bulunulmaması İngiliz resmi belgelerinde ve raporlarında Suriye başlığı altında sıklıkla tekrarlanan konuların başında gelmiştir (Scott, 2016: 305). Dolayısıyla 2011’de başlayan kriz karşısında İngiltere’nin takındığı tutum ve uygulamaya çalıştığı politika bu bakış açısı üzerine inşa edilmiştir.

3. Suriye İç Savaşında İngiltere’nin Politikası (2011-2019)

6 Mart 2011 tarihinde Suriye’nin Der’a kentinde hükümet aleyhine duvarlara slogan yazdıkları gerekçesiyle 15 çocuğun gözaltına alınmasından sonra ülke çapında tansiyon hızlı bir şekilde yükselmiş ve diğer şehirlerde de gösteriler organize edilerek hem çocukların serbest bırakılması hem de geçmişten beri -daha çok sessiz biçimde- arzulanan reform talepleri dillendirilmeye başlanmıştır (Smith, 2011: 3). Hükümetin kısa süre içinde kontrolü kaybetmesinin bir sonucu olarak 22 Mart 2011 tarihinde kendi vatandaşları üzerine tank ve helikopterleri kullanarak gösterileri bastırmaya çalışması, ülkedeki halk hareketlerinin Şam, Halep, Hama ve Humus gibi Suriye’nin diğer kentlerine de yayılmasına yol açmıştır. Yaşanan olaylar karşısında muhalefetin reform talepleri için bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu talepler karşısında ilk olarak 29 Mart 2011 tarihinde hükümet istifa ederek Adil Sefer başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Yeni hükümetin 48 yıldır uygulanan olağanüstü hali kaldırmasına ve eşit vatandaşlık kapsamında 300 bin Suriyeli Kürt’e kimlik vermesine karşın, bu reformlar etkili olmamıştır (Sandıklı ve Semin, 2014: 196-197). Hatta muhalefetin talepleri Esad tarafından ülkeyi karıştırmaya ve istikrarı bozmaya yönelik politikalar olarak algılanmıştır. Sonrasında ise rejimi pekiştirecek tedbirlere yönelmiş ve gösteri yürüyüşlerini şiddetle bastırma yolunu tercih etmiştir. Esad’ın yaptığı bu tercih Patrick Seale göre stratejik bir hata olmuştur. Çünkü ülke içerisindeki gerginliklerin uluslararası bir boyut kazanmasına ve birden fazla aktörün dâhil olduğu bir iç savaşın başlamasına yol açmıştır (Seale, 2011).

Suriye’de yaşanan kriz karşısında İngiltere ilk başlarda muhalif gruplar tarafından dile getirilen reform taleplerine destek vermekten çekinmemiştir. Esad’ın zaman kaybetmeden bu talepleri dikkate alması gerektiği, aksi takdirde uluslararası bir mekanizmayla baskı uygulanmasının kaçınılmaz olduğu ifade edilmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı William Hague uluslararası işbirliklerine atıfta bulunarak mevcut sistem içerisinde çalışacaklarının sinyalini vermiştir. Suriye’de yaşanan olaylara müdahil olmayacaklarının ve herhangi bir askeri müdahalede bulunmayacaklarının altını çizmiştir (Foreign and Commonwealth Office, 2011). Bu yaklaşımın bir sonucu olarak Mayıs 2011 tarihinde, AB’nin diğer ortaklarıyla bir araya gelen İngiliz politika yapımcıları Esad’ın aldığı sert tedbirleri kınamışlar ve insan hakları ihlallerinin görmezden gelinemeyeceğini belirterek bu konunun kırmızıçizgileri olduğunu açıklamışlardır. Ayrıca Esad’ın meşruiyetini kaybettiği ve iktidardan çekilmesi gerektiği yönünde AB ile ortak bir görüşü paylaştıklarını da belirtmişlerdir. Ortak bir potada buluşma çabaları 9 Mayıs 2011 tarihinde AB’nin uygulamaya başladığı silah ambargosu ile kendisini göstermiştir. Bu ambargo kapsamında Suriye’ye yönelik silah satışı, teknik ve finansal yardım yasaklanmıştır. Ayrıca Suriyeli devlet görevlilerinin Avrupa ülkelerine seyahatleri yasaklanmış ve mal varlıkları dondurulmuştur. 23 Mayıs 2011 tarihinde muhalefet tarafından organize edilen gösterilerde sivillerin öldürülmesinden sonra, Esad’ın yetki ve sorumluluğunda bu hadisenin geçtiği belirtilerek, Haziran ve Ağustos 2011 tarihlerinde hazırlanan yaptırıma uğrayacak kişiler listesine Esad da eklenmiştir. 18 Ağustos 2011 tarihinde Konsey, Suriye’deki yaptırımların şiddet eylemleri durana ve demokratik geçiş sağlanana kadar devam edeceğini, daha önce yapılmış olan ikili anlaşmaların ise askıya alınacağını açıklamıştır (Lecarte, 2011). Eylül ayı itibarıyla da Suriye’den petrol ihracatına yasak getirilmiştir. AB’nin uluslararası politikada bir aktör olarak Suriye krizine müdahil olma çabalarına karşın paylaşılan ortak görüşler, sürekliliği olan bir dış politika çıktısına dönüşmemiştir. Yırcalı tarafından kaleme alınan raporda da belirtildiği üzere AB, Suriye konusunda ortak bir politika ortaya çıkarmakta zorlanmıştır. Ortak politikanın gelişmesini engelleyen; üye devletlerarasında uzlaşmanın sağlanamaması, bölgeye yönelik her devletin ulusal çıkarlarının farklı olması, Suriye krizinin AB’nin öncelikli konuları içinde yer almaması ve politikaların uygulanmasında Amerika’ya bağlılık gibi dört temel neden bulunmaktadır (Üstünel Yırcalı, 2017: 12). Ortak politikanın ortaya çıkmaması, bahsedilen yaptırımların bir kısmının kısa bir süre içinde yumuşamasına yol açmıştır.

Bu süreç içerisinde İngiltere, bir yandan AB’yle ortak politikalar geliştirmeye çalışırken diğer yandan ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) çatısı altında Suriye’de yaşanan krize çözüm bulmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 4 Ekim 2011 tarihinde BMGK’nin gündemine getirdiği taslak metinde sadece yaşanan olaylar karşısında Suriye’nin kınanmasının yeterli olmadığını, ayrıca tüm tarafların aşırılıklardan ve şiddetten kaçınmasını tavsiye etmiştir. Dahası Suriye makamlarından acil bir şekilde;

“(a) insan hakları ihlallerini durdurmayı, yürürlükteki uluslararası hukuk uyarınca yükümlülüklerini yerine getirmeyi ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ofisi

ile tam işbirliği yapmayı; (b) ifade özgürlüğü ve barışçıl toplanma özgürlüğü dâhil olmak üzere, tüm nüfus tarafından insan haklarının ve temel özgürlüklerin tümüyle kullanılmasına izin vermeyi, bütün siyasi mahkûmları ve barışçıl göstericileri serbest bırakmayı ve her türlü medyaya yönelik kısıtlamaları kaldırmayı; (c) sivillere karşı güç kullanımını durdurmayı; (d) uluslararası alanda tanınan insan hakları gözlemcileri, insani yardım kuruluşları ve işçiler için hızlı, engelsiz ve sürekli erişimin sağlanmasını, hastanelere erişim dâhil temel hizmetlerin geri kazanılması ve kriz alanlarındaki insani durumun hafifletilmesini; (e) şiddet olayları yüzünden evlerinden kaçanların güvenli ve gönüllü olarak geri dönmelerinin sağlanmasını” talep etmiştir (UNSC, 2011).

Sonraki yıllarda da gündeme taşınan tasarlarda benzer talepler yenilenmiş, zaman kaybedilmeden şehirlerden ve kasabalardan Suriye ordusunun çekilmesi ve şiddet eylemlerinin sona erdirilmesi istenmiştir (UNSC, 2012). Fakat İngiltere'nin BMGK bünyesinde yaptığı bu girişimler oylama mekanizması yüzünden geçerlik kazanamamıştır. 2011-2012 yıllarında verilen tasarlara Rusya ve Çin'in veto etmesi yüzünden işlevsellik kazanamamıştır.

Uygulanan bu vetolar İngiltere'yi BMGK mekanizması dışında girişimlerde bulunmaya sevk etmiştir. 4 Şubat 2012 tarihinde Fransız Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin önerisinin reddedilmesinden sonra “Suriye'nin Dostları” isimli uluslararası farklı bir platformun temelleri atılmıştır. Daha sonra ise bu grup yaptığı bir dizi toplantı sonrasında Londra 11'lisi olarak anılmaya başlanmıştır. İngiltere ise grubun kurucu ve çekirdek üyeleri içerisinde yer alarak Suriye'deki krizi çözüme ulaştırmayı amaçlayan Cenevre konferanslarının çerçevesini çizmiştir. Londra 11'lisinin bir üyesi olarak İngiltere kurulacak olan geçiş hükümetinde hiçbir koşulda Esad ve rejim üyelerinin yerinin olmadığı konusunda duruşunu belirginleştirmiştir.⁴ Ayrıca Londra 11'lisinin bir üyesi olarak, insani yardım faaliyetlerinin devam edeceğini, Suriye'de yaşanan olaylar karşısında komşu ülkelere sığınmış olan mağdurlar içinde bu ülkelere yardım programları yapılacağı İngiltere'nin 2011 ve 2013 yılları arasında benimsemiş olduğu politikada öne çıkan hususlardır (Foreign and Commonwealth Office, 2013).

Genel olarak krizin ilk yıllarında İngiltere'nin benimsediği politika değerlendirildiğinde, uluslararası işbirlikleri ve diplomatik araçlara yönelik bir yaklaşımın kabul edildiği görülmektedir. Bu yaklaşımın belirlenmesinde Suriye meselinin İngiltere'nin öncelik listesinde yer almaması ve daha da önemlisi 2003 yılında Blair hükümetinin Irak savaşı sırasında izlediği politikaların büyük etkisi olması gibi başlıklar ileri sürülebilir. Farklı bir biçimde ifade etmek gerekirse İngiliz siyaset yapıcılar Suriye'ye doğrudan bir müdahale düşünmemiştir. Çünkü geçmiş yıllarda kamuoyunun verdiği tepkilerin Suriye'ye olası bir müdahalede tekrarlanacağından duyulan endişe Suriye politikasında daha ihtiyatlı davranılmasına yol açmıştır.

Krizin ilk yıllarında doğrudan müdahale seçeneğinin düşünülmemesinin diğer bir nedeni ise Esad'ın ülke içerisinde popürlüğünü korumasıdır. Krizin ilk yıllarında

kitlesel destek mitinglerinin yapılması ve ülkenin bazı bölgelerinde ciddi bir desteğin görülmesi Suriye'ye yönelik olası müdahalenin gündeme gelmesini geciktirmiştir. Ben Smith (2012a: 1) tarafından hazırlanan raporda Esad'ın bir lider olarak ülke genelinde yüzde otuza varan oranlarda halk desteğine sahip olduğundan bahsedilmektedir. Bundan dolayıdır ki İngiltere diplomatik yolları uzun süre kapamamaya gayret etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Hague 2011 yılı boyunca yaptığı açıklamalarda ve Suriye gezisinden sonra Esad'ı bölgenin diğer aktörleriyle (Kaddafi'yle) kıyasladığında hâlâ “uzlaşılabilir” olarak gördüğünü ifade etmiştir (Mulholland vd, 2011). Bu bakış açısı, Libya'daki gibi bir NATO müdahalesini geciktirmiş ve rejimin muhalefet karşısında toparlanmasına yardımcı olmuştur.

Esad'ın arkasındaki halk desteğine ek olarak askeri müdahale seçeneğinin gündeme alınmamasının arkasında yatan başka bir unsur ise Suriye'de çok aktörlü ittifak sisteminin varlığı ve buna bağlı gelişmiş olan askeri gücüdür. Suriye uzun yıllar hem ideolojik hem de dini temelde Rusya ve İran ile ilişkilerini geliştirmiştir. Bu ilişkiler diğer bölge ülkelerinde olduğu gibi savunma açısından yadsınamayan bir askeri güce kavuşmasına yol açmıştır. Özellikle Libya ve Mısır ile kıyaslandığında Suriye ordusunun alandaki hâkimiyeti çok daha net görülebilmektedir. Dolayısıyla Suriye ordusunun bu durumu, askeri müdahale seçeneğini tartışan kesim açısından oldukça masraflı ve uzun bir süreç olarak görülmüştür. Diğer yandan ordu içindeki hizipleşme beklenildiği gibi gerçekleşmemiştir (Smith, 2012b: 5). Tarihsel süreç içerisinde Nusayriiler, diğer bir ifadeyle rejime sadık kesimler ordu içerisinde önemli görevlere yerleştirilmiştir. Bu kişiler bir açıdan Esad'ın boşluğunu doldurmaya ve orduyu bir arada tutmaya çalışmıştır (Black, 2011).

Suriye'de yaşanan krizin ilk dönemlerinde, İngiltere diğer müttefiklerle birlikte Esad'ın ülkenin geleceğinde meşruiyetini kaybettiğini ve bu noktadan sonra söz sahibi olmaması gerektiğini açıklamasına rağmen, olası bir askeri müdahalenin Esad sonrası Suriye'de ve özellikle bölgede yeni çatışmaları ve istikrarsızlıkları tetikleyeceğinden endişe etmiştir. Özellikle mezhepsel dinamiklerin komşu ülkelerde yaşayan halklar arasında da çatışmalar doğuracağı ve nihayetinde güçlenmesi muhtemel İslamcı grupların İsrail ve “batılı müttefiklerin” güvenliğini tehlikeye atacağı yönünde büyük bir endişeye kapılmıştır (Scott, 2016: 374-375). Tüm bu nedenlerden dolayı İngiltere, Suriye krizine doğrudan müdahil olmaktan kaçınmış ve 2011-2012 yıllarında diplomatik araçlar vasıtasıyla İngiliz çıkarları çerçevesinde kendisine hareket alanı açmaya çalışmıştır.

Fakat 2013 yılının Ağustos ayı içerisinde Doğu Guta bölgesindeki çatışmalarda Esad güçlerinin kimyasal silah kullanması uluslararası toplumda büyük bir infial yaratmıştır. Başta Obama yönetimi ve Avrupa'daki yakın müttefikleri İngiltere, beraber daha sert politikalara başvurulması gerektiği yönünde fikir birliğine varmıştır. Kimyasal silah kullanılması Obama yönetimi tarafından kırmızıçizgi olarak isimlendirilmiş ve ABD öncülüğünde hava harekâtı için uygun bir kamuoyu desteği sağlanmıştır. İngiliz hükümetinin Amerika'nın bu politikasına destek

⁴ Londra 11'lisinin diğer üyeleri ise Mısır, Fransa, Almanya, İtalya, Ürdün, Katar, Suudi Arabistan, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Amerika

Birleşik Devletleridir. Ulusal Komisyon'un temsilcileri de toplantılara katılmaktadır.

vermesine karşın parlamento aynı düşünceyi paylaşmamıştır. David Cameron'un 2013 yılında meclise getirdiği tezkere 272 milletvekilinin evet oyuna karşın 285 ret oyu alarak hükümet çevrelerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Parlamentosunun olumsuz ve isteksiz bir tavır takınmasının arkasında, askeri müdahaleyle İngiliz çıkarlarının bağdaştırmamış olması, hedeflerin belirsiz, başarı olarak ortaya konulacak olan çıktının muğlak ve yetersiz olması etkili olmuştur (Scott, 2016: 395-396).

Dönemin Başbakanı David Cameron parlamentosunun kararına saygı duyduğunu ifade etmesine karşın, kısa bir süre içerisinde tezkere oylaması hem İngiltere'nin bölgedeki çıkarları açısından hem de Amerika'nın dünya siyasetindeki rolünün sorgulanmasına yol açmıştır (Zengin, 2015: 4). Her fırsatta muhalif gruba destek verdiğini ve Esad'ın meşruiyetini kaybettiğini söylemeye devam eden İngiliz hükümeti, parlamentosunun bu kararı sonrasında muhalifler tarafından tutarlı olmamakla itham edilmiştir. Çünkü geciken müdahale sadece Esad'ın ülkedeki gücünü yeniden temin etmeye yardımcı olmakla kalmamış aynı zamanda muhalif gruplar arasında İngiliz silahlarını ele geçiren İslamcı örgütlerin güçlenmelerine neden olmuştur. Bu durumun İngiltere'nin bölgedeki saygınlığını zedelediği söylenebilir (Scott, 2016: 398).

Fakat parlamentodan olumsuz bir karar çıkmasına karşın, İngiltere Esad sonrası Suriye'nin geleceğinde söz sahibi olmak ve haklarının zedelenmesini önlemek için Batılı müttefiklerle beraber hareket etmeye devam etmiştir. BMGK'nde 2013 yılında Suriye'de kimyasal silahların önlenmesi hakkında teklif edilen plana imza atarak 2118 sayılı kararın kabul edilmesine yardımcı olmuştur (UNSC, 2012). Her ne kadar Esad'ın meşruiyetini kaybettiğini vurgulamasına rağmen, 2014 yılında toplanan 2. Cenevre konferansında muhalefet ve Esad hükümetinin geçiş hükümeti için aynı masaya oturması ve müzakere etmesinin faydalı olacağı yönündeki tavsiye kararına da olumlu yaklaşmıştır (Barnes-Dacey ve Levy, 2014: 2). İngiltere'nin ve Batılı diğer müttefiklerin Esad ve muhalefet arasında ilişkiyi yumuşatma çabaları aslında 2014 ortalarından itibaren bölgedeki çatışmalara yeni bir boyut eklemiş olan DAES terör örgütünün eylemlerinden kaynaklanmıştır. Suriye iç savaşına taraf olan tüm aktörler ilgilerini ve güçlerini DAES'e karşı yönlendirmek zorunda kalmıştır.

DAES'in eylemlerindeki artışa paralel olarak İngiltere politikalarını sertleştirirken Esad'la olan ilişkileri ise daha yumuşak seviyede götürmeye gayret etmiştir. Önceleri geçiş hükümetinde Esad ve ona yakın olanların yerinin olmaması gerektiğini ifade eden yaklaşımı yavaş yavaş terk ettiği gözlenmiştir. Her ne kadar Suriye'nin geleceğinde Esad'ın yerinin olmayacağını bir kez daha vurgulayan Dışişleri Bakanı Philip Hammond, barışı tesis etmeyi amaçlayan geçiş hükümetine Esad'ın başkanlık yapabileceğini, daha sonra ise Suriye halkının kendi kaderini seçimlerle tayin etmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir (Middle East Eye, 2015). Bu açıklamaların muhalif gruplar arasında bir hoşnutsuzluk yaratması karşısında İngiltere DAES tehlikesinin altını çizmekle yetinmiştir. Dolayısıyla 2014 sonrasında İngiliz politikası Esad ve rejimle mücadeleye ek olarak terörizmi merkeze koyan bir politikaya doğru dönmüştür. Bugüne kadar askeri müdahale konusunda isteksiz olan kamuoyu ve parlamentoda DAES'e karşı olası bir askeri operasyonun destekleme eğilimi

artmıştır. 2014 yılında YouGov adlı internet sitesinde yer alan kamuoyu yoklamasına göre, DAES'e karşı askeri operasyonun İngiliz halkının yüzde 60'ı tarafından destekleneceği tahmin edilmiştir (Scott, 2016: 399). İngiliz hükümeti 2014 yılı içerisinde Irak'ta, 2015 yılı içerisinde ise Suriye'de yapılan hava operasyonlarına destek vermiştir (Foreign Affairs Committee, 2015).

2015 yılı itibarıyla İngiltere'nin Suriye politikasında öncelikleri değişmeye başlamıştır. DAES ve El-Kaide gibi terör örgütlerinin Suriye'de ve Irak'ın bazı bölgelerinde denetimi ele geçirmesi ve Suriye'deki muhalefete destek veren ülkelere militan devşirmesi, kamuoyunda öncelikle olarak terör örgütleriyle mücadelenin ana hedef olarak görülmesine yol açmıştır. Değişen bu bakış açısı bizzat dönemin başbakanı David Cameron'un konuşmalarına da yansımıştır. 26 Kasım 2015 tarihinde Dış İlişkiler Komitesiyle yaptığı müzakerede DAES'in İngiliz ulusal güvenliğine yönelik en büyük tehditlerden biri olduğunu ifade etmiştir. Suriye topraklarının DAES tarafından merkez olarak kullanıldığından, hem bölgeyi hem de anavatanı, buradan organize ettiği eylemlerle tehlikeye düşürdüğünden bahsetmiştir. Konuşmasını DAES'in yaptığı terör eylemlerinden ve propagandalarından örnekler vererek devam ettiren Cameron, İngiltere'nin DAES konusunda güvenliğini diğer ülkelere bırakmayacağını ve DAES'e müdahale için illaki İngiltere'de eylem yapmasına gerek olmadığını ve böyle bir şeyi bekleme lükslerinin bulunmadığını vurgulamıştır (House of Commons, 2015: 1-4). Daha sonra ise hükümetin Suriye konusunda eş zamanlı olarak yapması gereken politikaları özetlemiştir.

Cameron'un bu açıklamaları, 2015 yılında İngiltere'nin uygulayacağı politikaların genel çerçevesini çizmiştir. Bu politikalar kapsamında, İngiltere'yi korumak için anavatanda terörizmle etkin mücadele yeteneklerinin devam ettirilmesi, siyasi istikrar için ılımlı muhalefetin desteklenmesi, korunması ve müzakereler için uygun ortam yaratılması hedeflenmiştir. DAES'i tümüyle ortadan kaldırmak için koalisyon güçleriyle daha geniş operasyonlarda bulunulması, insani yardım programlarında öncü rolün sürdürülmesi ve Avrupa'ya yönelik daha fazla göç akımlarının engellenmesinin uygulanması gereken zaruri bir politika olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Irak'ta istikrarı desteklemeye devam edilmesi ve Suriye'nin yeniden inşası için Orta Doğu'da müttefiklerle yakın şekilde çalışılmasının bahsedilen politikalar çerçevesinde İngiliz hükümeti açısından önemli stratejiler olduğunun altını çizmiştir. Dahası, DAES'in ve diğer radikal grupların bölgedeki etkilerinin azaltılması ve bu süreç boyunca Suriye'de tüm vatandaşları temsil edecek ve güvenlerini alacak bir hükümetin oluşmasına yardım edilmesinin İngiliz hükümetinin öncelikleri arasında yer aldığını vurgulanmıştır (House of Commons, 2015: 4). Farklı bir biçimde ifade etmek gerekirse hem sınırlar içinde hem sınır ötesinde terörle mücadele, mülteci krizi ve bölgesel güvenlik Cameron döneminde sıralanmış olan öncelikler arasına girmeyi başarmıştır (Üstünel Yırcalı, 2017: 30). Ayrıca Cameron konuşmasında Esad'a yönelik siyasi tutumlarında herhangi bir değişikliğe gidilmediğinin altını çizmiştir (House of Commons, 2015: 5). Her ne kadar İngiliz solu Esad'ı terör örgütlerine karşı seküler bir güç olarak görme eğiliminde olmasına rağmen Cameron ve hükümeti tarihsel olarak Suriye ve rejimi "haydut devlet"

olarak gören geleneksel İngiliz bakış açısından farklılaşmamıştır (Üstünel Yırcalı, 2017: 30).

İngiltere'nin Suriye'ye yönelik politikasında diplomatik girişimlere ek olarak insancıl (*humanitarian*) ve askeri (*non-humanitarian*) yardım programlarına da ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. İnsani yardım çerçevesinde, İngiltere, ABD'den sonra en büyük ikinci bağışçı olarak görevler üstlenmektedir. 8 Ağustos 2019 tarihinde yayımlanan rapora göre krizin başlamasından itibaren 2,81 milyar sterlin tutarında bir bağış Uluslararası Kalkınma Departmanı (DFID) aracılığıyla otuzdan fazla işbirliği içinde bulunan ortakların kullanımına sunulmuştur. Bu ortaklar daha çok saha da görev yapan BM çatısı altındaki ajanslar ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarıdır. İngiltere'nin 2012 yılından itibaren sürdürdüğü bu programının temel amacı insanların acil temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmaktadır. Program kapsamında yapılan yardımlar sadece Suriye topraklarını değil aynı zamanda komşu ülkelerde yaşamak zorunda kalan Suriyeli göçmenleri ve ev sahibi ülkeleri de kapsamaktadır. Bu amaç doğrultusunda 2012-2019 yılları arasında ayrılan fondan yaklaşık olarak 1.1 milyar sterlin doğrudan Suriye içerisinde harcanırken, Lübnan, Ürdün ve Türkiye'ye de değişen oranlarda toplamda 1,3 milyar sterlin tutarında yardım yapılmıştır. Rapordan anlaşıldığı üzere dağıtılan bu fonlardan Lübnan 535 milyon, Ürdün 523 milyon ve Türkiye 310 milyon sterlin civarında yardım almıştır. Farklı bir biçimde ifade etmek gerekirse fonların yüzde 56'sı Suriye topraklarında dağıtılırken yüzde 44'ü ise 5 komşu ülke arasında paylaşılmıştır. DFID (2019: 1-2) tarafından yayımlanan raporda, yapılan yardımların 13 başlık altında listelendiği görülmektedir. Gıda yardımı, sağlık hizmetleri, aşı, nakit para, su, temizlik, tarım ve hayvancılık desteği, ruhsal sağlık desteği, cinsel ve cinsiyet temelli şiddeti önleme servisleri, eğitim ve beslenme fonu kullanıldığı temel başlıklardır. İngiltere'nin bu yardım programı genellikle kamuoyunda dillendirilmemektedir. Bunun arkasında yatan dinamik ise İngiltere'nin iç siyasetinde dış yardımlara yönelik yapılan tartışmalardır. İngiliz siyaset yapıcılarında aslında bu program vasıtasıyla bir yandan mülteci krizini yönetmeyi, diğer yandan Suriyelilerin güvenli bir şekilde kendi topraklarında yaşamaya devam etmesini amaçlamaktadır.

İngiltere'nin insani yardım programına ek olarak 2012 yılından itibaren yürüttüğü başka bir program da askeri yardım programıdır. Bu program kapsamında Suriye Ulusal Konseyi, sivil toplum örgütleri, sivil toplum, gazeteciler, insan hakları savunucuları gibi çok geniş uluslararası aktörlerle çalışmalar yürütülmektedir. Bu programın başlıca amaçlarının Esad rejiminin zalimliğinden kendi çabalarıyla korunmaya çalışan Suriyelilere destek vermek, çatışmaları sona erdirecek siyasi bir zemin bulmak ve Esad sonrası ülkenin yeniden inşa edilmesine pozitif katkı sağlamak olduğu belirtilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda Suriyeli muhalifleri desteklemek için 67 milyon sterlin, kimyasal silahların ortadan kaldırılması için 3 milyon sterlin harcanmıştır. 29 milyon sterlin ise Suriye'deki çatışmaların bölge üzerindeki etkilerini en aza indirmek için kullanılmıştır (The Foreign and Commonwealth Office, 2015: 1-2). Bu yardımlar sadece lojistik desteği değil bir dizi eğitim faaliyetlerini de içermektedir. Örneğin, üç yüzden fazla gazeteci ve aktivist, bağımsız Suriye medyası programı kapsamında eğitilerek, raporların ve haberlerin

özellikle de kadın hakları, insan hakları ve sivil eğitimin daha geniş kitlelere yayılması amaçlanmıştır. Dahası bölgede dini ve etnik azınlıklara da yoğunlaşan İngiltere, Ermeni, Kürt, Sünni, Alevi, Dürzi ve Hristiyan topluluklarının lider ve temsilcilerine, aktif vatandaşlık, toplum içerisinde anlaşmazlıkların çözümü ve diyalog becerileri hakkında eğitimler vermiştir (The Foreign and Commonwealth Office, 2015: 2). Görüldüğü üzere İngiltere sürdürmeye çalıştığı politikasıyla 2012-2015 yılları arasında sahada egemen olmaya ve İngiliz çıkarlarına yönelik tehditleri sahada engellemeye çalışmıştır.

2015 yılı itibarıyla bölgede yaşanan DAEŞ bağlantılı gelişmeler İngiltere'nin Suriye politikasında bazı meydan okumaları beraberinde getirmiştir. Bu meydan okumaların başında, PYD-YPG'nin Suriye'de nüfuz alanını genişletmesinin sonrasında yaptıkları insan hakları ihlalleri gelmektedir. Bu eylemler İngiliz hükümetinin kriz karşındaki tutumunun sorgulanmasına yol açmıştır. DAEŞ'le mücadele için hem Irak hem de Suriye topraklarında Batılı koalisyon tarafından desteklenen PYD-YPG, kısa bir süre içinde uluslararası bir aktör haline dönüşmüştür (İşyar, 2017: 57-58). PKK terör örgütüyle arasındaki organik bağın, Türk hükümeti tarafından sürekli gündemde tutmasına ve ikna edici kanıtlar sunmasına karşın, DAEŞ terörüyle mücadele kapsamında İngiliz siyaset yapıcılarında başka bir terör örgütüyle çalışmaktan ve bu terör grubunu desteklemekten (doğrudan veya dolaylı yollardan) çekinmemiştir. Koalisyon güçlerinin bu destekleri, bölgede PYD-YPG'nin orantısız olarak güçlenmesine ve bölgenin Kürt olmayan halklarına karşı sistematik baskı ve yıldırma politikalarının artmasına yol açmıştır. Dış İlişkiler Komitesinin resmi raporlarına yansıdığı üzere, İngiliz bürokrasisi ve İngiliz hükümeti PYD-YPG arasında doğrudan bir ilişki kurmama eğilimindedir (The Foreign Affairs Committee, 2018: 20). Çünkü bu örgütün Suriye'nin etnik ve dini nüfusunu bütüncül biçimde temsil etmediğine yönelik inanç, İngiltere'nin temkinli politikalar izlemesine yol açmaktadır. Fakat 2015 sonrası süreçte bu temkinli politikalar Suriye Demokratik Güçleri (SDG) arasında PKK ve PYD-YPG'nin etkinliğini bilen İngiliz politika yapıcılarında denge politikası gütmeye iterken, kimi zaman İngiliz politika yapıcılarında alternatif yollar bulmaya zorlamıştır. Örneğin, PKK resmi olarak terör örgütleri listesinde kabul edilmesine karşı PYD-YPG için böyle bir tutum sergilenmemiştir. 2019 tarihli İngiliz İç İşleri (*Home Office*) Bakanlığı tarafından hazırlanan terör örgütleri raporunda PYD-YPG üzerinde herhangi bir yasaklama veya kısıtlama olmadığı görülmektedir (Home Office, 2019).

Şüphesiz bu denge politikasının arkasında bölgenin diğer aktörleriyle, özellikle de Türkiye'yle olan ilişkilerin zedelenmek istenmemesinin bulunduğu ileri sürülebilir. Zaman zaman Türkiye'yle olan tansiyonu düşürmek için PYD-YPG'nin Suriye'de kabul edilemez eylemlerde bulduklarına ve doğrudan desteklenmediklerine yönelik açıklamalara rastlanılmaktadır. Örneğin, 12 Aralık 2015 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiş olan İngiltere Savunma Bakanı Michael Fallon vermiş olduğu demeçte açık bir şekilde PYD-YPG'nin bölgede yaptıklarının kabul edilemez olduğunu söylemiştir. Savunma bakanının bu açıklamaları İngiltere'nin Suriye politikası kapsamında Türkiye'yle olan ilişkileri düzeltmeye yönelik bir adım olarak değerlendirilmiştir (Demirtaş, 2019). İngiliz resmi

belgelerinde sıklıkla Türkiye'nin bölgedeki önemi ve İngiltere'yle olan pozitif ilişkileri vurgulanırken, PYD-YPG ile Suriye'nin kuzeyinde devam eden çatışmaların İngiltere'yi çok fazla ilgilendirmedeği belirtilerek önemli olan noktanın DAES'le mücadele olduğunun altı çizilmiştir (The Foreign Affairs Committee, 2017). İngiliz resmi makamlarının bu tutumuna karşın sivil toplumda ve kamuoyunda tam tersi bir durumun yaşandığı gözlemlenmektedir. Terör örgütü PYD-YPG, sosyal medya araçlarını etkin bir biçimde kullanarak Batı kamuoyu içerisinde farklı bir imaj yaratmayı başarmıştır. Batı kamuoyunda DAES'e karşı savaşanlar teması kullanılarak birçok yabancı militanın da PYD-YPG saflarına katılmasının önu açılmış ve aynı zamanda PYD-YPG'nin terörist faaliyetleri ve kimliği de toplumsal alanda meşrulaştırılmıştır (Acun ve Keskin, 2017: 31-33).

Belirtmek gerekir ki İngiltere'nin PYD-YPG konusunda politikasını zora sokan başka bir etken ise bölgede terör örgütü tarafından sistematik şekilde yerel halka yönelik uygulanan baskı politikasının ne kadar daha tolere edilip edilemeyeceği sorunsalıdır. DAES'den kurtarılan bölgelerin nüfus dinamiklerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bölgenin Türk ve Arap sakinlerinin bölgeyi terk etmesi için, Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarında da belirttiği üzere, PYD-YPG insan hakları ihlallerinde bulunmuştur. Kaçırdıkları çocukları DAES'e karşı savaşmak için kullanmaktan da çekinmemişlerdir. Dolayısıyla 20. yüzyılın ortalarından itibaren Suriye'yi 'haydut devlet' olarak gören İngiliz resmi görüşünün, yeni düzende benzer bir oluşumu kabul etmesi ve bu durumu batıda meşrulaştırması çok kolay görünmemektedir. Ayrıca PYD-YPG'nin sahada desteklenen örgütlerden biri olmasına karşın, Esad ve rejimle arasına mesafe koyamaması, 2011'in sonlarından itibaren Esad'ın meşruiyetini kaybettiği söylemi üzerinden politikalarını şekillendiren İngiltere'nin politikasını zedeleyen diğer bir husustur. 2015 yılında yayımlanan raporda bu tutumun İngiltere ve müttefikler için ciddi bir açmaz oluşturduğu⁵, devam etmesi durumunda daha fazla desteğin verilemeyeceği ifade edilmiştir (The Foreign Affairs Committee, 2018: 27-28).

İngiltere'nin Suriye politikasını zora sokan diğer bir etmen ise Türkiye'nin bölgedeki faaliyetleri ve Rusya ile devam etmekte olan işbirliğidir. Suriye'deki çatışmaları sona erdirmek için Amerika'nın öncülüğünde başlamış olan Cenevre sürecinin yavaşlaması ve bölgedeki sorunların daha da derinleşmesinin bir sonucu olarak Türkiye alternatif politikalar takip etmeye çalışmıştır. 2016 Ağustos Fırat Kalkanı operasyonu ile ulusal çıkarları çerçevesinde bir manevra alanı yaratmaya başlamıştır. Daha sonra gerçekleştirdiği Zeytin Dalı ve Barış Pınarı harekâtlarıyla bu manevra alanını derinleştirmeye devam etmiştir. Bölgede oluşmaya başlayan terör koridorunun böylelikle önüne geçilmesi hedeflenirken, Suriye krizinin başından

beri mütemadiyen tekrar ettiği güvenli bölgenin yaratılması amaçlanmıştır. Türkiye'nin bu politikası karşısında İngiliz siyaset yapıcılarının tedirgin olduğu anlaşılmaktadır. 15 Ekim 2019 tarihinde Dışişleri Bakanı Dominic Raab parlamentoda yaptığı açıklamada Türkiye'nin eylemlerinin kınandığı AB kararına katıldıklarını ve İngiltere olarak bir dizi yaptırımın uygulanacağını ifade etmiştir (The Foreign and Commonwealth Office, 2019). Özellikle silah satışı konusunda, bundan sonra Suriye'de kullanılması muhtemel silahlar için lisans verilmeyeceğini ve ihracat noktasında denetime gidileceğini söylemiştir. ABD'nin 14 Ekim'de imzaladığı yaptırımı öngören kararı ise şu aşamada AB ile beraber desteklemediklerini ve beklemede kalacaklarını ifade etmiştir. İngiltere'ye göre Türkiye'nin bu politikaları DAES'in yeniden güç kazanmasına yol açabileceği gibi bölgede belli bir güç seviyesine ulaşmış olan PYD-YPG'nin de zarar görmesine, ayrıca bölgede yeni göç dalgalarının ve istikrarsızlıkların yaşanmasına neden olabilecektir. Raab, konuşmasında Türkiye'nin yürüttüğü operasyonların verimli olmadığını ve nihayetinde Rusya ve Esad rejimlerinin elini güçlendirdiğinin altını çizmiştir.

Son olarak İngiltere'nin Suriye politikasını etkilemesi muhtemel başka bir faktör ise 23 Haziran 2016 tarihinden itibaren AB'den ayrılma süreci olarak da bilinen Brexit ve bu sürece bağlı olarak gelişen iç dinamiklerdir.⁶ Yırcalı'nın (2017: 36) ifadesiyle Brexit süreci eğer olumlu bir şekilde sonuçlanırsa, İngiltere'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politikasında avantaj sağlanacağı olası beklentiler arasındadır. Şimdiye kadar AB'nin ortak politikalarına kısmen de olsa uyma zorunluluğu bulunan İngiltere, Brexit sonrası daha otonom politikalar geliştirme esnekliğine sahip olacaktır. Bu esneklik, DAES'le mücadelede küresel koalisyon içerisinde etkinliğini artırmasına imkân sağlayacaktır. Kimilerine göre ise İngiltere, Suriye'nin kuzeyi için uygulanabilir model sağlamada ve bölgede arabulucu olarak fırsatlar yakalamada Brexit'ten olumlu anlamda faydalanabilir. Çünkü İngiltere'nin hem bölgeyle hem de Türkiye'yle ikili anlaşmalarla ilişkileri geliştirmesi AB'ye nazaran daha esnek bir zeminde gerçekleşeceğinden, İngiltere'nin genel olarak Orta Doğu politikasında daha aktif tutum benimsemesine imkân sağlayabilir.

4. Sonuç

İngiltere'nin Suriye politikası tasarlanırken oldukça esnek davranılmıştır. Bölgesel, yerel ve uluslararası gelişmeler dikkatle takip edilerek İngiliz ulusal çıkarları doğrultusunda verimli politikalar hazırlanmaya çalışılmıştır. Tarihsel olarak ortaya çıkan geleneksel yaklaşımın, Suriye'yi terörü destekleyen, "Sovyet yanlısı" ve "haydut devlet" olarak kodlaması yakın dönemde İngiliz Suriye ilişkilerinin de sınırlı düzeyde gelişmesine yol açmıştır. Bundan dolayı 2011 yılında rejim güçleri ve muhalif gruplar arasında başlayan sokak eylemleri, uzunca bir süre İngiliz karar vericilerin dikkatleri çekmemiştir. Başlangıçta diplomatik

⁵ Yakın dönemde yaşanan gelişmelerden anlaşıldığı üzere PYD-YPG ve Rusya (aynı zamanda rejim) arasında görüşmeler hız kazanmıştır. Rusya, özellikle PYD-YPG'li güçlerini 31 Ağustos 2020'de yapılan görüşmede, kendi çıkarları doğrultusunda işlevsel hale getirmek amacıyla Türk hükümetinin Astana ruhuna uygun olmadığı gerekçesiyle ileri sürdüğü itirazlara rağmen, üst düzeyde kabul etmiştir. Bu görüşmeler de aslında 2015'de yayımlanan rapordaki endişelerin ne kadar doğru olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

⁶Bu çalışmanın kaleme alındığı tarihte Birleşik Krallık'da yapılan seçimler, Brexit'i destekleyen Boris Johnson liderliğinde Muhafazakâr

partinin tarihi zaferi ile sonuçlanmış ve parlamentoda 365 milletvekiliyle çoğunluk sağlanmıştır. Seçimlerde yaşanan bu galibiyet uzun bir süredir yılan hikâyesine dönen Brexit sürecinde iktidar partisine büyük bir avantaj sağlayarak ayrılma görüşmelerini hızlandırmıştır. "Election results 2019: Boris Johnson returned as PM with all constituencies declared", The Guardian, 13 Aralık 2019, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2019, <https://www.theguardian.com/politics/ng-interactive/2019/dec/12/uk-general-election-2019-full-results-live-labour-conservatives-tories>.

yollardan krize yaklaşan İngiliz bürokrasisi konuyu BMGK çatısı altında çözmeyi denemiştir. Fakat hali hazırdaki BMGK'nin adil olmayan yapısı Suriye konusunda etkili bir sonucun alınmasının önüne geçmiştir. İngiltere'nin diplomatik girişimlerinin Rusya ve Çin'in vetosuna takılmasının ardından Londra 11'lisi diye bilinen başka bir hükümetler arası örgüt çerçevesinde Suriye krizinin çözümüne ihtiyatlı bir şekilde dâhil olmaya çalışmıştır. Dönem içerisinde yapılan toplantılarda ve yayımladıkları belgelerde Esad'ın kendi halkını katlettiğini ve meşruyetini yitiren bir lider olduğunu beyan eden İngiliz karar vericiler, Suriye'nin geleceğinde Esad'ın yerinin olmadığını savunan Amerikan görüşünü kabul etmişlerdir. 20 Kasım 2012 tarihinden itibaren de Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal koalisyonunu tek meşru temsilci olarak kabul ederek ılımlı muhalefeti desteklerken Suriye'ye yönelik uluslararası yaptırım kararlarına katılmışlardır. Fakat askeri müdahale seçeneğinden hem kamuoyu hem de Suriye'deki durum yüzünden kaçınılmış daha çok diplomatik araçlara ağırlık verilmiştir. 2011-2013 yılları arasında İngiltere'nin ihtiyatlı tavrının giderek daha etkin bir politikaya dönüştüğü görülmüştür. Bu değişimin arkasında yatan en önemli neden ise bölgesel ve uluslararası alanda yaşanan gelişmelerdir. İngiltere, 2013 yılında rejimin Doğu Guta'da kimyasal silah kullanmasının ardından Suriye'ye olası bir askeri operasyona destek vermek istemesine karşın İngiliz parlamentosunun vetosu ile karşılaşmıştır. Böylelikle hükümetin dış politikada amaçladığı dönüşüm engellenmiştir. Hükümet alternatif olarak askeri operasyon yerine BMGK'de Suriye'ye yönelik karara öncülük ederek rejimin eylemlerini durdurmayı ve resmi olarak kınama kararının çıkmasında etkin rol üstlenmiştir.

Fakat 2015 tarihi itibarıyla İngiltere'nin çok daha etkin ve sonuç odaklı politikalar geliştirdiği anlaşılmaktadır. Bölgedeki güç boşluğundan yararlanarak Irak ve Suriye'de önemli bir alanı denetim altında tutmaya başlayan DAES terörü karşısında İngiltere tehlikeyi bulunduğu yerde bitirme stratejisi izleyerek anavatanın güvenliği için uluslararası koalisyonla destek vermiş ve sonrasında yürütülen askeri operasyonlara sınırlı düzeyde de olsa katılmıştır. DAES İngiltere'nin güvenlik önceliklerini farklılaştırarak Suriye politikasında köklü değişiklikler izlemesine yol açmıştır. Diplomatik araçlara ek olarak insani ve askeri yardım programları da devreye alınarak Suriye'nin yeniden inşasına İngiltere'nin de dâhil olması amaçlanırken bölgesel ve küresel gücünün artırılması hedeflenmiştir. Kısa bir süre içerisinde Suriye'nin yeniden inşası ve terörle mücadele programı kapsamında koalisyonun en büyük ikinci finansörü haline dönüşmüştür.

İngiltere'nin değişen politikası ve 2015 sonrasında hem bölgesel hem de iç siyaset dinamikleri tarafından bazı meydan okumalara maruz kalması, İngiltere'nin Suriye iç savaşındaki diğer aktörlerle olan ilişkisini derinden etkilemiştir. Özellikle DAES karşısında uluslararası koalisyon tarafından desteklenen PYD-YPG, sadece Türkiye'yle olan ilişkileri zedelememiş aynı zamanda bölgede başka bir terör örgütünün güçlenmesine ve faaliyetlerinin Avrupa'da ve İngiliz kamuoyunda ne derece tolere edileceği noktasında İngiliz siyaset yapıcılarını zora sokmaya başlamıştır. Diğer yandan Türkiye'nin bölgede yürüttüğü askeri operasyonlar İngiltere'yi rahatsız ederken yeni bir yaptırım sürecinin başlamasına yol açmıştır. Brexit sonrasında AB'den ayrılmayı arzulayan İngiltere'nin

bölgede bir yandan Amerikan eksenli politikalara ağırlık vereceği tahmin edilirken, diğer yandan aktörler arasında ara bulucu rolü üstlenmeye niyetli olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Acun, C. ve Keskin, B. (2017). The Pkk's Branch in Northern Syria Pvd- Ypg, *SETA Yayınları*, https://setav.org/en/assets/uploads/2017/05/PYD_YPG_En.pdf, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2019.
- Arı, T. (2005). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Barnes-Dacey, J. ve Levy, D. (2014). Three Goals Making the Most of Geneva II on Syria, *European Council of Foreign Relations*, https://www.ecfr.eu/page/-/Making_the_most_of_Geneva_II.pdf, Erişim Tarihi: 25 Kasım 2019.
- Black, I. (28 Nisan 2011). Six Syrians who helped Bashar al Assad keep an iron grip after his father's death, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/apr/28/syria-bashar-assad-regime-members>, Erişim Tarihi: 16 Kasım 2019.
- Bou-Nacklie, N.E. The 1941 Invasion of Syria and Lebanon: The Role of the Local Paramilitary. *Middle Eastern Studies*, 30(3), 512-529
- Cleveland, W. (2008). *Modern Orta Doğu Tarihi*. çev. Mehmet Harmancı. Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Demirtaş, S. (12 Kasım 2015). PYD'nin yaptıkları kabul edilemez, *Hürriyet*, http://www.hurriyet.com.tr/dunya/pydnin-yaptiklari- kabul-edilemez-40013362_, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2019.
- DeYoung, K. (25 Ekim 1986). Britain Cuts Ties With Syria Over El Al Bombing Links, *The Washington Post*, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1986/10/25/britain-cuts-ties-with-syria-over-el-al-bombing-links/8cf37ff9-4443-4025-8eb9-2e4aa7ce6754/>, Erişim Tarihi 10 Ekim 2019.
- Home Office. (2019). Proscribed Terrorist Organisations, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/849493/20191101_Proscription_SG_.pdf, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2019.
- House of Commons. (2015). Prime Minister's Response to the Foreign Affairs Select Committee's Second Report of Session 2015-16: The Extension of Offensive British Military Operations to Syria, <https://www.parliament.uk/documents/commons-committees/foreign-affairs/PM-Response-to-FAC-Report-Extension-of-Offensive-British-Military-Operations-to-Syria.pdf>, Erişim Tarihi: 01 Kasım 2019.
- İşyar, ÖG. (2017). Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri, *Bilgi Strateji*, 9(16), 33-67.
- Kochavi, AJ. (2016). George Brown and British Policy in the Middle East following the 1967 War. *The Middle East Journal*, 70(1), 91-110.
- Lecarte, J. (2011). EU Sanctions on Syria, *The Library of the European Parliament*, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2011/1102_07/LDM_BRI\(2011\)110207_REV2_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2011/1102_07/LDM_BRI(2011)110207_REV2_EN.pdf), Erişim Tarihi: 12 Kasım 2019.
- Little, D. (1990). Cold War and Covert Action: The United States and Syria, 1945-1958, *Middle East Journal*, 45(1), 51-75.
- Louis, R.W. *The British Empire in the Middle East, 1945-1951 : Arab nationalism, the United States, and postwar imperialism*. Clarendon Press, Oxford.
- Lund, A. (2019). "From Cold War to Civil War: 75 Years of Russian-Syrian Relations", *UI Papers*, No. 7, 1-60, <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/2019/ui-paper-no.-7-2019.pdf>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2019.
- Machairas, D. (2017). The Strategic and Political Consequences of The June 1967 War, *Cogent Social Sciences*, No. 3, 1-9.
- MEE Staff, (10 Eylül 2015). Assad can be part of transitional government, says UK foreign secretary, *Middle East Eye*, <https://www.middleeasteye.net/news/assad-can-be-part-transitional-government-says-uk-foreign-secretary>, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2019.

Morgan, O.K. (2000). *Twentieth Century Britain-A Very Short Introduction.*, Oxford University Press, New York.

Mulholland, H vd., (27 Nisan 2011). Not too late for Syria to do the right thing, says Hague, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/apr/27/not-too-late-syria-do-right-thing-hague>, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2019.

Pipes, D. (1989). Terrorism: the Syrian Connection, *The National Interest*, No.15, 15-28.

Rickman, D. (18 Ağustos 2011). Syria: David Cameron, Nicolas Sarkozy and Angela Merkel Statement on President Assad. *Huffington Post*, http://www.huffingtonpost.co.uk/2011/08/18/syria-david-cameron-nicol_n_930298.html, Erişim Tarihi: 12 Kasım 2019.

Sandıklı, A. ve Semin, A. (2014). Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye., (Der.) A. Sandıklı ve E. Kaya. *Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye*. İstanbul, Bilgesam Yayınları, 193-255.

Scott, S. (2016). *British Foreign Policy Towards Syria: Its Importance, Its Distinctiveness and Its Relations to The Policy of Other Actors in The Region* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). University of St Andrews.

Seale, P. (11 Nisan 2011). If Assad falls, we will see all the region's alliances unravel. *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/apr/11/assad-falls-region-alliances-unravel>, Erişim Tarihi: 18 Kasım 2019.

Seale, P. (1965). *The Struggle for Syria*. Oxford University Press, New York.

Smith, B. (2011). Unrest spreads to Syria, *House of Commons*, SN/IA/5928, <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/SN05928>, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2019.

Smith, B. (2012a). Syria: no end in sight?, *House of Commons*, 12/48, <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/RP12-48>, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2019.

Smith, B. (2012b). The Syrian Crisis: Update May 2012", *House of Commons*, SNIA/6271, <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/SN06271>, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2019.

The Department of International Development. (2019). Syria Crisis Response Summary <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UK-Syria-Crisis-Response-Summary-Aug2019.pdf>, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2019.

The Editorial Team, (13 Aralık 2019). Election results 2019: Boris Johnson returned as PM with all constituencies declared, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/politics/ng-interactive/2019/dec/12/uk-general-election-2019-full-results-live-labour-conservatives-tories>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2019.

The Foreign Affairs Committee. (2015). The extension of offensive British military operations to Syria, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201516/cmselect/cmcaff/457/457a.pdf>, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2019.

The Foreign Affairs Committee. (2017). The UK's relations with Turkey, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201617/cmselect/cmcaff/615/615.pdf>, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2019.

The Foreign Affairs Committee. (2018). Kurdish Aspirations and the Interests of the UK, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmselect/cmcaff/518/518.pdf>, Erişim Tarihi: 01 Kasım 2019.

The Foreign and Commonwealth Office. (2011). Foreign Secretary condemns ongoing violence in Syria, <https://www.gov.uk/government/news/foreign-secretary-condemns-ongoing-violence-in-syria>, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2019.

The Foreign and Commonwealth Office. (2015). Uk Non-Humanitarian Aid in Response To The Syria Conflict, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/481277/Syria_UK_Non-Humanitarian_Support_-_Public_Document.pdf, Erişim Tarihi: 24 Aralık 2019.

The Foreign and Commonwealth Office. (2019). Turkey military action in Syria Urgent Question: Foreign Secretary's opening statement,

<https://www.gov.uk/government/speeches/turkey-military-action-in-syria-urgent-question-opening-statement>, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2019.

The Foreign and Commonwealth Office. (2011). London 11 meeting Syria, <https://www.gov.uk/government/news/london-11-meeting-on-syria>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2019.

Umar, Ö.O. (2004). *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

UN Security Council, (2012). S/RES/2118, New York, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2118.pdf, Erişim Tarihi: 12 Kasım 2019.

UN Security Council, (2011). S/2011/612, New York, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Syria%20S2011%20612.pdf>, Erişim Tarihi: 12 Kasım 2019.

UN Security Council, (2012). S/2012/77, New York, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Syria%20S2012%2077.pdf>, Erişim Tarihi: 12 Kasım 2019.

Üstünel Yırcalı, A. (2017). Europe and the Syrian Conflict: Policies and Perceptions. *Podem Yayınları*, 1-50, <http://podem.org.tr/en/researches/europe-and-the-syrian-conflict-policies-and-perceptions/>, Erişim Tarihi: 01 Kasım 2019.

Yeşilbursa, K.B. (1999). Britain's Post-War Defence Policy in the Middle East and Its Impact on Turkey, 1945-50. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 45, 1121 – 1148.

Zengin, C. (2015). İngiltere'nin Suriye Krizindeki Tutumu. *Bilgesam Analiz*, No. 1274, 1-11, <http://www.bilgesam.org/incele/2269/-ingiltere-nin-suriye-krizindeki-tutumu/#.XgHiVVUzYdU>, Erişim Tarihi: 25 Eylül 2019.

Wilford, H. (2013). *America's Great Game*. Basic Books, Newyork.

BM Kolektif Güvenlik Sisteminin Etkinliği Sorunu: Realist Bir Değerlendirme

The Efficiency Problem of the UN Collective Security System: A Realist Review

Murat GÜNEYLİOĞLU^a

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi

Başvuru	7 Aralık 2020
Kabul	30 Mart 2021
Yayın	7 Mayıs 2021

Makale Türü	Araştırma Makalesi
-------------	--------------------

Anahtar Kelimeler

BM Güvenlik Konseyi,
Güç dengesi,
Körfez krizi,
Kosova,
Libya,
Suriye

ARTICLE INFO

Article History

Received	7 December 2020
Accepted	30 March 2021
Published	7 May 2021

Article Type	Research Article
--------------	------------------

Keywords

UN Security Council,
Balance of power,
Gulf crisis,
Kosovo,
Libya,
Syria.

ÖZ

Birleşmiş Milletler kolektif güvenlik sistemi Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında birçok uluslararası güvenlik krizi karşısında etkisiz bir konumda kalmıştır. Bunun en önemli nedeni, BM Güvenlik Konseyi (BMGK) daimi üyelerinin kendilerini ilgilendiren sorunlarda veto kartına başvurarak sistemi kilitlemesi olarak görülmektedir. Sistemi etkin kılabilmek için ortaya atılan reform önerileri, BMGK'nın yapısı ve karar alma sistemi üzerine düzenlemeler içermektedir. Buna karşın realizm, uluslararası örgütlerin barış ve güvenliğin korunmasında rol oynayabilen özerk bir aktör olarak ele alınmasına karşı çıkmaktadır. Uluslararası örgütler en güçlü devletler tarafından biçimlendirilmekte ve kendi çıkarları çerçevesinde kullanılmaktadır. Bu bakımdan örgütler sadece sistemdeki güç dengesinin bir yansımasıdır. Savaş ve barışın ardındaki en önemli faktör güç dengesidir. Bu çalışma BM kolektif güvenlik sisteminin etkinliği sorununu realist bir perspektiften incelemektedir. Çalışmanın ana iddiasına göre, uluslararası krizlere askeri müdahale kararını etkileyen temel faktörler ulusal çıkarlar ve bölgesel güç dengeleridir. BMGK onayı, müdahaleye uluslararası destek ve meşruiyet sağlaması açısından yalnızca karar almayı kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Uluslararası krizlere müdahale edilmesi yolunda yukarıdaki faktörlerin nasıl işlediğini ortaya koyabilmek için, Soğuk Savaş sonrası yaşanan önemli örnek olaylar incelenmektedir. Bunlar; I. Körfez Savaşı, Kosova krizi ve Suriye iç savaşıdır. Suriye'de yaşanan kriz, benzer bir biçimde ortaya çıkan ancak BMGK kararıyla müdahale edilen Libya kriziyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

ABSTRACT

The United Nations collective security system has been inefficient vis-à-vis many international security crises during and after the Cold War. The conventional wisdom suggests that this is mainly because the permanent members of the UN Security Council (UNSC) have often applied to the veto with regard to problems concerning their interests. Therefore reform suggestions for the system focus on the UNSC's structure and decision-making process. However, realism does not agree that international organizations are autonomous actors that could preserve peace and security. International organizations are shaped by the most powerful nations who utilize them to pursue their interests. International organizations are just a reflection of the distribution of power which is the main factor leading to war and peace. This paper examines the efficiency problem of the UN collective security system from a realist perspective. It argues that national interests and regional balance of power are the main factors affecting decisions for military intervention in a given international crisis. The UNSC authorization plays a role only in facilitating such a decision as it provides international support and legitimacy for the intervention. In order to show how those factors function in practice, the paper turns to the significant cases from the post-Cold-War era: The First Gulf War, the Kosovo crisis, and the Syrian civil war. The Syria crisis is analyzed comparatively with the Libya crisis which emerged on the basis of similar causes but led to an intervention authorized by the UNSC.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem & Questions

This study examines the efficiency problem of the United Nations collective security system from a realist

perspective. The problem has been discussed in the literature since the Cold War era. In the 1990s, the demise of the bipolar world order and the long-term ideological hostilities have aroused hopes for the revival of the UN system as a platform to effectively deal with rising security crises undermining international peace and security.

^a Dr., Kırklareli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kırklareli, **E-Posta:** guneylioglumurat@yahoo.com, **ORCID:** https://orcid.org/0000-0003-3959-5219

However, the UN record on dealing with international crises has been poor concerning regional conflicts and civil wars of the 21st Century not to mention the domestic conflicts following the Arab Spring. In order to comprehend the problem more clearly with its different aspects, we need a closer look at the UN collective security system and the responses it has developed towards significant security crises after the Cold War.

The research questions could be listed as follows: What are the real factors rendering the UN Security Council (UNSC) inefficient vis-à-vis international security crises experienced after the Cold War? Under which conditions do states look for an authorization resolution by the UN to initiate a military intervention that seeks to contain conflicts and facilitate a resolution? Under which conditions do states give up such efforts and develop unilateral military responses by-passing the UN system? If states seek an UN-mandated resolution in some cases but do not avoid by-passing the system in other cases, how can we define the main factors determining the efficiency/inefficiency of the UN collective security system?

Literature Review

Among the mainstream theories of international relations, the realist school is the most skeptical of the capacity of international organizations to preserve peace and security in the international system. Realism's critical view of international organizations could be helpful to comprehend the real reasons making the UN system dysfunctional. Therefore the research has started with a review of the realist literature on international organizations which questions their role in preserving international security. In this respect, the paper makes references to the views of leading realists such as Edward Carr, Hans Morgenthau, Kenneth Waltz, and John Mearsheimer. After reviewing realist approaches towards international organizations, the focus has been moved to academic studies examining the UN record on dealing with international conflicts and crises in the post-Cold War era. Based on this second review, the First Gulf War, the Kosovo crisis, the Syrian civil war have been defined as the most useful and typical cases to conduct a cross-case analysis. A selective reading of the history of these three cases has been helpful to define the most significant factors leading to the different international responses vis-à-vis these crises.

Methodology

The study uses the qualitative method to analyze the research problem. It defines 'national interests' and 'regional balance of power' as the two main factors affecting decisions for military intervention in a given international crisis. A third factor, 'the UNSC authorization,' plays a role only in facilitating such a decision as it provides international support for the intervention. According to the model developed by the study, the efficiency or inefficiency of the UN system vis-à-vis an international security crisis is determined by the relationship among these three factors. In order to show how those factors function in practice, the study focuses respectively on the First Gulf War, the Kosovo crisis, and the Syrian civil war. The Syria crisis is analyzed comparatively with the Libya crisis which emerged on the basis of similar causes but led to an intervention authorized

by the UNSC. All these cases are examined in the third section of the paper which conducts a cross-case analysis to test the model and main assumptions developed in the study.

Results and Conclusions

The cross-case analysis represented in the third section supports the argument that the decisions for military intervention are strongly influenced by assessments on 'national interests' and 'balance of power.' The comparative analysis on the Syrian civil war and the Libya crisis also puts forward that these two factors could even shape voting decisions at the UN Security Council by permanent members who are indeed against the idea of international military intervention. The logic of consequence, calculations on risks and advantages, and realist assessments on the feasibility of the military option seem to be influential in all these crises experienced after the Cold War. Because of the space limits of a journal article, it has not been possible to expand the research to cover more example cases from different areas of the world. Future studies examining the UN's responses to various cases from a similar realist perspective could test the validity of the arguments represented in this paper or modify the assumptions to capture the impacts of different variables which are overlooked by the study.

1. Giriş

Soğuk Savaş boyunca BM kolektif güvenlik sistemi daimi üyelerin veto oyları nedeniyle çoğu uluslararası kriz karşısında kilitlenmiştir. 1990'larda iki kutuplu sistemin çökmesiyle beraber, BM sisteminin geleceği hakkında olumlu düşünceler ortaya atılmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez krizine BM çerçevesinde etkili bir çözüm bulunması bu düşünceleri doğrular nitelikteydi. İlerleyen yıllarda Somali ve Bosna'daki çatışmalara BM Güvenlik Konseyi (BMGK) çerçevesinde çözüm aranmaya devam edilmiştir. Ancak 1999 Kosova krizinde, Konsey daimi üyelerinden Rusya ve Çin'in tavrı nedeniyle müdahale kararı almak mümkün olamamıştır. Ardından NATO ittifakı, BM sistemini devre dışı bırakarak (diğer bir deyişle *by-pass* ederek) Kosova'da herhangi bir yetkilendirme kararına dayanmayan bir askeri operasyona girişmiştir.

On yılı aşan bir süreden sonra BM sisteminin etkinliği sorunsalı, Arap Baharı sürecinin bazı ülkelerde iç savaşların fitilini ateşlemesiyle birlikte yeniden gündeme oturmuştur. 2011 yılında Libya iç savaşına, BMGK onayı çerçevesinde NATO'nun düzenlediği bir hava operasyonu ile müdahale edilmesi mümkün olmuştur. Devam eden süreçte, Suriye'de büyüyen çatışmalar karşısında BM Güvenlik Konseyi veto oyları nedeniyle yeniden kilitlenmiş ve çatışmalar karşısında izleyici durumunda kalmıştır. Bu bağlamda BM kolektif güvenlik sistemini daha etkin kılabilmek için gündeme gelen reform önerileri; daimi üyelerin veto hakkının ortadan kaldırılması, belli konularda alınacak kararlarla sınırlandırılması veya bir kararın reddedilmesinin iki veya daha fazla daimi üyenin veto kullanması şartına bağlanması gibi düzenlemeler içermektedir (Wouters ve Ruys, 2005; Kutlu 2018). Bu reformların hayata geçirilmesinin ne kadar mümkün olduğu tartışmasının yanında, öne sürülen düzenlemelerin sistemin çalışması üzerinde nasıl etkili olacağı da bir soru işaretidir.

Bu çalışma, Soğuk Savaş sonrası dönemde BM kolektif güvenlik sisteminin etkinliği sorunsalını realist bir bakış açısıyla incelemektedir. Devletler hangi durumlarda askeri operasyon düzenlemek için BM yetkilendirme kararını beklemekte ve hangi durumlarda BM sistemini *by-pass* ederek kendi başlarına veya bölgesel güvenlik örgütleri vasıtasıyla askeri müdahalelere başvurmaktadırlar? Devletler belli örneklerde soruna BM çerçevesinde çözüm ararken başka örneklerde bu çerçevenin dışına çıkmaktan kaçınıyorlarsa, BM kolektif güvenlik sisteminin uluslararası barışı korumadaki rolü ve etkinlik derecesi nasıl tanımlanabilir? Bu gibi sorulara cevap arayan çalışma, realist literatürde vurgulanan ‘ulusal çıkarlar’ ve ‘bölgesel güç dengesi’ faktörlerinin uluslararası krizlere müdahale kararı almada oynadığı merkezi rolü vurgulamaktadır. Çalışmada öne sürülen fikre göre bu iki faktör, askeri müdahale yönünde alınacak kararları belirleyen temel bağımsız değişkenlerdir. BM Güvenlik Konseyi onayı sadece müdahale kararı almayı kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır.

İlk bölümde, realist yazarların uluslararası örgütler ve BM sistemi üzerine değerlendirmeleri yer almaktadır. Ardından ikinci bölüm uluslararası güvenlik krizlerine askeri müdahale kararını etkileyen faktörler; ulusal çıkarlar, bölgesel güç dengeleri ve BMGK onayını ele almaktadır. Ortaya konulan modele göre, herhangi bir uluslararası güvenlik krizi durumunda BM kolektif güvenlik sisteminin etkinliği/etkisizliği bu değişkenler arasındaki ilişkiler çerçevesinde belirlenmektedir. Son bölümde, BM kolektif güvenlik sisteminin etkinliğini sorgulamak adına farklı örnek olaylar karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Öncelikle BM sisteminin işletildiği en başarılı örnek olarak sunulması nedeniyle, I. Körfez Savaşı ele alınmıştır. Ardından, BM yetkilendirmesi dışında gerçekleşen müdahaleler arasında hukuki boyutu, meşruiyeti ve ortaya koyduğu siyasi sonuçlar açısından en tartışmalı örneklerden olan Kosova operasyonu incelenecektir. Son olarak, insani felaketin boyutları açısından Kosova ve Libya krizlerini geride bırakan, ancak rejim karşıtı bir askeri müdahalenin gerçekleşmediği Suriye örneğinde müdahale kararını engelleyen temel faktörlerin neler olduğu tartışılmaktadır.

2. Realizm, Uluslararası Örgütler ve BM Sistemi

Diğer ana akım uluslararası ilişkiler teorileri arasında, uluslararası örgütlerin dünya siyaseti üzerindeki etkisine en şüpheli yaklaşan okul realizm olagelmıştır. Realizmin ulus devletleri uluslararası politikanın temel aktörü olarak gören yaklaşımı, uluslararası örgütlerin devlet iradesinin ötesinde otonom bir aktör olarak davranabileceği varsayımını reddetmektedir. Realizm uluslararası örgütlerin merkezinde yer alan normlar, kurallar ve belirli süreçlerin öngördüğü davranış kalıplarının devlet davranışını biçimlendirmede etkin bir rol oynayabileceği fikrine şüpheyle yaklaşmaktadır. John J. Mearsheimer (1994) uluslararası kurumlar üzerine yazdığı bir makalesinde realizmin konuya bakışının bir özetini sunmaktadır.¹ Realist perspektifte, uluslararası örgütler en güçlü devletler tarafından kendi

çıkarlarına göre biçimlendirilmektedir. Uluslararası örgütler sistemdeki güç dağılımının bir yansımasıdır. Bu yüzden örgütler kendi başına bağımsız bir değişken olarak ele alınamaz. Herhangi bir örgüt savaşın önlenmesinde aktif bir rol oynayamaz. Savaşı ve barışı belirleyen temel faktör güç dengesidir.²

20. yüzyılda uluslararası ilişkiler disiplininin gelişim süreci, iki dünya savaşının ardından birer kolektif güvenlik sistemi oluşturma çabasına şahit olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın ardından disiplinde ortaya çıkan idealizm-realizm tartışması, uluslararası örgütlenme sorunsalını ön plana çıkarmıştır. 1930'lar ve 1940'lar boyunca devam eden bu tartışmada idealistler uluslararası alanda barışı korumak için uluslararası örgütlenme ve hukukun geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada dönemin önemli realist temsilcilerinden Edward H. Carr, idealistlerin yaklaşımının hâkim devletlerin dominant pozisyonunu pekiştirmeye yaradığını savunmuştur. Carr'a göre idealistlerin evrensel normlar çerçevesinde hukuka ve örgütlenmeye dayalı bir uluslararası düzen yaratma çabası, esasen hâkim devletlerin değerlerinin yaygınlaştırılmasına hizmet etmekte ve savaştan galip çıkanların oluşturduğu statükonun devamını amaçlamaktaydı (Eralp, 2004: 70).

Ayrıca Carr, evrensel örgütlenme çerçevesinde bir kolektif güvenlik sistemi yaratmayı amaçlayan ilk önemli girişim olan Milletler Cemiyeti'nin (MC) başarısızlığı üzerine de yazmıştır. Ona göre MC mevcut güç ilişkileri dikkate alınarak yapılandırılmamış ve bu yüzden başarısız olmuştur (Archer, 2001: 116). Cemiyetin başarılı olması güçlü devletlerin ona verdiği destekle mümkün olacaktı. Başlangıçta savaş galibi İngiltere ve Fransa cemiyete ve ilkelerine önemli destek vermektedir. Fakat iki savaş arası dönemde Almanya, Japonya ve İtalya'nın MC sistemine giderek karşı çıkmaya başlaması, ABD ve Sovyetler Birliği'nin MC ilkelerini desteklemeye ve korumaya yanaşmaması Cemiyeti etkisizleştirmiştir. Sonuç olarak düşmanlarını kapılarından uzak tutmak isteyen İngiltere ve Fransa MC ilkelerini koruyan bir siyaset izlemekten vazgeçmiş ve II. Dünya Savaşı'na giden yolda MC sistemi çökmüştür (Archer, 2001).

Carr'ın yukarıda ele alınan saptamaları, II. Dünya Savaşı ertesinde Birleşmiş Milletlerin kurucuları tarafından da benimsenmiş gibi görünmektedir. BM çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan kolektif güvenlik sisteminin korunması, bu defa güç dengesi esas alınarak BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi beş büyük devletin inisiyatifine bırakılmıştır. Uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiği durumları tespit etme ve alınacak önlemleri karara bağlama yetkisi BMGK'ya tanınmıştır. BM antlaşması Güvenlik Konseyi daimi üyesi beş büyük devlete veto hakkı tanıyarak, alınacak herhangi bir karar için bu güçler arasındaki uzlaşmayı bir ön şart haline getirmiştir (Bkz. Bennett ve Oliver, 2002).

BM kolektif güvenlik sisteminde güç dengesi bir şekilde gözetilse de, klasik realizmin temsilcilerinden Hans Morgenthau (1960: 493–494) sistemin sağlam temellere

¹ Mearsheimer ilgili çalışmasında uluslararası örgütler yerine uluslararası kurumlar kavramını kullanmaktadır. Mearsheimer (1994: 8) bu kavramı genel literatürle uyumlu biçimde, devletler arası rekabet ve işbirliğini düzenleyen kurallar bütünü olarak tanımlamaktadır. Uluslararası örgütler, belirli bir merkez, idari bürokrasi ve organlar gibi unsurların oluşturulmasıyla fiziksel bir yapıya kavuşmuş uluslararası kurumları

temsil etmektedir. Her uluslararası kurum örgütsel bir yapıya sahip değildir; ancak her uluslararası örgütün belli bir kurumsal bir çerçevesi bulunmaktadır. Bu bakımdan realistlerin uluslararası kurumlar üzerine yaptığı değerlendirmeler uluslararası örgütleri de kapsamaktadır (Bkz. Reus-Smit, 2014: 275).

² Mearsheimer'a paralel görüşler için bkz. Kenneth Waltz (2000: 18).

oturtulmadığını öne sürmüştür. II. Dünya Savaşı'nın ardından galip güçler tarafından acilen statükoyu korumak için bir sistem yaratılmış ve bu süreçte büyük güçlerin statüko üzerinde anlaşmaya vardığı varsayılmıştır. Hâlbuki Morgenthau'ya böyle bir anlaşma hiçbir zaman var olmamıştır. Bu yüzden II. Dünya Savaşı ertesinde de uluslararası rekabet ve askeri çatışmalar devam eden olgular olagelmıştır. İki kutuplu sistem dahilinde Soğuk Savaş'ın başlamasının ardından, Güvenlik Konseyi veto oyları sebebiyle çoğu olayda etkisiz kalarak ve barışı koruma görevini yerine getirememiştir (Kutlu, 2018).

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle bazı uluslararası güvenlik krizlerine yönelik kararlarda BMGK daimi üyeleri arasında oy birliği sağlanabildiği gözlemlenmiştir. Bu durum, I. Körfez Savaşı, Bosna ve Somali çatışmaları gibi krizlere BM kolektif güvenlik sistemi çerçevesinde çözüm aramasını mümkün kılmıştır (Yalçınkaya, 2008: 266-286). Ancak 1998-1999'da yaşanan Kosova krizinde NATO ittifakı üyeleri, BMGK daimi üyeleri Rusya ve Çin'in karşıt pozisyonları sebebiyle BM kolektif güvenlik sistemi dışında bir çözüm aramaya yönelmişlerdir (Keskin, 2006).

Diğer taraftan 2003 yılında ABD'nin müttefikleriyle birlikte BM yetkilendirme kararı olmadan Irak'a karşı giriştiği askeri müdahale, BM'nin uluslararası barış ve güvenliği sağlamadaki rolünü yeniden ciddi bir tartışma konusu haline getirmiştir. 2000'li yıllarda George W. Bush liderliğinde ABD'nin izlediği tek taraflı politikalar, Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Rusya ve Çin'i giderek artan bir biçimde rahatsız etmeye başlamıştır. ABD uluslararası güvenlik politikalarını ve müdahaleciliğini, uluslararası terörizmle mücadele, demokratik rejimlerin yaygınlaştırılması ve insan hakları ihlallerinin önüne geçme amaçları çerçevesinde meşru göstermeye çalışmıştır. Ancak Rusya ve Çin'in algılamalarında ABD'nin arka planda kendi desteklediği rejimleri iş başına getirerek stratejik bölgelerde güç dengelerini değiştirmeyi amaçlayan makro bir strateji izlemekte olduğu şüphesi ortaya çıkmaktadır (Paul, 2005).

Yaklaşık on yıl önce otoriter rejimlere karşı isyanlarla başlayan Arap Baharının bazı bölge ülkelerinde iç savaşa doğru evrilmesi, uluslararası barış ve istikrarı korumak için askeri müdahale yöntemlerini ve BMGK'nın konumunu yeniden tartışılır hale getirmiştir. Arap Baharı sürecinde toplumsal hareketler Muammer Kaddafi rejiminin sert güce dayalı tutumuyla ilk olarak Libya'da iç savaş boyutuna ulaşmıştır. Güvenlik Konseyinde konuyla ilgili olarak Libya'da tehdit altındaki sivil nüfusun korunması için kuvvet kullanımına izin veren 1973 sayılı karar tasarısı gündeme getirilmiştir. Oylama sırasında Rusya ve Çin'in çekimser kalması, NATO'nun BM Antlaşmasının VII. bölümüne dayanan bir askeri operasyon düzenlemesinin yolunu açmıştır (Howorth, 2013).

Libya müdahalesini izleyen birkaç ay içinde Suriye'de rejim karşıtı ayaklanmalar, Esad rejiminin ağır silahlara başvurusuyla büyük bir insani krize ve iç savaşa dönüşmüştür. 2018 baharına gelindiğinde çatışmalar sonucu ölenlerin sayısının 500.000 kişiyi aştığı tahmin edilmektedir ("World Report," 2019). Ancak Güvenlik Konseyinde Rusya ve Çin'in, Suriye'ye yönelik uluslararası müdahaleye yeşil ışık yakma potansiyeline sahip her türlü karar tasarısına karşı durması, krize BM çerçevesinde askeri çözüm bulunmasını imkânsız hale getirmiştir. Peki, Esad'ın

gitmesi yönünde iradesini açıklayan devletler grubu niçin 1999 Kosova krizinde olduğu gibi BM yetkilendirmesi olmadan rejim karşıtı bir operasyon düzenlemekten kaçınmıştır? Devletlerin askeri operasyon düzenlemek için BM yetkilendirmesini beklediği durumlar ve BM sistemini *by-pass* ederek tek taraflı yöntemlere başvurduğu durumlar birbirinden ayrılarak nasıl tanımlanabilir?

Bu gibi sorulara cevap verebilmek için bir sonraki bölümde çalışma, realist okulun vurguladığı ulusal çıkarlar ve güç dengesi olgularına atıfta bulunarak, onları müdahale kararının alınmasında ana değişkenler olarak tanımlamaktadır. Öncelikle bu iki faktörün, birer bağımsız değişken olarak müdahale kararını belirlemede nasıl etkili olduğu incelenecektir. Ardından uluslararası askeri müdahaleler için BMGK'dan alınacak yetkilendirme kararının ne gibi anlamlar ifade ettiği tartışılacaktır.

3. Uluslararası Güvenlik Krizlerine Askeri Müdahale Kararını Etkileyen Faktörler

Bu bölümde uluslararası güvenlik krizlerine müdahale sürecinde etkili olan faktörler ele alınmaktadır. Çalışma uluslararası bir krize müdahale kararını belirleyen temel bağımsız değişkenler olarak 'bölgesel güç dengesi' ve müdahale taraftarı güçlerin 'ulusal çıkarlarını' ele almaktadır. Bu değişkenlerin ötesinde, BM Güvenlik Konseyi'nin onayı ve yetkilendirmesi yalnızca müdahale kararının alınmasını kolaylaştıran bir faktörü temsil etmektedir. Askeri müdahaleyi mümkün veya imkânsız kılan temel faktör, BMGK onayı değil sayılan ilk iki olgudur.

3.1. Ulusal Çıkarlar

Ulusal çıkarların nasıl belirlendiği konusu uluslararası ilişkiler literatüründe yoğun bir tartışma konusudur. Realist/neorealist yaklaşımlar ulusal çıkarlar arasında bir hiyerarşi olduğunu varsayarak, devletin en önemli çıkarının güvenliğini sağlamak ve bu amaca ulaşma doğrultusunda gücünü arttırmak olduğunu savunur. Liberal/neoliberal teoriler ulusal çıkarların katı hiyerarşik kategorizasyonuna karşı çıkmakta, güvenlik meselelerinin yanında sosyo-ekonomik gelişme ve refah artışı gibi konuların önemli olduğuna işaret etmektedir (Burchill, 2005). Söz konusu tartışmalar önemli olmakla birlikte, bu çalışma çerçevesinde ulusal çıkar olgusu daha dar ve basit anlamda olası bir askeri operasyon için alınacak kararlarla ilişkilendirilmektedir. Devletler çoğunlukla, ulusal çıkarının belli bir krize müdahale etmeyi gerektirip gerektirmediğine karar verirken bölgesel anlamda çıkarının bulunup bulunmadığına bakmakta ve askeri operasyonun ortaya koyduğu risk ve maliyetleri ulaşabilecek sonucun getirileriyle karşılaştırmaktadır.

Yukarıdaki varsayımlar rasyonel tercih teorisine dayanmaktadır. Dış politikada rasyonelite hedeflerin ortaya konması, bu amaçlara ulaşma yolunda tüm mevcut alternatiflerin belirlenmesi, devletlerin sahip olduğu güç ve yetenekler açısından uygulanabilirliklerinin değerlendirilmesi, her bir alternatifin avantaj ve maliyetlerinin saptanması ve sonuç olarak hedefe ulaşmada fayda maksimizasyonunu sağlayacak alternatifin uygulanmasını öngörmektedir. (Aydın, 2004: 41).

Bu kuramsal varsayımların uygulamada da geçerli olduğu görülmektedir. John Ikenberry (2000: 87) Clinton

yönetiminin Haiti, Somali, Bosna ve Kosova krizlerine karşı izlediği politikaları gözlemleyerek şu sonuca ulaşmıştır. ABD sistemdeki tek süper güç olsa da, yaşanan tüm insani felaketlere ve insan hakları ihlallerine cevap verebilecek bir konumda değildir. Ancak müdahale etmenin istenen sonuçlara ulaşma yolunda farklılık yaratacağına inanıldığında ve maliyetler kabul edilebilir düzeyde olduğunda ABD gücünü kullanmaktan kaçınmayacaktır. Ikenberry'e göre ABD insani krizlere müdahale ederken, müdahalenin ne gibi sonuçlar doğuracağını ve maliyet hesaplarını dikkate almaktadır.

Kosova operasyonuna giden yolda önemli rol oynayan İngiltere başbakanı Tony Blair, müdahaleden önceki NATO zirvesinde yaptığı konuşmada uluslararası krizlere müdahaleyle ilgili yeni bir 'uluslararası toplum doktrini' yaratma çağrısında bulunmuştur. Bu doktrin çerçevesinde, uluslararası barışın sağlanması doğrultusunda müdahale kararının alınması için beş önemli kriter önerilmektedir. Blair'e göre, askeri müdahalenin ihtiyatlı bir şekilde başarıya ulaşma olasılığı üzerine yapılan durum değerlendirmesi önemli bir kriteri temsil etmektedir. İngiltere başbakanı saydığı kriterler arasında ulusal çıkarların varlığını da eklemiştir; Kosova örneğinde Arnavut kitlelerin göçe zorlanmasının Avrupa'da yaratacağı sorunlara ve tehlikeli duruma işaret etmiştir (Hehir, 2010: 152).

Bu bağlamda uluslararası krizlere müdahalede, askeri müdahaleye ilişkin fayda/maliyet hesaplarının oldukça etkili olduğu söylenebilir. Uluslararası krizlere müdahale kararı alınırken, mevcut krizin ulusal çıkar açısından ne anlam ifade ettiği önemli olmaktadır. Ancak realist yaklaşımlara göre, devletler ulusal çıkarlarının peşinde koşarken kapasiteleriyle doğru orantılı hedefler seçmek durumundadır. Bununla birlikte dış politikada başarı ve başarısızlık, bir devletin kendi gücünün yanı sıra rakip aktörlerin kapasitelerini de doğru değerlendirilmesine bağlıdır (Morgenthau, 1960). Bu yüzden ulusal çıkarların formüle edilmesi sürecinde, diğer aktörlerin karşı dengeleme potansiyeli ve mevcut güç dengesini de dikkate almak gereklidir.

3.2. Güç Dengesi

Güç dengesi neorealist okulun üzerinde çalıştığı temel bir olgudur. Kenneth Waltz (1979) güç dengesi teorisinin yaygın bir şekilde alıntılanan basit bir versiyonunu sunmaktadır. Waltz'a göre anarşik yapıdaki uluslararası sistemde aktörler arasında görülen güç dengesizlikleri zayıf devletlerin güvenliğini ve bekasını tehdit etmektedir. Güç dengesi kuramına göre güçlü devletler ve onların oluşturduğu koalisyonlar, zayıf devletleri bir araya getiren ittifaklarla dengelenecek ve böylece sistemde hegemonya kurulması engellenecektir. Zayıf durumda olan devletler, "serbest karar verebilecek durumdaysa zayıf tarafa katılmayı tercih eder, çünkü onları tehdit eden güçlü taraftır" (Waltz, 1979: 127). Böylece sistemde güç dengesi kendini tekrar eder biçimde sürekli olarak ortaya çıkmaktadır.

Stephen Walt (1987) Orta Doğu bölgesinde ittifak oluşumları üzerine temellendirdiği tehdit dengesi teorisini, Waltz'un güç dengesi kuramının revize edilmiş hali olarak sunmaktadır. Bir bölgesel sistemde yer alan devletlerin ittifak tercihlerini açıklayabilmek için küresel güç dağılımından farklı faktörlerin de hesaba katılması

gerekmektedir. Walt'un teorisi coğrafi mesafe ve saldırgan amaçlar gibi değişkenleri de dikkate almaktadır. Tehdit dengesi teorisine göre, devletler en güçlü olan aktöre karşı değil, kendisini en çok tehdit eden aktöre karşı dengeleme davranışına girişmektedir. Tehdidin dört temel kaynağını; toplam maddi güç (*aggregate power*), saldırgan güç (*offensive power*), coğrafi yakınlık (*geographic proximity*) ve saldırgan amaçlar (*aggressive intentions*) oluşturur. Devletler ittifak politikalarını bu faktörlere göre biçimlendirmekte ve bölgesel güç dengeleri bu şekilde oluşmaktadır. Coğrafi yakınlık bu bağlamda tehdit düzeyini artırma ve azaltmada çok önemli bir değişkendir. Ancak her devletin en tehditkâr ülkeye karşı dengeleme davranışına başvurması beklenemez. Coğrafi açıdan büyük bir güce yakın olan zayıf devletler potansiyel müttefiklere uzak bir konumda izole olurlarsa, büyük gücü yatıştırmak için onun güvenlik politikalarına uyum sağlama yoluna gidebilir (*bandwagon*). Bu durum, büyük güçler etrafında etki alanlarının ya da diğer bir deyişle arka bahçelerin nasıl oluştuğunu açıklamaktadır (Walt, 1987: 23-24).

Tehdit dengesi teorisi, uluslararası sistem altında kendine has karakteristiği olan bölgesel güç dengelerinin nasıl ortaya çıktığını açıklamak açısından işlevseldir. Bölgesel güç dengeleri, uluslararası krizlere müdahale konusunda alınacak kararları küresel güç dengesine nazaran daha çok etkilemektedir. ABD'nin Panama ve Grenada'ya müdahale etme kararı alırken veya Irak ve Suriye'ye müdahaleyi düşünürken farklı ittifak sistemlerini ve güç denklemlerini dikkate aldığı aşikârdır. Aynı durum, Rusya'nın Balkanlar'a yönelik güvenlik politikalarını belirlerken ya da kendi yakın çevresindeki bir etnik çatışmaya müdahale ederken de geçerli olmaktadır.

Diğer taraftan üçüncü dünyada ittifakların oluşumu üzerine çalışan Steven David (1991), Walt'un sadece dış tehditleri önemseyen yaklaşımını eleştirmektedir. David'e göre üçüncü dünya ülkelerinin liderleri iç ve dış bütün tehditleri dikkate alarak hareket etmektedirler. Neorealizme göre uluslararası sistem anarşiktir; ancak devletlerin sınırları içindeki iç politika alanı hiyerarşik olarak düzenlenmiştir. David'in de belirttiği üzere, bu varsayım çoğu az gelişmiş ülkede görülen istikrarsız ve çatışmacı iç politika düzenini göz ardı etmektedir. Demokrasi ve kurumların güçlü olmadığı üçüncü dünya ülkelerinde, çeşitli siyasi ve etnik gruplar iktidarı ele geçirmek için silahlı yöntemlere başvurabilmektedir. Dolayısıyla bu gibi ülkelerde rejim değişiklikleri çoğunlukla iç savaşlar ve askeri darbeler vasıtasıyla olmaktadır. Bu bakımdan David'in geliştirdiği toplu dengeleme (*omnibalancing*) teorisine göre, üçüncü dünya liderlerinin hangi dış gücün kendilerini iktidarda tutabileceği üstüne yaptıkları hesaplar ittifak tercihlerini belirleyen ana faktördür. Bu liderler rejimi korumak için gereken desteği verecek ülkelerle güvenlik işbirliğine giderler.

Soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan ve BM çerçevesinde çözüm getirilmesi gerektiği tartışılan krizlerin çoğunluğunu, iç savaşlar ve etnik çatışmalar oluşturmuştur. Bu gibi istikrarsız durumlarda iç tehditlerle karşı karşıya kalan mevcut hükümetlerin rejimlerini korumaya yönelik çıkarı bulunan devletlerden destek aldığı görülmektedir. Bu bakımdan müdahale yanlısı devletler grubu stratejik çıkarları gereği kasten veya insani krizi ortadan kaldırma amacıyla zorunlu olarak rejim karşıtı pozisyon alırken,

rejimi koruma amacındaki dış güçler karşı dengelemeye giderek ayrı bir ittifak içinde kümelenebilmektedirler. 2011'den bu yana Suriye'nin, İran ve Rusya'dan destek alması bu perspektiften açıklanabilir. Esad rejimine görevi bırakması çağrısı yapan NATO üyeleri ve bu devletlerin bölgesel müttefikleri karşısında, bir Suriye-İran-Rusya-Çin eksenini oluşturduğu belirtilmektedir (Charap, 2013).

Buradan çıkarılabilecek en önemli sonuç, uluslararası kriz karşısında müdahaleye başvuracak devletlerin, bölgesel güç dengesini ve karşı dengeleme olasılığını dikkate alması gerektiğidir. Çünkü operasyonun amaçlarına ulaşabilmesi ve orta ve uzun vadede başarılı olabilmesi için bu dinamiklerin yönetilmesi gerekmektedir. Bazı durumlarda karşı dengeleme davranışına başvuran devletler grubu operasyon yanlısı devletleri caydırabilecek güç ve imkânlarla ulaşabilirler. Karşı dengeleme koalisyonu coğrafi avantajları çerçevesinde askeri, lojistik ve istihbarat gibi alanlarda işbirliği yaparak müdahalenin başarıya ulaşmasını engelleme kapasitesine sahip olabilir. Diğer taraftan bu karşı dengeleme ittifakı bölgesel istikrarın çöktüğü durumlarda, bölgede faaliyet gösteren paramiliter organizasyonlar, etnik gruplar ve dini/ideolojik örgütler ile organik ilişkiler kurarak etkili olma yoluna gidebilir.

Bu bakımdan müdahale yanlısı devletler karar alırken, karşı dengeleme ittifakının kapasitesini ve imkânlarını da dikkate almalıdır. Eğer karşı dengeleme koalisyonu ortaklaşa faaliyetleri vasıtasıyla operasyonun başarısını ve geleceğini riske atma imkânına sahipse, güç dengesi uluslararası müdahale bakımından elverişsiz durumda görülebilir. Böyle bir olasılık yoksa ya da göz ardı edilebilir düzeydeyse bölgesel güç dengesi müdahale açısından olumlu olarak değerlendirilmektedir. Karşı dengeleme olasılığı, müdahale kararı bağlamında ele alınan fayda maliyet hesaplarını da etkilemektedir. Bu bakımdan bölgesel güç dengesi ve ulusal/stratejik çıkarlar üzerine yapılan hesaplar arasında da bir ilişki bulunmaktadır.

3.3. BM Güvenlik Konseyi Onayı

Uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumlar karşısında müdahale kararını etkileyen başat faktörler ulusal çıkarlar ve güç dengesi olsa da, BMGK onayı müdahale kararını kolaylaştırıcı bir etki yapması açısından önemlidir. Birinci olarak, BMGK yetkilendirmesi durumunda müdahaleye destek veren katılımcı sayısının artması sağlanabilmekte ve bu da müttefikler arasında yük paylaşımını kolaylaştırmaktadır. Bu durum, müdahalenin risklerinin ve maliyetinin de paylaşılması anlamına gelir. Risklerin ve maliyetin azalması devletlerin ulusal perspektiflerinde müdahaleyi daha makul hale getirir. İkinci olarak BMGK onayı, askeri müdahaleler için hem yasallık ve hem de meşruiyet kaynağıdır. BM yetkilendirmesi altındaki operasyonlar uluslararası toplum tarafından haklı ve meşru görülürken, küresel alanda daha fazla desteklenmektedir (Bkz. Hehir, 2010: 139). Son olarak BM çerçevesinde sağlanacak çok taraflılık karşı dengeleme motivasyonunu ve olasılığını düşürücü bir rol oynamaktadır. Bunun aksine tek taraflılık müdahaleci devletin stratejik hesaplarla davrandığı düşüncesini gündeme getirerek tepki uyandırır. Aşırı derecede tek taraflı davranmak, müdahale öncesi olumlu gibi görünen bölgesel güç dengesini orta ve uzun vadede tersine çevirebilir. Bu da operasyonun uzun vadeli hedeflerine ulaşmayı zorlaştırır.

Bu gibi varsayımlar realist ekolün uluslararası örgütlere yaklaşımı ile uyum göstermektedir. Kenneth Waltz'a (2000: 21) göre realizm, liberal kurumsalcılık gibi yaklaşımların örtülü hale getirdiği bir gerçeği ortaya çıkarmaktadır: Uluslararası kurumlar, uluslararası çıkarlardan ziyade ulusal çıkarlara hizmet etmektedir. Bu bakımdan uluslararası örgütlerin zayıf veya güçlü nasıl bir rol oynayacakları doğrudan devletlerin amaçları ve çıkarlarıyla ilişkilidir. Güçlü devletler uluslararası örgütlerin ortaya koyduğu hukuki mevzuatı kendi çıkarlarına uygun bir şekilde yorumlayarak uygulamaktadır. Dolayısıyla örgütler hükümetlerin ulusal çıkarları gerçekleştirmekte kullandıkları alternatif araçlardan birisidir (Waltz, 2000: 24). Bu bağlamda BMGK onayı uluslararası askeri müdahalelerin gerçekleşmesi sürecinde tek başına bir bağımsız değişken rolü oynamamaktadır. BMGK onayı sadece, ulusal çıkarlar ve bölgesel güç dengelerinin askeri müdahaleyi teşvik ettiği durumlarda karar almayı kolaylaştırıcı bir etki yapmaktadır.

Soğuk Savaş sonrasında yaşanan, Kosova, Libya, Suriye gibi krizlerin insani boyutuyla öne çıkması açısından, bu örneklerin realist bir yaklaşımla ele alınması uygunsuz gibi görülebilir. Fakat insani krizleri meydana getiren çoğu durumda, rejimi doğrudan veya dolaylı olarak hedef almadan sivil katliamları durdurmak mümkün olamamaktadır. Müdahale eden tarafın tamamen insani motivasyonla hareket ettiği düşünülse bile, böyle bir askeri operasyonun rejimle ortak çıkarları bulunan ve bölgesel etkisini sürdürmek isteyen devletler tarafından karşı dengelemeye yol açması çoğu kez kaçınılmaz olmaktadır. Diğer taraftan, müdahale edecek taraf operasyonun amaçlarını ve geleceğini riske etmemek zorundadır. Askeri operasyonlar oldukça maliyetli ve risklidir. Bu bağlamda devletlerin hedefledikleri sonuçlara ulaşamayacağını bile bile, sadece normatif gerekçelerle bu risklerin altına girmeyi kabul etmesi pek mümkün görünmemektedir.

3.4. Faktörler Arasındaki İlişkiler

BM kolektif güvenlik sisteminin belirli bir güvenlik krizi karşısında ne kadar etkin veya etkisiz durumda olacağını yukarıda incelenen faktörler arasındaki ilişkiler belirlemektedir. İlk bakışta uluslararası krizlere askeri müdahale kararı alınmasında, ulusal çıkarların en önemli faktör olduğu düşünülebilir. Teorik olarak bir devletin önemli çıkarlarının bulunmadığı bir çatışmaya askeri müdahale ederek taraf olması beklenemez. Ancak ulusal çıkarları ilgilendiren her çatışmaya müdahale etmek de mümkün değildir. Devletler stratejik çıkarlarının dahil olduğu bölgesel çatışmalara müdahale kararı alırken, avantajlar, riskler ve maliyetler üzerine hesaplar yapmaktadırlar. Bu bağlamda müdahalenin dozunu ve hangi yöntemlerle gerçekleşeceğini belirleyen bölgesel güç dengeleri en önemli kısıtlayıcı faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Büyük güçlerin ulusal çıkarlarının dahil olduğu çatışmalarla ilgili olarak, bölgesel güç dengelerinin elverişli olduğu durumlarda askeri müdahale olasılığı artmaktadır. Bu durumda devletler sorumluluğu ve maliyetleri paylaşmak ve eylemlerine meşruiyet kazandırmak amacıyla BMGK'ya başvurarak yetkilendirme kararı aramaktadırlar. Eğer BMGK'da beş daimi üye arasında oybirliğine ulaşırlar ve müdahale yönünde bir karar çıkarılabilirse, BM kolektif güvenlik sisteminin en etkin olduğu durum ortaya

çıkılmaktadır. BM kolektif güvenlik sistemi içinde çözüm bulunan en başarılı örnek olarak Irak'a karşı girişilen I. Körfez Savaşı göze çarpmaktadır. Bununla beraber başarı düzeyi açısından sonuçları tartışılmalı olsa da tüm faktörlerin müdahaleye elverişli olduğu birinci duruma verilebilecek diğer örnekler arasında Bosna ve Libya operasyonları sayılabilir.

Uluslararası bir kriz karşısında askeri müdahale tarafları devletlerin ulusal çıkarlarının askeri operasyonla uyumlu olması ve bölgesel güç dengesinin müdahaleye uygun zemin sağlamasına karşın, BMGK'da daimi üyelerin vetoya başvurusuyla sistemi kilitlendiği ikinci bir durum da mevcuttur. Bu durumda devletler kendileri açısından krizin ciddiyet derecesine bağlı olarak, BM sistemini devre dışı bırakıp tek taraflı veya bölgesel güvenlik örgütleri çerçevesinde ortaklaşa bir askeri müdahaleye başvurabilirler. İkinci durumda BM kolektif güvenlik sistemi etkisiz duruma gelmekte ve askeri operasyon uluslararası hukuk açısından tartışmalara neden olmaktadır. BM sistemi *by-pass* edilerek gerçekleştirilen müdahaleler arasında, hukuki durumu, meşruiyeti ve ortaya koyduğu siyasi sonuçlar açısından en tartışılmalı örnek NATO'nun Kosova'ya müdahalesi olmuştur. BMGK aldığı 1160 sayılı karara göre Kosova'daki durumu BM Antlaşmasının 39. maddesine göre bölgede barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak tanımlamıştır. Ancak Güvenlik Konseyinde herhangi bir devleti veya bölgesel güvenlik örgütünü askeri operasyon konusunda yetkilendirilen bir karar alınmamıştır. ABD ve NATO üyeleri, Rusya'nın böyle bir karar tasarısını kesinlikle veto edeceğini düşündüklerinden Konsey gündemine getirmemişlerdir (Keskin, 2006: 58-59).

Diğer taraftan Rusya, ulusal ve stratejik çıkarları açısından kritik olarak değerlendirdiği ve kendi güç sahası içinde yer alan Moldova, Gürcistan ve Tacikistan'daki çatışmalara, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) bünyesinde geliştirdiği 'barış gücü rejimi' vasıtasıyla müdahale etmiştir (Lynch, 2000). Ancak 'BDT barış gücü rejimi' BM çerçevesi altında oluşturulan rejimlerle karıştırılmamalıdır. BM hukukuna göre barış gücünün amaçları ateşkes antlaşmasının uygulanmasını denetleme, insan haklarını ihlallerine engel olma ve insani yardım dağıtma gibi konularla sınırlanmıştır. BM çerçevesindeki barış gücü rejimleri 'tarafsızlık' ve sadece meşru müdafaa durumunda 'minimum güç kullanımı' gibi ilkeleri benimsemektedir. BM operasyonlarının aksine angajman kurallarının açıkça belirlenmediği BDT barış gücü rejimlerinde Rus askerlerinin bu gibi normları sıklıkla çiğnediği ve askerlerin taraf tutarak çatışan gruplarla birlikte savaştığı görülmüştür. Bununla birlikte Rusya, BDT barış gücü operasyonlarına uluslararası yasal bir statü, meşruiyet ve maddi kaynak sağlama amacıyla BM'den bir yetkilendirme kararı çıkarmak için diplomatik çaba sarf etmiştir. Ancak, bu talepler Batılı güçler tarafından olumlu karşılık bulmamış ve Moskova bu konuda istediğine ulaşamamıştır (Sagramaso, 2008; Hopf, 2005: 239).

Son olarak güç dengesinin müdahale tarafları aktörler açısından elverişli görülmediği örnek olaylar, BM kolektif güvenlik sistemi çerçevesinde bir çözümün veya bölgesel organizasyonlar/askeri koalisyonların hamiliğinde bir operasyonun meydana gelme olasılığının en düşük olduğu üçüncü bir durumu yansıtmaktadır. Güç dengesinin elverişsiz olduğu durumlarda, bazı güçlerin devam eden

çatışmayla ilgili önemli stratejik çıkarları olabilir. Ancak olası bir operasyonun mevcut bölgesel şartlar çerçevesinde başarıya ulaşma olasılığı zayıfsa, bu çıkarın göz ardı edilmesi mümkündür. Güç dengesinin elverişsiz olduğu ve BMGK'da çok taraflı müdahale kararı alınmadığı durumlarda askeri güç kullanımı içeren tüm inisiyatiflerin tıkanması söz konusu olabilir. 2011'den sonra iç savaşa dönüşen Suriye krizinde insan hakları ihlallerini engellemek için rejim karşıtı bir askeri müdahale yapılamamasını güç dengesi faktörünü dikkate alarak açıklamak mümkündür.

Bir sonraki bölüm, yukarıda tanımlanan bu üç durumu yansıtan farklı örnek olay incelemeleri sunmaktadır. I. Körfez Savaşı, Kosova müdahalesi ve Suriye iç savaşı yukarıda tartışılan faktörler bakımından incelenmektedir. Suriye'de sivil çatışmalar, BM çerçevesinde müdahale edilen 2011 Libya iç savaşıyla yakın dönemde ve benzer nedenlerle ortaya çıkmıştır. Suriye iç savaşının Libya kriziyle karşılaştırılabilir olarak incelenmesi, ulusal çıkarlar ve bölgesel güç dengesi faktörlerinin uluslararası müdahale kararları üzerinde nasıl etkili olduğunu ortaya koyacaktır.

4. Örnek Olay İncelemeleri

4.1. Birinci Durum: I. Körfez Savaşı

2 Ağustos 1990 tarihinde, Irak Devlet Başkanı Saddam'ın Kuveyt'e saldırısıyla başlayan Körfez krizi, soruna BM Antlaşması çerçevesinde çözüm bulma çabalarını daha önce örneği görülmemiş bir biçimde harekete geçirmiştir (Abdulghafour, 1992). 29 Kasım 1990'da BMGK'da alınan 678 sayılı karara göre, Irak ordusu 15 Ocak'a kadar Kuveyt'ten çekilmezse, gereken bütün yöntemlere başvurulabileceği ilan edilmiştir. 17 Ocak 1991 tarihinde BM yetkilendirmesi altında harekete geçen uluslararası askeri koalisyon Irak güçlerine karşı hava operasyonunu başlatmıştır. 24 Şubat'ta kara saldırısının başlamasının ardından, Irak dört gün içinde savaşı kaybederek geri çekilmiştir (Yalçınkaya, 2008: 266-271). I. Körfez savaşı, bir önceki bölümde bahsedilen birinci duruma verilebilecek en uygun örnektir. Küresel/bölgesel güç dengeleri ve ulusal çıkarların askeri müdahaleyi teşvik etmesinin yanı sıra, BMGK'daki atmosferin bu kadar olumlu olduğu başka bir örnek bulabilmek zordur. Sonuçta Saddam'ın Kuveyt'ten çıkarılması çok az risk alınarak ve düşük bir maliyetle başarılmıştır. İki tarafın kaybı oldukça asimetriktir (Sander, 2005: 570).

4.1.1. Ulusal Çıkarlar

Saddam'ın Kuveyt'i işgali, bölgedeki petrol kaynaklarının güvenliğini ve denetimini önemseyen Batılı devletler ve başta Körfez ülkeleri olmak üzere Arap devletlerinin çoğu tarafından kabul edilemez bir durumu ortaya çıkarmıştır. Batılı ülkelerin temel endişelerinden biri petrol fiyatlarının kontrolden çıkması olmuştur. Basra körfezi önemli bir petrol geçiş güzergâhı olduğundan, bölgenin istikrarsızlaşması küresel enerji güvenliği ve küresel ekonomi açısından büyük bir riskti. Soğuk Savaş'ın son döneminde ABD ve NATO perspektifinde Basra körfezine yönelik en önemli tehditler Sovyetler Birliği ve İran olarak görülmekteydi. 1990'lara gelindiğinde Sovyetler Birliği dağılma sürecinde iç politik ve ekonomik sorunlarla boğuşurken, İran 1980-1988 Irak-İran savaşı ertesinde bitkin durumdaydı. Bu durumda zamanında İran'a karşı denge unsuru olarak desteklenen Saddam kontrolden

çıkarak, Basra Körfezi'nin güvenliğine yönelik en büyük tehdit haline gelmiştir (Abdulghafour, 1992: 93; Schwab, 2009: 6-7).

Diğer taraftan bölgesel dengeler açısından, Kuveyt'in bağımsızlığı Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan için oldukça kritiktir. Bu bakımdan Saddam'a cevap verilmezse yarın başka küçük körfez ülkelerine de saldırabileceği endişesi gündeme gelmiştir (Alterman, 2007; Amiri ve Soltani, 2011). Saddam'ın bu tek taraflı saldırgan hamlesi, bir önceki bölümde bahsedilen 'tehdit dengesi' perspektifinde öngörüldüğü gibi ABD, İngiltere, NATO üyeleri ve Körfez Arap ülkelerini bir araya getirmiştir.³

4.1.2. Güç Dengesi

Hem küresel güç dengesi, hem de bölgesel dinamikler müdahaleyi kolaylaştırma açısından oldukça olumlu bir atmosfer yaratmıştı. Irak'taki Baas rejiminin eski destekçisi SSCB şimdi parçalanma sürecinde siyasi ve kimlikli sorunlar yaşıyordu. Ayrıca ekonomik açıdan ABD'nin yardımına muhtaç durumda olan SSCB, başlangıçta savunduğu diplomatik çözümler üzerinde fazla ısrar etmeyerek askeri operasyona razı olmak zorunda kaldı (Abdulghafour, 1992).

Bölgesel dinamikler incelendiğinde, oluşan tabloda Arap devletlerinin de Saddam'dan tehdit algıladığı anlaşılmaktadır. Bu devletlerin çoğu, Kuveyt'in işgaline karşı alınan kınama kararına Arap liginde evet oyu vermişlerdir (Polk, 2005: 167). Diğer taraftan İran, Irak'la yapılan savaş neticesinde askeri açıdan bitik düşmüş durumdaydı ve Körfezde Saddam etkisinden çekiniyordu (Abdulghafour, 1992: 34-35). Bu bölgesel ortam, ABD'nin bölgedeki Arap devletlerini yanına alarak koalisyonu güçlendirmesini mümkün kılmıştır. İran açısından ABD en büyük düşmandı. Ancak dönemin şartları dikkate alındığında Tahran için karşı dengelemeye girişecek yeterli kapasite ve potansiyel müttefikler bulunmuyordu.

Bununla beraber, bölgesel konjonktür ABD'nin birkaç taviz vererek Körfez ülkeleri dışında diğer Arap müttefiklerini koalisyonla katılmaya ikna etmesini mümkün kılmıştır. ABD tarafından Mısır'ın borçları silinmesi ve yeni krediler açılması, Kahire'nin koalisyonla askeri destek sağlaması ile sonuçlanmıştır. Ayrıca Suriye'ye para ve silah yardımı yapılması ve Lübnan'daki müdahalesini sürdürme izni verilmesi neticesinde, Suriye'den de askeri destek sağlanmıştı (Polk, 2005: 169). Sonuçta bölgesel dinamikler askeri müdahaleyi operasyonel açıdan oldukça kolaylaştırmış ve başarılı kılmıştır. Fakat BMGK onayının sağladığı yasal zemin de meşruiyet algısının güçlendirilmesi bakımından önemlidir.

4.1.3. BM Güvenlik Konseyi Onayı

Irak'ın Kuveyt'e saldırmasının ardından birkaç saat içinde acil durum toplantısı yapan Güvenlik Konseyi Irak'ın derhal geri çekilmesini öngören 660 sayılı kararı çıkardı. Ardından ABD ve SSCB, Irak'ı kınayan ortak bir açıklama yayınladılar. Birkaç gün sonra Irak'a ticari boykot uygulaması çağrısında bulunan 661 sayılı karar alındı (Polk 2005: 166).

Devam eden süreçte Sovyetler Birliği, Mısır ve Arap Ligi'nin bazı arabuluculuk çabaları sahne aldı. Moskova uzun süre diplomatik çözüm ve zorlayıcı yaptırımlar konusunda ısrar etse de sonunda ABD'nin pozisyonuna destek vermek zorunda kaldı. 29 Kasım 1990'da 678 sayılı karar BMGK'dan geçti (Brands, 2004). Daimi üyelerden SSCB karara kabul oyu verirken, Çin çekimser oy kullanmayı tercih etmiştir. Çin'in kararı veto etmemesi iki yıl önce yaşanan, Tiananmen Meydanı olayları sebebiyle uluslararası eleştiri altında olmasının etkili olduğu belirtilmektedir. Çin ayrıca yeni oluşan dünya düzeninden dışlanmaktan çekindiği için uyumsuz bir aktör olarak algılanmak istememiştir (Abdulghafour, 2008: 56-57).

Böylece müdahalenin BM yetkilendirmesi altında gerçekleşmesiyle, kolektif güvenlik sisteminin etkin olduğu nadir örneklerden birisi ortaya çıkmıştır. BMGK yetkilendirme kararı ABD liderliğinde gerçekleşen operasyona yasal ve meşru zemin hazırlamış ve otuzdan fazla ülkenin desteğini beraberinde getirmiştir. ABD Başkanı George Bush daha sonradan BMGK kararı olmasaydı dahi Irak'a karşı askeri müdahale gerçekleştirileceğini açıklamıştır. Bu durum operasyon kararında etkili olan temel faktörlerin ulusal çıkarlar ve güç dengesi olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, BMGK onayının Bush'un muhtemelen daha önce aldığı savaş kararının, iç politika ve uluslararası kamuoyunda kabul görmesini kolaylaştırdığı öne sürülmektedir (Brands, 2004: 131).

4.2. İkinci Durum: Kosova Müdahalesi

Kosova krizinin başlangıcı, Yugoslavya'nın dağılma süreci içinde Kosovalı Arnavutların bağımsızlık ilan etmesine dayanır. Bosna savaşı boyunca Sırların buna karşı ciddi tepki vermemesi sonucu Arnavutlar söz konusu bölgeyi fiilen yönetmeye başlamışlardır. Daha sonra etnik gerilimin tırmanmasıyla birlikte Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) faaliyete geçmiş ve 1997 yılında çatışmalar yoğunlaşmıştır. Taraflar arasında başlayan Rambouillet görüşmelerinin başarısız olmasının ardından Sırlar Kosova sınırında yığınak yapmaya başlamıştır. 20 Mart 1999 tarihinde Sırların Kosova'ya girmesiyle, Balkanlarda yeni bir soykırım yaşanması ihtimali belirmiştir. 24 Mart'ta BM yetkilendirmesi olmadan harekete geçen NATO güçleri Kosova'yı bombalamaya başlamış, NATO müdahalesi üç ay içinde Sırların geri çekilmesini sağlamıştır (Keskin, 2006).

4.2.1. Ulusal Çıkarlar

Kosova'ya müdahaleyi gerçekleştiren NATO üyesi ülkeler için ulusal ve stratejik çıkarlar temelde krizin yarattığı bölgesel etkilerle ilgilidir. Kosova'da Arnavutlara karşı girişilen etnik soykırımın getireceği mülteci sorunu başta Makedonya olmak üzere bütün Balkanların istikrarsızlaşmasına yol açabilecek potansiyele sahipti. Tim Judah'a (2009: 127-128) göre Kosova Karadeniz'in doğusunda uzak bir konumda olsaydı (Abhazya çatışmasında olduğu gibi), Avrupalı ülkeler ve ABD soruna çok daha az ilgi gösterecekti. Ancak Batı Balkanlar bölgesi Avrupa'nın jeopolitik bütünlüğü içinde yer aldığından, bölgenin istikrarlı kılınması AB ülkelerinin siyasi,

³ Koalisyonla katılan Arap devletleri; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Umman, Mısır, Suriye ve Fas'tan oluşmaktadır (Abdulghafour, 1992: 151).

ekonomik çıkarları ve güvenliği açısından önemliydi. Bu bağlamda AB'yi oluşturan ülkeler, bölgedeki ülkeleri kurumsal ilişkiler vasıtasıyla kendi yörüngesine çekmeyi ve dönüştürmeyi hedeflemiştir. Böylesine önemli ve Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olarak görülen bir coğrafyada, Kosova gibi istikrarsız bir 'gettonun' varlığı tahammül edilemez bir durumdu (Judah, 2009: 128).

Diğer taraftan, Bosna'dan alınan derslerin de AB ülkelerini ve ABD'yi müdahale kararı almaya teşvik ettiği söylenebilir. Kosova'dan daha büyük bir insani felaketin yaşandığı Bosna'da Avrupa'nın tek ses halinde hareket edememesi ve kaybedilen zamanın ardından, en sonunda Avrupa'nın göbeğinde yaşanan katliamı durdurmak için müdahale etmek zorunlu hale gelmişti. Bu kez Kosovalı Arnavutlar soykırımın eşigindeydiler ve bu inkâr edilemez gerçeklik karşısında hemen harekete geçmemek yalnızca çözümü geciktirecek ve krizin maliyetlerini arttıracaktı. Ayrıca Yugoslavya'daki Miloşeviç rejiminin Avrupa'nın yanı başında Batıya meydan okuyarak hareket etmesine daha ne kadar izin verilebilirdi? (Howorth, 2013)

Ancak birçok uluslararası güvenlik krizinde olduğu gibi, buradaki temel sorun da müdahalenin yükünü kimin üstleneceğiydi. ABD tarafı sorunun daha çok Avrupa güvenliği ile ilgili bir mesele olduğunu ve Avrupalı devletlerin elini taşın altına koymasına gerektiğini düşünüyordu. Fransa başlangıçta BM yetkilendirmesi olmadan harekete geçmekten kaçınan bir pozisyon takınmıştı. Tony Blair yönetimindeki İngiltere ise en ateşli biçimde müdahaleyi destekleyen taraf haline gelmişti. İngiltere'nin Kosova'da kapsamlı NATO harekâtını savunan başat aktör olarak belirmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi İngiltere, güvenlik politikaları kapsamında ABD'yle olan özel ilişkisini korumak istiyor ve ABD'nin kıta güvenliğine doğrudan müdahil olma konumunu korumasına sıcak bakıyordu. Ayrıca İngiltere Avrupa güvenliğinde kilit bir aktör olduğunu hatırlatarak, Fransa ve Almanya tarafından desteklenen Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) girişimine karşı kendi konumunu güçlendirmeyi hedefliyordu (Richardson, 2000: 146-155).

Yukarıdaki değerlendirmeler, devletlerin uluslararası kurumlara yaklaşımında kendi ulusal çıkarları üzerine yaptığı hesapların ve aralarındaki pazarlıkların ne denli önemli olduğunu göstermektedir. İngiltere ve ABD'nin Kosova'ya NATO operasyonunu savunmasının bir diğer sebebi de stratejik açıdan NATO'nun Soğuk Savaş sonrasındaki yeni misyonunu meşru gösterme ve kanıtlama yönündeki amacıdır. İngiltere başbakanı Blair sonradan yaptığı bir değerlendirmede, Kosova operasyonunun NATO'nun güvenilirliğini arttırmak için önemli rol oynadığını savunmuştur. Ona göre, eğer NATO krize müdahale etmeseydi, ittifakın dünyadaki istikrarı koruma misyonuna duyulan güven güçlü biçimde sarsılacaktı. Dolayısıyla dünyanın çeşitli bölgelerindeki despot yönetimler NATO'ya meydan okumaktan çekinmeyecekti (Richardson, 2000: 151-152).

Sonuçta İngiltere ve ABD liderliğinde NATO üyeleri arasında konsensüsü sağlamak mümkün olmuştur. 24 Mart 1999 tarihinde, NATO Kosova ve Sırbistan üzerinde bombardıman harekâtını başlatmıştır. NATO güçleri üç ay içinde Miloşeviç'i Kosova'dan çekilmeye zorlamıştır. Kosova'daki Arnavut güçlerin UÇK bünyesindeki homojen

ve örgütlü yapısı, kara güçleri devreye sokulmadan çok daha az riskli bir hava operasyonu ile başarıya ulaşmayı mümkün kılmıştır. UÇK'nın NATO'yla eşgüdüm içerisinde adeta İttifakın kara kuvvetleri gibi davrandığı görülmektedir. Uluslararası kara güçleri, bölgede kontrol ve istikrarın sağlanmasından sonra devreye sokulmuştur (Bkz. Bekaj, 2010). Operasyonun maliyet ve riskini düşüren bir diğer faktör de, Miloşeviç rejimine aktif destek veren bir karşı dengeleme ittifakının bulunmamasıdır.

4.2.2. Güç Dengesi

Sovyetler Birliği'nin yıkılma sürecine girdiği yıllarda Doğu Avrupa genelinde yaşanan devrimler sonucu sosyalist rejimlerin çöküşü bölgesel güç dengesini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bölgede göreve gelen yeni rejimler demokrasiye bağlılıklarını ilan etmiş ve Avrupa'ya yönelmişlerdir. Diğer taraftan NATO Barış için Ortaklık (BiO) programı çerçevesinde askeri işbirliğinin kapısını eski Varşova Paktı üyelerine açmıştır. 1994-1995 yıllarında, Bulgaristan, Romanya, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Arnavutluk ve Makedonya NATO'nun programına dâhil olarak İttifak üyelerinden askeri yardım ve eğitim desteği sağlamaya başlamıştır ("Partnership for," 2020). Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti, Kosova operasyonundan bir süre önce İttifak'a katılırken, yukarıda sayılan bölge ülkelerinin NATO'yla işbirliği ve entegrasyon süreçleri devam etmekteydi.

Böyle bir ortamda Miloşeviç rejiminin ve Rusya'nın bölgedeki tek önemli müttefiki olan Yugoslavya'nın bütünlüğünün koruması, Rusya içinde ulusal çıkarlar bağlamında tartışma konusu haline gelmiştir. Ancak bunun başarılması sadece askeri nitelikli bir ittifakın kurulmasıyla mümkün olabilecekti. Rusya'nın bu amaç uğruna NATO ülkeleriyle askeri açıdan karşı karşıya gelmeyi göze alması gerekiyordu. Vladimir Baranovsky'e (2000: 103-104) göre Rusya bölgesel gelişmeleri ve yeni oluşan dengeyi iyi okuyarak böyle maliyetli bir adım atmaktan çekinmiştir. Miloşeviç'in an itibarıyla Rusya'nın askeri desteğine ihtiyacı vardı, ancak ileride ülkeyi yeniden inşa edebilmek için en nihayetinde Batılıların desteğini arayacaktı. Ekonomik açıdan bakıldığında Balkanlar artık Rusya'nın ulusal çıkarları açısından önemli bir rol oynamıyordu. Avrasya'da savunmacı bir konuma geçen Rusya daha çok BDT ülkeleri arasında birlik sağlamak ve Moskova'nın bölgesel hâkimiyetini korumak için çalışmaktaydı. Bu bağlamda Baranovsky (2000) Moskova'nın NATO operasyonuna karşı tepkisini, Rusya'nın Balkanlardaki stratejik çıkarları temelinde açıklanmasına karşı çıkmaktadır. Ona göre Moskova'nın rahatsızlığının esas kaynağı, NATO'nun egemen bir devletin sınırları içindeki etnik çatışmaya müdahale etmesinin Rusya'nın güvenliği ve çıkarları açısından tehlikeli bir emsal oluşturacak olmasıydı.

Sonuç olarak, Rusya Kosova müdahalesine karşı olsa da, bölgesel konjonktür Moskova'nın yerel müttefiklerle birlikte karşı dengelemeye girişme ve operasyonu caydırma imkanını sınırlamaktaydı. Kriz 1990'ların başlarında meydana gelse bir Yunanistan-Sırbistan-Rusya karşı ekseninden bahsedilebilirdi. Ancak 1996'da milliyetçi Andreas Papandreu'nun yerine Avrupa yönlü pragmatik bir dış politika çizgisi izleyen Kostas Smitis'in göreve gelmesi, bu eksene darbe vurmuştur. Nitekim iç politik muhalefete ve Yunan kamuoyunun baskısına rağmen Simitis NATO

operasyonuna destek vermekten çekinmemiştir (Kostakos, 2000: 167).

4.2.3. BM Güvenlik Konseyi Onayı

Kosova'ya askeri müdahale için BMGK'da gündeme gelecek tasarının Rusya ve Çin'in karşıt tutumları nedeniyle doğrudan reddedileceği düşünülmüştür. Rusya'nın olumsuz yaklaşımının temelinde, egemen bir devletin sınırları dahilindeki etnik çatışmaya dışarıdan müdahale edilmesinin kendisiyle ilişkili sorunlara olası yansımaları yer almaktaydı. 1999 yılı Rusya'nın Çeçenistan'daki ayrılıkçı çatışmaya karşı askeri operasyon başlattığı kritik bir döneme rastlamaktadır. Kısacası Rusya'nın temel kaygıları, bugün Sırbistan'da yaşananlar yarın Rusya'da olabilir mi sorusu etrafında dönmüştür. Diğer taraftan Gürcistan'da Şevardnadze, Azerbaycan'da Aliyev yönetimleri NATO'nun Kosova'da giriştiği barış zorlama operasyonunu kendi örnekleri (Abhazya ve Karabağ çatışmaları) açısından cazip görerek desteklemiştir (Baranovsky, 2000: 104-105). Bu durum Moskova'da, NATO'nun gelecekte BM yetkilendirmesi olmadan Rusya'yı çevreleyen etnik sorunlara da müdahale edebileceği endişesini uyandırmıştır.

Benzer şekilde NATO müdahalesi Çin'in "bugün Balkanlarda yaşananlar yarın Asya'da tekrarlanabilir mi" sorusu çerçevesindeki endişelerini ortaya çıkarmıştır. Pekin NATO'nun Asya'daki sorunları bahane ederek kendisini çevreleme stratejisi izleyebileceğini düşünmüştür (Zhang, 2000). Ancak konjonktür açısından bu iki gücün Balkanlar'daki bölgesel dinamikleri yönetememesi, tepkilerinin Güvenlik Konseyi platformuyla sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu durum, askeri müdahaleye yönelik fayda/maliyet hesaplarını etkilemiştir. NATO üyeleri BM yetkilendirme kararına ihtiyaç duymadan sahadaki UÇK milisleriyle koordineli biçimde düşük maliyetli ve başarılı bir operasyon gerçekleştirmiştir (Bekaj, 2010). Rusya ve Çin'in ABD ve NATO'nun planlarına yönelik benzer endişeleri on yıllık bir zaman aralığından sonra Suriye krizi çerçevesinde yeniden su yüzüne çıkacaktır. Ancak Orta Doğu'daki dinamikler, Rusya'ya BMGK veto kartının dışında ve ona ek olarak karşı dengeleme ittifaklarını da kullanma fırsatı sunacaktır.

4.3. Üçüncü Durum: Suriye Krizi

Arap Baharının etkisiyle, Mart 2011'de Suriye'nin Dera kasabasında başlayan ayaklanmalar Beşer Esad rejiminin muhaliflere karşı silahlı yöntemlere başvurmasının ardından birkaç ay içinde ülkeyi saran bir iç savaş haline gelmiştir. BM içerisinde atılan diplomatik adımların sonuç vermemesi ve uluslararası askeri müdahaleye ilişkin herhangi bir karar alınamaması kısa sürede insani felaketin boyutlarının büyümesine neden olmuştur. Ancak geçmişte uluslararası krizlere BM yetkilendirmesi olmadan da müdahale edilmiş olduğu gerçeği, askeri müdahalenin yapılamamasının nedenlerini BM Güvenlik Konseyindeki durum dışında da aramayı gerektirmektedir.

4.3.1. Ulusal Çıkarlar

Krizin ilk aşamalarından itibaren Batılı ülkelerden gelen resmi açıklamalarda, çözümün ancak Esad'ın görevden uzaklaştırılmasıyla mümkün olabileceği vurgulanmıştır. Örneğin ABD Başkanı Barack Obama, 18 Ağustos 2011 tarihinde Esad'ın görevden çekilmesinin zamanının

geldiğini ve çözümü rejim değişikliğinde gördüğünü ifade etmiştir. Rusya'nın algılamasında, ABD'nin bu amacının ardında yatan motivasyonlar insani olmaktan uzaktır. Kremlin'e göre ABD Soğuk Savaş'ın ilk döneminden beri, dış politika çizgisinden memnun olmadığı Suriye rejiminin değiştirilmesini hedeflemektedir (Charap, 2013: 37).

ABD'nin bu açıklamasına İngiltere, Fransa, Almanya'nın da destek verdiği ve açıkça Esad'ı görevi bırakmaya çağırdığı görülmüştür ("Esad'a Koltuğunu," 2011). Suriye'deki rejimde herhangi bir reform yapılamaması insani krizin aşılmasını imkânsızlaştıran en önemli faktörlerden biri olmuştur. Ancak ABD'nin Suriye iç savaşı öncesinde de, İran ve Hizbullah çizgisine yakın bir politika izleyen Beşer Esad rejiminden memnun olmadığı açık bir gerçektir. 2005'teki Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri suikastının hemen ardından ABD Suriye'yi suçlamış ve rejim üzerinde uluslararası bir izolasyon kampanyası başlatmıştır. Avrupalı devletler bu girişime destek verdiği görülmektedir. ABD açısından Esad rejiminin devrilmesi, ayrıca İran'ın bölgede yalnızlaştırılması anlamına gelmekteydi. Bu şekilde İran'ın Suriye üzerinden Lübnan'daki Hizbullah unsurları ile bağlantı kurarak İsrail'in güvenliğini tehdit etme kapasitesine darbe vurmak mümkün olacaktı (Bkz. Goodarzi, 2013).

Özetle ABD ve bazı müttefiklerinin ulusal ve bölgesel çıkarları, Suriye'de Esad rejimi karşıtı politikalar izlemelerine neden olmuştur. Fakat Esad karşıtı ülkeler koalisyonu içinde, devam eden iç savaş ortamında rejime karşı hangi zorlayıcı önlemlerin nasıl alınacağı tartışma konusu olmuştur. Türkiye uzun süre Libya örneğinde olduğu gibi uçuşa yasak bir bölge ilan edilmesine yönelik çağrılarda bulunmuş, bu konuda ABD ve NATO'nun sorumluluk üstlenmesini beklemiştir (Demir, 2017: 71-79). Fransa 2013 yılında Suriye'de kimyasal silah saldırısının ardından askeri müdahale yönündeki iradesini yüksek sesle vurgulamış, ancak böyle bir girişim için gereken ön adımları atmaktan kaçınmıştır ("France Says," 2013). Esad yönetimine karşı cephe alan Körfez ülkelerinin de Batılı güçlerin liderliğini beklediği görülmüştür. Bölgenin daha da istikrarsızlaşmasından çekinen Arap Ligi ise Libya örneğinin aksine askeri müdahale çağrısında bulunmaktan kaçınmış ve barış planları geliştirmeye çalışmıştır (IISS, 2012; Howorth, 2013: 303).

Suriye'ye yönelik olası bir askeri operasyona liderlik etme konusunda şüphesiz akla gelen ilk aktör ABD olmuştur. Ancak Afganistan ve Irak operasyonu ardından Washington'da beliren müdahale yorgunluğu, ABD'nin yeniden uzun soluklu bir askeri operasyonu üstlenmesi olasılığını düşürmüştür. Avrupa genelinde ve ABD'de kamuoyları da askeri operasyon fikrine soğuk yaklaşmaktadır ("Obama's Syria," 2013). Olası müttefiklerin gereken yükü ve riskleri paylaşmakta isteksiz davranması, rejim karşıtı askeri müdahale seçeneğini gün geçtikçe masadan uzaklaştırmıştır. Rejim karşıtı pozisyon alan devletlerin çıkarlarına rağmen böyle bir girişimden uzak durmasında rasyonel tercih modeline göre avantaj, maliyet ve riskler üzerine yaptıkları hesaplar etkili olmuştur. Olası bir müdahalenin maliyetini ve risklerini arttıran faktörleri anlayabilmek için bölgesel dinamiklere daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

4.3.2. Güç Dengesi

Suriye'nin rejimi korumak adına iç savaşın başlamasından itibaren, Steven David'in (1991) toplu dengeleme teorisi perspektifine uygun olarak İran ve Rusya'yla ittifakını güçlendirdiği gözlemlenmektedir. Rusya için Suriye bölgesel politikası kapsamında terk edemeyeceği önemli bir ortak konumundadır. Moskova, Sovyetler Birliği döneminden beri Suriye'yle devam eden geleneksel ittifak ilişkisini korumaya çalışmaktadır. Askeri açıdan Suriye ve Rusya arasında güçlü bir müttefiklik bağı bulunmaktadır. İç savaş başladığında Suriye ordusunun silahlarının %90'ını Sovyet ve Rusya ürünleri oluşturmaktaydı. Diğer taraftan Suriye, 1971 yılında Tartus deniz üssünü Rus donanmasının kullanımına açmıştır. Rus deniz gücünün Akdeniz'de sahip olduğu tek üs olan Tartus limanı Rusya'nın bölgedeki varlığı açısından oldukça kritiktir (Deniz 2013; Trenin, 2013).

Bununla birlikte, Moskova'nın Orta Doğu üzerine jeopolitik endişeleri Esad rejiminin desteklenmesini gerektirmektedir. Rusya'ya göre rejimin devrilmesi, ABD müttefikleri ve muhalif devletler ekseninde güç dengesinin Amerikan müttefikleri lehine bozulmasını sağlayacaktır. Bu durumda Rusya, bölgedeki etkisinin elimine edilmesi riskiyle karşı karşıya kaldığını düşünmektedir. Orta Doğu barış sürecinden dışlanmak istemeyen Rusya, Suriye'deki müttefik rejimi korumak için elinden geleni yapmaktadır (Allison, 2013). 2009 yılında, Suriye'deki Tartus deniz üssünün Rusya tarafından modernize edilmesi, Rusya'nın bu ülkedeki askeri varlık ve etkinliğini koruduğu yönünde önemli bir mesaj olmuştur (Tudoroiu, 2015, 149). Suriye'de görev yapan ve sayıları 10 binleri bulduğu tahmin edilen Rus askeri danışmanlar konusu da olayın farklı bir boyutunu temsil etmektedir. 2012 Aralık ayında, Batıda çıkan haberlere göre bu danışmanlar Suriye'nin Rusya tarafından güçlendirilen hava savunma sistemlerini kontrol etmekteydiler. Bu gibi faktörler, Batılı güçlerin Esad rejimi karşıtı bir askeri girişimde bulunma kararını zorlaştırmada önemli rol oynamıştır (Allison, 2013: 802). ABD ve NATO güçlerinin Suriye'de başlattığı tüm askeri girişimlerde Rusya faktörünü her zaman göz önüne aldığı görülmektedir.

Suriye'de rejimin korunması Rusya'nın yanı sıra İran'ın bölgesel güvenlik çıkarları açısından da son derece önemlidir. İran yönetimi, İsrail'e karşı bir caydırıcılık ve tehdit unsuru olarak desteklediği Lübnan'daki Şii Hizbullah örgütüyle bağlantılarını Suriye üzerinden sağlamaktadır. Çatışmaların başlangıcında, İran'ın Esad rejimine hem finansal destek, hem de hava yoluyla silah yardımı ilettiği gündeme gelmiştir (IISS, 2012). 2012'den sonra, İran Devrim Muhafızlarına bağlı askeri birliklerin Suriye iç savaşında sahadaki varlığı ve faaliyetleri yükselişe geçmiştir. Ayrıca İran, Hizbullah militanlarının ve çeşitli ülkelerden gelen gönüllü Şii milislerin eğitilerek Suriye'ye yerleştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Böylece, Suriye'de rejim karşıtı güçler karşısında yükselen karşı dengeleme girişimi çatışma sahasında aktif olarak faaliyet göstermeye başlamıştır (Hokayem, 2014). Kuzey Afrika'da komşu ülkelerden güvenlik desteği alamayan ve yalnızlaşan Libya'daki rejiminin durumuna kıyasla, Orta Doğu'daki bölgesel dinamikler Esad rejiminin lehinde önemli gelişmelere yol açmıştır.

Bu bağlamda Rusya'nın ve İran'ın rejime destekleri Suriye'de rejim karşıtı kapsamlı bir askeri müdahalenin maliyet ve risklerini arttırmıştır. Buna rağmen, Suriye'de kara güçlerini devreye sokmadan Libya tipi bir hava operasyonu çerçevesinde uçuşa yasak bölge ilan edilmesinin bir süre tartışıldığı görülmektedir. Ancak bu noktada, Suriye'nin hava savunma sistemlerinin Libya'ya nazaran oldukça gelişmiş durumda olduğu belirtilmiştir. Suriye'nin böyle bir hava operasyonuna karşı önceden planlar hazırlamış ve bu konuda Rusya'dan doğrudan destek almış olabileceği ifade edilmiştir (IISS, 2012).

Suriye'de Rusya'nın askeri varlığı ve rejime desteğinin getirdiği risklerin yanı sıra, olası bir operasyonun sahada koordine kuvvetler olmadan amaçlarına ulaşması pek kolay görülmemiştir. 1999 NATO hava operasyonunda Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) sahada önemli bir işbirliği unsuruydu. Benzer şekilde, NATO'nun Libya operasyonu, muhalif isyancı gruplar üzerinde etkili olan ve o dönem bütüncül bir örgütlenme yapısı gösteren ve Libya Ulusal Geçiş Konseyi'yle (UGK) koordineli bir şekilde yürütülmüştür. BMGK'nın Libya'ya askeri müdahaleyi onaylayan kararı çıkmadan bir süre önce, UGK temsilcileri Fransa ve İngiltere'yle önemli temaslar yürütmüştür. Dahası Konsey temsilcilerinin olası bir hava operasyonu konusunda İngiliz askeri ve istihbarat yetkilileriyle görüş alışverişinde bulunduğu belirtilmektedir (Kuperman, 2013: 207-208; Barry, 2011). Suriye'de muhalif ve isyancı gruplar, Libya'daki durumla kıyaslandığında ideolojik ve örgütsel açıdan çok daha parçalı bir yapıda olmuştur (IISS, 2012). ABD'nin radikal İslamcı grupları da içermesi sebebiyle Suriye muhalefeti ile mesafesini koruduğu görülmektedir. (Demir, 2017: 72-73).

Özetle bölgesel güç dengesi ve Suriye'deki dinamikler rejim karşıtı bir askeri operasyon düzenlemeyi oldukça riskli ve maliyetli kılmaktaydı. Bu durum Suriye'deki çatışmaları gün geçtikçe daha da şiddetlenen bir vekâlet savaşına çevirmiştir. Suriye'deki istikrarsız ortam, Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) adlı terör örgütünün 2013 yılından itibaren Suriye topraklarında hızla ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Bu durum ABD'nin politikalarında önemli değişikliklere neden olmuş, Washington stratejik önceliğini Esad'a karşı önlemlerden ziyade terörle mücadele hedefine doğru kaydırmıştır. 2014 yılında ABD liderliğindeki koalisyon güçleri Suriye'deki terör hedeflerine karşı hava operasyonlarına başlamıştır. 2015 Eylül ayına gelindiğinde Rusya da savaşa doğrudan müdahale etmek durumunda kalmış, Esad'a karşı muhalif gruplar ve terör unsurlarına karşı kendi hava operasyonlarını başlatmıştır (Ergun, 2018).

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur. ABD Suriye'deki bazı hedefleri bombalasa da bu girişim hiçbir zaman Libya'da olduğu gibi rejim karşıtı bir operasyona dönüşmemiştir. Bunun en temel nedeni, Şam ve çevresinde rejimin kontrol ettiği bölgeler üzerinde Rusya'nın caydırıcılık unsurlarına dayanan koruyucu bir kalkanın varlığıdır. ABD ve Rusya'ya bağlı askeri güçlerin birbirleriyle doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçındıkları görülmektedir. İki taraf Suriye'de yürüttükleri hava operasyonlarında askeri uçakların birbiriyle çatışmaya girmesini önlemek amacıyla aralarında özel iletişim hattı kurmayı da içeren ikili bir protokol imzalamışlardır ("U.S., Russia," 2015). 2017 ve 2018 yıllarında Suriye'de kimyasal

silah kullanımı sebebiyle iki önemli kriz yaşanmıştır. Uluslararası kamuoyunda yükselen tepkilerle karşı karşıya kalan ABD, söz konusu krizleri takiben iki ayrı hava operasyonu düzenleyerek Esad rejimine yönelik bazı sınırlı hedefleri vurmuştur. Ancak Washington'un bu askeri girişimlerinde, Rusya'yla çatışma riskini önlemek için Moskova'ya önceden bilgilendirdiği belirtilmektedir. Ayrıca ABD Savunma Bakanlığının, Suriye'de kimyasal silah kullanımına orantılı bir cevap verdiklerini ve saldırıları büyütme amaçlarının olmadığını açıklaması gerginliğin daha fazla tırmanmasını engellemiştir ("The US Warned," 2017; "Missiles over," 2018).

4.3.3. BM Güvenlik Konseyi Onayı

Suriye iç savaşıyla ilgili olarak bölgede ve çatışma sahasında oluşan güç dengesi, Rusya ve Çin'in BMGK'daki pozisyonunu da daha güçlü kılmıştır. Moskova ve Pekin, Suriye'ye yönelik uluslararası yaptırımların veya herhangi bir müdahalenin yolunu açabilecek karar tasarılarına karşı veto kullanmaktan çekinmemiştir (Chaziza, 2014). ABD ve Batılı daimi üyelerin Suriye konusundaki amaçlarının samimiyetinden kuşku duyan Rusya'nın rejim değiştirmeye sonuçlanabilecek her türlü girişime karşı durması doğaldır (Charap, 2013). Çin'in Suriye üzerinde Rusya ve İran kadar stratejik çıkarı bulunmasa da, ABD'ye karşı Suriye rejimini desteklemeyi tercih etmektedir. Rusya ve Çin uluslararası ilişkilerde egemenlik ilkesinin katı yorumuna sahip çıkmakta, ABD ve NATO'nun Avrasya coğrafyasındaki çatışmalar ve sorunlara müdahalelerde bulunulmasına karşı durmaktadır (Bellin ve Krause, 2010).

Peki Rusya'nın bilinen bu genel tavrına rağmen, Güvenlik Konseyinde Libya'yla ilgili 1973 sayılı karar oylanırken veto kartına başvurmaması nasıl açıklanabilir? Her şeyden önce, Rusya'nın Libya üzerinde Suriye'ye kıyasla ciddi stratejik çıkarları bulunmamaktaydı. Diğer taraftan Rusya, bölge ülkeleri ve Arap devletlerinin Kaddafi rejimi karşıtı pozisyonlarını ve Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturulması yönündeki taleplerini dikkate almıştır. Bu bağlamda, Suriye'deki durumun aksine müttefiklerden mahrum durumdaki Kaddafi rejiminin uzun süre ayakta kalmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Durum böyleyken Rusya, gereksiz yere rejimin arkasında durarak Arap kamuoyu ve uluslararası toplum karşısındaki imajını olumsuz etkilemek istememiştir. Bu durum Rusya'nın bazı ülkelerle dış ilişkilerinde olumsuz sonuçlara yol açabilirdi (Kaczmarek 2011; Trenin, 2013: 6). Ayrıca Libya örneğinde bölgesel güç dengesi ve sahadaki durum elverişli görülürken BMGK kararı veto edilse dahi, NATO güçlerinin Kosova'da olduğu gibi insani müdahale girişimlerinde bulunup bulunmayacağı bir soru işaretidir.

Yukarıdaki değerlendirmeler uluslararası krizlere askeri müdahaleye giden yolda en önemli faktörlerin ulusal çıkarlar ve güç dengesi olduğu varsayımını desteklemektedir. Bu faktörler yalnızca müdahale taraftarı devletlerin kararı üzerinde değil, müdahaleye soğuk yaklaşan veya karşı çıkan güçlerin BMGK'da nasıl oy kullanacağı üzerinde dahi etkili olabilmektedir. Suriye ve Libya krizleri üzerine yaptığımız karşılaştırmalı inceleme temel bağımsız değişkenler olarak öne sürdüğümüz ulusal çıkarlar ve güç dengesinin, BMGK onayına kıyasla ne denli önemli rol oynadığını göstermektedir.

5. Sonuç

Sistem düzeyi savaşımlardan sonra büyük güçler arasında oluşturulan konferanslar ve örgütlenmelerin temel amaçlarından biri, sistemde yer alan en önemli güçler arasında çok taraflı diplomasinin geliştirilmesi olmuştur. Viyana Kongresinden BM Güvenlik Konseyine bu tarz oluşumlar büyük güçleri aynı platformda bir araya getirerek, uluslararası barışın korunması için onlara özel sorumluluklar yüklemiştir. Güvenlik Konseyi beş daimi üyesine veto hakkı verilmesi, Konseyin daimi üyelerden birisi aleyhine karar alarak üyeler arasındaki ilişkilere zarar vermesini ve sistemin devamını riske atmasını engellemek için gerekli görülmüştür (Wouters ve Ruys, 2005: 5; Hehir, 2010: 140). Kalevi Holsti'nin (1991) de belirttiği gibi savaş sonu kurulan yeni düzenler, bir önceki dönemde yaşanan tecrübeler ve sorunlara yönelik geriye dönük bir bakış açısıyla oluşturulur. BM sisteminin öncelikli amacı, büyük güçler arasında tehlikeli çatışmaların tırmanmasını ve yeni küresel savaşların ortaya çıkmasını engellemek olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan günümüze gelen süreçte nükleer silahların yayılması ve savaşın maliyetlerinin daha da artmasıyla, büyük güçler birbirleriyle doğrudan çatışmaya girmeme konusunda ihtiyatlı davranmaktadırlar. Bu durum küresel savaşların ortaya çıkmasını engellediği gibi, büyük güçlerin bölgesel çatışmalar ve iç savaşımlara müdahale pratiklerini de biçimlendirmiştir. Çalışmada incelenen Suriye örneği, ABD ve Rusya'nın birbirlerine karşı ihtiyatlı davranışını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, BMGK'da veto uygulamasının ortadan kaldırılması, söz gelimi nitelikli çoğunlukla alınacak bir karar çerçevesinde Suriye veya Ukrayna gibi çatışma bölgelerine müdahale edilmesini garanti etmeyecektir. Dolayısıyla giriş bölümünde bahsedilen reform önerilerinin tek başına BM kolektif güvenlik sistemini çok daha etkin hale getirmesi mümkün görünmemektedir. Sonuç olarak, uluslararası krizlere müdahalelerin kimler tarafından ve hangi yöntemlerle yürütüleceğini belirleyen temel faktörler ulusal çıkarlar ve bölgesel güç dengeleri olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Abdulghafour, G.I. (1992). *United Nations' Role in the Gulf Crisis*. Lancers Books, New Delhi.
- Allison, R. (2013). Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis. *International Affairs*, 89(4), 795-823.
- Alterman, J. B. (2007). Iraq and the Gulf States: The Balance of Fear. United States Institute of Peace, Special Report no. 189.
- Amiri, R. E., & Soltani, F. (2011). Iraqi invasion of Kuwait as Turning Point in Iran-Saudi Relationship. *Journal of Politics and Law*, 4(1), 188-194.
- Archer, C. (2001). *International Organizations* (3rd Ed.). Routledge, London.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 33-60.
- Baranovsky, V. (2000). Russia: Reassessing National Interest. A. Schnaber & R. Thakur (Ed.), *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship*, United Nations University Press, New York, 101-116.
- Barry, B. (2011). Libya's Lessons. *Survival*, 53(5), 5-14.
- Bekaj, A. (2010). The KLA and the Kosovo war: From Intra-State Conflict to Independent Country. Berghof Transitions Series, No. 8.

- Bellin E. & Krause P. (2012). Intervention in Syria: Reconciling Moral Premises and Realistic Outcomes. *Middle East Brief, Crown Centre for Middle East Studies*, No. 64.
- Bennett, A. L., & Oliver, J., K. (2002). *International Organizations: Principles and Issues*. Prentice Hall, New Jersey.
- Brands, H. (2004). George Bush and the Gulf War of 1991. *Presidential Studies Quarterly*, 34(1), 113-131.
- Burchill, S. (2005). *The National Interest in International Relations Theory*. Palgrave Macmillan, New York.
- Charap, S. (2013). Russia, Syria and the Doctrine of Intervention. *Survival*, 55(1), 35-41.
- Chaziza, M. (2014). Soft Balancing Strategy in the Middle East: Chinese and Russian Vetoes in the United Nations Security Council in the Syria Crisis. *China Report*, 50(3), 243-258.
- David, S. R. (1991). Explaining Third World Alignment. *World Politics*, 43(2), 233-256.
- Demir, İ. (2017). *Overconfidence and Risk Taking in Foreign Policy Decision Making: The Case of Turkey's Syria Policy*. Palgrave Macmillan, Cham.
- Deniz T. (2013). Suriye'nin Durumu, ABD-Rusya ve Türkiye'nin Tutumu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 27, 314-332.
- Eralp A. (2004). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması. A. Eralp (Ed.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 57-88.
- Ergun, D. (2018). External actors and VNSAs: An analysis of the United States, Russia, ISIS, and PYD/YPG. Ö. Z. Oktav, E. P. Dal, & A. M. Kurşun (Ed.), *Violent Non-State Actors and the Syrian Civil War*, Springer, Cham, 149-172.
- Esad'a Koltuğunu Bırak Çağrısı. (2011). Deutsche Welle, 19 Ağustos, <https://www.dw.com/tr/esada-koltu%C4%9Funu-b%C4%B1rak-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1/a-15327021> (Son erişim: 02.12.2020).
- France Says Ready to Act over Syria, Despite British Refusal. (2013). Reuters, August 30, <https://www.reuters.com/article/us-job-syria-crisis-france-idUSBRE97T0DF20130830> (Son erişim: 02.12.2020).
- Goodarzi, J. M. (2013). Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment. *Ortaoğu Etütleri*, 4(2), 31-54.
- Hehir, A. (2010). *Humanitarian Intervention: An Introduction*. Palgrave Macmillan, New York.
- Hokayem, E. (2014). Iran, the Gulf States and the Syrian Civil War. *Survival*, 56(6), 59-86.
- Holsti, K. J. (1991). *Peace and War: Armed Conflicts and International Order, 1648-1989*. Cambridge University Press, New York.
- Hopf, T. (2005). Identity, Legitimacy, and the Use of Military Force: Russia's Great Power Identities and Military Intervention in Abkhazia. *Review of International Studies*, 31, 225-243.
- Howorth, J. (2013). Humanitarian Intervention and Post-Conflict Reconstruction in the Post-Cold War Era: A Provisional Balance-Sheet. *Cambridge Review of International Affairs*, 26(2), 288-309.
- Ikenberry, G. J. (2000). The Costs of Victory: American Power and the Use of Force in the Contemporary Order. A. Schnaber & R. Thakur (Ed.), *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship*, United Nations University Press, New York, 85-100.
- IISS (2012). Syria: Foreign Intervention Still Debated, but Distant. *Strategic Comments*, 18(6), 1-5.
- Judah, T. (2009). *Kosovo: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press, New York.
- Kaczmarek, M. (2011). Russia on the Military Intervention in Libya. OSW Analyses, March 23, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2011-03-23/russia-military-intervention-libya> (Son erişim: 03.12.2020).
- Keskin, F. (2006). İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum. *Uluslararası İlişkiler*, 3(12), 49-70.
- Kostakos, G. (2000). The Southern Flank: Italy, Greece and Turkey. A. Schnaber & R. Thakur (Ed.), *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship*, United Nations University Press, New York, 166-180.
- Kuperman, A. J. (2013). NATO's Intervention in Libya: A Humanitarian Success? A. Hehir & R. Murray (Ed.), *Libya, the Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*. Palgrave Macmillan, New York, 191-221.
- Kutlu, İ. (2018). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Reform Tartışmaları. *Bilge Strateji*, 10(19), 177-200.
- Lynch D. (2000). *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS: The Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan*. Macmillan Press Ltd, London.
- Mearsheimer, J. J. (1994). The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19(3), 5-49.
- Missiles over Damascus. (2018). Economist, April 14, <https://www.economist.com/united-states/2018/04/14/america-britain-and-france-strike-syria> (Son erişim: 03.12.2020).
- Morgenthau, H. J. (1960). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Alfred A. Knopf, New York.
- Obama's Syria Plan Faces Skeptical Public. (2013). Wall Street Journal, September 1, <https://www.wsj.com/articles/obamas-syria-plan-faces-skeptical-public-1378062310> (Son erişim: 03.12.2020).
- Partnership for Peace Programme. (2020). NATO, March 23, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm (Son erişim: 02.12.2020).
- Paul, T. V. (2005). Soft Balancing in the Age of US Primacy. *International Security*, 30(1), 46-71.
- Polk W. R. (2005). *Irak'ı Anlamak*. NTV Yayınları, İstanbul.
- Reus-Smit, C. (2014). International Law. J. Baylis, S. Smith, & P. Owens (Ed.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (6th Ed.), Oxford University Press, Oxford, 274-288.
- Richardson, L. (2000). A Force of Good in the World? Britain's Role in the Kosovo Crisis. P. Martin & M. R. Brawley (Ed.), *Alliance Politics, Kosovo, and NATO's War: Allied Force or Forced Allies?* Palgrave, New York, 145-164.
- Sagramaso, D. (2008). Russian Peacekeeping Policies. J. Mackinlay & P. Cross (Ed.), *Regional Peacekeepers: The Paradox of Russian Peacekeeping*, United Nations University Press, New York, 13-33.
- Sander O. (2005). *Siyasi Tarih: 1918-1994* (13. Baskı). İmge Kitabevi, İstanbul.
- Schwab O. (2009). *The Gulf Wars and the United States: Shaping the Twenty-First Century*. Praeger Security International, London.
- The US Warned the Russians ahead of Syria Missile Strikes. (2017). CNBC, April 7, <https://www.cnbc.com/2017/04/06/the-us-warned-the-russians-ahead-of-syria-missile-strikes-official.html> (Son erişim: 03.12.2020).
- Trenin D. (2013). The Mythical Alliance Russia's Syria Policy. Carnegie Moscow Center, https://carnegieendowment.org/files/mythical_alliance.pdf (Son erişim: 03.12.2020).
- Tudoroiu, T. (2015). The Reciprocal Constitutive Features of a Middle Eastern Partnership: The Russian-Syrian Bilateral Relations. *Journal of Eurasian Studies*, 6(2), 143-152.
- U.S., Russia Reach Agreement on Syrian Flights. (2015). Wall Street Journal, October 20, <https://www.wsj.com/articles/u-s-russia-reach-agreement-on-syrian-flights-1445371698> (Son erişim: 03.12.2020).
- Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliances*. Cornell University Press, New York.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. McGraw-Hill Inc, New York.
- Waltz, K. N. (2000). Structural Realism after the Cold War. *International Security*, 25(1), 5-41.

World Report 2019, Syria: Events of 2018. (2019). Human Rights Watch, <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/syria> (Son erişim: 02.12.2020).

Wouters, J., & Ruys, T. (2005). Security Council Reform: A New Veto for a New Century. Egmond Paper, No 9.

Yalçinkaya, H. (2008). *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*. Ankara: İmge Kitabevi.

Zhang, Y. (2000). China: Whither the World Order after Kosovo. A. Schnaber & R. Thakur (Ed.), *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship*, United Nations University Press, New York, 117-127.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Celali İsyanları: Chayanovyan Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme

Jalali Rebellions in the Ottoman Empire: An Evaluation from a Chayanovian Perspective

Özgür TEOMAN^a, Cumali BOZPINAR^b✉

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	27 Ocak 2021
Kabul	9 Nisan 2021
Yayın	7 Mayıs 2021

Makale Türü	Araştırma Makalesi
-------------	--------------------

Anahtar Kelimeler

Celali İsyanları,
Tımar,
Çift-hane Sistemi,
Chayanov

ARTICLE INFO

Article History	
Received	27 January 2021
Accepted	9 April 2021
Published	7 May 2021

Article Type	Research Article
--------------	------------------

Keywords

Jalali Rebellions,
Tımar,
Çift-hane System,
Chayanov

ÖZ

Osmanlı tımar sistemi iktisadi ve askeri işlevini XVI. yüzyıla kadar fazla sorun olmaksızın yerine getirmiştir. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren ise tımar sisteminin özünü teşkil eden çift-hane sisteminde bazı iktisadi sorunlar ortaya çıkmış ve bu sorunlardan etkilenen bir kısım reaya ile tımar sahipleri ve kapıkulu unsurları merkezi otoriteye karşı Celali İsyanları adı altında kitlesel bir tepki hareketine girişmişlerdir. Bu çalışmada, XVI. yüzyıl Anadolu kırsalında meydana gelen Celali İsyanlarının oluşumuna temel teşkil eden çift-hane sisteminin içerisine düştüğü kriz ortamı, A. V. Chayanov'un "köylü çiftliği teorisi" çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada, yöntem olarak ilgili yazın taranarak Osmanlı çift-hane sisteminin Asya Üretim Tarzı kapsamındaki işleyişine dair bir teorik çerçeve çizilmesinin ardından sistemin çözülme sürecinin Celali İsyanları üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

ABSTRACT

The Ottoman *tımar* system successfully fulfilled its economic and military mission until the XVIth century. After the middle of the XVIth century, some economic problems arose in the *çift-hane* system, which constitutes the core of the *tımar* system, and some of the *reaya*, *tımar* owners and *kapıkulu* elements who were affected by the problems started a mass reaction movement under the name of the *Jalali* Rebellions against the central authority. In this study, the crisis environment in which the *çift-hane* system, which was the basis for the formation of the *Jalali* Rebellions that took place in the Anatolian rural was examined within the framework of A. V. Chayanov's "peasant farm theory". In the study, after drawing a theoretical framework on the functioning of the Ottoman *çift-hane* system within the scope of the Asiatic Mode of Production by reviewing the relevant literature as a method, the effects of the system's deterioration process on the *Jalali* Rebellions were discussed.

EXTENDED SUMMARY

In pre-capitalist societies, the main economic problem of those in power was "how to seize the agricultural surplus product and how to set up and provide the nutritional safety of the army". Under these conditions, in pre-capitalist agrarian societies, the central authority tried to find a solution to this problem within the framework of the structure and historical characteristics of society. The solution to the problem in Ottoman social formation was the establishment of the *tımar* system. In the land designated as *tımar*, after a small *hassa çiftliği* was allocated to *sipahi*, the

remainder of the land was given the right of disposition to the peasant family enterprises. Each of these enterprises has been accepted as the basic tax unit in the appropriation of agricultural surplus by the state, expressed as the *çift-hane*. The state has taken measures to prevent the fragmentation of *çift-hane* enterprises. Until the middle of the XVIth century, the rural population remained limited despite the relative abundance of arable land, so the state always strived to keep the *reaya* in place, taking into account its own financial interest.

✉ Sorumlu Yazar/Corresponding Author

^a Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ankara. E-posta: ozgurt@hacettepe.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2237-042X

^b Dr., Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Millî Emlak Genel Müdürlüğü, Ankara. E-posta: cumalispontik@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8760-5253

✉ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

Under conditions where market conditions are not yet fully mature and the labor/land balance is favorable to the land, the regular transfer of surplus product to the ruling class does not threaten the subsistence production of rural producers. Therefore, the Ottoman *timar* system fulfilled its function by displaying an introverted-autarkic production structure and distribution characteristics until the XVIth century. This situation did not increase the need for cash of the *reaya* within the dynamics of the *timar* system, and did not allow any conflict between the *reaya* and those who appropriated the surplus product (center and *timar* owners) as long as the reproduction of the system was economically guaranteed.

Some problems have become apparent since the middle of the XVIth century in the *timar* system, which has operated successfully since the foundation of the Ottoman social formation. During this period, the Ottoman economy came under the influence of population increase and commercial capitalism, which developed after the geographical discoveries initiated by Western European countries in the XVth century. These changes did not have an effect on the rural production and distribution relations in the first half of the XVIth century. Internal resistance factors such as opening additional lands to cultivation, benefiting from the price increases of commercial agricultural products, and activating the self-exploitation mechanism were effective in the failure of the said structural change to occur. The fact that the state did not change its share of the agricultural surplus product in the tax form emerged as an external resistance factor. However, in the last quarter of the XVIth century, a crisis period started, which negatively affected the livelihood conditions of the *çift-hane* system. The crisis conditions of the *çift-hane* system laid the groundwork for a mass rebellion against central authority between 1595-1610 named as the *Jalali* Rebellions.

In this study, the causes of the *Jalali* Rebellions that took place in the Anatolian countryside at the end of the XIVth century are examined through the socioeconomic factors that led to the dissolution of the *çift-hane* system within the context of Chayanovian approach. For this purpose, following the introduction part of the study, the functioning mechanisms of the Ottoman *çift-hane* system is discussed within the context of Chayanov's peasant farm theory and the similar and divergent aspects of the theory with the *çift-hane* system are explored. The third part is devoted to some determinations and evaluations regarding the crisis process

that occurred in the *çift-hane* system that found its political expression in the *Jalali* Rebellions. The conclusion part ends the study.

1. Giriş

Kapitalizm öncesi tarıma dayalı yerleşik toplumsal organizasyonlarda iktidarı ellerinde bulunduranların temel iktisadi sorunu çeşitli adlar altında –vergi, harç, angarya ve resim olmak üzere- tarımsal artı ürüne nasıl el konulacağı ve bu ürünün bir bölümüyle bir askeri gücün tesis edilip işesinin nasıl sağlanacağı olmuştur. Kapitalist üretim ve mübadele ilişkilerinin henüz gelişmediği dönemlerde para kullanımının sınırlı düzeyde oluşuna bağlı olarak tarımsal artı ürünün üreticilerden nakdi olarak toplanmasının zorluğunun yanı sıra, ulaşım olanaklarının yetersizliği nedeniyle tarımsal artı ürünün pazara taşınarak paraya çevrilmesi ve devlet görevlilerine maaş olarak dağıtılması da aynı derecede güç olmuştur. Bu koşullarda Osmanlı toplumsal formasyonunda iktidarın yapısı ve tarihsel özellikleri çerçevesinde soruna bir çözüm getirilmeye çalışılmış ve sorunun çözümü *timar* sisteminin tesisi olmuştur¹.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, daha önceki İslam devletlerindeki uygulamalara benzer biçimde fetihler neticesinde kazanılan ve üzerinde ağırlıklı olarak hububat ekimi yapılan topraklar “miri” yani devlete ait olarak kabul edilmiştir². Fethedilen topraklarda *timar* yani vergi gelirinin kaynağını oluşturan asli unsur toprak olup kuruluş ve genişleme aşamasında söz konusu gelir kaynağı transferinin büyük kısmında hizmet karşılığında askerler ve yüksek düzeyli devlet memurları tercih edilmiştir (Sönmez, 1998: 266)³. *Timar* ayrılan topraklarda, *timar* sahiplerine (sipahiye) küçük bir “*hassa çiftliği*” bırakıldıktan sonra kalan bölümünde köylü aile işletmelerine tasarruf hakkı tanınmıştır. Tasarruf hakkı üretim birimlerinin küçük aile işletmeleri düzeyinde olmasına uygun biçimde tanzim edilmiş ve tarımsal artığın devlete transferinde “*çift-hane*” olarak ifade edilen aile işletmesi temel vergi birimi olarak kabul edilmiştir.

Tarımsal üretimin gerçekleştirilmesi ile belirli vergilerin elde edilebilmesi ve bir sipahi ordusunun beslenebilmesinin kendi siyasi ve ekonomik meşruiyet sebebi olduğunun bilinciyle devlet, *çift-hane* işletmelerinin parçalanmasını önlemeye dönük tedbirler almıştır⁴. XVI. yüzyıl ortalarına kadar gerçekleştirilen fetihler neticesinde işlenebilir toprakların görece bolluğuna karşın kırsal nüfusun sınırlı

¹ *Timar* sisteminin kökeninin batı Asya'da ve özellikle İran'daki toprak rejimlerine, Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin “*ikta*” sistemine ve Bizans'ın *pronoias*ına dayandığı ileri sürülmektedir (Pamuk, 2010: 41). Diğer taraftan *timar*, İslam hukukundaki *katı'a* ve Bizans'taki *stratotikon ktama* kurumlarına da benzemektedir (Sönmez, 1998: 266). Dolayısıyla *timar*ın Osmanlı toplumsal formasyonuna özgü bir sistem olmayıp eklektik/sentez niteliği taşıdığı ileri sürülebilir. Osmanlı yönetimi kuruluş aşamasından itibaren kendi sosyoekonomik ve askeri modelini söz konusu sentez uyarınca *timar* sistemi üzerine inşa etmiştir. Bununla birlikte sistemin işletilmesi bağlamında, tüm ülke toprakları içinde standart bir uygulamasının olmadığı, Doğu Anadolu'da Kürt aşiretlerinin yaygın olarak bulunduğu sancakların bir bölümü ile Bağdat, Basra, Elhasa, Habeşistan ve Mısır vilayetleri ve Rodos, Kıbrıs ve Girit adalarında sistemin istisnai uygulamalarının bulunduğu bilinmektedir. Ayrıntılar için bk. Barkan (1980), İnalçık (2009), Pamuk (2010) ve Kaymak et al. (2016).

² Miri arazilerin işlenmesinde tapu resmini ödemek kaydıyla reaya tarafından tasarruf hakkının babadan oğula geçmesi bir geleneğe dönüşmüş ve böylece reaya hukuki açıdan “devletin toprak üzerindeki kiracısı” statüsüne sahip olmuştur. Toprak üzerindeki tasarruf hakkına bazı

sınırlamalar da getirilmiştir. Buna göre mülkiyet hakkının bulunmayışına bağlı olarak reaya toprağını satamamış, bağışlayamamış ve izinsiz olarak başkasının kullanımına bırakamamıştır (İnalçık, 2013).

³ Osmanlı toplumsal formasyonunun kuruluş aşamasından başlayarak II. Mehmet Dönemi'ne (1451-1481) kadar bölgesel askeri güçler karşısında merkezli siyasi egemenliğinin meşruiyeti ve sürdürülebilirliği askeri fetihlerdeki başarıya endekslı kalmıştır. Kuruluş ve genişleme aşamasında henüz düzenli bir ordu mevcut olmadığı için siyasi meşruiyetin sağlanması adına toprak temlikleri genellikle hanedan mensupları, akıncı beyler ve savaşta yararlılık gösteren askeri unsurlara yapılmıştır (Haldon, 1991: 80). Bu konuda ayrıca bk. Kafadar (2019).

⁴ *Timar* sistemi gereğince çiftini bozan reayadan *çift bozan resmi* adı altında vergi ya da tazminat benzeri bedelin alınmasının gerisinde tarımsal üretimin devamlılığını sağlamanın yanı sıra tarıma elverişli arazilerin boş kalması durumunda sipahilerin asker yetiştirme yükümlülüğünün ekonomik olarak zora girmesi ihtimalinin ortadan kaldırılması olduğu düşünülebilir. Nitekim 1583 tarihli Trabzon Kanunnamesi'nde “...ziraat sahasında çalışanlardan çıkacak cebelü miktarının veya cebelü yetiştirecek olan dirlik sahibi *timarlı* sipahinin hasılasının azalmaması...” gereği vurgulanmaktadır (Cezar, 2013: 35).

düzye kalışı, devletin kırsal emeğe verdiği önemi artırmış ve üretimin sürekliliği ve mali çıkarı adına devlet reayayı destekleyici ve koruyucu bir tavır içerisinde olarak reayayı toprakta tutmaya çabalamıştır. Devletin, bir mali kaynak olarak reayayı gözetken bu tavrının yanı sıra “adaletin mercii” ve “nizam-ı âlemin koruyucusu” sıfatlarıyla padişahın reayayı koruyucu ve kollayıcı niteliği ise devletin kırsal üretici sınıfının gözündeki meşruiyetinin ideolojik yönünü temsil etmiştir (İslamoğlu et al. 1987: 149).

İmparatorluğun kuruluşundan itibaren fetihleri takiben, tımar sisteminin uygulanmaya başlandığı bölgelerde vergi geliri sağlayabilecek tüm mal ve insan kaynaklarının sayımı yapılarak tahrir defterlerine kaydedilmiştir (Pamuk, 2010: 42; İnalçık, 2013: 112). Ardından bu kaynaklar sahibine sağlayacakları yıllık gelirin miktarına göre “dirlik” adı verilen değişik büyüklükteki birimlere ayrılmıştır. En fazla gelir sağlayan dirliklere “has”, daha az gelir sağlayanlara “zeamet” ve sayıca büyük çoğunluğu oluşturan küçük gelirli dirliklere ise “tımar” adı verilmiştir. Has ve zeametlerin geliri padişahın kendisine veya maaşlarına karşılık olmak üzere yüksek ünvanlı devlet memurlarına ayrılırken tımarlar birer beratla birlikte sipahilere dağıtılmıştır (Pamuk, 2010: 42). Ticari kapitalizmin koşullarının henüz tam olarak oluşmadığı ve emek/toprak dengesinin fetihler sonucunda toprak lehine döndüğü koşullarda sistemin kendisini yeniden üretebilmesi, artı ürünün yönetici sınıfa düzenli bir biçimde transferinin kırsal üreticilerin geçimlik üretimini tehdit etmeden sağlanabilmesi ile mümkün olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı tımar sistemi XVI. yüzyıla kadar, farklı Doğu toplumlarında gözlenen Asya Üretim Tarzının içe dönük (otarşik) üretim yapısını ve bölüşüm özelliklerini çağrıştırır biçimde varlığını sürdürebilmiştir. Otarşik yapının uzun süre devam edebilmesinde başat faktör olarak kırsal üretim organizasyonunun temelini oluşturan köyler arasında mübadele ilişkilerinin zayıflığı ön plana çıkmaktadır. Söz konusu zayıflık, Osmanlı tarımındaki üretici güçlerin kapitalizm öncesi tarım toplumlarının ortak özelliği olarak; ağırlıklı olarak kullanım değeri üreten ve dolayısıyla piyasayla entegrasyonu kısıtlı olan bir sosyoekonomik yapıya sahip olmaları ile ilişkilendirilebilir. Buna göre miri topraklardan sağlanan tarımsal artı ürünün aynı formda tımar sahipleri aracılığıyla ele geçirilmesine dayanan aktarım mekanizması, mübadele değerine esas meta üretimi hacmini kısıtladığından, benzer tarımsal ürünler üreten⁵ köyler arasında ticarete dönük mübadele hacmi sınırlı kalmıştır. Bu durum tımar sisteminin kendi dinamiği içerisinde reayanın nakde olan ihtiyacını artırmadığı gibi sistemin iktisadi olarak kendi yeniden üretimi teminat altında olduğu müddetçe üretenler (reaya) ile artı ürünü mal edenler (merkez ve tımar sahipleri) arasında herhangi bir çatışmaya da imkân tanımamıştır (Divitçioğlu, 1981: 23-78; İslamoğlu et al. 1987: 53).

Osmanlı tımar sisteminin temelini oluşturan çift-hane sisteminin sürdürülebilirlik koşullarında ekonomik açıdan

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir takım sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Çift-hane sisteminin geçim koşullarını olumsuz yönde etkileyen bu sorunlar, Osmanlı kırsalında merkezi otoriteye karşı Celali İsyanlarında⁶ ifadesini bulan kitlesel bir tepki hareketine dönüşmüştür (Pamuk, 2010: 43, 122). Bu sorunların ortaya çıktığı dönem, ülke ekonomisinin Batı Avrupa ülkelerinin XV. yüzyılda başlatmış oldukları coğrafi keşiflerin ardından gelişme gösteren ticari kapitalizmin etkileri altına girmesi ve XVI. yüzyılda İmparatorluk genelinde ortaya çıkan nüfus artışı ile tarihsel olarak çakışmaktadır. Bu nedenle çalışma tımar sisteminin bozulmaya başladığı ve ardından çözüldüğü süreci, sistemin üretim örgütlenmesinin temelini teşkil eden çift-hane sistemini merkeze alarak XVI. yüzyıl Osmanlı ekonomisindeki değişimlere bağlı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca dönük olarak çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı çift-hane sisteminin işleyiş mekanizmaları tarımsal yapılarda küçük üreticiliği bağımsız bir sosyoekonomik organizasyon olarak gören A. V. Chayanov’un “köylü çiftliği teorisi” bağlamında ele alınmakta ve teorinin çift-hane sistemi ile benzeşen-ayrışan yönleri tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde çift-hane sisteminin kendi yeniden üretim koşullarında meydana gelen kriz sürecini doğuran etkenler ile Celali İsyanları arasındaki bağlantılar ortaya konulmaktadır. Sonuç bölümü ise çalışmada elde edilen bulguların değerlendirilmesine ayrılmıştır.

2. Osmanlı Çift-Hane Sisteminin Analizi: Chayanovyan Yaklaşım

Tarımsal sosyoekonomik organizasyonlarda “köylü aile çiftliği”, “hane halkı üreticiliği” ya da daha genel adıyla “küçük üreticilik” olarak ifade edilen üretim organizasyonu metodolojik bakımdan iki bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Bunlardan Marxist bakış açısına göre küçük üreticiliğin kendi yeniden üretim koşulları içsel olarak belirlenmediğinden küçük üreticilik bir üretim tarzı olarak benimsenemez (Aydın, 1986). Bunun yerine küçük üreticiliği feodal tarımsal yapılardan kapitalist tarıma geçişte bir “ara kategori” olarak görmek daha uygun olup tarımdaki kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle ortaya çıkan mülksüzleşme sürecine bağlı olarak küçük üreticiliğin çözülmesi ve çözülme sonunda sanayi sektöründe olduğu gibi tarımda da proleter-kapitalist çiftçi ayrışmasının ortaya çıkacağı savunulmaktadır⁷. Bu yaklaşımdan yapısal olarak ayrışan ikinci görüş ise küçük üreticiliği geçici bir kategori olarak değil, kendine özgü bazı özellikleri uyarınca özgün bir üretim tarzı olarak görmekte ve bu doğrultuda küçük üreticiliğin bir üretici kategorisi olarak piyasa ilişkileri kapsamında özgünlüğünü ortaya koyan ayırt edici özellikleri üzerine odaklanmaktadır. Buna göre küçük üretici toprak başta olmak üzere üretim araçlarının mülkiyetine ya da tasarrufuna sahip olduğu koşulda piyasada meta değişimi üzerinden gerçekleşen ticarete dayalı eşitsiz değişim (sömürü) ilişkileri karşısında ayrı bir üretim organizasyonu olarak varlığını sürdürebilmektedir.

⁵ Osmanlı İmparatorluğu’nda tımara konu olan topraklarda ağırlıklı olarak temel besin maddelerinin sağlanmasına dönük olarak hububat üretilmiştir. Pirinç başta olmak üzere ticari ürünler üretimi ise daha çok padişah hasarında gerçekleştirilmiştir. Bu durum İstanbul ve diğer büyük şehirlerde görece olarak lüks sayılabilecek ürünlerin tüketiminin merkez tarafından kontrol edilmesi isteğine bağlanabilir.

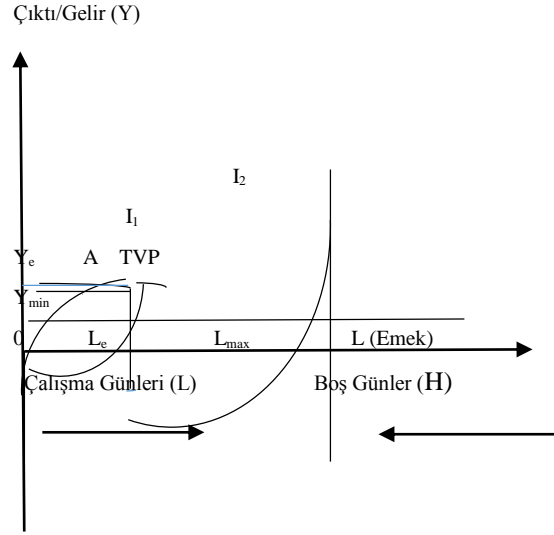
⁶ Celali İsyanları adlandırması, 1519 yılında Yozgat’ta ortaya çıkan Bozoklu Şeyh Celal adlı bir kişinin dini sebeplerle başlatmış olduğu isyan

hareketinden gelmektedir. Bu tarihten itibaren XVI. ve XVII. yüzyıllarda ortaya çıkan bütün isyan hareketleri “Celali” adıyla anılmıştır (Yılmaz et al. 2017: 268).

⁷ Tarımdaki kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle iş gücünün angarya emeğinin mal edinilmesine dayalı feodal ilişkilerin çözülerek ücretli iş gücü haline gelmesi ve sermayenin denetimi altına girmesi süreciyle ilgili olarak bk. Lenin (1988).

Küçük üreticinin bağımsız bir üretim birimi olarak varlığını sürdürebilmesinin sınırları ise kendi yeniden üretimi için gerekli olan ihtiyaçlar (yiyecek, giyecek, barınma vb.) ile üretimin gerçekleştirilebilmesi için gerekli metallerin (tarımsal araç-gereç, tohum vb.) hangi ölçülerde nakit kullanılarak ticari ilişkiler yoluyla piyasadan temin edileceğine bağlıdır (Friedmann, 1978: 79). Zira kırsal ekonomide ticari ilişkilerin gelişmesi küçük üreticiyi ederek kendi yeniden üretimi için gerekli metalleri daha fazla miktarlarda olmak üzere piyasadan satın almak zorunda bırakır ve piyasaya olan bağımlılık arttıkça küçük üretici tedrici olarak bağımsız bir üretim birimi olma özelliğini yitirir. Bununla birlikte tedrici çözülme süreci başta içsel sömürü mekanizmasının devreye sokulması olmak üzere küçük köylülüğe özgü direnç mekanizmalarından yararlanılması suretiyle ötelenebilir. Çalışmanın temel konusunu Osmanlı çift-hane sisteminin XVI. yüzyıl itibarıyla Chayanovyan bakış açısıyla analizi ve çözülme süreci oluşturduğundan, küçük üreticiliğin üretim tarzı tartışmalarından⁸ bağımsız olarak sınırlı piyasa ilişkileri çerçevesinde ele alınması uygun görülmüştür.

Chayanov'un ifadesiyle "hane halkı emek çiftçiliği" kırsalda yerleşik bulunan aile fertlerinin kendilerine ait toprak parçası üzerinde çalışabilir durumdaki fertlerin emek güçleri ve haneye ait araç ve gereçlerin kullanılması suretiyle gerçekleştirdikleri üretim faaliyetini tanımlar. Hane halkı çiftçiliğine dair verilen tanıma uygun olarak üretim sürecinde ücretli emek kullanılmadığından işletmenin net kârını hesaplayabilmek mümkün olamaz. Bu nedenle aile çiftliği için üretime devam koşullarını kâr, ücret gibi kapitalizme özgü salt piyasa kavramlarıyla incelemek mümkün değildir. Bu durumda Chayanov, aile çiftçiliğinin üretime devam edebilme koşullarını gösterebilmek için "içsel sömürü mekanizması" kavramını kullanmıştır. Buna göre herhangi bir sebebe (kötü hava koşulları, afetler, vergi oranlarında artış, isyan, savaş vb.) bağlı olarak olası bir hâsıla kaybı durumunda hane halkına mensup bireyler ancak çalışma saatlerini artırmak suretiyle kendi kendilerini sömürü oranını artırabildikleri ölçüde üretime devam edebileceklerdir. Hane halkı için sömürü oranını belirleyen denge ise köylü ailesinin üretime devam etmekten beklediği ilave subjektif fayda ile ilave emek kullanımına bağlı olarak katlanmak zorunda olduğu zahmet tarafından belirlenir. Buna göre ilave zahmet ile ilave faydanın birbirlerine eşit olacakları noktaya kadar hane halkının üretime devam edeceği öngörülür (Chayanov, 1966: 3-8). Chayanovyan denge aşağıdaki grafik yardımıyla açıklanabilir:

Grafik 1: Hane Halkı Emek-Çıktı/Gelir Dengesi

Grafikte dikey ekseninde aile çiftliğinin gayri safi geliri gösterilmektedir. Yatay ekseninde ise üretim için zorunlu olan emek süresi yer almaktadır. Yatay ekseninde OL yönünde hareket çalışma günlerinde, LO yönünde hareket ise boş günlerde artışı göstermektedir. Hane halkının üretim ve tüketim kararlarını beraberce saptamak mümkündür. Buna göre TVP, üretim fonksiyonunu gösterirken, I₁ ve I₂ eğrileri gelir elde etme ile boş zamanın alternatif kombinasyonlarınca sağlanan toplam faydayı simgeleyen kayıtsızlık eğrilerini göstermektedir. TVP ve kayıtsızlık eğrilerinin denklemleri aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$Y = P_y \cdot f(L) \quad (1)$$

$$U = f(Y, H) \quad (2)$$

Hane halkının üretim sürecinde kendi aile emeği haricinde başka bir girdi kullanmadığı varsayıldığından hane halkı toplam geliri (Y), sadece çıktının piyasa fiyatının ve ailenin kullandığı emek girdisinin bir fonksiyonu iken, hane halkının çalışma karşılığı elde ettiği fayda gelir (Y) ve boş zamanın (H) bir fonksiyonudur. Grafikte görüleceği üzere geçimlik seviye olarak ifade edilebilecek hane halkı ihtiyaçlarının bir minimum seviyesi (Y_{min}) bulunmaktadır. Öte yandan tüm hane halkı mensuplarının maksimum çalışma sınırı (L_{max}) ile gösterilmektedir. Bu noktada hane halkı çalışma durumunun yani geçimlik düzeyi ile çalışmasının maksimum sınırı arasında hangi noktada bulunacağını belirleyen değişken olarak ailenin demografik yapısı analize dâhil olur. Bunu ailenin çalışabilir durumdaki mensuplarının (c) çalışamayan mensuplarına (w) oranı (c/w) olarak ifade etmek mümkündür. Başlangıçta aile kurulup, çocuk yaşta aile mensupları henüz çalışamayacak durumda olduklarından geçimi teminat altına alan üretim seviyesi yüksektir. Bir müddet sonra erişkin hale gelen aile mensupları çalışmaya başlayacaklarından ailenin çalışma karşılığı elde edilen geliri artacak ve geçimlik seviye daha rahat karşılanabilir hale gelecektir. Söz konusu demografik döngü üretim süreçleri boyunca devam eder (Lehman, 1982: 142). Demografik döngüyü etkileyen bir diğer faktör göçtür. Herhangi bir nedene bağlı olarak kasaba ve şehirlere göç olgusu ortaya çıkarsa doğal olarak hane içindeki çalışabilir

⁸ Üretim tarzı ve geçiş tartışmalarına dair teorik bir değerlendirme için bk. Laibman (1984).

durumdaki fert sayısı düşeceğinden mevcut gelir seviyesinin korunabilmesi için aile fertlerinin çalışma süresinin artması zorunlu hale gelir.

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde Chayanov'un hane halkı emek gücüne dayalı olarak ortaya koyduğu köylü çiftliği teorisi, Osmanlı İmparatorluğu'nda tımar sisteminin dayandığı çift-hane sisteminin işleyiş ve sürdürülebilirlik koşullarının değerlendirilebilmesi için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımsal üretim çalışmanın Giriş bölümünde değinildiği gibi çift-hane sistemi kapsamında ağırlıklı olarak miri topraklar üzerinde önceliği geçimlik üretim olmak üzere küçük aile işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir⁹. İşletmelerin toprak üzerindeki tasarruf hakkı her ne kadar bireysel düzeyde tanımlanmış olsa da tımarlar sahiplerine köy organizasyonu bazında verilmektedir. Öte yandan tımar sahibi merkez tarafından saptanan düzeyde tarımsal artı ürünün transfer edilmesinden sorumludur. Bu nedenle sistemin işleyişinin mikro analizinde piyasaya yönelik üretim düzeyinin dışında kalan geçimlik üretimin hane halkı için geçerli olan üretim rasyonelitesini reayanın devlete karşı olan yükümlülüklerinin yanı sıra tımar sahibinin devlete karşı olan yükümlülüğünü göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekmektedir.

Chayanov'un analizinde temel üretim birimi olan aile çiftliğinde olduğu gibi çift-hane sisteminde de hanenin ihtiyacı olan iş gücünün kaynağı, dışarıdan emek istihdam edilmeksizin bizatihi ailenin kendisidir ve bu iş gücü, işin standart olmaması anlamında çok çeşitli durumlara uyarlanabilir (İnalçık, 2009: 187). Yine benzer biçimde aile nüfusunun yaş bileşimi emek-çalışma dengesini tanımlar ve dolayısıyla çalışma potansiyelini belirler. Haneye mensup aile fertleri çalışma yoğunluğunu temel alarak emek-üretim dengesini gözeterek mevcut şartlara uyarlarlar. Hane halkının demografik yapısı emek örgütlenmesi ile yoğunluğunun derecesi üzerinde belirleyici bir etkiye, yetiştirilen ürün bileşimi üzerinde ise sınırlı düzeyde bir etkiye sahiptir. Aile emeğine dayalı köylü işletmesi doğal olarak ailenin tüketim ihtiyaçları ile çalışması arasındaki ilişkide ifadesini bulan kısıtlamaya tabidir. Bu kısıt altında toprak, öncelikle ailenin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına dönük olarak tanzim edildiğinden toprağın ağırlıklı kısmı ailenin beslenmesi için hayati önem taşıyan buğday ve arpa üretimine tahsis edilmek durumundadır. Nüfus artışına bağlı biçimde toprak görelisi olarak kıt üretim faktörü haline

geldiğinde veya kuraklık, aşırı yağış gibi iklime bağlı olumsuz etkenler ortaya çıktığında emek yoğun başka tür ürünlerin üretimine geçiş aile için bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu alternatifin devreye girmesi, daha ekstansif ürünlere kıyasla emek gelirinin daha düşük olması anlamına da gelebilir (İnalçık, 2009: 188). Tüm bu nedenlere bağlı olarak toprak miktarının sabit olduğu koşulda üretimin artırılabilmesi için ailenin önündeki tek seçenek Chayanov'un ifadesi ile "hane içi emeğin sömürü oranını yükseltmek" olarak karşımıza çıkar (Chayanov, 1966: 6).

3. Osmanlı Ekonomisinde XVI. Yüzyıldaki Gelişmeler: Çift-Hane Sisteminde Dönüşüm Koşullarının Oluşması, Kriz ve Celali İsyanları

Osmanlı ekonomisi için XVI. yüzyıl genelinde ekonomik koşullar, özelinde tımar sistemi açısından bir dönüşüm dönemi olarak kabul edilmektedir. Tımar sistemi açısından dönüşüm sürecinin başlamasına sebep olan faktör, dışsal bir faktör olan demografik değişmeye bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Demografik değişim olağan dışı kabul edilebilecek bir nüfus artışı üzerinden kendini göstermiş ve XVI. yüzyıl boyunca İmparatorluğun toplam nüfusu köylerde %40, şehirlerde ise %80 oranında artmıştır (Yılmaz et al. 2017: 270)¹⁰. Malthusyan döngüye bağlı¹¹ olarak gerçekleşen böylesine yüksek oranlı nüfus artışlarının Anadolu'da o ana dek toprak lehine olan emek-toprak dengesini emek lehine değiştirerek çift-hane sisteminin yeniden üretim koşulları üzerinde bir baskı oluşturması beklenir¹². Her ne kadar artan nüfus Chayanov'un analizinde vurgulandığı gibi belirli bir yaşa geldikten sonra hane halkının emek rezervine bir katkı yapma potansiyeline sahip olsa da emek verimliliğinin artırılmadığı durağan teknoloji koşullarında söz konusu katkı nüfus artışından kaynaklı ilave maliyetin altında kalacaktır. Nitekim 1520-1576 arasında bölgesel düzeyde yapılan çalışmalar nüfus artışı karşısında Anadolu'da kişi başına verim düzeyinin azaldığını ortaya koymuştur. Örneğin Karaman Eyaletine bağlı Konya ve Akşehir vilayetlerinde XVI. yüzyılda vergi yükümlülerinin sayısı kabaca ikiye katlanırken buğday üretimi sadece %15 düzeyinde artmıştır (Goldstone, 1991: 358-359).

Artan nüfus sonucunda oluşan verim kaybına rağmen XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar çift-hane sisteminin işleyiş koşullarında bir dönüşüm süreci yaşanmamış ve sistem

⁹ Çift-hane sisteminde bir ailenin tasarruf edebileceği en küçük toprak biriminin çiftin yarısı olduğu kabul edilmiş ve buna nim-çift denilmiştir. Herhangi bir aile bundan da az toprağı tasarruf ediyorsa fakir veya yoksul olarak sınıflandırılmıştır (İnalçık, 2009: 193). Vergileme açısından mükellefiyet düzeyinin belirlenmesinde toprak büyüklüğünün yanı sıra hanenin emek potansiyeli de dikkate alınmıştır. Klasik Dönem'de vergi miktarı tam çift veya çiftlik sahibi köylü ailesi için 22 gümüş akçe, yarım çift sahipleri için ise 12 akçe olarak saptanmış, toprağın yarım çiftten az olması durumunda vergi reayanın medeni haline yani temsil ettiği emek potansiyeline bakılarak belirlenmiştir. Yarım çiftten az toprağı olan ailelere "bennak" denmiş ve bunların ödeyecekleri vergi 9 akçe, bekâr erkekler ile toprağı olan dul kadınların ise 6 akçe olarak tespit edilmiştir (İnalçık, 2009: 194-5).

¹⁰ Vilayet düzeyinde nüfus hareketleri üzerine yapılmış olan farklı çalışmalarda nüfus artış düzeyleri farklılık göstermekle birlikte demografik değişim daima yukarı yönlüdür. Yapılan çalışmalardan birinde, Çankırı civarının nüfusunun 1521-1579 döneminde %82 oranında artarken 1518-1566 döneminde Harput civarının nüfusunun %307 düzeyinde arttığı ortaya konulmuştur. 1531-1575 dönemini kapsayan bir diğer çalışmada ise Manisa civarının nüfusunun %54 oranında arttığı ifade edilmiştir (Öz, 1999: 66-73). Yine Ö. L. Barkan (1980) tarafından yapılan çalışmada,

nüfusun Şam vilayetinde 1521-1548 arasında %63, Diyarbakır vilayetinde ise 1528-1548 arasında %64 oranında yükselmiş olduğu hesaplanmıştır. Amasya bölgesi için yapılmış olan bir başka çalışmada 1520-1576 arasında bölgede bekâr olan erkeklerin sayısında üç katı bulan artış, tarımsal iş gücü bakımından nüfus artışının boyutunu çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır (Özel, 2016: 114).

¹¹ Doğum oranlarında artış, ölüm oranlarında ise azalışa bağlı biçimde ortaya çıkan demografik döngünün sebeplerine dair tartışmalar sürmekle birlikte Avrupa'yı merkeze alan araştırmalar ölüm oranlarındaki azalmayı olumlu iklimsel değişikliklerin ortaya çıkarmış olduğu enfeksiyon hastalıklarının azalmasına bağlamaktadır (Goldstone, 1991: 356). Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğundaki döngünün sebebi hakkında böyle bir kanıt bulunmamaktadır.

¹² Osmanlı İmparatorluğu XVI. yüzyıl itibarıyla coğrafi bakımdan üç temel bölgeye ayrılmış durumdadır. Bunlar Anadolu, Balkanlar ile Kuzey Afrika-Arap Bölgesi ve Orta Doğu topraklarıdır. Bunlardan Anadolu haricindeki bölgeler sonradan fetih yoluyla elde edilmelerine bağlı biçimde ilave tarımsal toprakların tarıma açılabilmesine daha elverişli olduklarından nüfus baskısından görelisi olarak daha az etkilenmişlerdir (Goldstone, 1991: 358).

kendini yeniden üretebilmiştir. Bu durumun sebebi çift-hane sisteminin devreye sokmuş olabileceği direnç mekanizmalarıyla ilişkilendirilebilir. Nüfus baskısı karşısında bir direncin oluşmasında çift-hane sisteminin içsel faktörleri olarak ilave toprakların üretime açılması, Chayanovyan hane halkı içsel sömürü mekanizmasının devreye sokulması gibi sistemin esnekliğini harekete geçirebilecek faktörlerin etkiye bulunmuş olması olasıdır. Yukarıda değinilen Karaman Eyaleti için yapılan çalışmada 1520-1576 arasında üretime açılan ilave toprakların %20 düzeyinde artmış olması, ilave arazilerin tarıma açılmasının söz konusu dirence sınırlı düzeyde de olsa bir katkı yaptığını göstermektedir (Goldstone, 1991: 358-359). Öte yandan artan nüfusun beslenebilmesi için gerekli ilave gelir ihtiyacının sağlanması bakımından askeri seferlerden elde edilen ganimet gelirleri¹³ ile reayanın hububat dışında başta bağ-bahçe tarımından ve el işçiliğine dayalı imalatlardan elde etmekte olduğu gelirlerin de katkı sağlamış olduğu düşünülebilir¹⁴.

Nüfus baskısı karşısında reaya tarafından devreye sokulan bir diğer faktör, İmparatorluğun ticari kapitalizme eklemlenmesinin bir sonucu olarak ticari tarımsal ürünlerde ortaya çıkan fiyat artışlarından yararlanılması olmuştur. Buna göre coğrafi keşiflerle birlikte başta Portekizliler ve İspanyollar olmak üzere Avrupalı kâşiflerin altın ve gümüş gibi değerli madenleri Avrupa'ya taşımaları sonucunda artan ticaret hacminin karşılanabilmesi amacıyla Avrupa'da monetizasyon yükselmiştir. Dolaşıma giren para miktarındaki artış, veba salgınının bitmesinin ardından tüm Avrupa'da hızla yükselişe geçen nüfus artışlarına bağlı olarak tarımsal ham maddeler ile gıda ürünlerine olan talep düzeyini yükseltmiş ve talep artışları arzdaki sınırlı düzeyde kalan artışlarla karşılanamayınca sonuç Avrupa'da artan enflasyon olmuştur¹⁵ ¹⁶. Avrupa ülkeleri bu durum karşısında Doğu ülkelerinde görece olarak ucuz olan tarımsal ürünler ile ham maddeleri temin edebilmek için bu ülkelerle olan ticaret hacimlerini yükseltmişlerdir. Süreç, Avrupa'da değerli maden girişindeki artışlara bağlı enflasyonun bir müddet sonra Avrupa ile Doğu ülkeleri arasındaki ticarete bir köprü görevi gören Osmanlı İmparatorluğu'na taşınması ile devam etmiş ve ülke genelinde fiyatlar yükselmiştir (İslamoğlu et al. 1987: 52). Zira Avrupalı tüccarlar gemi teknolojisindeki gelişmelerin de etkisiyle başta pamuk, yün, ipek, balmumu, şap ve deri olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda görece olarak ucuz

olan tarımsal mallar ile ham maddeleri artan miktarlarda satın alarak ülke dışına çıkarmaya başlamışlardır (Tabakoğlu, 1985: 13). Artan tarımsal meta ilişkilerine bağlı fiyat artışları Osmanlı ülkesinde üreticiler ve artı ürünü mal edinenler açısından ilave bir gelir potansiyelini ortaya çıkarmıştır (Pamuk, 1997: 351)¹⁷. İlave kazanç potansiyelinden daha çok reayanın artı ürününü pazarlayan tımar sahipleri, yerel yöneticiler ve ulemeden oluşan kişiler yararlanmakla birlikte¹⁸ fiyat artışlarının reayanın ulaşılabilir fonksiyonuna katkı yaparak nüfus baskısı sonucu oluşan maliyet artışının en azından bir bölümünü telafi etmiş olduğu düşünülebilir.

Nüfus baskısının XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar çift-hane sistemini bir geçim krizine sürüklememiş olmasında son olarak devletin ülke genelinde ortaya çıkan fiyat artışları karşısında uygulamaya koyduğu mali tedbirlerin reaya ve tımar sahiplerinin refah seviyesini azaltmayı şüphesiz hususuna değinmek gerekir. Buna göre devlet fiyat artışları karşısında II. Mehmet Dönemi'nden (1451-1481) başlayarak hazineye katkı sağlamak amacıyla periyodik taşgış uygulamalarına yönelmiş ancak tarımsal vergilerin oran ve miktarlarında herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Bu durum merkezin reayadan tahsil etmekte olduğu vergilerin reel değerinde bir düşme anlamına geldiğinden reaya üzerindeki vergi yükü azalmıştır. Şöyle ki Osmanlı İmparatorluğu'nda öşür başta olmak üzere tarımsal vergilerin nominal değeri 30 ilâ 40 yılda bir yenilenen arazi tahrirleri uyarınca saptanmış ve vergi oranları değiştirilmediğinde paranın değer kaybı karşısında vergilerin reel değerinde bir düşme meydana gelmiştir (Keyder et al. 1977: 69).

Tüm bu açıklamalardan; Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan nüfus baskısı ve artan meta ilişkilerine karşın yüzyılın ilk yarısında tımar sisteminin üretici ve tarımsal artı ürünü mal eden/merkeze aktaran unsurları ile devlet arasında bir çatışma ortamına mahal vermeyerek sistemin mevcut işleyiş mekanizmaları üzerinden kendini yeniden üretmiş olduğu sonucuna varılabilir. Bir başka ifadeyle değişen demografik ve iktisadi koşullara karşın aynı rantın merkeze ve tımar sahiplerine transferi gerçekleştikten sonra reayanın elinde kalan üretim ve nakdi gelir düzeyi, hane halkının kendi

¹³ Osmanlı reayasının bir bölümü "cebülü" olarak, bir bölümü ise gönüllü olarak askeri seferlere katıldığında doğal olarak kazanılan savaşlarda elde edilen ganimetlerden pay almakta idiler. Her ne kadar ganimet kazanımları çoğunlukla reayayı zengin edecek düzeyde olmasa da kazanımların en azından kötü hasat yıllarında topraklarını terk ederek çift bozan durumuna düşmelerini engelleyici bir işleve sahip olduğu ileri sürülebilir (Cezar, 2013: 44).

¹⁴ Şehirlerin kırdaki üretimi gerçekleştiren zanaat ürünlerine olan talebinin Avrupa'daki eve iş verme (*putting-out*) sistemine benzer şekilde tüccar siparişleri üzerinden hane halkı emek gücünü organize ederek reaya açısından dokuma ürünleri başta olmak üzere imalat üretimini uğraşanlara ilave gelir olanağı sağlamış olması muhtemeldir. Bununla birlikte Osmanlı lonca sisteminin katı kuralları ile devletin zanaata dayalı imalatların üretimi ve pazarlanması konusundaki sıkı denetim mekanizmasının varlığı, reaya açısından eve iş verme sistemine bağlı gelir artışı etkisinin sınırlı düzeyde kalmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir (Akbaş et al. 2018).

¹⁵ F. Braudel veba salgınının sona ermesinin ardından 1450'lerden başlayarak nüfusun Fransa, İspanya ve İtalya'da olduğu kadar Balkanlar'da ve Anadolu'da da hızla artmaya başladığını ve 1500-1600 döneminde Akdeniz nüfusunun kabaca ikiye katlandığını iddia etmektedir (Braudel, 2017: 93-4).

¹⁶ Avrupa'da tarımsal ürünlerin fiyatlarında artışın boyutu, temel besinlerin ham maddesi olan hububat fiyatlarında 1450-1620 döneminde meydana gelen dört ilâ yedi kat arasındaki artıştan anlaşılabilir (Köktaş, 2016: 221). İngiltere özelinde gıda malları fiyatlarında 1500-1650 döneminde meydana gelen olağanüstü artış süreci için ayrıca bk. Barkan (1970).

¹⁷ XVI. yüzyılda Balkanlar ve Anadolu'da düzenli olarak kurulmaya başlanan pazar ve panayır, tarımsal meta ilişkilerinin artmış olmasına bir kanıt olarak gösterilmektedir (Pamuk, 1997: 351).

¹⁸ Tımar sistemi gereğince devletin koymuş olduğu bir kural ile tımar sahiplerinin aynı olarak topladıkları vergilerin kendi yiyecek ihtiyaçları karşılandıktan sonra kalan bölümünün en yakın pazarlarda satılması öngörülmüştür. Böylece bir yandan artı ürünün tımar sahiplerince daha yüksek kârlar vaat eden pazarlara yönlendirilerek ortaya çıkabilecek yerel kıtlık ve toplumsal huzursuzlukların önlenmesi, diğer yandan reayanın olası bir nakit yetersizliği ile karşılaşmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır (İslamoğlu, 2010: 27). Bu konuda yapılan bir çalışma Çorum-Niksar-Tokat bölgesinde tarımsal ürünlere olan talep artışı karşısında gerçekleşen arz artışının bölgedeki tımar sahipleri, yerel yöneticiler ve ulemeden oluşan kişilerce gerçekleştirildiğini ve ticari tarımın gelişmesinden kaynaklanan fiyat artışlarından bu kişilerin yararlanmış olduklarını ortaya koymaktadır (İslamoğlu, 2010: 252).

yeniden üretimini teminat altına alarak tımar sisteminin sürdürülebilirliğine olanak tanımıştır¹⁹.

Diğer taraftan XVI. yüzyılın son çeyreğinde ise İmparatorluğun Anadolu'daki eyaletlerinde çift-hane sisteminin üretim ve bölüşüm ilişkilerinde dönüşümü zorunlu kılan bir kriz döneminin başladığı görülmektedir. Buna göre yukarıda değinilen nüfus artışı sonucunda reaya üzerinde oluşan baskı, devletin askeri ve siyasi konjonktür değişikliğine bağlı olarak vergi talebini yükseltmesiyle birleşince çift-hane sisteminin aile emeği merkezli üretim-tüketim dengesi bozulmuştur. Devletin XVI. yüzyılın ikinci yarısında giderek artan askeri harcamalarını finanse edebilmek amacıyla önceleri olağanüstü durumlarda geçici olarak almakta olduğu avarız vergilerini sürekli olarak tahsil etmeye başlaması, sistemin kendi yeniden üretim dengesi üzerinde önemli bir baskıya neden olmuştur (Akdağ, 2013: 53-61)²⁰. Bu konuda ateşli silahların devreye girmesiyle sipahinin savaşlarda bir vurucu güç olarak önemini yitirmeye başlaması, devleti zorunlu bir biçimde eğitilmiş ve ateşli silahlarla donanmış düzenli askeri birlikler kurmaya yöneltmiştir. Nitekim ordu içinde bir yandan tımarlı sipahilerin sayısı azaltılırken diğer yandan maaşlı asker-kapıkulu askerlerinin sayısı artmaya başlamıştır. XVI. yüzyılın ortalarında Osmanlı ordusuna 200 bine yakın tımarlı sipahi katılmakta iken bu sayı 1630'da 7-8 bine kadar düşmüş, 1528-1670 döneminde kapıkulu askerlerinin sayısı 7 kat artmıştır (Barkan, 1970: 604; Cezar, 2013: 119). Osmanlı ordusunun asker kompozisyonunda maaşlı askerler lehine meydana gelen bu dönüşüm sonucunda merkezi devlet bütçesinin %62'si gibi büyük kısmı hassa ordusunun maaş ve diğer askeri masraflarına tahsis edilir hale gelmiştir (Barkan, 1970: 606). Askeri birlikler içinde maaşlı askerlerin oranının artmasının oluşturduğu giderlerin yanı sıra Batı'da Habsburg Devleti'ne, Doğu'da ise Safevi Devleti'ne karşı yapılan ve sonuç alınamayan savaşlar ve İnebahtı Deniz Savaşı yenilgisi (1571) sonrasında artan savaş masrafları devletin gelir-gider dengesini bozarak finansman ihtiyacını artırmıştır (Pamuk, 1997: 353; Yılmaz et al. 2017: 269-70). Ordunun artan masrafları karşısında Osmanlı mali idarecileri geçici bir çözüm olarak asker maaşlarını değeri düşürülmüş paralar ile ödemeye yönelmişlerdir. III. Murat Dönemi'nde (1574-1595), 1584'te çıkarılan bir emirname ile akçenin gümüş içeriğinin bir dirhem beşte birinden sekizde birine düşürülmesi ile sabit gelirlili devlet memurlarının alım gücü düşmüş ve başta

askeri bürokrasi olmak üzere kamu görevlileri arasında yolsuzluk ve suiistimaller artmıştır. Bu durum bütçe açığının daha da artmasına yol açmıştır (Belin, 1999: 231-235; Pamuk, 1999: 147). Nitekim 1597'den 1648'e devletin gelirleri reel olarak XVI. yüzyılın başındaki düzeyinin %50-60'ına gerilemiştir (Goldstone, 1991: 367). Devleti avarız vergilerini sürekli hale getirmeye yönelen bir diğer etken, coğrafi keşifler sonucunda yeni ticaret yollarının bulunmasına bağlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretten elde etmekte olduğu vergi gelirlerinin düşmesi olmuştur. Yeni ticaret yollarının bulunması ile İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun önemlerini yitirmesine bağlı olarak İmparatorluğun ticaret hacmi azalmış ve bu durum İmparatorluğun ithalattan almakta olduğu vergi gelirlerinin azalmasıyla sonuçlanmıştır (Özensoy, 2019: 830).

Osmanlı vergi sisteminde geleneksel şer-i ve örfi vergilerinden farklı olarak nakit olarak toplanan avarız vergilerinin sürekli hale gelmesiyle oluşan ilave vergi yükü, çift-hane sisteminin kısıtlı mübadele ekonomisi koşullarına göre kurgulanmış işleyiş mekanizmasını artan nakit ihtiyacı bağlamında bozmuştur. Öte yandan devletin "fiyat devrimi" kanalıyla ülkeye taşınan enflasyon karşısında²¹ geçmiş dönemlerden çok daha yüksek düzeyde girişmiş olduğu tağşiş uygulaması, akçenin reel değerini aşındırarak reayanın artan nakit ihtiyacını daha da yükseltmiştir. Bu durumda reayanın artan vergi yükünden doğan nakit ihtiyacının karşılanabilmesi için durağan teknoloji koşullarında alternatif, hane halkı emeğine dayalı çalışma-üretim rasyonalitesi uyarınca emek yoğunluğunu yükselterek üretim düzeyini artırmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Chayanov'un aile çiftliği teorisinde ifade edildiği gibi reayanın nakdi formda ilave gelir elde edilebilmesi için işletmesinden elde etmekte olduğu gayri safi hasılasını artırması gerekmektedir. Bu durum ise ancak üretim düzeyinin yükseltilmesiyle mümkündür (Chayanov, 1966: 3). Bununla birlikte XVI. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ve kimi araştırmacılarca "İkinci Buzul Çağı" diye adlandırılan iklim koşullarındaki bozulmalar üretim düzeyinin artması bir yana azalması sonucunu doğurmuştur (White, 2013). Buna göre kışları aşırı soğuk, yazları ise kuraklık biçiminde kendini gösteren iklim değişikliği tarımsal üretim seviyesini ve kırsal nüfusu önemli düzeyde azaltarak reayanın gelir seviyesini düşürmüştür (Faroqhi, 2002: 161)²². Bu durum reayayı o döneme dek görülmemiş düzeyde bir borçlanmaya mecbur kılmıştır. Bu konuda

¹⁹ Pamuk (2010: 40), XVI. yüzyıl itibarıyla kuru tarım yapılan yerlerde her yıl toprakların yarısının nadasa bırakıldığı varsayımından hareketle ortalama bir köylü hanesinin bir çift öküz ile yılda 40 ilâ 50 dönüm arası toprak ektiği tahmininde bulunmaktadır. Temel tarımsal ürün olan buğday için verimlilik düzeyi toprağın niteliğine göre farklılık göstermekle birlikte ortalama olarak bire üç/dört olarak kabul edildiğinde hektar başına 300 kg buğday alınabildiği tahmin edilmektedir. Başka bir çalışmada ise hane halkının ortalama beş kişiden oluştuğu ve hane halkı mensuplarının üretime katkı yapabildiği varsayımı altında Canik yöresinde 1547 yılında hane başına üretim 1596 kg (kişi başına 319 kg) olarak hesaplanırken Adana'da 1572'de bu rakam 1729 kg (kişi başına 346 kg) olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla bölge düzeyinde toprak ve iklim koşullarındaki farklılıklara karşın buğdayda kişi başına ortalama 300-350 kg düzeyinde ürün elde edilebildiği tahmini yapılabilir. Bu konuda XVI. yüzyılın ikinci yarısında farklı bölgelerdeki buğday ekimi ve gelirine yönelik yapılan hesaplamalardan hareketle buğday için asgari geçim düzeyinin 250 kg olduğu düşünüldüğünde, ortalama bir köylü ailesinin asgari geçim düzeyi üzerinde bir üretim ve gelir düzeyine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte çalışmadan elde ettikleri bulgular artı ürünün piyasada değerlendirilerek reayaya ilave gelir getirici etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır (Öz, 1997: 85-7).

²⁰ Devletin mali bunalımı karşısında avarız vergilerini olağan hale getirmesinin yanı sıra yöneldiği bir diğer uygulama, cephede savaşan askerin iâşesini sağlamaya dönük piyasa fiyatlarının altında zoraki mal alımları (sürsat) olmuştur (White, 2013: 199-206).

²¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyılın başında özellikle Doğu'ya yapmış olduğu fetihler sonucunda Mısır başta olmak üzere toprak kazanılan eyaletlerden altın ile Amerika menşeli gümüşün sağlanması para basılmasına kullanılan altın ve gümüş açısından yeterliliği sağlamış ve başta şehirler olmak üzere ülke genelinde artan ticarileşmenin gerektirdiği madeni nakit sağlanabilmiştir. Bununla birlikte yüzyılın son çeyreğinde Doğu'da Safevi Devleti, Batıda ise Habsburg Devleti'ne karşı yürütülen uzun ve netice alınamayan savaşlar devletin finansal istikrarını bozmuştur. Tağşişin uygulanmasında enflasyonun yanı sıra bozulan finansal istikrar da ilave bir faktör olarak değerlendirilebilir (Pamuk, 1997: 353).

²² Bazı araştırmacılar Osmanlı İmparatorluğu nüfusunun 1600 sonrasında gerilemesinden iklim koşullarında oluşan olumsuz değişiklikleri sorumlu tutmaktadırlar. Bununla birlikte iklimsel değişiklikler ile tarımsal yerleşim birimlerinin farklılaşması arasında bir korelasyon saptanamadığı için iklim değişiklikleri ile nüfus azalışı arasındaki ilişki tartışmaya açıktır (Hütteroth, 2006: 21).

döneme ait kadı sicil kayıtları, reyanın XVI. yüzyılın ortalarından itibaren zâim, tımarlı sipahi, çavuş, müderris, mâzul kadı vb. siyasi ve ekonomik güç sahibi kişilerden şer'i faiz nispeti olan %10'un oldukça üzerinde faizle borç almaya başladığını göstermektedir (Sevinç, 1992: 349; Cezar, 2013: 48)²³. Borcunu ödeyemeyen bir kısım reaya çiftini bozarak zorunlu biçimde tarımsal üretimden kopmak zorunda kalmıştır.

Çift-hane sisteminin çözülüşü anlamına gelen reyanın üretimden kopuş sürecinin boyutu, Amasya yöresini esas alan Rum Eyaleti'ndeki²⁴ 1520-1576 arazi tahrir kayıtları ile 1643 yılı avarız vergi kayıtlarını karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışmanın bulgularından anlaşılabilir. Çalışmada Rum Eyaleti için elde edilen kırsal yerleşkeler ve toplumsal kompozisyon değişikliklerine dair bulguların aynı dönemde Anadolu'nun diğer bölgelerindeki değişimlerle paralellik göstermesi, çift-hane sistemindeki çözülmeye dair genel bir değerlendirmeyi olanaklı kılmaktadır. Buna göre bölgede 1576'dan 1643'e kadar geçen sürede köy yerleşkelerinde %38,7 oranında bir düşme meydana gelmiştir. Kaybolan/terkedilen köylerin yarıya yakını (%45), sayısı 25'ten az vergi yükümlüsünü bünyesinde barındıran görel olarak küçük köyler oluşturmuştur. 250'den fazla vergi mükellefini bünyesinde barındıran köyler ise ortadan kalkmamakla birlikte önemli düzeyde nüfus kaybına uğramışlardır. Kırsal ekonominin içerisine düştüğü olumsuz durumdan etkilenen insanların kırsal yerleşkelerden uzaklaşmalarına dair benzer bulgulara Rum Eyaleti dışındaki Karaman Vilayeti için de ulaşılmıştır. Karaman Vilayeti'nde dağ köylerinin terk edilme oranı %30 ilâ %50 arasında değişirken, ovalık arazilerde konumlanmış köyler için bu oran %90'ı bulmuştur (Özel, 2016: 104-107). Bu durumda devletin mali baskısının, ölçek ve güvenlik sorunuyla daha fazla karşı karşıya olan görel olarak küçük yerleşim birimlerini etkilediği ve kırsal ekonomiden kopmaların ağırlıklı olarak bu birimlerden olduğu sonucuna varılabilir. Değişen iktisadi koşullara bağlı olarak geçim

kaygısıyla alternatif gelir arayışına yönelen bu kişiler paralı asker (sekban-levend) ya da yerel güç sahibi kişilerin kapı halkına dâhil olmayı seçmiş veya başıbozuk durumuna düşerek eşkıyalık faaliyetlerine yönelerek bu çalışmada sebepleri sorgulanan Celali İsyanları'nın asker kaynağını oluşturmuşlardır (Özel, 2016: 172).

Anadolu kırsalındaki sosyoekonomik koşulları değişime zorlayarak reaya dışında başta tımar sahipleri olmak üzere maddi güç sahibi kitleleri Celali İsyanları'na katılmaya iten sebep ise devletin miri araziler için uygulamaya koyduğu ifraz politikasıyla ilişkilendirilebilir. Buna göre I. Süleyman Dönemi'nde (1520-1566) Sadrazam Rüstem Paşa tarafından uygulamaya konulan miri arazilerin yeniden ifrazına dönük uygulama, tımar sahiplerinin gelirlerinde azalmaya yol açmıştır. Devlet ifraz uygulamasıyla tımar sahiplerinin "sahibi buldukları tımar gelirlerinin tahrir defterlerinde yazılı olandan yüksek olduğu" savıyla hazineye ilave gelir sağlamayı amaçlamış²⁵ ve tımar sahiplerinin elde etmekte oldukları gelir fazlasını tespit etmek için "tahriri memurları" görevlendirmiştir²⁶. Yapılan ifrazlar toprakların parçalanması suretiyle çiftlerin bütünlüğünün bozulmasına ve tımarların küçülmesine yol açmıştır. Tımarların küçülmesi sebebiyle oluşan gelir kayıpları tımar sahiplerini reyanın artı ürününden mal ettikleri payı artırmaya yönelik uygulamalara yöneltmiştir²⁷(Yılmaz, 2019: 768). Tımar sahiplerinin ifraz sonucunda oluşan gelir kayıplarını telafi etmeye dönük girişimleri zaten geçim koşulları güçleşen bir kısım reyanın yukarıda belirtildiği gibi köyleri terk etmeleri ve merkezi otoritenin önlemleri karşısında²⁸ yetersiz kalmıştır. Tımarları küçülen ve dolayısıyla gelirleri azalan tımar sahiplerinin bir bölümü bu durumda merkezi otoriteye karşı olan askeri yükümlülüklerini yerine getirmemeye başlayarak Anadolu'daki garnizonlarda görevli bir kısım kapıkulu unsurlarıyla birlikte isyan iklimine sürüklenmişlerdir^{29 30}.

²³ Osmanlı mühimme defterlerinde XVI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak %100'lere kadar çıkan yüksek oranlı faizciliği gösteren ve bu sebeple Osmanlı kırsalında toprak tasarrufu bakımından küçük köylülükten yana olan mevcut yapıyı büyük çiftlikler lehine dönüşüme uğratan birçok örnek yer almaktadır. Örneğin mühimme defter kayıtlarında Kırçova İshak Paşa mescidi imamı Halil Bey'in, geçim sıkıntısına düşen köylülere aşırı düzeyde faizle borç verdiği ve borcunu zamanında ödeyemeyen köylülerin mallarına el koyduğu belirtilmektedir (Yılmaz, 2019: 766). Tefecilik konusunda padişah I. Ahmet'in yayımladığı Adalet Fermanı'nda "ribâhor"lardan yani faizcilerden bahsedilmekte ve reyanın 1599-1609 yılları arasında borcu karşılığında elinden toprağını almak suretiyle çiftlik kuran kişilerin derhal ev ve ahırlarını yıkmaları gereği emir olunmaktadır (Cezar, 2013: 49).

²⁴ Rum Eyaleti Arapkir, Amasya, Sivas, Divriği, Yozgat, Canik, Çorum, Tokat, Keskin ve Zile'yi kapsamaktadır.

²⁵ İfraz uygulamasıyla devletin, tımar sahibinin reaya üzerinde kurmaya çalıştığı baskıyı engellemeyi amaçladığı da ileri sürülmektedir (Sevinç, 1992: 347).

²⁶ Görevlendirilen memurlar tımarlardan mutlaka kayıtlardaki gelir düzeyinden daha fazla gelir elde edildiğini ispatlamak durumunda kalmışlardır çünkü memurlara itirazları dinlememeleri emir olunmuştur. Hatta I. Süleyman'ın hükümlerinin son zamanlarında özellikle Anadolu'da bulunan tımarlardan mutlaka defterlerde yazılı olandan daha fazla gelir çıkarmaları için talimat verilen durumlara dahi rastlanmaktadır. Bir bakıma "zorunlu tespit" diye ifade edilebilecek uygulama ile Bostan İspir adında bir memur sadece Bayburt ve Tercan kazalarında 1 milyon akçe ifraz bulup hazineye katmıştır (Sevinç, 1992: 347-8).

²⁷ Tımar sahiplerinin reaya üzerinde mal edinmekte oldukları artı ürün üzerinde artan baskılarına örnek olarak İznik, Sapanca, Bolu ve Kurşunlu havalisindeki köylere ticaret yapmak için giden tüccarlara merkezce belirlenen fiyattan ürün satmak isteyen reyanın ehl-i örf ve ehl-i şer sahipleri tarafından engellendiğine dair Divan arz kaydı verilebilir. Benzer

bir engelleme Vulçitrın'a bağlı köylerdeki ekinlere kadılar tarafından el konulması ve bu şekilde reyanın haksızlığa uğratılması ile gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2019: 768).

²⁸ 1596 yılında Çağalazade Sinan Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, yalnız mukataalar ve hass-ı hümâyunlara dâhil olan yerlerin ağnam resimlerinin bir misli artırılarak bir koyuna karşılık bir akçe alınmasına dair fermanlar yollanmıştır. Yine fermanlarda tüm dirlik sahiplerine iki koyuna karşılık bir akçeden fazla alamayacakları hükümlenmiştir. Buna karşın hemen her bölgede başta tımar sahipleri olmak üzere voyvodalar ve vakıf nazırları da aynı padişah haslarında olduğu gibi koyun başına bir akçe istemeye başlamışlardır (Akdağ, 2013: 54).

²⁹ 1569'da Macaristan seferi için Anadolu'dan çağrılan tımarlı sipahilerin küçümsemeyecek düzeydeki bölümü savaş alanına gelmedikleri gibi Haçova Savaşı'nda yeter seviyede bir gayret ve istekle savaşmamışlardır. Bunun üzerine muharebeden sonra sadrazamlığa yükseltelen Çağalazade Sinan Paşa bu durumla ilgili olarak sert tedbirler almak zorunda kalmış ve tımarlı sipahiler ile levendat arasındaki kargaşalık artan biçimde ortaya çıkmıştır (Parry, 1989: 176).

³⁰ Devlet tarafından Celali İsyanları'nın gerisinde bir takım mezhepsel ve etnik farklılıklara dayanan siyasi faktörlerin etkili olduğu ileri sürülmüşse de asıl faktörün iktisadi olduğu kabul edilebilir. İsyan süreci boyunca Anadolu'da Celaliler'in kendilerini özdeşleştirebilecekleri ve onları peşinden sürükleyebilecek saygınlık ve itibarda birinin ya da ailenin çıkmaması oluşu mezhepsel ya da etnik faktörün daha geri planda olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan Celaliler'e destek olduğu ileri sürülen İran Şahı Abbas'ın Anadolu'ya adam, para ya da mühimmat gönderdiğine dair bir kanıt olmayışı da isyanın ekonomik sebeplere bağlı olarak ortaya çıktığı kanısını güçlendirmektedir (Griswold, 2000: 173-4). Osmanlı kırsalında I. Süleyman Dönemi'nde ortaya çıkan ve mezhep temelli olduğu üzerinde genel kanaat bulunan Şahkulu ve Baba Zünnun İsyanları için ayrıca bk. Akdağ (2013: 20-53).

1595 yılında başlayan ve yaklaşık 15 sene süren Celali İsyancıları bir müddet sonra birbirinden bağımsız olarak gerçekleşen eşkıyalık faaliyetlerine dönüşmüştür (Tunus, 2019: 412-3). Sayıları binleri bulan Celali çeteleri köy ve kasabalarda can ve mal güvenliğini sekteye uğrattığı gibi imparatorlukta 200 yıldan fazla süreyi alacak bir nüfus ve tarımsal üretim küçülmesine yol açmıştır (White, 2013: 254-5). İsyancılar sonucunda güvenlik kaygısıyla terk edilen tarımsal arazilerin askeri sınıfa mensup kişiler tarafından "askeri çiftlikler"e dönüştürülmesi iktisadi bakımdan Anadolu kırsalında çift-hane sisteminin işlevini yitirerek yerini reyanın bundan böyle bir takım yerel güç odaklarıyla bağımlılık ilişkileri üzerinden tarımsal üretime devam edebileceği yeni bir sosyoekonomik organizasyon yapısının da temellerini atmıştır.

4. Sonuç

Kuruluşundan itibaren Osmanlı sosyal formasyonunun idari, askeri ve iktisadi temellerini oluşturan tımar sisteminin dayandığı çift-hane sistemi, XVI. yüzyıla kadar reyanın kendi yeniden üretiminin teminat altında olduğu koşullarda etkin bir biçimde işlemiştir. Çift-hane sisteminin etkin bir şekilde işleyişi sayesinde istisnai durumlar dışında gerek devlet ile tımar sahipleri, gerekse devlet ile reaya arasında herhangi bir çekişme/çatışma ortaya çıkmamıştır. Çalışmada söz konusu çekişme/çatışma ortamının oluşmamış olması, fetih ekonomisinin iktisadi kazanımlarının sürdüğü ve emek/toprak dengesinin toprak lehine olduğu koşullarda çift-hane sisteminin ağırlıklı olarak kullanım değeri üreten özelliğinin reyanın kendi yeniden üretim koşullarını sağlamadaki başarısına bağlanmıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısında gerek şehirlerde gerekse kırsal alanlarda ortaya çıkan nüfus artışı emek/toprak dengesini emek lehine değiştirerek bir geçim baskısı yaratmış olsa da sistem içsel ve dışsal bazı direnç mekanizmaları sayesinde kendi yeniden üretimini sürdürebilmiştir. Çalışmada söz konusu içsel direnç mekanizmaları ilave toprakların üretime açılması, Chayanovyan içsel sömürü mekanizmasının işletilmesi ile askeri seferlerden elde edilen ganimet gelirlerinin hane halkı gelirine katkısı olarak saptanırken, dışsal faktör olarak artan tarımsal ürün ticaretine bağlı olarak yükselen fiyatların katkısı değerlendirilmiştir.

XVI. yüzyılın son çeyreğinde ise çift-hane sisteminin Chayanovyan hane halkı emeği-boş zaman değiş tokuşuna dayalı olarak belirlenen üretim-tüketim dengesinin bozulduğu bir kriz sürecine girilmiştir. Bu süreç, XVI. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde Anadolu kırsalında Malthusyan anlamda oluşan nüfus baskısının ardından devletin değişen askeri ve siyasi konjoktüre bağlı olarak bozulan bütçe dengesini düzeltebilmek amacıyla reaya üzerindeki vergi yükünü artırıcı mali tedbirleri uygulamaya koymasıyla ortaya çıkmıştır. Çift-hane sisteminin kısıtlı mübadele ekonomisi koşullarına göre kurgulanmış işleyiş mekanizmasını artan nakit ihtiyacı bağlamında bozan ilave vergi yükü karşısında reyanın üretime devam edebilmesinin koşulu olan üretim artışları iklimsel bozulmalara bağlı olarak gerçekleşmeyince bir kısım reaya bir borçlanma sürecine girerek çiftini bozmak durumunda kalmıştır. Sonrasında miri arazilerin ifrazını öngören uygulama sonucunda tımarlar küçülüp tımar sahiplerinin gelirleri azalınca Anadolu'da merkezi otoriteye karşı bir isyan zemini oluşmuştur. Gelinek noktada çiftini bozan

reaya ile bir kısım tımar sahibi ve bazı kapıkulu unsurlarından oluşan kitleler Celali İsyancıları adı altında ifadesini bulan bir tepkiyi askeri donanımlı birlikler kurarak uygulamaya geçirmişler ve Anadolu'da bir güvenlik ve geçim krizine sebep olmuşlardır. Çalışmada iktisadi krizin sonucu olarak başlayan Celali İsyancıları sebebiyle terk edilen toprakların askeri sınıf mensubu bazı kişilerin denetimine girmiş olması, çift-hane sisteminin çözümlenerek bundan böyle reyanın bağımlılık ilişkileri üzerinden kendi yeniden üretimini gerçekleştirebileceği bir dönemin başlangıcı olarak yorumlanmıştır.

Kaynakça

- Akbaş, H. E., Bozkurt, S. & Yazıcı, K. (2018). "Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması", *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, 165-202.
- Akdağ, M. (2013). *Türk Halkının Dirlilik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyancıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydın, Z. (1986). "Kapitalizm, Tarım Sorunu ve Az Gelişmiş Ülkeler I", *11. Tez Kitap Dizisi*, 3, 126-157.
- Barkan, Ö. L. (1970). "XVI. Asrın İkinci Yarısında Fiyat Hareketleri", *Bellekten*, 34 (136), 557-607.
- Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye'de Toprak Meselesi: Toplu Eserler I*. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Belin, M. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Braudel, F. (2017). *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası-II*, (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Cezar, M. (2013). *Osmanlı Tarihinde Levendler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Chayanov, A. V. (1966). *The Theory of Peasant Economy*. (Ed.) D. Thorner, B. Kerblay & R.E.F. Smith. Illinois: Richard D. Irwin Inc.
- Divitçioğlu, S. (1981). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumuna*. Kırklareli: Servet Matbaası.
- Faroqhi, S. (2002). "İktisat tarihi: 1500-1600", İçinde *Türkiye Tarihi*, II, (Ed.) S. Akşin. İstanbul: Cem Yayınevi. 145-205.
- Friedmann, H. (1978). "Simple Commodity Production and Wage Labour in the American Plains", *The Journal of Peasant Studies*, 6 (1), 71-100.
- Goldstone, J. A. (1991). *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*. Berkeley & California: University of California Press.
- Griswold, W. J. (2000). *Anadolu'da Büyük İsyancı 1591-1611*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Haldon, J. (1991). "The Ottoman State and Question of State Autonomy: Comparative Perspectives", *The Journal of Peasant Studies*, 18 (3-4), 18-92.
- Hütteroth, W. (2006). "Ecology of the Ottoman Lands". İçinde *Cambridge of History III: The Later Ottoman Empire (1603-1839)*, (Ed.) S. Faroqhi. Cambridge: Cambridge University Press. 18-43.
- İnalçık, H. (2009). "Çift-Hane Sistemi: Osmanlı Kırsal Toplumunun Örgütlenmesi". İçinde *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, (Çev. H. Berktaş). İstanbul: Eren Yayıncılık. 187-99.
- İnalçık, H. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, (Çev. R. Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İslamoğlu, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İslamoğlu, H. & Keyder, Ç. (1987). "Agenda for Ottoman History". İçinde *The Ottoman Empire and The World Economy, Studies in Modern Capitalism*, (Ed.) H. İslamoğlu. New York: Cambridge University Press.
- Kafadar, C. (2019). *İki Cihan Âresinde-Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Kaymak, M. & Teoman, Ö. (2016). "Güneydoğu Anadolu'da Tarımsal Yapıların Özgünlüğünün Kökenleri: Osmanlı Mirası Üzerine Bir Değerlendirme", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34 (2), 1-23.

Keyder, Ç. & İslamoğlu, Ç. (1977). "Osmanlı Tarihi Nasıl Yazılmalı? Bir Öneri", *Toplum ve Bilim*, 1, 49-75.

Köktaş, A. M. (2016). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa Düzenlemeleri: 1500-1700 İstanbul Kadı Sicillerinde Narh Uygulamaları", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9 (2), 219-42.

Laibman, D. (1984). "Modes of Production and Theories of Transition", *Science and Society*, 48 (3), 257-94.

Lehman, D. (1982). "After Chayanov and Lenin: New Paths of Agrarian Capitalism", *Journal of Development Economics*, 11 (2), 133-61.

Lenin, V. İ. (1988). *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, (Çev. S. Erdoğan). Ankara: Sol Yayınları.

Öz, M. (1997). "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylülerin Vergi Yükü ve Geçim Yükü Hakkında Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları*, 17, 77-90.

Öz, M. (1999). "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım". İçinde *Osmanlı*, III, (Ed.) G. Eren. Ankara: Türkiye Yayınları. 66-73.

Özel, O. (2016). *The Collapse of Rural Order in Ottoman Anatolia*. Leiden: Brill.

Özensoy, A. U. (2019). "15. ve 16. Yüzyıllarda Sömürgecilik Hareketleri, Fiyat Devrimi ve Sömürgecilik İdeolojisi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5, 819-34.

Pamuk, Ş. (1997). "In the Absence of Domestic Currency: Debased European Coinage in the Seventeenth-Century Ottoman Empire", *Journal of Economic History*, 57 (2), 345-66.

Pamuk, Ş. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Pamuk, Ş. (2010). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi: 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Parry, V. J. (1989). "Osmanlı İmparatorluğu 1566-1617", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 4 (1), 151-78.

Sevinç, N. (1992). *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü*. İstanbul: Burak Yayınevi.

Sönmez, M. T. (1998). *Osmanlıdan Günümüze Toprak Mülkiyeti: Açıklamalı Sözlük*. Ankara: Yayınevi Yayıncılık.

Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Tunus, O. (2019). "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki Büyük Kaçgun'un Neden ve Sonuçları", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15 (2), 409-21.

White, S. (2013). *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*, (Çev. N. Elhüseyni). İstanbul: Alfa Yayınları.

Yılmaz, S. (2019). "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üretimden Pazara Osmanlı Köylüsünün Karşılaştığı Yapısal Sorunlar ve Bu Sorunlara Karşı Merkezi Yönetimin Aldığı Tedbirler", *VAKANİVÜS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2, 746-78.

Yılmaz, Y. & Kadioğlu, Y. (2017). "Küçük Buzul Çağı ve Kuraklık ve Diğer Coğrafi Olayların Celâli İsyânları Üzerindeki Etkileri", *Studies of the Ottoman Domain*, 7 (12), 267-88.

Giriş

Dergi orijinal ampirik ve ampirik olmayan araştırmaya dayalı makalelerle özel sayılar için yazılmış çalışmalara yer vermektedir. Özel sayılara katkı veren yazarlar ilgili sayıya makale gönderdiklerini belirtmelidir.

Makale sunumu için kontrol listesi

Makalenizi sunarken aşağıdakilerin olduğuna emin olun:

- Birden fazla yazar varsa bir tanesi iletişim kurulacak yazar olarak belirtilmeli ve bu yazarın e-posta ve posta adresi bulunmalıdır.
- Makalenin:
 - anahtar kelimeleri olmalıdır,
 - tüm şekil vb.nin başlıkları olmalıdır,
 - tüm tablolarının başlık, tanım ve dipnotları olmalıdır,
 - tüm tablo ve şekillerinde renk önemliyse belirtilmelidir.
- Diğer önemli noktalar:
 - makalenin dil ve gramer kontrolü yapılmalıdır,
 - tüm atıflar Kaynakçada yer almalı, Kaynakçada yer alan her kaynağa metin içerisinde atıf verilmelidir,
 - fikri mülkiyet ihlali olmaması için gereken tüm durumlarda tüm izinlerin alınmış olması gereklidir,
 - çıkar çatışmasının varlığı veya yokluğu mutlaka belirtilmelidir,
 - Dergi'nin ihtiyaç duyması halinde bir hakem listesi verilmelidir.

Başlamadan Önce

Yayın Etik Kuralları

2020 yılından itibaren Sosyal Bilimler dahil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için "Etik Kurul Onayı" alınmış olmalıdır. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgilere (kurul adı, tarih ve sayı no) çalışmanın yöntem bölümünde ve ayrıca makalenin sonunda yer verilmelidir.

Yazarlık

Makale metninde listelenen tüm yazarlar, deneysel tasarıma ve uygulanmasına ya da verilerin analizi ve yorumlanmasına önemli katkıda bulunmuş olmalıdır. Yazarların tümü, makale metninin taslağında ve gözden geçirme safhalarından herhangi birinde yer almış olmalı ve nihai versiyonu okumuş ve onaylamış olmalıdır. Makale metninin yazılmasına büyük katkıda bulunan herkes yazar olarak listelenmelidir (örn. "birinin yerine yazma" Dergi tarafından yasaklanmıştır). Deneye ya da makalenin yazımına daha az oranda katkıda bulunan diğer kişilere teşekkür bölümünde yer verilmelidir. Makale metninin ilk hali sunulduktan sonra yazımında yapılan herhangi bir değişikliğin (yazarın yazım düzeni de dahil olmak üzere) tüm yazarlar tarafından yazılı olarak onaylanması gerekir.

Yazarlık ve “Şemsiye” Grupları

Çok sayıda büyük ölçekli işbirliği çalışmaları, tüm katılımcıları temsil eden bir grup adı altında organize edilmektedir. Tüm makale metinlerinde en az bir kişi yazar olarak adlandırılmış olmalıdır. Verilere kaynaklık eden şemsiye grubuna teşekkür etmek isteyen yazarlar öncelikle makalenin yazarını/yazarlarını listelemeli ve bunu 'GRUP ADINA' şeklinde sürdürmelidir. Gerekirse, katılımcıların isimleri Teşekkür bölümünde listelenebilir.

Orijinallik

Makale metninizi dergiye göndermeniz onun orijinal bir makale ve yayınlanmamış bir eser olduğu ve başka herhangi bir yerde incelenmemekte olduğu anlamına gelmektedir. Yazarın kendi eserinin çoğaltılması da dahil olmak üzere uygun bir atıf yapılmadan kısmen veya tamamen yapılan intihal, dergi tarafından tolare edilmez. Dergiye sunulan makale metinleri, özgünlük açısından intihal karşıtı yazılım kullanarak kontrol edilmektedir.

Çıkar Çatışmaları

Gönderim noktasında her bir yazar, rapor edilen çalışmada, sonuçlarda, yansımalarda ya da belirtilen görüşlerde dolaylı veya dolaysız herhangi mali çıkar veya bağlantıları veya ilgili yazarlara ya da ilişkili bölümlere ya da kuruluşlara, kişisel ilişkilere ya da doğrudan akademik rekabete yönelik ilgili ticari kaynaklar veya diğer finansman kaynakları dahil olmak üzere yanlılık sorusunu doğurabilecek diğer durumları açığa vurmalıdır. Çatışan çıkar veya bağlantıyı bildirmeniz gerekir gerekmediğini değerlendirirken lütfen şu çıkar çatışması testini değerlendirmeye alın: Sizi ya da yardımcı yazarlarınızdan herhangi birini utandıracak yayınlanmasından sonra ortaya çıkacak ve bildirmediğiniz herhangi bir düzenleme var mı?

Makalenin yayınlanması halinde, ilgili Çıkar Çatışması bilgisi yayınlanmış bir bildiriye bir ifade ile bildirilecektir.

Çıkar Beyanı

Tüm yazarlar, çalışmalarını uygunsuz şekilde etkileyebilecek (önyargılı) diğer kişi veya kuruluşlarla olan finansal ve kişisel ilişkilerini net olarak açıklamalıdır. Potansiyel çıkar çatışması örnekleri olarak istihdam, danışmanlıklar, hisse senedi sahipliği, hizmet karşılığı ödenen ücretler, ücretli bilirkişi tanıklığı, patent başvuruları / kayıtları, hibe ya da diğer fon kaynakları sayılabilir. Yazarlar, herhangi bir çıkarını başlık sayfası dosyasındaki çıkar beyanı özetinde açığa vurmaya zorundadır. Şayet beyan edecek bir çıkar yoksa, lütfen şu şekilde belirtin: 'Çıkar beyanları: Yok'. Makalenin kabul edilmesi durumunda, bu özet beyan nihai olarak yayınlanacaktır.

Başvuru Beyanı ve Teyit

Bir makalenin sunulması, söz konusu eserin daha önce yayınlanmadığını (bir özet, yayınlanmış bir ders notu veya akademik tez hariç), başka bir yerde yayınlanmak üzere incelenmemekte olduğu, yayınlanmasının tüm yazarlar tarafından onaylandığını, ayrıca yürütüldüğü yerde sorumlu makamlar tarafından çalışmanın zımni veya açıkça teyit edildiği, neticede şayet kabul edilirse, telif hakkı sahibinin yazılı izni olmadan elektronik ortamda da dâhil olmak üzere, aynı içerik ve formatta, İngilizce veya başka bir dilde yayınlanmayacağı anlamına gelmektedir. Özgünlüğünü doğrulamak için makaleniz Turnitin programı kullanılarak kontrol edilebilir.

Dergi yayın kurulu, intihal politikası açısından aşağıdaki kuralları benimsemiştir:

- Benzerlik oranı %15'den fazla olan makaleler değerlendirilmeye alınmadan reddedilir.
- Sadece benzerlik oranı %15 ve altındaki makaleler inceleme sürecine alınır.
- Yukarıda belirtilen kurallar, Dergi'ye makale yükleyen tüm yazarlar tarafından kabul edilmiş demektir.

Kapsayıcı Dil Kullanımı

Kapsayıcı dil, çeşitliliği kabul etmek, tüm insanlara saygı göstermek, farklılıklara duyarlı olmak ve eşit fırsatları teşvik etmek demektir. Makaleler, herhangi bir okuyucunun inançları veya vecibeleri hakkında hiçbir varsayımda bulunmamalı, bir bireyin ırk, cinsiyet, kültür veya başka herhangi bir özellik nedeniyle diğerine üstün olduğu manasına gelebilecek hiçbir şey içermemeli, neticede kapsayıcı bir dil kullanılmalıdır. Yazarlar, örneğin cinsiyet ayrımcılığı içerebilecek “bay” veya “bayan” ifadeleri yerine “bay/bayan” ifadesi şeklinde kullanarak (İng. 'he' or 'she', 'his' or 'her' yerine 'he or

she', 'his/her'); ayrıca cinsiyete ilişkin önyargı ve klişe algılar içermeyen meslek ve mensubiyet (İng.' 'chairman' yerine 'chairperson'; 'stewardess' yerine 'flight attendant') “bilim adamı” yerine “bilim insanı” gibi ifadeleri kullanmak durumundadır.

Yazarlığa Dair Değişiklikler

Yazarların, makalelerini göndermeden önce yazarların listesini ve sırasını dikkatlice göz önünde bulundurmaları ve orijinal başvuru sırasında yazarların kesin listesini sunmaları beklenir. Yazar listesindeki yazar adlarının eklenmesi, çıkarılması veya yeniden düzenlenmesi, yalnızca makale kabul edilmeden önce ve sadece Dergi Editörü tarafından onaylanması durumunda yapılmalıdır. Böyle bir değişiklik talep etmek için Editör, ilgili yazardan şunları almış olmalıdır: (a) yazar listesindeki değişimin nedeni (b) tüm yazarlardan eklenmeyi, isminin çıkarılması veya yeniden düzenlemeyi kabul ettiğine ilişkin yazılı onay (e-posta, mektup). Yazarların eklenmesi veya çıkarılması durumunda, bu değişiklik, eklenen veya ismi çıkarılan yazarın onayını kapsar. Sadece istisnai durumlarda Editör, yazının kabul edilmesinden sonra yazarların eklenmesini, çıkarılmasını veya yeniden düzenlenmesini dikkate alacaktır. Editör söz konusu isteği değerlendirirken, makalenin yayınlanması süreci askıya alınacaktır. Şayet makale zaten çevrimiçi olarak yayınlanmışsa, Editör tarafından onaylanan herhangi bir talep, baskı düzeltilmesi ile neticelenecektir.

Etik Beyan Formu

Makale başvuru esnasında bütün yazarlar tarafından “Etik Beyan Formu” imzalanmalı ve taratıldıktan sonra sisteme yüklenmelidir.

Telif Hakkı

Bir makalenin kabulü üzerine yazarlardan “Telif Hakkı Devir Formu” doldurmaları istenecektir.

Telif Hakkı Devir Beyanı

İşbu altında imzası bulunanlar, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi'ne telif hakkı kapsamındaki tüm haklarını ve yukarıdaki çalışmaya dâhil olabilecek tüm hakları ve çalışmayı esas alarak imza edenler tarafından Dergi'ye sunulan tüm gözden geçirilmiş, genişletilmiş veya türetilen çalışmanın haklarını devrettiğini beyan ederler. Her imza sahibi, çalışmanın orijinal olduğunu ve çalışmanın yazarı olduğunu; çalışmanın metin içeriğini, rakamları, verileri veya başkalarının çalışmalarından elde ettiği diğer materyalleri kapsamaması halinde, gereken herhangi bir izni almış olduğunu teyit eder.

Bu makalenin telif hakkı Akdeniz İİBF dergisine devredilmiştir. Telif hakkı devri, Dergi'nin teknik yayınlarını tüm dünyaya dağıtması; bunu, basılı kopya, mikrofiş, mikrofilm ve elektronik medya gibi çeşitli yollarla gerçekleştirmesini kapsar. Ayrıca, dergi eseri özet haline getirerek, toplu eserlere, veri tabanlarına ve benzer yayınlara dâhil edilmek üzere, yayınları ve ilgili makaleleri özetleyip çevirebilir.

Dergi, teknik yayınlarını tüm dünyaya dağıtır ve yayınlarına sunulan materyalin bu yayınların okur kitlesine uygun bir şekilde ulaşmasını temin etmek arzusundadır. Yazarlar, Çalışmalarının orijinalliğini, yazarlıklarını, yazar sorumluluklarını ve yazara dair suiistimalleri kapsayan hükümler de dâhil olmak üzere, Dergi'nin taleplerini yerine getirmek durumundadır.

Gizlilik Beyanı

Bu dergi sitesine giriş yapılan isimler ve e-posta adresleri, yalnızca bu derginin belirtilen amaçları kapsamında kullanılacak, ayrıca başka hiçbir amaç için veya herhangi başka bir tarafça kullanılmayacaktır.

Finansman Kaynağının Rolü

Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için kimin maddi destek sağladığı, varsa sponsorun rolü; eserlerin çalışma tasarımında; veri toplama, analiz etme ve yorumlamada; raporun yazılmasında ve makaleyi yayına sunma kararında kimlerin rolü olduğunu kısaca tanımlamanız

gerekmektedir. Şayet Finansman kaynaklarının temininde bu türden bir dâhil olma durumu yoksa, o da ayrıca belirtilmelidir.

Açık Erişim

Bu dergide hakemler tarafından incelenerek dâhil olan her araştırma makalesi, açık erişim şeklinde yayımlanacaktır. Buna göre, ilgili makaleye yayımlanmasından hemen sonra, sadece ticari olmayan amaçlarla kolayca okunabilen bir formatta, internet üzerinden kalıcı olarak evrensel ve serbestçe erişilebilecek demektir. Yazara açık erişim için mahsup edilen herhangi bir yayın ücreti yoktur. Kullanıcılar, aşağıdaki şartlarda ticari olmayan amaçlar için makalelere erişebilir, indirebilir, kopyalayabilir, tercüme edebilir, metin ve verilere ulaşabilir:

- Uygun bir bibliyografik alıntı şekli (örneğin yazar (lar), dergi, makale başlığı, cilt, sayı, sayfa numaraları, DOI ve DergiPark'ta yayınlanan nihai versiyonun bağlantısı) kullanarak makaleyi alıntılama.
- Makalenin bütünlüğünü korumak.
- Diğer kullanıcılar açısından söz konusu makaleyle nelerin yapılabileceği ve yapılamayacağına net olması için, telif hakkı bildirimlerini, ilgili şartlar ve koşullara dair bağlantıları muhafaza etmek.
- Makalede yer alan ve bir üçüncü tarafa ait olarak tanımlanan herhangi bir içeriğin, üçüncü tarafın yeniden kullanımını telif hakkı politikalarına uygun olmasını temin etmek.

Yazarlar, Yayın Etiği Kurulu (COPE) ve Uluslararası Tıp Dergisi Editörleri Kurulu (ICMJE) tarafından belirlenen yayın etiği hususundaki yüksek standartları gözetmek durumundadır. Verilerin sahteciliği veya türetilmesi, yazarın kendi eserinin uygun şekilde alıntı yapılmadan kopyalanması ve eserin yanlış kullanılması da dâhil olmak üzere intihal kapsamındakiler, kabul edilemez uygulamalardır. Her türlü etik suiistimal vakası, çok ciddiye alınacak ve COPE kuralları gereğince değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

Hakemler için Etik Kurallar

- Yazı, uzmanlık alanınızla ilgili olmalıdır. Yalnızca kaliteli bir inceleme sunabilecekseniz, ilgili yazıyı kabul edin.
- Potansiyel bir çıkar çatışmanız varsa, yanıtınızda editöre bilgi vermelisiniz.
- Hakemlik ve gözden geçirme işlemi çok fazla iş yükü olabileceğinden, yeterli zaman ayırabileceğinizden emin olun.
- Karar vermeden önce, son teslim tarihine yetiştirebileceğinizden emin olun.
- Davetler en kısa sürede cevaplandırılmalıdır. Geç gelen davet yanıtları hakemlik inceleme sürecini yavaşlatmaktadır.
- Daveti reddederseniz, alternatif hakemler için öneride bulununuz.
- Size sunulan materyal gizlidir; bu, editörden izin almadan ilgili materyalin diğer taraflarla paylaşılması anlamına gelir.
- İncelemenize ilişkin hiçbir bilgi, editöre ve yazarlara hakem değerlendirmesi konusunda bilgi vermeden, hiç kimseye paylaşılamaz, gizlidir.

Editörler için Etik Kurallar

- Editörler, dergiye gönderilen makalelerden hangi eserin yayımlanacağına, söz konusu çalışmanın geçerliliğine, araştırmacılara ve okurlara olan önemine, hakemlerin yorumlarına ve bu gibi yasal şartlara göre karar vermekten sorumludur. Editörler dergiye gönderilen çalışmaların, intihal sorunu olması, akademik özgünlüklerinin yetersiz olması gibi nedenlerle dergi politikalarına uygun olmadığını düşünürlerse hakemlere göndermeden reddedebilirler. Editörler dergiye gönderilen çalışmaların dergi politikalarına uygun olduğunu, akademik özgünlüklerinin ve kalitelerinin iyi olduğunu düşünürse hakemlere göndermeden yayımlanmak üzere kabul edebilirler. Ayrıca çalışmalarını alanında uzman en az iki hakeme gönderebilirler.
- Editörler, makale önerisini sunan yazar(lar)ın ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, uyruk, veya politik görüşlerini dikkate almazlar. Düzeltme ya da yayımlama kararına dergi editör kurulu dışında diğer kurumlar etki edemez.

- Editörler gönderilen bir yazıyla ilgili bilgileri, sorumlu yazar, hakemler ve yayın kurulu dışında başka herhangi biriyle paylaşmazlar.
- Editörler ve yayın kurulu üyeleri, yazarların açık yazılı izni olmaksızın kendi araştırma amaçları için sunulan bir makalede sunulan yayınlanmamış bilgileri kullanmazlar.

Yazı Gönderme - Yazar Kuralları

Makaleler Dergi'nin <http://dergipark.gov.tr/auuibfd> adresi aracılığıyla yüklenmeli ve gönderilmelidir. Başlık sayfası (Bu bölüm, makalenin başlığı, yazarların adları, bağlı oldukları kurum ve unvan, adresleri, teyitleri veya referansları, fon sağlayan kuruluşlarla ilgili bilgileri ve Çıkar Beyanı formu ve başvuran yazarın e-posta adresi de dâhil olmak üzere tüm bilgileri içermelidir. Ayrıca yazar / yazarların kısa Özgeçmişleri (CV) ve ORCID CV bilgileri başlık sayfasında yer almalıdır.), ana metin (Makalenin ana metni (referanslar, şekiller, tablolar ve diğer teyitler de dâhil) yazarların isimleri veya bağlantılı olduğu kurumlar gibi herhangi bir tanımlayıcı bilgiyi içermemelidir.), dekont (ödeme makbuzu makale başvuru ücretinin ödendiğine dair banka dekontudur) ve telif hakkı devir formu (bu form her bir yazar için ayrı ayrı doldurulup imzalanmalıdır. Yazarlar imzaladıktan sonra tarayıcı yardımıyla tarayıp yükleyebilirler) ayrı dosyalar halinde yüklenmelidir.

Yazıların Dergi kapsamında dikkate alınabilmesi için aşağıdaki hesaba 150 TL (Türk Lirası) aktarılması gerekir: İş Bankası "I.I.B.F. Dergisi" IBAN: TR390006400000162020432141. Reddedilen makalelerin başvuru ücreti geri ödenmez. Herhangi bir şekilde reddedilen makalelerin yeniden başvurularının kabul edilmesi için tekrar başvuru ücreti ödenmelidir.

Sonuç olarak başvuru için sisteme yüklenmesi gereken dosyalar aşağıdaki gibidir:

ÖNEMLİ: BAŞVURU YAPMADAN ÖNCE ÇALIŞMANIZIN TURNİTİN RAPORUNU KONTROL EDİNİZ (BUNU YAPARKEN DE TURNİTİNDE ÇALIŞMANIZI DEPOYA KAYDETMEYİNİZ). BENZERLİK ORANI %15'İN ÜZERİNDE OLAN BAŞVURULAR DEĞERLENDİRİLMEMEYE ALINMADAN REDDEDİLMEKTEDİR.

1) Başlık sayfası (Sıralı yazar isimleri, yazarların ORCID numaraları, e-mail adresleri ve kurum bilgileri, sorumlu yazar belirtilmeli ve sorumlu yazarın telefon vs. tüm iletişim bilgileri olmalıdır).

2) Telif hakkı devir formu (Her yazar ayrı ayrı doldurup imzalamalıdır).

3) Etik beyan formu (Her yazar ayrı ayrı doldurup imzalamalıdır. Ek dosya seçeneği ile yükleyiniz)

4) Banka Dekontu (Ek dosya seçeneği ile yükleyiniz).

5) Yazarlara ait ad, soyad, iletişim bilgisi gibi hiçbir bilgi olmayan tam metin dosyası.

Yazılar, Dergi'nin değerlendirme sürecinde iken önceden yayınlanmamış olmalıdır, ayrıca herhangi başka bir yerde yayın olarak inceleme sürecinde bulunmamalıdır.

Çift-kör Hakem İncelemesi

Bu Dergi, çift-kör inceleme kullanır, dolayısıyla, yazarların kimlikleri inceleme yapan hakemlerden gizlenir, ayrıca bunun tam tersi hakemler için de geçerlidir. Tüm dâhil edilen makaleler bilimsel nitelik değerlendirmesi için genellikle en az iki bağımsız uzman hakeme gönderilir. Editör, makalelerin kabul veya reddedilmesine ilişkin nihai karardan sorumludur. Editörün kararı nihaidir. Bu süreci kolaylaştırmak için lütfen aşağıdakileri ayrı ayrı olarak ekleyin:

Başlık sayfası (yazar detayları ile birlikte): Bu bölüm, yazarların adları, bağlı oldukları kurum ve unvan, adresleri, teyitleri veya referansları, fon sağlayan kuruluşlarla ilgili bilgileri ve Çıkar Beyanı formu ve başvuran yazarın e-posta adresi de dâhil olmak üzere tüm bilgileri içermelidir. Ayrıca yazar / yazarların kısa Özgeçmişleri (CV) ve ORCID CV bilgileri başlık sayfasında yer almalıdır.

Kör Okunmalı Yazı (yazar bilgileri olmayan): Makalenin ana metni (referanslar, şekiller, tablolar ve diğer teyitler de dâhil) yazarların isimleri veya bağlantılı olduğu kurumlar gibi herhangi bir tanımlayıcı bilgiyi içermemelidir.

Kelime işlem yazılımının kullanımı

- * Dosyanın, kullanılan kelime işlemcisinin ulusal dil formatında kaydedilmesi önemlidir.
- * Metinler tek sütun formatında olmalıdır.
- * Metnin düzeni mümkün olduğunca basit tutulmalıdır.
- * Tablo hazırlarken, bir tablo ızgarası kullanıyorsanız, her bir tablo için yalnızca tek bir tablo ızgarası kullanın, her satır için ayrı tablo ızgara formatı kullanmayın. Izgara kullanılmıyorsa, sütunları hizalamak için boşlukları değil, sekmeleri kullanın.
- * Tablolar ve şekiller, yazının ana gövdesinde başlıklarla birlikte gösterilebilir.
- * Gereksiz hatalardan kaçınmak için kelime işlemcinizin 'yazım denetimi' ve 'dilbilgisi denetimi' işlevlerini kullanmanız kesinlikle önerilir.

Ekler

Birden fazla ek varsa, A, B vb. şeklinde tanımlanmalıdır. Metin içindeki formül ve denklem ekleri için sonraki ayrı bölüme de ek halinde numaralandırma verilmelidir: Denk. (A.1), Denk. (A.2), vb. ; Denk. (B.1) vb. Benzer şekilde tablolar ve şekiller için de: Tablo A.1; Şekil A.1, vb.

Lütfen matematik denklemlerini görüntü olarak değil, düzenlenebilir metin (kelime işlemcisinin denklem düzenleyicisini kullanarak) şeklinde gönderin. Art arda, metinden ayrı olarak gösterilmesi gereken denklemleri (metinde açıkça belirtilmişse) numaralandırın.

Dipnotlar

Dipnotlar az ve uygun miktarda kullanılmalıdır. Makalenin tümü boyunca bunları sırayla numaralandırın. Birçok kelime işlemci metnin içine dipnotlar ekleyebilmektedir ve bu özellik de kullanılabilir. Aksi takdirde, lütfen dipnotların metindeki konumunu belirtiniz ve dipnotları makale sonunda ayrı olarak listeleyiniz. Referans listesine dipnot eklemeyiniz.

Renkli Resimler

Lütfen resimlerin kabul edilebilir bir formatta (TIFF veya JPEG), (EPS veya PDF) veya (MS Office dosyaları); ve doğru çözünürlükte olduğundan emin olun.

Şekiller

Her şeklin üstünde bir başlık olduğundan emin olun. Başlığı ayrı olarak verin, şeklin etrafına veya içine iliştilmiş olmamalıdır. Metin içindeki görünümüne göre art arda şekilleri numaralandırın ve şekil gövdesinin altına ilgili bir not yerleştirin.

Tablolar

Lütfen tabloları resim olarak değil, düzenlenebilir metin olarak sunun. Başlığı metnin üstüne koyun ve metin görünümüne uygun olarak tabloları art arda numaralandırın, ayrıca tablo notlarını tablo gövdesinin altına yerleştirin. Tablo boyutu, sayfa boyutuna göre ayarlanmalıdır. Tablolar dikey veya yatay olarak yerleştirilebilir, ancak sayfa portre formatında olmalıdır.

Özet

İlk sayfada yazının başlığı, anahtar kelimeler, Jel kodları ve özet metni (200 kelimeyi aşmamalıdır) hem Türkçe hem de İngilizce olarak yazılmış olmalıdır.

İngilizce Genişletilmiş Özet

Dergimiz Editör Kurulu 2021 yılından itibaren Türkçe dilinde yayınlanacak makaleleri genişletilmiş İngilizce özet (Extended Summary) ile yayınlama kararı almıştır. Genişletilmiş Özet, makalelerin dergimize ilk başvurusu esnasında talep edilecektir. İngilizce genişletilmiş özet bölümünü makalenin Öz ve ABSTRACT bölümlerinden hemen sonra Giriş bölümünden hemen önce en az 750, en çok 1500 kelime olacak şekilde yazınız. Genişletilmiş özet metninde, çalışmanın amacı, kavramsal çerçevesi, içerdiği araştırmanın yöntemi, varsa modeli, bulgu ve sonuçlarına aşağıda açıklandığı

şekliyle yer vermelisiniz. İngilizce özeti akademik bir dil kullanarak yazmalısınız. İngilizce özetinizin dilinden dolayı makaleniz editör kurulu tarafından ya da hakemler tarafından reddedilebilecektir. İngilizce genişletilmiş özet şu başlıklar altında ilgili içerikler dikkate alınarak yazılmalıdır:

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

Kısa bir giriş yaptıktan sonra çalışmanızın amacını detaylıca belirtiniz.

Research Questions

Çalışmanıza temel olan araştırma sorularını, varsa hipotezlerinizi açıkça belirtiniz. Çalışmanızın literatüre nasıl katkı yaptığını, hangi bağlamda özgün bir çalışma olduğunu açıklayınız.

Literature Review

Konuyla ilgili literatür hakkında bilgi veriniz. Bu bölümün sonunda çalışmanızın bahsettiğiniz literatürle olan benzerlikleri ya da farklılıklarını tartışıp farkını ortaya koyunuz.

Methodology

Çalışmanızda kullandığınız bilimsel yöntem (nicel/nitel/karma, popülasyon, örneklem, veri kaynağı, model, tahmin yöntemi, etik kurul onayı vs.) hakkında bilgi veriniz.

Results and Conclusions

Çalışmanızın bulgularını tartışınız. Sonuçların diğer çalışmalardan farklılıklarını, benzerliklerini belirtiniz. Tüm sonuçlardan varsa politika önerilerinizi, literatüre olan katkınızı açıklayınız ve varsa çalışmaya ait kısıtlarınızı ve sonraki çalışmalar için önerilerinizi yazınız.

Yukarıdaki başlıklar, örnek sunma ve yol gösterme amaçlıdır. Eğer çalışmanız yukarıdaki başlıklara göre açık ve ayrıntılı bir şekilde özetlenemiyorsa ya da daha farklı bir tarzda çok daha açık bir şekilde makalenizi özetleyeceğinizi düşünüyorsanız, kendi alt başlıklarınızla Genişletilmiş Özetinizi organize edebilirsiniz. Genişletilmiş İngilizce Özet bölümündeki başlıklara numara vermeyiniz.

Ana Metin

1. Makale MS Word formatında ve A4 sayfa yapısına uyumlu hazırlanmalıdır. Metin içi yazım stili Times New Roman 10 punto olarak ayarlanmalıdır. Paragraflar arasında üstten ve alttan 6nk boşluk bırakılmalıdır. Ayrıca tüm Word sayfasında tek satır aralığı kullanılmalıdır ve sayfalar numaralandırılmalıdır.

2. Kenar boşlukları (cm)

Üst= 2 Alt =1.5

Sol =1.5 Sağ =1.5

3. Tüm başlıklar (makale başlık ve alt-başlıkları, tablo, şekil, vs.) Times New Roman 11 karakter tipi ile yazılmalı, hepsi koyu, tüm kelimelerin ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Ana başlık 13 punto ile yazılmalıdır. Paragraf öncesi ve sonrasında 6nk boşluk verilmeli ve satır araları tek olmalıdır. Makalenin Türkçe ve İngilizce adı yatay olarak ortalanmalı, diğer tüm metinler iki yana yaslanmalıdır.

4. İngilizce ve Türkçe özet yazılırken Times New Roman 10 karakter tipi kullanılmalı; Anahtar Kelimeler ve Jel Kodları Times New Roman 10, yatık ve koyu karakter tipi olmalıdır.

5. Dipnotlar için Times New Roman 9 karakter tipi kullanılmalıdır.

6. Giriş ve Sonuç bölümleri dışında numaralandırma 1., 1.1., 1.1.a. ... 2. şeklinde olmalıdır.

7. Ana metin yazılırken Times New Roman 10 karakter tipi kullanılmalı ve her paragrafın ilk satırı soldan 0.5 cm içeriden başlamalıdır.

8. Tüm sayfalar dikey (portrait) olarak kullanılmalıdır.

9. Kaynakça yeni bir sayfadan başlamalıdır.

10. Makaleler 30 sayfayı geçmemelidir.

11. Atıflar metin içinde verilmeli, dipnot olarak verilmemelidir ve aşağıdaki örneklerde verildiği gibi olmalıdır (yazarın soyadı, yayın yılı, sayfa numarası sırası korunmalıdır).

Örnekler

“... these findings are encouraging (Giddens, 2007:119).”

“...(Harvey, 1989a:18-25; 1989b:78-79; 1989c:13-56).”

Birden fazla yazar varsa: “...(Savcı et al. 1972:21-27).”

Birden fazla yazara aynı anda atıf varsa: “...(Poulantzas, 1979:136-138; Althusser, 1961:34, Gramsci, 1945:132).”

Kaynakça

Kaynakça sadece makalede atıf verilen kaynaklardan oluşmalıdır. Dergimiz kaynak göstermede APA (American Psychological Association) Style 6th Edition stilini kullanmaktadır. Yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıca dergimiz kaynak gösterilen makalelerin DOI bilgisinin kaynakçaya eklenmesini önermektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>.

Kitaplar

Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D. (1989a). *Urbanization of Capital*, Blackwell, Oxford.

Mitchell, T.R., & Larson, J.R. (1987). *People in Organizations*. McGraw-Hill, New York.

McAdam, D., Tarrow, S., & Tilly, C. (2001). *Dynamics of Contention*. Cambridge University Press, Cambridge.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)*. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Özveren, E. (2003). Türkiye’de Yaygın İktisat: Nereden Nereye?. *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar*. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.

Freire, P. (1991). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.

Bilimsel Dergilerde Makaleler

Ulucak, R. (2018). İktisatta Çevreci Dönüşüm: Ekolojik Makro İktisat. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (51), 127-149. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.402928>

Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, Insurgency, and Civil War. *American Political Science Review*, 97(01), 75. doi: 10.1017/S0003055403000534

Mert, M., Bölük, G., & Çağlar, A. E. (2019). Interrelationships among foreign direct investments, renewable energy, and CO 2 emissions for different European country groups: a panel ARDL approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(21), 21495-21510. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-05415-4>.

Editöryal Kitaplarda Bölüm ve Makaleler

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan*. Hill Yayınları, İstanbul, 689-713.

Yayınlanmamış Tezler

Özgül, S. (2009). *Türkiye’de Basın ve Demokrasi İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Kongre Raporları

Baydar, G. (2013). Gençlerin gündelik yaşamında sosyal medya. *Yeni Medya Çalışmaları I. Ulusal Kongresi Kongre Kitabı*. 7-8 Mayıs 2013, Kocaeli, 132-142.

Deniz, S. (1997). Divan Şiirinde Güzelin Saç Şekli. *Türk Kültüründe Ayrıntılar: Saç Düzenlemesi Uluslararası Konferansı*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi. 8-9 Aralık 1997, İstanbul.

Gazete Makaleleri

“Arap ülkelerinden Yemen’e hava saldırısı”, X, 26.03.2015.

Ansiklopedi veya Sözlükler

Sadie, S. (Ed). (1980). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Macmillan, London.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. (10. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ersoy, O. Kağıt ve Kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, XXI, 112-115.

Röportajlar

Güllü, A. (19 Aralık 2012). Ferruh Bozbeyli ile söyleşi. Ferruh Bozbeyli’nin Evi, Ankara.

İnternet Siteleri

Uyar, T., Bankanız sizi gözetliyor olabilir mi?.
<http://www.tevfikuyar.com/2015/blog/gunluk/bankaniz-sizigozetliyor-olabilir-mi.html>
(Erişim tarihi:20.01.2015).

Raporlar

Devlet Planlama Teşkilatı (2004). *Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681)*. DPT. Ankara.

Seminerler

Lawrence, E. (24-25 Ekim 1983). “Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Piyasası ve Bankaların Fonksiyonu”. *Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri*. Çeşme, 33-37.

Broşürler

Türk Psikologlar Derneği. (Yıl). Deprem Psikolojik Sonuçlarını Hafifletme. 4. Baskı [Broşür].

YAZILARIN DEĞERLENDİRİLME SÜRECİ

Makaleler

AKDENİZ İİBF Dergisi'ne gönderilen yazıların yazarları ve bu yazıları değerlendiren hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur. Dergiye gönderilen ve Editör Kurul tarafından hakemlere gönderilmeye değer bulunan makale türündeki yazılar, Hakem Kurulunda yer alan en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Editör ve Yayın Kurulu tarafından gerek duyulduğunda hakem sayısı artırılabilir. Hakemler, yazıları bilimsel katkı, çalışma sorunsalının ele alınış biçimi, ilgili literatürden yararlanma düzeyi, bilimsel makale hazırlama düzenine uygunluk, (varsa) alan araştırmasında kullanılan yöntem ve bulguları ile önemli buldukları diğer unsurlar açısından değerlendirerek yazılı görüşlerini Editör Kurula iletirler.

Editör Kurul, hakemlerin görüşlerinin birer kopyasını yazar(lar)a gönderir. Hakemler tarafından talep edilen düzeltmeler, yazar(lar) tarafından Editör Kurulun uygun gördüğü süre içinde tamamlandığında, yazı yeniden hakemlerin görüşüne sunulur. Hakemler açısından yayımlanabilir aşamasına gelen tüm yazılar için son değerlendirme, Yayın Kurulu tarafından yapılır. Yayımlanabilir kararı verildikten sonra yazı yayım sırasına alınır ve nihai aşama yazar(lar)a bildirilir. Yazısı yayım sırasına alındığı bilgisini alan yazar(lar)ın, Telif Formu'nu doldurup Dergi Editörlüğü'ne ulaştırması gereklidir. Aksi durumda ilgili yazı yayımlanamaz. Ardışık iki sayıda aynı yazara ait makalelere yer verilmez.

Kitap Tanıtım ve Eleştirileri, Örnek Olay İncelemeleri, Raporlar, Bilimsel etkinlikler hakkında Haberler vb.

Dergide, kitap tanıtım ve eleştirileri, yayım duyuru ve özetleri, önceden yazılmış bir makaleye getirilen ekler, eleştiri ve yorumlar, yanıtlar ve yanıtla yanıtlar da yer alabilir. Ayrıca konferans, kongre gibi toplantılar ve diğer bilimsel etkinlikler hakkında haberlerin yanısıra, örnek olay incelemeleri ve raporlar da yayımlanabilir. Bu tür yazıların dergide yayımlanması ile ilgili karar, Editör Kurulu önerisi ile Yayın Kurulu tarafından verilir.

Önemli Not: Dergiye gönderilen tüm yazılar önce Editör Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır. Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi kapsamında yer alması öngörölmüş konular ile doğrudan ilişkili olmayan ya da bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, Editör Kurulu veya Yayın Kurulu tarafından hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bu kurullar yazılarla ilgili değişiklik önerileri yapabilirler.

AUTHOR GUIDELINES

e-ISSN 2667-7229

Yıl/Year: Mayıs 2021

Cilt/Volume: 21

Sayı/Number: 1

Introduction

The Journal gives place to writings on original empirical and non-empirical research, on specific review articles or literature surveys, special issue papers as well as on conference notes, case studies. Authors contributing to special issues should ensure that they select the special issue article type from this list.

Submission checklist

Ensure that the following items are present

- One author has been chosen as the corresponding author with contact details:
 - e-mail address
 - full postal address
- Manuscript:
 - include keywords
 - all figures (include relevant captions)
 - all tables (including titles, description, footnotes)
 - ensure all figure and table citations in the text match the files provided
 - indicate clearly if color should be used for any figures in print
- Further considerations:
 - manuscript has been 'spell checked' and 'grammar checked'
 - all references mentioned in the Reference List are cited in the text, and vice versa
 - permission has been obtained for use of copyrighted material from other sources (including the Internet)
 - a competing interests statement is provided, even if the authors have no competing interests to declare
 - referee suggestions and contact details provided, based on journal requirements

Before You Begin**Ethics in publishing***Authorship*

All authors listed on the manuscript should have contributed significantly to the experimental design, its implementation, or analysis and interpretation of the data. All authors should have been involved in the writing of the manuscript at draft and any revision stages, and have read and approved the final version. Anyone who made major contributions to the writing of the manuscript should be listed as an author (e.g. "ghost writing" is prohibited by the Journal). Any other individuals who made less substantive contributions to the experiment or the writing of the manuscript should be listed in the acknowledgement section. Any change in authorship (including author order) after the initial manuscript submission must be approved in writing by all authors.

Authorship and "Umbrella" groups

Many large collaborative studies are organized under a group name which represents all the participants. All articles must have at least one named individual as author. Authors who wish to acknowledge the umbrella group from which the data originate should first list the author(s) of the article and follow this with 'on behalf of the GROUP NAME'. If necessary the names of the participants may be listed in the Acknowledgements section.

Originality

By submitting your manuscript to the journal it is understood that this it is an original manuscript and is unpublished work and is not under consideration elsewhere. Plagiarism, including duplicate publication of the author's own work, in whole or in part without proper citation is not tolerated by the journal. Manuscripts submitted to the journal are checked for originality using anti-plagiarism software.

Conflicts of interest

At the point of submission, each author should reveal any financial interests or connections, direct or indirect, or other situations that might raise the question of bias in the work reported or the conclusions, implications, or opinions stated – including pertinent commercial or other sources of funding for the individual author(s) or for the associated department(s) or organization(s), personal relationships, or direct academic competition. When considering whether you should declare a conflicting interest or connection please consider the conflict of interest test: Is there any arrangement that would embarrass you or any of your co-authors if it was to emerge after publication and you had not declared it?

If the manuscript is published, relevant Conflict of Interest information will be communicated in a statement in the published paper.

Declaration of interest

All authors must disclose any financial and personal relationships with other people or organizations that could inappropriately influence (bias) their work. Examples of potential competing interests include employment, consultancies, stock ownership, honoraria, paid expert testimony, patent applications/registrations, and grants or other funding. Authors must disclose any interests in a summary declaration of interest statement in the title page file. If there are no interests to declare then please state this: 'Declarations of interest: none'. This summary statement will be ultimately published if the article is accepted.

Submission declaration and verification

Submission of an article implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract, a published lecture or academic thesis), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright holder. To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Crossref Similarity Check and/or by using a software such as Turnitin.

The editorial board of Akdeniz İİBF journal complies with the following rules for plagiarism policy:

- Articles with a similarity rate of more than 15% are rejected.
- Only articles with a similarity rate $\leq 15\%$ are taken into the review process.
- The above mentioned rules are accepted by all authors who have uploaded articles to the Akdeniz İİBF journal.

Use of inclusive language

Inclusive language acknowledges diversity, conveys respect to all people, is sensitive to differences, and promotes equal opportunities. Articles should make no assumptions about the beliefs or commitments of any reader, should contain nothing which might imply that one individual is superior to another on the grounds of race, sex, culture or any other characteristic, and should use inclusive language throughout. Authors should ensure that writing is free from bias, for instance by using 'he or she', 'his/her' instead of 'he' or 'his', and by making use of job titles that are free of stereotyping (e.g. 'chairperson' instead of 'chairman' and 'flight attendant' instead of 'stewardess').

Changes to authorship

Authors are expected to consider carefully the list and order of authors before submitting their manuscript and provide the definitive list of authors at the time of the original submission. Any addition, deletion or rearrangement of author names in the authorship list should be made only before the manuscript has been accepted and only if approved by the Journal Editor. To request such a change, the Editor must receive the following from the corresponding author: (a) the reason for the change in author list and (b) written confirmation (e-mail, letter) from all authors that they agree with the addition, removal or rearrangement. In the case of addition or removal of authors, this includes confirmation from the author being added or removed. Only in exceptional circumstances will the Editor consider the addition, deletion or rearrangement of authors after the manuscript has been accepted. While the Editor considers the request, publication of the manuscript will be suspended. If the manuscript has already been published in an online issue, any requests approved by the Editor will result in a corrigendum.

Ethics Statement Form An "[Ethical Declaration Form](#)" must be signed by all authors during the article application and uploaded to the system after being scanned.

Copyright

Upon acceptance of an article, authors will be asked to complete a "[Copyright Transfer Form](#)"

Copyright Transfer Statement

The undersigned hereby assigns to the Akdeniz İİBF journal all rights under copyright that may exist in and to the above Work, and any revised or expanded derivative works submitted to the JEAS by the undersigned based on the Work. The undersigned hereby warrants that the Work is original and that he/she is the author of the Work; to the extent the Work incorporates text passages, figures, data or other material from the works of others, the undersigned has obtained any necessary permission.

The copyright to this article is transferred to the Akdeniz İİBF journal. The copyright transfer covers that the Akdeniz İİBF journal distributes its technical publications throughout the world and does so by various means such as hard copy, microfiche, microfilm, and electronic media. It also abstracts and may translate its publications, and articles contained therein, for inclusion in various compendiums, collective works, databases and similar publications.

The Akdeniz İİBF journal distributes its technical publications throughout the world and wants to ensure that the material submitted to its publications is properly available to the readership of those publications. Authors must ensure that their Work meets the requirements of the Akdeniz İİBF journal, including provisions covering originality, authorship, author responsibilities and author misconduct.

Privacy Statement

The names and email addresses entered in this journal site will be used exclusively for the stated purposes of this journal and will not be made available for any other purpose or to any other party.

Role of the funding source

You are requested to identify who provided financial support for the conduct of the research and/or preparation of the article and to briefly describe the role of the sponsor(s), if any, in study design; in the collection, analysis and interpretation of data; in the writing of the report; and in the decision to

submit the article for publication. If the funding source(s) had no such involvement then this should be stated.

Open access

Every peer-reviewed research article appearing in this journal will be published open access. This means that the article is universally and freely accessible via the internet in perpetuity, in an easily readable format immediately after publication but only for non-commercial purposes. The author does not have any publication charges for open access. Users may access, download, copy, translate, text and data the articles for non-commercial purposes provided that users:

- Cite the article using an appropriate bibliographic citation (i.e. author(s), journal, article title, volume, issue, page numbers, DOI and the link to the definitive published version on DergiPark).
- Maintain the integrity of the article.
- Retain copyright notices and links to these terms and conditions so it is clear to other users what can and cannot be done with the article.
- Ensure that, for any content in the article that is identified as belonging to a third party, any re-use complies with the copyright policies of that third party.

Authors should observe high standards with respect to publication ethics as set out by the [Committee on Publication Ethics \(COPE\)](#) and [International Committee of Medical Journal Editors \(ICMJE\)](#). Falsification or fabrication of data, plagiarism, including duplicate publication of the authors' own work without proper citation, and misappropriation of the work are all unacceptable practices. Any cases of ethical misconduct are treated very seriously and will be dealt with in accordance with the COPE guidelines.

Ethical Guidelines for Peer Reviewers

- The manuscript must be related to your area of expertise. Only accept if you can provide a high quality review.
- If you have a potential conflict of interest, you must inform the editor when you respond.
- Make sure you can allocate enough time since reviewing process can be a lot of work.
- Before you commit, make sure you will be able to meet the deadline.
- Invitations must be replied as soon as possible. Late invitation responses decelerate the review process.
- If you decline the invitation, suggest for alternative reviewers.
- The material you receive is confidential, which means that it is not to be shared with other parties without getting authorization from the editor.
- Any information regarding your review also cannot be shared with anyone without informing the editor and the author(s) as peer review is confidential.

Ethical Guidelines for Editors

- Editors are responsible for deciding which of the articles submitted to the journal should be published. The validation of the work in question and its importance to researchers and readers must always drive such decisions. Editors may reject manuscripts submitted to the journal without sending them to the reviewers if they think that the manuscripts are not in compliance with the journal policies due to the reasons of plagiarism, lack of academic originality. If Editors agree that the manuscripts submitted to the journal are in compliance with the journal policies and that their academic originality and quality are good enough for the publication, they may accept the manuscripts for publication without sending them to the reviewers. Furthermore, Editors can also send manuscripts to at least two reviewers who are experts in their field to make a decision for publication.
- Editors should evaluate manuscripts for their intellectual content without regard to the author's race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship or political philosophy. Other institutions, other than the journal editor board, cannot influence the revision or publishing decision.

- The Editor-in-Chief and editorial staff must not disclose any information about a submitted manuscript to anyone other than the corresponding author, reviewers, potential reviewers, other editorial advisers or the publisher, as appropriate.
- Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used in the editor's and editorial staff's own research without the expressed written consent of the author. Privileged information or ideas obtained through peer review must be kept confidential and not used for personal advantage.

Submission-Author Guidelines

Articles should be uploaded and submitted through <https://dergipark.org.tr/en/pub/auibfd> address of the Journal. The title page, main body, copyright transfer form (signed by each author) and receipt of payment should be uploaded in separate files.

In order for manuscripts to be considered for Akdeniz İİBF Journal, **50\$** (Dollar) should be wired to the following account: İş Bankası "I.I.B.F. Dergisi" IBAN: TR960006400000262020077060. Receipt of payment should be uploaded during the manuscript submission as additional file. Submission fee for rejected manuscripts is not refundable. Resubmission fee will be paid for resubmitted manuscripts that have been rejected in any way.

Manuscripts should be unpublished and not under consideration for publication elsewhere while it is under evaluation process of the Akdeniz İİBF journal.

Double-blind Peer review

This Journal uses double-blind review, which means the identities of the authors are concealed from the reviewers, and vice versa. All contributions are typically sent to a minimum of two independent expert reviewers to assess the scientific quality of the paper. The Editor is responsible for the final decision regarding acceptance or rejection of articles. The Editor's decision is final. To facilitate this, please include the following separately:

Title page (with author details): This should include the title, authors' names, affiliations, addresses, acknowledgements, information regarding funding bodies and any Declaration of Interest statement, and a complete address for the corresponding author including an e-mail address. In addition author/s' short cv.'s and ORCID ID's should be on the title page.

Blinded manuscript (no author details): The main body of the paper (including the references, figures, tables and any acknowledgements) should not include any identifying information, such as the authors' names or affiliations.

Use of word processing software

- *It is important that the file be saved in the native format of the word processor used.
- *The text should be in single-column format.
- *Keep the layout of the text as simple as possible.
- *When preparing tables, if you are using a table grid, use only one grid for each individual table and not a grid for each row. If no grid is used, use tabs, not spaces, to align columns.
- *Tables and figures may be presented with captions within the main body of the manuscript.
- *To avoid unnecessary errors you are strongly advised to use the 'spell-check' and 'grammar-check' functions of your word processor.

Appendices

If there is more than one appendix, they should be identified as A, B, etc. Formulae and equations in appendices should be given separate numbering: Eq. (A.1), Eq. (A.2), etc.; in a subsequent appendix, Eq. (B.1) and so on. Similarly for tables and figures: Table A.1; Fig. A.1, etc.

Please submit math equations as editable text (use equation editor of the word processor) and not as images. Number consecutively any equations that have to be displayed separately from the text (if referred to explicitly in the text).

Footnotes

Footnotes should be used sparingly. Number them consecutively throughout the article. Many word processors can build footnotes into the text, and this feature may be used. Otherwise, please indicate the position of footnotes in the text and list the footnotes themselves separately at the end of the article. Do not include footnotes in the Reference list.

Color artwork

Please make sure that artwork files are in an acceptable format (TIFF (or JPEG), EPS (or PDF), or MS Office files) and with the correct resolution.

Figures

Ensure that each figure has a title on top. Supply title separately, not attached to the figure or in the figure. Number figures consecutively in accordance with their appearance in the text and place any notes below the figure body.

Tables

Please submit tables as editable text and not as images. Put the title on top and number tables consecutively in accordance with their appearance in the text and place any table notes below the table body. Table size should be adjusted accordingly with the page size. Tables can be positioned vertical or horizontal but page should be in portrait format.

Abstract

In the first page, there should be the manuscript's title, key words, Jel codes and its abstract (not exceeding 200 words).

Main body

1. The article should be prepared in MS Word format and compatible with A4 page structure. The text style should be set to Times New Roman 10 points. There should be 6nk space between top and bottom between paragraphs. In addition, single line spacing should be used on the entire Word page and the pages should be numbered.
2. Page margins (cm)

Top= 2	Bottom = 1.5
Left = 1.5	Right = 1.5
3. In all titles (including article title, section main and sub-titles, tables, figures etc.) use Times New Roman (size 11) font, in bold, first letters are in capital, 6nk before and after paragraph, single space. The main title should be written in 13 font size. Article title in Turkish and in English should be centered, the rest should be justified.
4. Abstract in English and Turkish should use size 10 Times New Roman font, first line of the paragraph should use 0.5 cm indent from left. Keywords and Jel codes should be written in Times New Roman 10 in italics and bold.
5. Footnotes should be in Times New Roman size 9.
6. Except Introduction and Conclusion other sections, sub-sections should be numbered as in: 1., 1.1., 1.1.a. ... 2. etc.

7. Main text should be written in Garamond size 11 o) first line of the paragraph should use 0.5 cm indent from left.
8. All pages should be in portrait format.
9. References should start from a new page.
10. Articles should not exceed 30 pages.
11. Citations should be made through opening parentheses in the text, not through footnotes, and the following order should be used in the parentheses: Last name(s) of Author(s), year of publication, page number(s).

Examples

“... these findings are encouraging (Giddens, 2007:119).”

“...(Harvey, 1989a:18-25; 1989b:78-79; 1989c:13-56).”

in the case of more than two authors: “...(Savcı et al. 1972:21-27).”

If the references are made to more than one authors at the same time: “...(Poulantzas, 1979:136-138; Althusser, 1961:34, Gramsci, 1945:132).”

References

Bibliography should include only the works which are cited in the text. Our journal uses the APA 6 style to cite. Authors should follow the spelling rules and format specified in the American Psychological Society Publication Guide published by the American Psychological Association. In addition, our journal suggests that DOI information of the cited articles should be included in the bibliography. For detailed information, see: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>.

Books

Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity*, Blackwell, Oxford.

Harvey, D. (1989a). *Urbanization of Capital*, Blackwell, Oxford.

Mitchell, T.R., & Larson, J.R. (1987). *People in Organizations*. McGraw-Hill, New York.

McAdam, D., Tarrow, S., & Tilly, C. (2001). *Dynamics of Contention*. Cambridge University Press, Cambridge.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)*. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Özveren, E. (2003). Türkiye’de Yaygın İktisat: Nereden Nereye?. *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar*. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.

Freire, P. (1991). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.

Papers

Ulucak, R. (2018). İktisatta Çevreci Dönüşüm: Ekolojik Makro İktisat. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (51), 127-149. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.402928>

Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, Insurgency, and Civil War. *American Political Science Review*, 97(01), 75. doi: 10.1017/S0003055403000534

Mert, M., Bölük, G., & Çağlar, A. E. (2019). Interrelationships among foreign direct investments, renewable energy, and CO 2 emissions for different European country groups: a panel ARDL approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(21), 21495-21510. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-05415-4>.

Book Chapters

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya alışmalarında Kamusal Alan Kavramı. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan*. Hill Yayınları, İstanbul, 689-713.

Unpublished Thesis

Özgöl, S. (2009). *Türkiye’de Basın ve Demokrasi İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Proceedings

Baydar, G. (2013). Gençlerin gündelik yaşamında sosyal medya. *Yeni Medya alışmaları I. Ulusal Kongresi Kongre Kitabı*. 7-8 Mayıs 2013, Kocaeli, 132-142.

Deniz, S. (1997). Divan Şiirinde Güzelin Sa Şekli. *Türk Kültüründe Ayrıntılar: Sa Düzenlemesi Uluslararası Konferansı*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi. 8-9 Aralık 1997, İstanbul.

EVALUATION PROCESS FOR MANUSCRIPTS

Articles

Akdeniz İİBF journal conducts ‘double blind review’ policy in which both the authors’ names of manuscripts sent to the journal and referees who evaluate these manuscripts are concealed. Manuscripts, which are sent to the journal, and are found worth passing on to the Editorial Board in the first month, are evaluated by at least two referees from the Referee Board in the next 6 weeks. If it is found necessary by the Editorial and the Publishing Board, the number of referees may be increased. Referees send their written remarks to the Editorial Board by assessing manuscripts according to scientific contribution, the way in which problematic of the topic is taken, citation of relevant literature, compatibility with the criteria of preparing a scientific article, (if possible) methods that are used in a field study and related data, and other criteria to which they attach importance.

The Editorial Board sends a copy of written remarks from referees to the author(s). Corrections suggested by referees are made by the author(s) within the next 6 weeks, and the manuscript is resent to referees to have referees’ opinion (following 2 weeks). The Publishing Board has the last word on all manuscripts which are considered for publication by referees. After being deemed publishable, manuscripts are put on the publication schedule of the journal; and the authors are notified of the final decision. Authors, which are notified that their manuscripts have been put on the publication schedule, are required to fill out the Copyright Transfer Form, and to sent it to the Journal Editorial Staff. Otherwise, manuscripts in question are not published.

Book Reviews and Evaluations, Case Studies, Reports, Stories about Scientific Activities etc.

Book reviews and evaluations, publication announcements and abstracts, post-scripts, evaluations, and remarks on an article written previously, relevant answers and replies to these answers may also take part in the Journal. In addition, along with case studies and reports, stories about scientific activities such as conferences and congresses may also be published. Manuscripts of this sort are published in the Journal by the consent of the Editorial Board.

Important Note: All manuscripts, which are sent to the Journal, are previewed by the Editorial Board. Manuscripts, which are irrelevant to the topic predetermined for Akdeniz İİBF Journal, or manuscripts, which fail to meet the scientific criteria for an article’s content and form, are refused by the desk before the referee review process begins, or else the Editorial Board may make recommendations for changes in manuscripts.